MOTIVĀCIJAS PAAUGSTINĀŠANAS UN ATBALSTA PAKALPOJUMU POTENCIĀLĀS MĒRĶA GRUPAS PROFILĒŠANA UN VAJADZĪBU IZPĒTE

Sabiedrības integrācijas fonds

NACIONĀLAIS ATTĪSTĪBAS PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

MOTIVĀCIJAS PAAUGSTINĀŠANAS UN ATBALSTA PAKALPOJUMU POTENCIĀLĀS MĒRĶA GRUPAS PROFILĒŠANA UN VAJADZĪBU IZPĒTE

GALA ZIŅOJUMS

Baltic Institute of Social Sciences

ESF 60 GADI
Ieguldījums cilvēkos
Eiropas Sociālais fonds

2017

SATURS

KOPSAVILKUMS **4**

IEVADS **9**

ZIŅOJUMĀ LIETOTIE JĒDZIENI **11**

ZIŅOJUMĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI **14**

PĒTĪJUMA APRAKSTS **15**

Datu avoti 15

Analīzes metodoloģijas apraksts 16

1. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM DZIMUMA DĒĻ **19**

Mērķa grupu raksturojums 19

Mērķa grupu vajadzības 38

Mērķa grupām nepieciešamie pakalpojumi 42

Mērķa grupu profilēšana 49

2. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM VECUMA DĒĻ (PĒC 50 GADU VECUMA) **56**

Mērķa grupas raksturojums 56

Mērķa grupas vajadzības 65

Mērķa grupai nepieciešamie pakalpojumi 68

Mērķa grupas profilēšana 78

3. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM INVALIDITĀTES DĒĻ **83**

Mērķa grupas raksturojums 83

Mērķa grupas vajadzības 99

Mērķa grupai nepieciešamie pakalpojumi 103

Apakšgrupa: personas ar invaliditāti ar dzirdes traucējumiem 112

Apakšgrupa: personas ar invaliditāti ar redzes traucējumiem 116

Apakšgrupa: personas ar invaliditāti ar garīga rakstura traucējumiem 119

Mērķa grupas profilēšana 126

4. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM ETNISKĀS PIEDERĪBAS DĒĻ **134**

Mērķa grupas raksturojums 134

Mērķa grupas vajadzības 142

Mērķa grupai nepieciešamie pakalpojumi 147

Mērķa grupas profilēšana 152

SECINĀJUMI **157**

REKOMENDĀCIJAS **167**

SUMMARY IN ENGLISH **178**

PIELIKUMS. PĒTĪJUMA LAUKA DARBA APRAKSTS **183**

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

KOPSAVILKUMS

Pētījums „Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte" ir veikts projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros. Pētījuma mērķis ir apzināt sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto personu raksturojumu un mērķa grupas vajadzības un mērķtiecīgāko atbalstu veiksmīgākai integrācijai sabiedrībā, iesaistei sociālajā dzīvē, savu tiesību aizstāvībā, iesaistei izglītības / kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā.

Pētījuma mērķa grupas ir: (1) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, no vardarbības cietušas personas, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un viena vecāka ģimenes pārstāvji; (2) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma); (3) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ, tai skaitā bezdarbnieki ar invaliditāti, personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni; (4) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ, tai skaitā romi un citas etniskās minoritātes. Bez minētajām tiešajām mērķa grupām pētījumā kā papildus mērķa grupa ir arī dažādas organizācijas un iestādes, kas iesaistītas mērķa grupu vajadzību risināšanā un sociālās atstumtības mazināšanā: sociālie dienesti, izglītības pārvaldes, izglītības iestādes, kultūras namu un bibliotēku vadītāji, Nodarbinātības valsts aģentūra, nevalstiskās organizācijas.

Pētījumā kopumā tika veiktas 126 padziļinātās intervijas, no kurām 109 padziļinātās intervijas tika veiktas ar tiešo mērķa grupu pārstāvjiem: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ – 37 padziļinātās intervijas, vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma) – 15 padziļinātās intervijas, invaliditātes dēļ – 40 padziļinātās intervijas, etniskās piederības dēļ – 17 padziļinātās intervijas. 17 padziļinātās intervijas un četras fokusa grupu diskusijas tika veiktas arī ar dažādām organizācijām un iestādēm, kas iesaistītas mērķa grupu vajadzību risināšanā un sociālās atstumtības mazināšanā: sociālo dienestu pārstāvjiem, izglītības pārvalžu pārstāvjiem, kultūras namu un bibliotēku vadītājiem, Nodarbinātības valsts aģentūras pārstāvjiem, skolām un nevalstiskajām organizācijām.

Galvenās pētījumā aplūkotās tēmas ir sociālās atstumtības pazīmes un diskriminācijas pieredze četrās lielajās mērķa grupās, mērķa grupu vajadzības un mērķa grupai nepieciešamie efektīvākie un mērķtiecīgākie motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumi, lai veicinātu šīs grupas pārstāvju integrāciju sabiedrībā, kā arī savu tiesību apzināšanos un aizstāvību.

Pētījuma galvenie rezultāti ir praktiski izmantojamas vadlīnijas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto personu grupu atbalstam, kas apkopotas mērķa grupu profilēšanas aprakstā, identificējot būtiskākās mērķa grupu apakšgrupas, to vajadzības un nepieciešamos pakalpojumus.

Mērķa grupu profilēšanā ir nodalīti divu veidu kritēriji: vispārējie kritēriji un mērķa grupai specifiskie kritēriji. Šāda pieeja ir izvēlēta tādēļ, ka pētījumā iegūto datu analīze atklāj, ka pētījuma mērķa grupām ir gan kopējais vajadzību loks, gan arī konkrētajai apakšgrupai ļoti specifiskās vajadzības, kas saistītas ar konkrēto ierobežojumu vai arī stereotipiem sabiedrībā. Divi būtiski rādītāji, kas ietekmē visu grupu situāciju sociālās atstumtības raksturojumā, ir saistīti ar mērķa grupu ienākumu līmeni un nodarbinātības statusu. Ja personai no konkrētās mērķa grupas ir trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss vai ienākumi, kas pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, personai ir būtiski augstāks sociālās atstumtības risks zemo ienākumu dēļ, un būtiski mazākas iespējas gan aizstāvēt sevi diskriminācijas gadījumā, gan arī nodrošināt vairākas personas attīstībai būtiskas vajadzības, piemēram, vajadzības pēc veselības pakalpojumiem, saturiskām brīvā laika pavadīšanas iespējām un tml.,

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

jo trūkst resursu gan šiem pakalpojumiem, gan transporta izdevumiem. Savukārt personas ienākumu līmenis ir cieši saistīts ar personas nodarbinātības statusu. Ja persona ir ilgstoši bez darba vai ar zemu darba intensitāti (nepilna laika darbs) un nav atbalsta ģimenē, tad ievērojami biežāk personai ir arī zemi ienākumi, kā arī apātija, neticība sev un zema motivācija kaut ko uzsākt, lai izmainītu esošo situāciju, un līdz ar to ir nepieciešami motivācijas paaugstināšanas pasākumi.

Ļoti būtiska pazīme, kas attiecināma uz visām mērķa grupām (vispārējais kritērijs) un palīdz profilēt mērķa grupas pārstāvjus, ir saistīta ar diskriminācijas pieredzi. Ja persona ir saskārusies ar tiešu diskriminācijas pieredzi darba tirgū vai pakalpojumu jomā, proti, ir saskārusies ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai nonākšanu nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme), personai ir jāsniedz atbalsts savu tiesību aizsardzībā. Ieteicamie atbalsta instrumenti – pakalpojumi šajos gadījumos ir: 1) individuālas jurista konsultācijas; 2) emocionāls atbalsts un iedrošinājums, aizstāvēt savas tiesības. Savukārt, ja persona ir saskārusies ar slēptas diskriminācijas situācijām vai ir vērojamas uztvertās diskriminācijas pazīmes, personai ir nepieciešams informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā: 1) individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents vai jurists; 2) grupu nodarbības, ko sniedz pārmaiņu aģenta piesaistīts lektors. Pārmaiņu aģents šajā pētījumā ir definēts kā situācijas uztveres izmaiņas veicinātājs, kura pamatuzdevums ir palīdzēt mērķa grupas pārstāvjiem pašiem noteikt un risināt savas problēmas, piesaistot risinājumiem nepieciešamos resursus. Kvalitatīva atbalsta sniegšanas nodrošināšanai tām ir jābūt personām, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.).

Mērķa grupām specifiskie kritēriji ir saistīti ar katrai mērķa grupai raksturīgākajām pazīmēm, mērķa grupas apakšgrupām un to specifiskajām vajadzībām. Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **dzimuma dēļ,** daļa no mērķa grupu kritērijiem ir saistīti ar personas ģimenes situāciju – personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, viena vecāka ģimenes pārstāvji, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli. Attiecībā uz šīm mērķa grupām palīdzība vairāk ir nepieciešama tiem šo mērķa grupu pārstāvjiem, kam ir trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss vai ienākumi, kas pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, un tiem, kas saskārušies ar tiešu vai slēptu diskrimināciju, kā arī tiem, kas pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija).

Personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, īpaši, ja kopjamā persona ir bērns ar invaliditāti, kā arī viena vecāka ģimenes saskaras ar stigmu vai kauna sajūtu ikdienā, kā arī ar emocionālo krīzi pirmreizēji saskaroties ar konkrēto situāciju (šķiršanās, slima bērna piedzimšana vai bērna vai cita ģimenes locekļa saslimšana). Tādēļ emocionālās krīzes pārvarēšanai, arī stigmas vai kauna sajūtas pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai, nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupa mazu bērnu vecākiem vai sievietēm, kuras audzina bērnus vienas.

Viena vecāka ģimenēm īpaši ir nepieciešams atbalsts uzturlīdzekļu piedzīšanā no partnera, kurš bērnu audzināšanā nepiedalās. Pētījums atklāj, ka mērķa grupas vidū trūkst informācijas, kā šāda procedūra veicama, īpaši gadījumos, kad bērni nav dzimuši reģistrētā laulībā.

Lai apmeklētu kādas individuālas konsultācijas vai grupu nodarbības, būtiska mērķa grupas vajadzība ir vajadzība pēc nestandarta / elastīgi pielāgojamiem bērnu pieskatīšanas pakalpojumiem. Mērķa grupai – personas, kas veic ģimenes locekļu aprūpes pienākumus, savukārt nepieciešami īslaicīgi aprūpējamās personas aprūpes pakalpojumi.

Mērķa grupas apakšgrupā – no vardarbības cietušas personas, ir specifisks vajadzību klāsts, un lielākoties šo grupu pārstāvji arī ir pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija). Piemēram, situācijās, kad vardarbība ģimenē jau ir pārtraukta, personas, kas cietušas no

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

vardarbības un kurām ir nepilngadīgi bērni, nereti kļūst par viena vecāka ģimeni, daudzos gadījumos šajās ģimenēs ir sastopams nabadzības risks. No vardarbības cietušas personas ir īpaša mērķa grupa, jo viņu traumatiskā pieredze lielākoties ir saistīta ar vardarbības situācijām vairāku gadu garumā, un tas atstāj būtisku iespaidu uz personas psihi un pašapziņu. Šajā mērķa grupā aktuālākās vajadzības ir vajadzība pēc informācijas par vardarbību un personu, kas cietušas no vardarbības, iespējām saņemt atbalstu, lai sekmētu problēmas apzināšanos un personas uzdrīkstēšanos meklēt palīdzību, atbalsts personas resursu aktivizēšanā, kas nepieciešami, lai pārtrauktu vardarbību, tai skaitā, psihologa konsultācijas, kā arī psihosociālais atbalsts pēc tam, kad vardarbība pārtraukta.

Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **vecuma dēļ,** ir vajadzība pēc emocionāla atbalsta un pašapziņas celšanas, jo neveiksmīga darba meklēšanas pieredze 50 un vairāk gadu vecumā rada nomāktības un bezcerības sajūtu, veicina mērķa grupas pašizolēšanos un pašdiskrimināciju, kas izpaužas kā sevis noniecināšana un atteikšanās meklēt darbu, veidot sociālos kontaktus. Pētījums atklāj nepieciešamību veicināt aktīvas novecošanās prakses, jo pētījuma dalībnieku 50 un vairāk gadu vecumā sociālā aktivitāte un veselības stāvoklis ir salīdzinoši zems. Mērķa grupas subjektīvajā uztverē lielāka ietekme uz personas pašsajūtu un iespēju būt sociāli aktīviem ir kaulu un locītavu sistēmas saslimšanām, kas rada nepārtrauktas muguras vai locītavu sāpes. Muguras vai locītavu sāpju dēļ personas 50 un vairāk gadu vecumā vairs nevēlas iziet no mājas un piedalīties sabiedriskajās aktivitātēs, tādejādi šie cilvēki ir pakļauti lielākam sociālās atstumtības riskam. Mērķa grupas fiziskās veselības saglabāšanai būtu nepieciešams attīstīt iespējas piedalīties ārstnieciskās vingrošanas nodarbībās fizioterapeita uzraudzībā, kas varētu tikt organizētas kopā ar lekcijām vai tematiskiem pasākumiem. Lekcijas un tematiskie pasākumi par veselīgu dzīvesveidu nepieciešami, lai celtu izpratni par savlaicīgu veselības aprūpes nozīmi un pasākumiem, ko mērķa grupas pārstāvji var veikt ikdienā. Fiziskās aktivitātes varētu tikt organizētas grupu nodarbību ietvaros, un tām varētu būt būtiska pozitīva ietekme uz personas motivēšanu mainīt savu uzvedību un pārvarēt sabiedrības aizspiedumus.

Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **invaliditātes dēļ,** ir nepieciešamas pašapziņas celšanas nodarbības, integrējot tās ar citiem izglītojošiem un informatīvajiem pasākumiem, piemēram, informācijas sniegšanu par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, NVO dibināšanas iespējām, pašvaldības aktualitātēm u.tml. Personām ar invaliditāti salīdzinoši biežāk noteiktu funkcionālo spēju ierobežojumu dēļ (īpaši, personām ar garīga rakstura traucējumiem, bet dažkārt arī personām, kam ir invaliditāte saistībā ar dzirdi vai un redzi) ir nepieciešams atbalsts informācijas ieguvē, ko var nodrošināt pārmaiņu aģents. Personu ar invaliditāti gadījumā daudzo administratīvo procedūru dēļ, ar kurām šajā mērķa grupā nākas saskarties, ir nepieciešams pastiprināts atbalsts saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, piemēram, sniedzot informāciju vieglajā / viegli lasīt valodā, skaidrojot vai tulkojot informāciju tiem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda, kā arī būtiski, ka atbalsta persona – pārmaiņu aģents, ir kompetents jautājumos par pakalpojumu saņemšanu personām ar invaliditāti (formālajām atbilstības prasībām) un var pavadīt personu ar invaliditāti, apmeklējot valsts un pašvaldību iestādes vai veselības aprūpes iestādes.

Pētījums atklāj, ka ir gadījumi, kad personām ar invaliditāti ir ierobežotas iespējas izkļūt no mājokļa (piemēram, mājoklis nav piemērots personām ar kustību traucējumiem, nav ģimenes locekļu vai asistenta, kas palīdz izkļūt no mājām), un šīs personas ir pakļautas sociālās atstumtības riskam vides pieejamības dēļ. Šajos gadījumos pirms iesaistīt konkrētās personas motivācijas pasākumos, ir nepieciešams risināt personas iespējas brīvi pārvietoties jautājumu, un tikai pēc tam ir lietderīgi piedāvāt atbalsta pakalpojumus nodarbinātības veicināšanā.

Īpaša mērķa grupa, kurai nepieciešama pastiprināta vērība, ir personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti uzreiz pēc smagas traumas, kā arī personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti pēc akūtās saslimšanas stadijas. Šiem cilvēkiem, kas atgriežas ikdienas dzīvē pēc ļoti nopietna satricinājuma, kurš pilnībā izmainījis viņu dzīvi, ir nepieciešams īpašs atbalsts, ne tikai fiziska rehabilitācija, bet arī psiho-sociāla rehabilitācija. Ja šīs grupas pārstāvji nesaņem psiho-sociālu atbalstu, tad bieži vien nespēj pielāgoties

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

jaunajiem dzīves apstākļiem, un tad vienkāršākā izvēle ir destruktīva uzvedība, piemēram, pastiprināta alkohola lietošana. Emocionālās krīzes pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai, nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupas personām pēc noteiktiem saslimšanu veidiem vai funkcionālajiem traucējumiem. Noteiktos gadījumos personām ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti pēc traumas vai saslimšanas bieži vien iepriekšējā darba pieredze nav piemērojama, jo noteiktos aspektos ir zaudētas darba spējas. Piemēram, daudzi fiziska darba veicēji neredz darba perspektīvas, jo pēc traumas vai slimības nevar veikt to, ko varēja iepriekš, un paši nespēj saskatīt jaunus virzienus, kā attīstīt savu profesionālo darbību. Šajos gadījumos ir nepieciešams nodrošināt karjeras konsultanta atbalstu, kura uzdevums šādās situācijās būtu palīdzēt klientam apzināties savu potenciālu veikt kādus citus darbus vai meklēt citas pašrealizācijas iespējas.

Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **etniskās piederības dēļ,** īpaša apakšgrupa ir romi, kas, salīdzinot ar citām etniskajām grupām Latvijā, ir būtiski nelabvēlīgākā situācijā. Sociālās atstumtības un diskriminācijas riska mazināšanai romu vidū ir nepieciešams pilnveidot individuālo atbalstu, lai aktivizētu romu rīcībspēju, spēju apzināties savas problēmas un risināt tās, un motivāciju jeb vēlmi mainīt savu līdzšinējo situāciju. Pēc pārmaiņu aģenta veikta situācijas izvērtējuma par to, kādas ir konkrētā indivīda aktuālākās vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu, ir nepieciešams padziļināts un mērķtiecīgs darbs ar katru nelabvēlīgā situācijā nonākušu cilvēku, kopīgi meklējot piemērotākos risinājumus problēmām. Viens no pārmaiņu aģenta uzdevumiem ir sniegt atbalstu romiem tieši saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, piemēram, pasniedzot informāciju vieglajā vai viegli lasīt valodā un skaidrojot to, kā arī palīdzot tikt galā ar administratīvajām procedūrām dažādu pašvaldību un valsts pakalpojumu saņemšanā. Ideālā gadījumā pārmaiņu aģents motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu sniegšanā romiem pats ir romu tautības mediators un ir pietiekami sagatavots, lai veiktu pārmaiņu aģenta funkcijas. Atbalsta sniegšanā romiem ir īpaši jāpiedomā pie tā, lai jebkāda informācija tiek pasniegta saprotami un vieglā valodā, pārbaudot, vai informācija tiešām ir uztverta.

Intervijas ar romiem atklāj, ka romu vidū ir raksturīga neuzticēšanās saistībā ar kādu īpaša atbalsta vai pakalpojumu sniegšanu romiem. Tādēļ, izstrādājot motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumus romiem, īpaša uzmanība ir jāpievērš stratēģijām, kā iegūt romu uzticību un kā parādīt iespējamos ieguvumus, ko sniedz iesaistīšanās konkrētajā aktivitātē. Šajā procesā nozīmīga loma var būt apmācītu romu mediatoru iesaistīšanai, kas palīdzētu romiem uztveramā veidā izskaidrot iespējamos ieguvumus un iegūt uzticēšanos. Sniedzot kādus atbalsta pakalpojumus, ir jāizskaidro, kā konkrētie atbalsta pakalpojumi darbojas, kāds ir iespējamais ieguvums tieši konkrētajam cilvēkam, ko viņš var sagaidīt un kas no viņa tiek sagaidīts. Romu gadījumā būtiski sadarbības veidus un sniegto atbalstu izskaidrot un apspriest individuālā sarunā, jo vispārīgas lekcijas lielākā auditorijā ne visiem būs saprotamas.

Romi un citas etniskās grupas Latvijā saskaras ar aizdomīgu vai pat tiešu negatīvu attieksmi un dažkārt arī naida runu uz ielas, sabiedriskajā transportā un citās publiskās vietās. Vizuāli atšķirīgās etniskās grupas Latvijā izjūt negatīvu attieksmi apkārtējo skatienos, saskaras ar to, ka, piemēram, sabiedriskajā transportā viņiem negrib sēdēt blakus, ir arī naida runas un vardarbīgu uzbrukumu gadījumi. Šajos gadījumos ir nepieciešamas konsultācijas, kā rīkoties dažādās situācijas, kad pret viņiem tiek vērsta naida runa, diskriminētas viņu tiesības uz darbu un pakalpojumiem vai visradikālākajā gadījumā – viņi ir saskārušies vai novērojuši vardarbību uz etnisko attieksmju pamata. Informatīvo atbalstu par tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, var sniegt gan individuālās konsultācijās (pārmaiņu aģents vai jurists, kas specializējies šajos jautājumos), gan arī lekciju/ grupu nodarbību veidā.

Atbalsta pakalpojumu sniegšana katrā konkrētajā gadījumā ir jāpiemēro konkrētā indivīda vajadzībām, citādi sniegtais atbalsts būs mazefektīvs. Projekta pasākumos sniegto pakalpojumu ietvaros galveno uzmanību nepieciešams pievērst tam, lai motivētu mērķa grupas pārstāvi pozitīvi mainīt attieksmi pret sevi un savām iespējām, rosināt un attīstīt jaunas iemaņas, vienlaikus sekmējot to, ka mērķa grupas pārstāvjiem sniedz atbalstu jau izstrādātu pakalpojumu saņemšanai (palīdz sagatavot dokumentus, kas

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

nepieciešami atbalsta / pakalpojuma saņemšanai, asistē un palīdz risināt situācijas, kad konkrētais atbalsts vai pakalpojums ir atteikts), izglīto mērķa grupu pārstāvjus par viņu tiesībām un iespējām saņemt jau izveidotos atbalsta pakalpojumus, sekmē atbalsta sniegšanu, veidojot starpinstitucionālas komandas, lai atbalsta sniegšana būtu koordinēta un ilgtspējīga.

Projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamo pasākumu kontekstā jāņem vērā, ka, ja personai nav nodrošinātas akūtākās tās vajadzības (piemēram, vajadzība pēc mobilitātes, ko nodrošina tehniskie palīglīdzekļi vai pielāgots mājoklis, lai varētu izkļūt no daudzdzīvokļu mājas, vai vajadzība pēc fiziskas drošības, piemēram, pārtraukta vardarbība ģimenē), persona nebūs gatava iesaistīties motivācijas paaugstināšanas pasākumos.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

IEVADS

Lai mazinātu sociālās atstumtības un diskriminācijas izplatību Latvijā, ir nepieciešams gan veicināt vienlīdzīgas attieksmes un tiesību atzīšanu no darba devēju puses un kopumā sabiedrībā, gan arī motivēt sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautos cilvēkus iesaistīties darba tirgū, izglītībā, socializēties, kā arī atbalstīt sociālai atstumtībai un diskriminācijai pakļautos cilvēkus apzināt savus resursus, izmantot savu potenciālu un aktīvāk risināt savas vajadzības.

Pētījuma „Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte" **mērķis** ir apzināt sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto personu portretu, padziļinātu mērķa grupas raksturojumu un apzināt mērķa grupas vajadzības un mērķtiecīgāko atbalstu veiksmīgākai integrācijai sabiedrībā, iesaistei sociālajā dzīvē, savu tiesību aizstāvībā, iesaistei izglītības / kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā.

Ziņojuma pamatā ir pētījuma padziļinātajās intervijās un fokusa grupu diskusijās iegūtās informācijas analīze, identificējot katras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās mērķa grupas vajadzības, lai veicinātu šīs grupas pārstāvju integrāciju sabiedrībā, iekļaušanos sociālajā dzīvē, savu tiesību apzināšanos un aizstāvību, iesaistīšanos izglītības un kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā. Analīzi papildina statistiskā informācija un atziņas no iepriekš veiktiem pētījumiem, kā arī dažādu iestāžu apkopotā informācija un normatīvie akti, lai raksturotu mērķa grupu vajadzību kvantitatīvos aspektus un normatīvā regulējumā noteiktās prasības attiecībā uz pakalpojumu izmantošanu.

Pētījuma metodoloģija paredzēja pieeju, ka intervijās galvenā uzmanība ir vērsta uz tām situācijām, kur informanti saskaras un saredz diskrimināciju vai ir pakļauti sociālās atstumtības riskam. Tas nozīmē, ka analīzē galvenā uzmanība ir vērsta uz negatīvām situācijām un grūtībām, ar ko sastopas mērķa grupas pārstāvji, nevis uz tām situācijām, kur ir sniegts atbalsts un diskriminācija ir novērsta. Šāda pieeja labāk atklāj mērķa grupu aktuālās vajadzības, bet nesniedz pilnīgu ieskatu par dažādu dienestu un iestāžu sniegto pakalpojumu apjomu un kvalitāti, jo tāds arī nebija pētījuma mērķis.

Ar jēdzienu ***„mērķa grupa"*** ziņojumā tiek saprastas šādas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās personu grupas:

1) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, no vardarbības cietušas personas, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un viena vecāka ģimenes pārstāvji;

2) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma);

3) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ, tai skaitā bezdarbnieki ar invaliditāti, personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni;

4) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ, tai skaitā romi un citas etniskās minoritātes.

Ziņojumu veido šādas daļas: ziņojumā lietotie jēdzieni un saīsinājumi, ievads, pētījuma apraksts, pētījumā iegūto datu analīze četrās lielajās mērķa grupās – sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma, vecuma (personas pēc 50 gadu vecuma), invaliditātes un etniskās piederības dēļ. Pētījumā iegūto datu analīze par katru mērķa grupu aptver četras tēmas:

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

1) Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās mērķa grupas raksturojums: sociālās atstumtības pazīmes un diskriminācijas pieredze;

2) Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās mērķa grupas vajadzības;

3) Katrai mērķa grupai nepieciešamie pakalpojumi, lai veicinātu šīs grupas pārstāvju integrāciju sabiedrībā, savu tiesību apzināšanos un aizstāvību, iesaistīšanos izglītības un kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā. Šīs nodaļas noslēgumā ir sniegts kopsavilkums par projekta ietvaros īstenojamiem pasākumiem, kā arī apkopojoša tabula, kas uzskatāmi raksturo galvenās mērķa grupas pazīmes, diskriminācijas pieredzi, vajadzības un nepieciešamos pakalpojumus;

4) Mērķa grupu profilēšana, identificējot būtiskākās mērķa grupas apakšgrupas, to vajadzības un nepieciešamos pakalpojumus.

Ziņojumu noslēdz pētījumā iegūtie galvenie secinājumi, rekomendācijas un pielikums, kuros sniegta izvērsta informācija par pētījuma lauka darbu un pētījuma dalībniekiem, nodrošinot mērķa grupu pārstāvju anonimitāti.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

ZIŅOJUMĀ LIETOTIE JĒDZIENI

Sociālās atstumtības riskam pakļautas personas – personu grupas, kurām ir liegtas vai apgrūtinātas iespējas iegūt pietiekamus ienākumus, saņemt dažādus pakalpojumus un preces, kuras ir būtiski nepieciešamas pilnvērtīgai funkcionēšanai sabiedrībā, tās nespēj īstenot savas tiesības un izmantot iespējas, jo pastāv šķēršļi, kas to liedz, piemēram, vides nepieejamība, sabiedrības aizspriedumi, emocionālā un fiziskā vardarbība u.c.[1]

Diskriminācijas riskam pakļautas personas – personu grupas, kuras ir saskārušās ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai nonākšana nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām iezīmēm – sensitīvām pazīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme u.c.), kas nav pamatotas un objektīvi attaisnojamas[2].

Diskriminācija – aizliegta atšķirīga attieksme, kuras mērķis vai rezultāts ir personas nostādīšana nelabvēlīgākā situācijā attiecībā pret citu personu vai personām, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos un kuras pamatā ir kāds no diskriminācijas aizlieguma pamatiem. Ne vienmēr, kad vērojama atšķirīga attieksme, ir notikusi diskriminācija, – diskriminācija ir tad, ja atšķirīga attieksme ir nepamatota[3].

Tiešā diskriminācija – diskriminācijas veids, kad attieksme pret personu saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem ir, bija vai var būt mazāk labvēlīga nekā pret citu personu, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos.

Netiešā diskriminācija – diskriminācijas veids, kad šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse rada vai var radīt nelabvēlīgas sekas personai saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgs attieksmes pamatiem, izņemot gadījumu, kad šāds noteikums, kritērijs vai prakse ir objektīvi pamatota ar tiesisku mērķi un tā sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi.

Slēptā diskriminācija – diskriminācijas veids, kad attieksme pret personu saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem ir, bija vai var būt mazāk labvēlīga nekā pret citu personu, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos, bet attieksme pret personu netiek pausta tiešā veidā, bet slēpti, piemēram, personai ar invaliditāti darba intervijā jautājot, vai jūs varēsiet veikt konkrētos pienākumus, vai jums tas nebūs pārāk grūti veselības stāvokļa vai konkrēto ierobežojumu dēļ, vai atteikums pieņemt darbā netiek pausts tieši, bet aizbildinoties, ka pieņemts ir cits pretendents, lai gan tas neatbilst patiesībai.

Uztvertā diskriminācija – personas viedoklis, ka persona ir pakļauta diskriminācijai, lai gan atšķirīgā attieksme nav bijusi nepamatota un ir objektīvi attaisnojama, piemēram, ir saistīta ar prasībām, kas izriet no normatīvā regulējuma.

Multiplā diskriminācija – diskriminācija pēc vairākiem diskriminācijas aizlieguma pamatiem (piemēram, romu tautības sievietes diskriminācijas gadījumā iespējama diskriminācija gan pēc dzimuma, gan etniskās piederības).

---

1 Labklājības ministrijas mājas lapa (2017). Pieejams: http://www.lm.gov.lv/text/548 (skatīts: 09.05.2017.).

2 Latvijas Cilvēktiesību centra mājas lapa (2017). http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/category/diskriminacijas-veidi/ (skatīts: 09.05.2017.).

3 Galveno diskriminācijas jēdzienu skaidrojumos izmantoti šādi avoti: Tiesībsarga biroja mājas lapa (2017). Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/diskriminacijas-noversana/diskriminacijas-veidi (skatīts: 09.05.2017.); Latvijas Cilvēktiesību centra mājas lapa (2017). http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/category/diskriminacijas-veidi/ (skatīts: 09.05.2017.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Institucionālā diskriminācija – diskriminācija, kas attiecas uz tādu praksi, procedūrām vai normām uzņēmumā, iestādē vai arī sabiedrībā kopumā, kas ir strukturētas veidā, kas parasti rada diskriminējošas sekas. Piemēram, ja sievietēm tiek liegts ieņemt noteiktus amatus bruņotajos spēkos vai policijā vai ja piena pārstrādes uzņēmumā darbā tiek pieņemti tikai latvieši, jo pastāv pieņēmums, ka krievi vai citu tautību cilvēki, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, šajā kolektīvā jutīsies slikti.

Pašdiskriminācija – nepamatota un objektīvi neattaisnojama attieksme pret sevi un savu nonākšanu nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām pazīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme u.c.).

Ilgstošais bezdarbnieks – persona darbspējas vecumā (15–64 gadi), kas nemācās un neatrodas oficiālās darba attiecībās vismaz gadu, neatkarīgi no tā, vai viņš ir reģistrējies NVA vai nav.

Fiziska vardarbība – jebkurš fizisks aizskārums, piemēram, sišana, speršana, pļaukas, raušana aiz matiem, žņaugšana, grūstīšana, stingra saķeršana aiz rokas, ieroču izmantošana u.c.[4]

Seksuāla vardarbība – jebkurš seksuāls aizskārums, piemēram, izvarošana, uzspiests vai vardarbīgs dzimumakts, vardarbīga iesaistīšana seksuālās darbībās, seksuāla aizskaršana pret cietušās gribu u.c.

Psiholoģiskā vardarbība – jebkurš verbāls, emocionāls vai psiholoģisks aizskārums, piemēram, regulāra draudu izteikšana, draudēšana ar fizisku vai seksuālu vardarbību, draudēšana par bērnu atņemšanu, apsaukāšana un noniecināšana, liegšana satikties ar draugiem un radiniekiem u.c.

Ekonomiskā vardarbība – jebkura darbība, kas vērsta uz cietušās pakļaušanu, varmākam izmantojot savu pārāko finansiālo situāciju, piemēram, ienākumu slēpšana, cietušās ienākumu atņemšana, cenšanās nepieļaut, lai cietušais gūtu ienākumus, naudas došana, ja cietušais ir izpildījis kādas prasības u.c.

I invaliditātes grupa – ļoti smaga invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 80–100% apmērā)[5].

II invaliditātes grupa – smaga invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 60–79% apmērā).

III invaliditātes grupa – mērena invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 25–59% apmērā).

Funkcionēšanas ierobežojums – slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisīts fizisks vai garīgs (organisma spēju; apmācības, komunikācijas, orientācijas, pārvietošanās, pašaprūpes spēju; savas uzvedības, aktivitāšu, līdzdalības kontrolēšanas spēju) traucējums, kas ierobežo personas spējas strādāt, aprūpēt sevi un apgrūtina tās iekļaušanos sabiedrībā.

Persona, kas pārvietojas ratiņkrēslā – persona ar invaliditāti, kurai ir ierobežotas pārvietošanās spējas un kas kustību traucējumu dēļ ikdienā izmanto manuālo vai elektronisko ratiņkrēslu.

Sociālais darbs – atbalsts sarežģītu sociālo problēmu risināšanā, lai atrastu piemērotāko risinājumu konkrētajai situācijai un vajadzībām. Sociālo darbu veic gan pašvaldību sociālie darbinieki, gan arī dažādu citu organizāciju sociālie darbinieki (piemēram, sociālais darbs veselības aprūpes iestādēs, pansionātos, NVO un tml.).

---

4 Dažādu vardarbības formu definējumā izmantoti mājas lapā www.pretvardarbibu.lv piedāvātie definējumi: Pretvardarbibu.lv (2017). Pieejams: http://www.pretvardarbibu.lv/par-vardarbibu/vardarbibas-veidi/ (skatīts: 09.05.2017.).

5 Invaliditātes grupu skaidrojumā izmantots: Invaliditātes likums (2010). Pieņemts Saeimā 20.05.2010. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=211494 (skatīts 21.04.2017)

Pārmaiņu aģents – situācijas uztveres izmaiņas veicinātājs, kura pamatuzdevums ir palīdzēt mērķa grupas pārstāvjiem pašiem noteikt un risināt savas problēmas, piesaistot risinājumiem nepieciešamos resursus.

Nabadzības riskam pakļautas personas – personas ar zemiem ienākumiem, kas pakļautas dziļai materiālai nenodrošinātībai. Tiek uzskatīts, ka persona ir pakļauta dziļai materiālajai nenodrošinātībai, ja tā nevar atļauties vismaz 4 no 9 minētajām izdevumu pozīcijām: 1) samaksāt īri un komunālo pakalpojumu rēķinus, 2) uzturēt mājokli atbilstoši siltu, 3) segt neparedzētus izdevumus, 4) katru otro dienu baudīt maltīti no gaļas, zivīm vai līdzvērtīgu veģetāru maltīti, 5) pavadīt brīvdienu nedēļu ārpus mājām, 6) vieglo auto, 7) veļas mazgājamo mašīnu, 8) krāsu televizoru, 9) telefonu[6].

Horizontālā nodarbinātības segregācija pēc dzimuma – profesiju segregācija pēc dzimuma, kad vīrieši un sievietes ir nodarbināti katrs savās profesijās.

Vertikālā nodarbinātības segregācija pēc dzimuma – situācija, kad sievietes un vīrieši ieņem atšķirīgus amatus tajā pašā profesijā vai profesiju grupā.

Trūcīgā statuss – statuss, ko var iegūt persona, kuras vidējie ienākumi mēnesī pēdējo trīs mēnešu laikā nepārsniedz 128,06 eiro. Šis ienākumu slieksnis visā valstī ir vienāds[7].

Maznodrošinātā statuss – statuss, ko piešķir pašvaldība personām ar zemiem ienākumiem, lai piešķirtu dažādus atvieglojumus vai pabalstus, bet maznodrošinātā statusam ienākumu līmenis katrā pašvaldībā atšķiras, un to nosaka pašvaldībā pieņemtie noteikumi[8].

6 CSP (2015). *Nabadzības vai sociālās atstumtības risks.* Pieejams: http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/nabadzibas-vai-socialas-atstumtibas-risks-39141.html (skatīts 17.05.2017.).

7 Dārziņa, L.// LV portāls (2015). *Trūcīgā statuss un maznodrošinātā statuss.* Pieejams: http://m.lvportals.lv/visi/skaidrojumi?id=27288 (skatīts 17.05.2017.).

8 Turpat.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

ZIŅOJUMĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

BISS – Baltijas Sociālo zinātņu institūts (angl. Baltic Institute of Social Sciences)

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

ES – Eiropas Savienība

ESF – Eiropas Sociālais fonds

FGD – fokusa grupu diskusijas

LM – Labklājības ministrija

LR – Latvijas Republika

MK – Ministru kabinets

NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

NVO – nevalstiskās organizācijas

OECD – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (angl. Organisation for Economic Co-operation and Development)

SD – sociālais dienests

VDEĀVK – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

PĒTĪJUMA APRAKSTS

DATU AVOTI

Analīzē izmantotais datu apjoms aptver 126 padziļinātās intervijas: 109 padziļinātās intervijas ar tiešo mērķa grupu pārstāvjiem un 17 padziļinātās intervijas un 4 fokusa grupu diskusijas ar citu ieinteresēto pušu pārstāvjiem.

1. mērķa grupā, kas aptver sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **dzimuma** dēļ, personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, no vardarbības cietušas personas, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un viena vecāka ģimenes pārstāvji, tika veiktas 37 padziļinātās intervijas, nodrošinot interviju dalībnieku atlasi pēc šādām pazīmēm:

- Sievietes jebkurā vecumā un sociāli ekonomiskajā statusā, kuras ir saskārušās ar diskrimināciju dzimuma dēļ – 3 intervijas;
- Sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – 10 intervijas (3 intervijas katrā no pašvaldību lieluma grupām, t.i., 3 – republikas nozīmes pilsētās, 4 – citās pilsētās un 3 lauku teritorijās);
- No vardarbības ģimenē cietušas sievietes – 6 intervijas (2 katrā pašvaldību lieluma grupā);
- Sievietes, kuras kopj citu ģimenes locekli – 9 intervijas (3 katrā pašvaldību grupā);
- Sievietes, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē – 9 (3 katrā pašvaldību grupā);

2. mērķa grupā, kas aptver sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **vecuma** dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma), tika veiktas 15 padziļinātās intervijas, no kurām 5 intervijas tika veiktas republikas nozīmes pilsētās, 5 – citās pilsētās un 5 – lauku teritorijās.

3. mērķa grupā, kas aptver sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **invaliditātes** dēļ, tai skaitā bezdarbnieki ar invaliditāti, personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni, tika veiktas 40 padziļinātās intervijas, nodrošinot interviju dalībnieku atlasi pēc šādām pazīmēm:

- Sociāli aktīvas personas ar invaliditāti – 9 intervijas (3 intervijas katrā pašvaldību lieluma grupā). Kā sociāli aktīvas personas šajā gadījumā tiek definētas personas, kas aktīvi iesaistītas nevalstiskajās organizācijās, interešu grupās vai ir nodarbināti publiskās iestādēs, un regulāri dodas ārpus mājas un satiekas ar citiem cilvēkiem;
- Bezdarbnieki ar invaliditāti vai noteiktiem veselības traucējumiem, taču bez noformēta invaliditātes statusa – 15 intervijas (5 katrā pašvaldības lieluma grupā);
- Personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni – 9 intervijas (3 katrā pašvaldību grupā).
- NVO, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, kurām ir redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumi (t.sk. intelektuālās attīstības traucējumi) – 7 intervijas Rīgā un reģionos, intervējot vismaz vienu NVO par katru funkcionālo traucējumu veidu. Šīs intervijas par konkrēto apakšgrupu vajadzībām ir analizētas atsevišķi.

4. mērķa grupā, kas aptver sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **etniskās piederības** dēļ, tai skaitā romi un citas etniskās minoritātes, tika veiktas 17 padziļinātās intervijas, nodrošinot interviju dalībnieku atlasi pēc šādām pazīmēm:

- Romu tautības pārstāvji lielajās Latvijas pilsētās, kurās tiek sniegts mazāks atbalsts sociālās atstumtības un diskriminācijas risku mazināšanai vai novēršanai, – 7 intervijas Rīgā un Ventspilī;

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

- Citas etniskās minoritātes (krievu valodā runājošie Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, kuri ir saskārušies ar diskrimināciju etniskās piederības dēļ, – 5 intervijas Latvijas lielajās pilsētās; citas, vizuāli atšķirīgas etniskās minoritātes – 5 intervijas Latvijas lielajās pilsētās).

Lai labāk izprastu mērķa grupu vajadzības un pieejamo atbalstu, pētījumā tika veiktas četras padziļinātās intervijas ar sociālo dienestu pārstāvjiem republikas nozīmes pilsētās. Intervijas tika veiktas ar Rīgas, Ventspils, Jelgavas un Rēzeknes sociālo dienestu pārstāvjiem. Tāpat pētījumā tika veiktas četras padziļinātās intervijas ar izglītības pārvalžu pārstāvjiem (divas intervijas tika veiktas republikas nozīmes pilsētās Rīgā un Ventspilī, un divas mazajos Latvijas novados – Varakļānu novadā un Kandavas novadā).

Pētījumā tika veiktas arī četras fokusa grupu diskusijas katrā no Latvijas reģioniem (Jelgavā, Rēzeknē, Valmierā un Ventspilī), izņemot Rīgu, 8 padziļinātās intervijas lauku teritorijās un viena papildu intervija ar NVA pārstāvi. Padziļinātās intervijas lauku teritorijās tika organizētas Jelgavas, Varakļānu, Rēzeknes, Strenču un Beverīnas novados. Kopumā tika veiktas intervijas ar četriem kultūras nama vadītājiem un četriem bibliotēku vadītājiem šajos novados. Papildus visām citām intervijām tika veikta arī intervija ar Nodarbinātības valsts aģentūras Pakalpojumu departamenta direktori, lai apzinātu un izvērtētu jau esošos pakalpojumus, kādus sniedz NVA. Fokusa grupu diskusijās piedalījās 38 dalībnieki. Uz diskusijām ieradās septiņi pārstāvji no sociālajiem dienestiem un to pakalpojumu centriem, četri pārstāvji bija no izglītības pārvaldēm. Diskusijās bija ieradušies astoņi pārstāvji no skolām. Visvairāk pārstāvju bija no nevalstiskajām organizācijām, tās pārstāvēja deviņi dalībnieki. Grupu diskusijās piedalījās arī seši pārstāvji no citām iestādēm, piemēram, bibliotēkām un kultūras namiem. Fokusa grupu diskusijās bija arī divi dalībnieki no Nodarbinātības valsts aģentūras, viens pārstāvis no pilsētas domes un viens pārstāvis no pašvaldības Sabiedrības integrācijas pārvaldes.

Padziļinātās intervijas tika veiktas, balstoties uz iepriekš izstrādātajām un saskaņotajām interviju vadlīnijām, pielāgojoties katram informantam un atrodot atbilstošu pieeju, kas ļauj iegūt pēc iespējas patiesu un detalizētu informāciju. Intervijas noslēgumā pētnieks aizpildīja intervijas protokolu, raksturojot informanta atsaucību un citu informāciju saskaņā ar intervijas protokola formu.

Pētījuma datu ieguve jeb lauka darba īstenošana notika periodā no 2017. gada 23. janvāra līdz 5. aprīlim. Izvērsts lauka darba apraksts iekļauts ziņojuma pielikumā.

ANALĪZES METODOLOĢIJAS APRAKSTS

No metodoloģiskā viedokļa pētnieciskā pieeja ir uzskatāma par datos pamatoto teorētisko pieeju (skatīt, piemēram, šādus autorus: Glaser & Strauss, 1967; Strauss & Corbin, 1997; Bryant & Charmaz, 2007; Gibson & Brown, 2009[9]), kas raksturīga daudziem pētījumiem, kuru veikšanā izmantotas kvalitatīvās metodes. Šī pieeja paredz savstarpēji papildinošu datu vākšanas un datu analīzes norisi. Datu izprašana un konceptualizācija notiek datu vākšanas un analīzes procesā. Tas nozīmē, ka nav iepriekš definētu teorētisku atziņu, un kopsakarības tiek meklētas intervijās iegūtajā un kontekstuālajā informācijā.

Kvantitatīvos pētījumos iegūto datu ticamības pamatošanai tiek izmantotas statistiskās analīzes metodes, savukārt kvalitatīvajos pētījumos pētījuma rezultātu ticamības pamatošana ir saistīta ar vairākām metodoloģiskām stratēģijām, kas izmantotas arī šajā pētījumā. Pirmkārt, lai novērstu pētnieka ietekmi uz pētījuma rezultātiem, pētījuma process tika dokumentēts (veicot interviju un diskusiju ierakstus, sagatavojot transkriptus un interviju protokolus). Otrkārt, lai skaidri norādītu pētījuma dalībnieku sniegto informāciju,

9 Bryant, A., Charmaz, K. (eds.) (2007). *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. SAGE Publications.; Gibson, W. J., Brown, A. (2009). *Working with Qualitative Data*. Sage Publications.; Glaser, B., Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.; Strauss, A. L., Corbin, J. (eds.). (1997). *Grounded Theory in Practice*. Sage Publications.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

analīzē tika iekļauti citāti no padziļinātajām intervijām un diskusijām, pasūtītājam ir iespējas tos pārbaudīt, iepazīstoties ar transkriptiem. Treškārt, pētījuma rezultātu ticamību paaugstina tas, ka pētījumu rezultātu interpretācijā piedalās vairāki pētnieki, šajā gadījumā pētījuma datu analīzi veica četri pētnieki, savukārt datu kodēšanā tika iesaistīti divi asistenti. Ceturtkārt, lai novērstu pētījuma vienpusīgumu, pētījumā tika izmantota datu triangulācijas pieeja, kas pēc būtības nozīmē dažādu datu, pētījumu metožu un informācijas avotu izmantošanu, lai pārliecinātos par datu ticamību. Šis princips ļoti bieži tiek izmantots pētījumos, kuros izmantotas kvalitatīvās informācijas iegūšanas metodes, lai gūtu pārliecību par iegūtās informācijas ticamību un izvairītos no iespējamām ievirzēm iegūtās informācijas interpretācijā, ja izmantota tikai viena pētniecības metode[10]. Triangulācijas pieeja sniedz kopumā detalizētāku un daudzpusīgāku situācijas vai problēmas raksturojumu, jo pētījuma secinājumi tiek salīdzināti ar citos avotos pieejamo informāciju (statistikas dati, citi pētījumi, uz kuriem tiek sniegtas atsauces pētījuma rezultātu izklāstā). Šajā pētījumā kā papildinoši informācijas avoti ir izmantoti:

1) Statistiskā informācija (Centrālās statistikas pārvaldes dati, Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas dati u.c.);

2) Valsts un pašvaldību iestāžu apkoptā informācija par pieejamajiem pakalpojumiem, kā arī situācijas vērtējums (piemēram, Nodarbinātības valsts aģentūras mājas lapā apkopotā informācija par pakalpojumiem bezdarbniekiem un darba meklētājiem, Labklājības ministrijas mājas lapā apkopotā informācija par pakalpojumiem personām ar invaliditāti, Latvijas Republikas Tiesībsargs. (2017). Alternatīvais ziņojums par ziņojumu „Latvijas Republikas sākotnējais ziņojums par Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu Latvijas Republikā laikposmā no 2010. gada 31. marta līdz 2013. gada 31. decembrim" u.c.).

3) Iepriekš veikto pētījumu atziņas (piemēram, BISS (2016). „Qualitative Study on Health system Bottlenecks in Latvia". World Bank; BISS (2015) „Pētījums par administratīvā sloga mazināšanas iespējām un inovatīvām pieejām ilgstošā bezdarba problēmu risināšanā". Valsts Kanceleja; Latvijas Fakti (2015). Romi Latvijā. Pētījuma ziņojums. Sabiedrības integrācijas fonds, u.c.).

Pētījumā iegūto datu analīzē tika pielietota analītiskās indukcijas metode[11]. Tas nozīmē, ka analīzē netiek meklēti jau iepriekš noteikti raksturojumi, pazīmes vai kategorijas, bet tās tiek definētas analīzes procesā, lasot teksta materiālu. Tas izriet no plašākās metodoloģiskās pieejas – datos pamatotās teorētiskās pieeja. Analīzes procesā, vairākkārtēji lasot interviju un fokusa grupu diskusiju transkriptus, tika identificētas kopīgās tēmas, un tikai pēc tam meklēti skaidrojumi un to loģiskā sasaiste. Analīzes vienības tika noteiktas nevis pirms analīzes kā kvantitatīvos pētījumos, bet gan interviju tekstu analīzes procesā. Šajā pētījumā iepriekš noteiktās tēmas, kas veido analīzes pamatu, ir:

1) Katras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās mērķa grupas raksturojums: sociālās atstumtības pazīmes un diskriminācijas pieredze;

2) Katras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās mērķa grupas vajadzības: gan paša intervijas dalībnieka, gan pētnieka apzinātās vajadzības, kur pēdējās tiek noteiktas, balstoties pētnieka zināšanās par psiholoģiju, sociālo darbu u.tml.;

3) Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautajām mērķa grupām nepieciešamie pakalpojumi, lai veicinātu šīs grupas pārstāvju integrāciju sabiedrībā, iekļaušanos sociālajā dzīvē, savu tiesību apzināšanos un aizstāvību, iesaistīšanos izglītības / kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā, kas izriet no iepriekš identificētajām mērķa grupas vajadzībām. Nepieciešamo pakalpojumu identificēšanā par pamatu tiek ņemta iegūtā informācija par mērķa grupas raksturojumu un vajadzībām, papildinot ar interviju dalībnieku viedokli par atsevišķiem pakalpojumu veidiem.

10 Rothbauer, P. (2008). Triangulation. In: Given, Lisa (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Sage Publications. pp. 892–894.

11 Preissle, J. (2008). Analytic Induction. In: Given, Lisa (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Sage Publications. pp. 15–16.

Balstoties uz analītiskās indukcijas metodi, lasot interviju un diskusiju transkriptus, un veicot kvalitatīvo datu primāro kodēšanu, tika identificētas katras lielās tēmas raksturojošās apakštēmas, piemēram, diskriminācija darba tirgū, diskriminācija, saņemot dažādus pakalpojumus, nabadzības risks utt. Identificētās kopīgās apakštēmas veido analīzes struktūru (apakšnodaļas). Analīzes procesā, īpaši attiecībā uz mērķa grupu raksturojumu un vajadzībām, ir pielietota analītiskās indukcijas pieeja, teksta analīzē saglabājot informācijas sniedzēja interpretācijai tuvāko kategorizācijas pieeju, t.sk. izmantot citātus vienas vai otras pieredzes, kā arī pētījuma dalībnieku domu gaitas un argumentācijas attēlošanai. Analīzi papildina dažādu avotu izmantošana (triangulācija), raksturojot pieejamos pakalpojumus, normatīvā regulējuma īpatnības attiecībā uz pakalpojumu izmantošanu, statistikā informācija un iepriekš veiktie pētījumi.

Datu analīzi un pētnieku secinājumus ilustrē pētījuma dalībnieku izteikto viedokļu citāti. Aiz katra citāta ir sniegts intervijas kods vai gadījumos, kad informanti ir kādu iestāžu vai organizāciju pārstāvji, organizācijas nosaukums. Ziņojumā ir izvēlēta pieeja norādīt intervijas kodu, lai parādītu, ka diskriminācijas un sociālās atstumtības mērķa grupas pārklājas, kā arī lai uzskatāmāk atklātu daudzveidību mērķa grupu citātu izmantošanā. Intervijas dalībnieku raksturojums, saistot to ar intervijas kodu, ir sniegts ziņojuma pielikumā, ietverot ziņas par informanta dzimumu, vecumu, dzīves vietas tipu, izglītības līmeni, valodu, kādā veikta intervija un to, vai informants, saskaroties ar diskrimināciju, ir vērsies pēc palīdzības.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

1. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM DZIMUMA DĒĻ

MĒRĶA GRUPU RAKSTUROJUMS

Aplūkojot sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, redzams, ka šī mērķa grupa iekļauj vairākas apakšgrupas. Pirmkārt, ar diskrimināciju dzimuma dēļ var saskarties jebkurš cilvēks, it sevišķi, ja vēlas strādāt profesijā, kurai raksturīga izteikta dzimuma segregācija (piemēram, sievietes profesijās, kuras tiek uzskatītas par „vīriešu", un otrādi – vīrieši, kuri vēlas strādāt profesijās, kuras tiek uzskatītas par sievietēm piemērotām (auklītes pirmsskolas izglītības iestādēs, medicīnas māsas, sekretāres)), tomēr biežāk diskriminācijai dzimuma dēļ tiek pakļautas sievietes. Otrkārt, noteiktas personu grupas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ ir pakļautas vairāk. Tās ir: personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, no vardarbības cietušas personas, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli (piemēram, bērnu vai citus ģimenes locekļus ar invaliditāti), un viena vecāka ģimenes pārstāvji (personas, kuras vienas audzina bērnu vai bērnus). Šajā pētījumā, pētot sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās personas dzimuma dēļ, lielākā daļa padziļināto interviju dalībnieku ir sievietes. Vīriešu pieredze šajās apakšgrupās atklājās saistībā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem, kas izriet no bērnu audzināšanas viena vecāka ģimenē, un kā personām, kuras kopj citu ģimenes locekli. Šī informācija ir integrēta mērķa grupas raksturojumā.

Pētījums parāda, ka kopumā mērķa grupa savā ikdienas dzīvē reti atpazīst diskrimināciju dzimuma dēļ un vēl retāk vēršas pēc palīdzības pat, ja pamana, ka to piedzīvojusi. Tomēr gandrīz visas sievietes, kas stāstīja par dažāda veida sociālās atstumtības vai diskriminācijas pieredzi, varēja atcerēties gadījumus, kad novērojušas vai izjutušas netaisnīgu attieksmi vai tiešu diskrimināciju pēc dzimuma. 2015. gadā veiktās Eirobarometra aptaujas dati rāda, ka 19% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka Latvijā ir izplatīta diskriminācija pēc dzimuma. Salīdzinot ar diskrimināciju pēc citām pazīmēm (piemēram, vecuma, etniskās piederības, invaliditātes, seksuālās orientācijas), dzimuma diskriminācija ir viena no tām, kuras izplatību Latvijas iedzīvotāji atzīst visretāk (salīdzinājumam, iedzīvotāji uzskata, ka visizplatītākā Latvijā ir vecuma virs 55 gadiem diskriminācija)[12]. Savukārt 2014. gadā veiktās aptaujas „Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā" dati sniedz detalizētāku ieskatu dzimumu līdztiesības jautājumos. Saskaņā ar šo pētījumu 65% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka vīriešu un sieviešu tiesību jomā nav atšķirību, taču, vērtējot vīriešu un sieviešu iespējas, tikai 46% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka dzimumu starpā nav atšķirību, un 38% atzīst, ka sievietēm ir lielāki iespēju ierobežojumi[13]. Iedzīvotāju viedoklis būtiski atšķiras dzimuma griezumā – 27% vīriešu un 47% sieviešu atzīst, ka sievietes sastopas ar lielākiem iespēju ierobežojumiem.

Šajā pētījumā padziļinātajās intervijās iegūtā informācija atklāj, ka diskriminācija dzimuma dēļ lielākoties tiek saistīta ar darba tirgu, kas kopumā sakrīt ar iepriekš veiktajās aptaujās iegūtajiem skaitliskajiem datiem. 2014. gadā veiktās aptaujas „Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā" dati rāda, ka, piesakoties darbā, dzimuma diskrimināciju izjutuši 11% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju (biežāk sievietes – 13%, retāk vīrieši – 9%), savukārt dzimuma diskrimināciju, atrodoties darba attiecībās, izjutuši apmēram 12% Latvijas iedzīvotāju atkarībā no situācijas: paaugstināšana amatā, algas paaugstināšana,

12 EK Eirobarometra dati (2015). *Discrimination in the EU in 2015*. Pieejami: http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2077 (skatīts 02.05.2017.).

13 Latvijas fakti (2014). *Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_atskaite_09.2014.pdf (skatīts 02.05.2017.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

sadzīviskas situācijas vai atlaišana no darba grūtniecības dēļ[14]. Aptaujas dati gan neļauj novērtēt, cik bieži Latvijas iedzīvotāji saskārušies ar vairākām diskriminācijas situācijām dzimuma dēļ, lai gan šī pētījuma dati rāda, ka tās var atkārtoties. Papildus tam sieviešu reproduktīvā vecumā ekonomiskā aktivitāte ir zemāka. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem, sieviešu ekonomiskā aktivitāte (nodarbinātība vai aktīvi darba meklējumi) vecumā no 20 līdz 49 gadiem ir zemāka nekā vīriešu ekonomiskā aktivitāte šajā vecuma grupā. Piemēram, 2016. gadā vecuma posmā no 20 līdz 39 gadiem sieviešu ekonomiskā aktivitāte bija par apmēram 10 procentpunktiem zemāka nekā vīriešu. Attiecīgi vecuma posmā 25–39 gadi tā ir aptuveni 82–86% sievietēm un 91–94% vīriešiem[15]. Vēlākos vecuma posmos ekonomiskās aktivitātes atšķirības mazinās, dažos vecuma posmos praktiski izzūd.

Analizējot dažādo personu, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, apakšgrupu pieredzi, redzamas kopīgas tendences. Tāpēc mērķa grupas diskriminācijas pieredze ir analizēta atbilstoši jomai, kurā tā piedzīvota, piemēram, diskriminācija darba tirgū vai pakalpojumu jomā, nevis apakšgrupās. Vienīgā specifiskā pieredze ir vardarbībā cietušām personām, tāpēc turpmāk tekstā ir izveidota apakšnodaļa, kas raksturo tieši šo mērķa grupu.

Diskriminācija darba tirgū

Sastopoties ar diskrimināciju darba tirgū, intervētās personas minēja šādas situācijas, kas saskan ar iepriekš veikto pētījumu rezultātiem[16]:

- Nevienlīdzīga darba samaksa:
  - Tieša diskriminācija – sievietei par vienāda apjoma darbu maksā zemāku algu nekā vīrietim;
  - Horizontālā segregācija – nozarēs vai profesijās, kur vairāk nodarbinātas sievietes, ir zemākas darba algas nekā profesijās, kur vairāk nodarbināti vīrieši;
  - Vertikālā segregācija – vīrieši ieņem augstākā līmeņa vadošos amatus biežāk nekā sievietes;
- Nevienlīdzīgas karjeras un izglītības iespējas, ko ierobežo grūtniecība, maternitāte un bērnu kopšanas pienākumi;
- Nevienlīdzīgas karjeras un izglītības iespējas, ko ierobežo citu ģimenes locekļu aprūpes pienākumi.

Diskriminācijas situācijas darba tirgū intervijās palīdzēja atklāt dažādu stereotipu pārrunāšana par vīriešu un sieviešu lomām sabiedrībā un iespējām darba tirgū. Stereotipam, ka vīriešiem ir lielākas iespējas atrast darbu un strādāt labi apmaksātos amatos, piekrīt vairums intervēto mērķa grupas pārstāvju. Šis stereotips balstās citā tikpat noturīgā stereotipā par to, ka sieviete ar maziem bērniem nav pietiekami uzticama un efektīva darbiniece. Reģionos un it īpaši lauku apvidos šis aizspriedums ir saistīts ar plašāku darba tirgus pieejamību vīriešiem, pētījuma dalībnieces pauda uzskatu, ka smags fizisks darbs ir piemērots tikai vīriešiem.

Lai gan pētījuma dalībnieces tic, ka pēdējo gadu laikā sievietēm situācija darba tirgū ir kļuvusi labvēlīgāka un tiešas diskriminācijas gadījumu skaits ir mazinājies, tomēr vairums intervēto sieviešu uzskata, ka vadošos un labāk atalgotos amatus joprojām ieņem vīrieši. Lai gan dzimumu līdztiesība darba tirgū ir likumiski un tiesiski deklarēta, tā nereti netiek realizēta – vārdos mēs esam līdztiesīgi, bet realitātē sieviete, kura ir

14 Latvijas fakti (2014). *Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_atskaite_09.2014.pdf (skatīts 02.05.2017.); Hazans, M.; Kļave, E.; Zepa, B. (2014). *Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi.* Rīga: Sabiedrības integrācijas fonds. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-dazadiba/Petijums_diskr_final.pdf (skatīts 03.05.2017.)

15 Centrālā statistikas pārvalde (2017). *NBG02. Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības un bezdarba līmenis (%)*. (skatīts 11.04.2017.).

16 Sk. piemēram, iegūto kvantitatīvo informāciju pētījumā: Latvijas fakti (2014). *Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_atskaite_09.2014.pdf (skatīts 02.05.2017.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

„izkritusi" no darba tirgus uz bērna kopšanas laiku, zaudē konkurētspēju, kā arī ir daudz augsti kvalificētu un vienlaikus zemu atalgotu profesiju, kurās ir nodarbinātas galvenokārt sievietes. Savukārt, lai sieviete ieņemtu augsti atalgotu amatu un konkurētu ar vīrieti, viņai ir jāpierāda sava izcilība (sk. turpinājumā).

> *Pārsvarā jau arī vīrieši ir vadošajos amatos. Varbūt tāpēc, ka visi zina, ka sievietēm dzims bērni, ka viņas būs bērna kopšanas atvaļinājumā, bērni slimos, būs slimības lapas… (Dz_4_2)*

> *Vīriešiem ir iespēja atrast labi atalgotus darbus, un, otrkārt, tiešām vīriešus visur meklē un atplestām rokām sagaida. Viņiem bērni neslimo. (Dz_2_1)*

> *Tas tā ir iegājies [vīrieši vadošajos amatos], un ka vīrieši ir racionālāki. Manuprāt, sievietes to visu tā kā dara, bet tas no viņām prasa daudz vairāk spēka. Ja sieviete ir vadošā amatā, tad ir jābūt vienkārši perfektai un ļoti spožai. (Dz_1_1)*

> *Jā, Latvijā nav atstrādātas politikas, kas notiek, gaidot bērniņu, dzemdējot bērnu un esot kādu brīdi ārpus darba tirgus. Tā rezultātā sieviete automātiski kļūst mazāk konkurētspējīga, jo tur ir jābūt īpašiem atbalsta mehānismiem. Tāpēc vien, ka sievietei ir 35 un vīrietim ir 35, abi bez bērniem un kāds būtu mazāk konkurētspējīgs, dzimuma dēļ gluži nē, bet tieši drīzāk dēļ bioloģiskajām atšķirībām. (Dz_5_4)*

2014. gadā veiktās aptaujas „Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā" dati atklāj, ka Latvijas iedzīvotāju priekšstatos rūpēties par ģimeni svarīgāk ir sievietēm (svarīgāk sievietēm – 38%, svarīgāk vīriešiem – 2%, vienlīdz svarīgi kā vīriešiem, tā sievietēm – 59%). Savukārt vīriešiem salīdzinoši svarīgāks mērķis ir nodrošināt materiāli sevi un savus ģimenes locekļus (svarīgāk vīriešiem – 41%, svarīgāk sievietēm – 8%, vienlīdz svarīgi kā vīriešiem, tā sievietēm – 50%)[17]. Šajā pētījumā iegūtie dati apliecina, ka pārliecību par vīriešu vadošo lomu nostiprina paaudzēs pārņemtā attiecību pieredze ģimenē, kur vīrietis uzņemas vadošo ģimenes materiālā apgādnieka lomu un sieviete lielāku uzmanību velta bērnu aprūpei. Daļēji šāds lomu sadalījums tiek skaidrots ar plašāku darba izvēli, ko var veikt vīrietis, vienlaikus demonstrējot, ka ģimenes tradīcijām un ieradumiem ir būtiska nozīme sievietes attieksmes veidošanā. Turklāt ģimenē apgūtajam uzvedības modelim ir ievērojami lielāka ietekme uz mērķa grupu, nekā publiskajā telpā izskanējušām diskusijām par dzimumu līdztiesības jautājumiem.

> *Kaut vai skatoties uz mūsu ģimenes modeli. Vīrietis būs tas, kurš neņems slimības lapu, vīrietis neiet bērna kopšanas atvaļinājumā. Līdz ar to vīrietis ir tas, ja sievietei nav darba, kas nodrošina pilnvērtīgi ģimeni. Arī manu vecāku ģimenes modelis ir bijis tāds [..]. Man ir izveidojusies tā pārliecība, ka vīrietis ir tas, kuram ir iespēja atrast labāku darbu, kuram ir iespēja atrast ātrāk darbu. Vīrietis, sliktākajā gadījumā, vienmēr varēs strādāt fiziski smagāku darbu nekā sieviete. Sieviete neies ceļa būvē strādāt. Vīrietis var aiziet, ja viņam nav ko ēst. (Dz_2_4)*

Atsevišķas Rīgā dzīvojošas sievietes, kuras strādā augsti kvalificētu darbu vai iesaistījušās uzņēmējdarbībā, atzīst, ka dzimumu diskriminācija, viņuprāt, ilgākā laika perspektīvā ir mazinājusies un ka savs nopelns tam ir arī publiski pazīstamām sievietēm uzņēmējām, kas tādējādi ir uzskatāmi par redzamiem labās prakses piemēriem.

> *Man šķiet, ka no sievietēm darbā vairs nebaidās. Sievietes nebaidās pieņemt darbā, bet, nedod Dievs, tev ir mazi bērni, jo tad viņa ir piesaistītāka mājai. Viņai ir mazāka interese par darbu. (Dz_3_1)*

> *[Stereotips] mazinājies ir. Tā pati Rubesa, kas vadīja „Statoil". Principā, pateicoties pāris epizodēm, kur sievietes ir bijušas lielos vadošos amatos, sievietēm vairāk uztic vadību. Bet tas vienmēr ir arī jautājums, kādās jomās. Tipiski, ka transports un finanšu joma ir vīriešiem. Vadītāji būs vīrieši, bet finanšu direktores jau gan ir arī sievietes, vairākas sievietes zinu. Uzņēmumu vadītāji… Tiklīdz tehniskā joma, tā tie būs vīrieši, savukārt apkalpojošā joma, grāmatvedība, tad tā ir sieviešu joma. (Dz_4_1)*

17 Latvijas fakti (2014). *Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_atskaite_09.2014.pdf (skatīts 02.05.2017.).

Runājot par konkrētu pieredzi, apmēram pirms 3–4 gadiem viena no pētījuma dalībniecēm bija pieredzējusi tiešu diskrimināciju pēc dzimuma – nejauši atklājusi, ka izglītības iestādē, strādājot vienādu vai pat mazliet lielāku darba apjomu, viņa saņem tieši divas reizes zemāku atalgojumu nekā kolēģis vīrietis. Reaģējot uz šo situāciju, sieviete vēl nostrādājusi atlikušos mēnešus līdz mācību gada beigām un uzrakstījusi atlūgumu, tā arī neminot patieso aiziešanas iemeslu un nesaucot vārdā diskriminācijas faktu. Šī pieredze ir atstājusi negatīvu iespaidu uz viņas pašapziņu, negatīvas emocijas – netaisnības sajūtu, vilšanos, sarūgtinājumu un bezpalīdzību, ko viņa jūt joprojām, pēc vairākiem gadiem atceroties šo situāciju.

> *Jā, man viņa teica, ka ir jau tā alga ļoti maza, bet viņiem neesot iespējas [maksāt] lielāku. Nu labi, bet, kad es šo uzzināju, tad man nebija šaubu, ka tas ir attieksmes jautājums. Nezinu, kāpēc vīriešus novērtē vairāk un sievietes mazāk [..], tad es uzreiz 31. maijā pateicu, ka es vairāk nestrādāšu atalgojuma dēļ. Es gan neminēju, ka es zinu, ka ir lielākas algas, bet nu… (Dz_1_1)*

Iespējams, ka konkrētās skolas vadība rīkojās šādi, lai savā veidā cīnītos pret horizontālo segregāciju – mazinātu stereotipu par izglītības jomu kā „sievišķīgu" profesiju un ar augstākas algas palīdzību pedagoga darbā iesaistītu vīriešus. Citā intervijā līdzīga pieredze, kad sieviete tiek novērtēta zemāk, atklājas tehniskā nozarē un kolektīvā ar vīriešu pārsvaru. Pēc dažiem nostrādātiem mēnešiem kāds atbalstošs kolēģis padalījies ar informāciju par to, ka sievietei piedāvāta netaisnīgi zema alga salīdzinājumā ar citiem līdzīgos amatos strādājošajiem.

> *Atalgojumam ir zemākais slieksnis. Vīrietim nekad neiedos to zemāko slieksni, bet sieviete vienmēr sāks ar to zemāko atalgojumu. To es pati esmu izjutusi. [..] Es neko nedarīju. Es strādāju savu darbu. Varbūt man arī tobrīd nebija tā sajūta, ka man pienāktos augstāks atalgojums. [..] Par dzimumu nepiesiešos. Par pieredzi es drīzāk teiktu. Vai par priekšstatu, ko tu varētu, jo beigās es izaugu [karjerā] ļoti augstu. [..] Beigās es saņēmu pietiekami augstu atalgojumu un pietiekami augstu uzticēšanos. Bet es iesāku ar zemāko. Taču kreņķis par dzimumu diskrimināciju man nav. (Dz_4_1)*

Netiešu diskrimināciju darbā un uzņēmējdarbībā atsevišķas sievietes izjutušas attiecībās ar darījuma partneriem, kad uz viņām attiecināti dzimumu stereotipi.

> *Es ar dzīvesbiedru aizeju uz biznesa tikšanos ar viņa piegādātāju, ļoti jauka saruna, ļoti koleģiāla, un tad vienā brīdī tas piegādātājs, uzņēmuma vadītājs, pieceļas un iedod [man] atslēgu piekariņu [..] „Sievietēm jau patīk tādas spīdīgas lietas kā žagatām". Es tajā brīdī domāju… Es turklāt neizskatos pēc tādas, kam spīdīgas lietas patiktu. [..] Viņš, man liekas, pats sajutās neērti. Viņam bija skaidrs, ka es šo žestu nenovērtēju. Bet es uzskatu, ka tā tomēr ir diskriminācija. [..] Sieviete vīrietim nekad nedos pretī: „Re, kur tu tāds liels un spēcīgs, jo vīrietis jau tāds pastulbs, tāpēc mēs viņam dosim to un šito." Tādā otrā virzienā tas parasti nenotiek. (Dz_1_2)*

Intervijas laikā dažādu mērķa grupu sievietes atcerējās situācijas, kur izjutušas, ka vīrieši ir vērtīgāki un viņiem ir vairāk iespēju nekā sievietēm.

> *Tas, ko es pati izjutu kā advokāts – man vajadzēja daudz vairāk runāt tiesā, lai pamatotu savu [viedokli], nevis tāpēc, ka es nezināju, ko pateikt, bet tāpēc, ka tiesneši arī ir sievietes un viņas liek pierādīt, ka tu kaut ko zini, bet, kad vīrietis [advokāts] atnāk, viņš vienkārši ir svarīgs tāpēc, ka viņš ir vīrietis. (Dz_3_3)*

Stereotips, ka mazu bērnu mātes nav pietiekami efektīvas darba tirgus dalībnieces, arī ir viens no dzimumu diskrimināciju uzturošajiem vai stabilizējošajiem mehānismiem. Pētījuma dalībnieču pieredze rāda, ka situācija, kad sievietes saskaras ar dzimumu diskrimināciju, ir atgriešanās darbā vai jaunu darba attiecību uzsākšana pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Šī problēmsituācija atklājas arī 2014. gadā veiktās aptaujas „Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā" datos, kuri rāda, ka tas, vai pretendentam ir mazi bērni, 26% Latvijas iedzīvotāju skatījumā ļoti lielā mērā ietekmē pretendenta izvēli/ pieņemšanu

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

darbā un 17% skatījumā – ļoti lielā mērā ietekmē pretendenta paaugstināšanu amatā. Šī faktora nozīmi biežāk akcentēja sievietes[18]. Šos datus papildina 2013. gadā veiktais Tiesībsarga biroja izvērtējums „Diskriminācijas aizlieguma ievērošana darba tiesiskajās attiecībās pret jaunajām māmiņām", kura ietvaros veikta gan uzņēmēju, gan jauno māmiņu aptauja. No veiktās uzņēmumu aptaujas Tiesībsargs secinājis, ka ar 35% personu gada laikā pēc atgriešanās no bērna kopšanas atvaļinājuma ir izbeigtas darba tiesiskās attiecības (vairumā gadījumu „uz savstarpējās vienošanās pamata", lai gan neoficiālā informācija liecina, ka daļā gadījumu – piespiedu kārtā), 6% personu – pazeminātas amatā[19]. Balstoties uz pētījumu, Tiesībsargs secina, ka, lai gan vairumā gadījumu darba tiesiskais regulējums ir ievērots, tomēr uzmanība jāpievērš tiem individuālajiem gadījumiem, kur cilvēki ir snieguši detalizētu informāciju par pārkāpumiem.

Lai gan dažas šī pētījuma dalībnieces atzīst, ka pēdējo desmit gadu laikā situācija ir būtiski uzlabojusies, tomēr kopumā dati rāda, ka joprojām sastopama diskriminējoša attieksme pret sievietēm darba tirgū pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Tā izpaužas kā vadības vai kolēģu šaubas, vai sieviete varēs veikt savus darba pienākumus, darba slodzes samazināšana, darba pienākumu pārskatīšana u.tml. Bieži vien šīs situācijas tiek skaidrotas ar apstākļu maiņu uzņēmumā, kā rezultātā sieviete, lai gan jūtas aizvainota, neuztver notikušo par diskrimināciju, pret kuru būtu jāvēršas. Sievietes atzīst, ka diskriminējoši izteikumi tiek izteikti viņām prom esot, par ko uzzina no kolēģu pārstāstiem.

> *Tagad, kad es esmu atgriezusies [darbā] slimnīcā, skatās tā skeptiski, jo tev jau ir maziņš bērns, tu droši vien bieži nenāksi, jo slimos taču bērni, un vai tev vajadzēja nākt vispār šeit strādāt atpakaļ. Vairāk nevis no vadības, bet no kolēģu puses. (Dz_2_1)*

> *Kad man piedzima trešais bērns, ejot uz darba intervijām, man jautāja, kas pieskatīs bērnu, ko es darīšu, kad bērni saslims? Teicu, ka vīrs pieskatīts. Viņi man neticēja. (Dz_2_3)*

> *Es neesmu ne pirmā, ne pēdējā, kurai nākas dzirdēt: „Jums ir bērni, kas viņus pieskatīs, kad viņi slimos?" Tā darbavieta, kurā es tiku strādāt, vadītāja bija mana vienaudze. Tā bija pirmā reize, kad es sajutu, ka mans vienīgais bērns nav šķērslis, lai es šeit strādātu. Viņu tas īsti pat neinteresēja, viņa to respektēja. Tas nebija tā, ka viņa to uztvertu kā šķērsli. Valsts iestādēs es to uztvēru kā reālu šķērsli, lai gan tur ir tā situācija, ka tur ir daudz vieglāk izveidot to aizvietošanas sistēmu. Privātā iestādē viens cilvēks dara tikai vienus darba pienākumus, tur nav tā, ka pieci dara vienus pienākumus. (Dz_2_4)*

Stereotipu, ka mazu bērnu mātes nav pietiekami efektīvas darba tirgus dalībnieces, atražo arī pašas sievietes, deklarējot, ka nevēlas atteikties no savas vadošās vai primārās bērna aprūpētājas lomas ne tikai tāpēc, ka tas vajadzīgs bērnam, bet arī tāpēc, ka tādējādi iespējams gūt īpašu prieku un emocionālo gandarījumu. Daudzas intervētās sievietes, it īpaši mātes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma un sievietes, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē, apgalvo, ka pašas izvēlas savu laiku un enerģiju ieguldīt bērnos, viņas arī, ja varētu, tomēr nevēlētos šo laiku atdot bērna tēvam vai auklei. Ieguvumi no kopā būšanas ar bērnu ir veids, kā līdzsvarot „došanu un ņemšanu" ģimenē, un sievietes apzināti vai neapzināti ir gatavas par šiem ieguvumiem maksāt ar mazākām vai lēnākām karjeras iespējām, salīdzinājumā ar vīriešiem, kuriem parasti nav tik liela noteikšana par bērnu audzināšanas jautājumiem.

> *Man tas liekas tikai un vienīgi pareizi, ka ir jābūt kopā ar bērnu, jo es zinu tagad māmiņu, kuras bērnam ir jau gads, un viņa jau gada vecumā katru dienu atstāj auklītei to bērnu. Beigās, man šķiet, ka rezultāts būs tāds, ka bērns auklīti uzskatīs par mammu. [..] Man tas liekas absurdi vispār. Es pat nevaru iedomāties, kā es varētu mācīties, zinot to, ka man mājās ir bērns. Tā ir mana prioritāte. (Dz_2_2)*

18 Latvijas fakti (2014). *Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_atskaite_09.2014.pdf (skatīts 02.05.2017.).

19 Tiesībsarga birojs (2013). *Diskriminācijas aizlieguma ievērošana darba tiesiskajās attiecībās pret jaunajām māmiņām*. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/img/content/maminas_petijuma_rezultati_apkopojums_2013.pdf (skatīts 25.10.2016.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Vispār labi būtu sēdēt mājās un saņemt naudu. Uzskatu, ka mammām, kuru bērns iet bērnudārzā vai pirmajā, otrajā klasē, būtu jāsēž mājās un jāsagaida viņi, kopā mājasdarbi jāpilda. Es personīgi sevi nevaru tagad iedomāties darbā, ja man ir trīs bērni, kuriem eju pakaļ uz bērnudārzu. Vēl ir divi bērni no skolas jāsagaida. Pa vidu ir mūzikas skola, dejas, dziedāšanas pulciņi, uz kuriem bērni jāved. Pat tad, kad blociņā visu saraksti, gandrīz nevar paspēt visus izvadāt. Un tāpat zvana un jautā, vai nāks. Un tad es skrienu slapju muguru. Ja es būtu darbā, tad nevienam nebūtu ne deju, ne mūzikas skolu. (Dz_2_3)

Ja man būtu bijis otrs cilvēks, tad mēs to klātbūtni būtu dalījuši uz pusēm, bet tagad man vienai tas tiek, tie visi prieki. Brīžiem tas ir piespiedu kārtā, jo man jau nav variantu, bet es dabūju vairāk visu to prieku, jo viņi jau vēršas pie manis ar visiem saviem atklājumiem un savām idejām. Es uzskatu, ka es esmu vairāk ieguvējs, nekā zaudētājs, protams, ja atliek malā tās ikdienišķās lietiņas. Kaut vai elementāri es pati sev griežu un krāsoju matus, jo es nevaru atļauties aiziet pie friziera, bet man vienkārši ir citas prioritātes. (Dz_5_1)

Tā bija mana izvēle – līdz bērnudārzam auklēt to bērnu pašai. [..] Varbūt tā nav pareiza attiecībā pret mani personīgi, bet es ceru, ka bērni to novērtēs. (Dz_2_4)

Sieviešu savlaicīgu atgriešanos darba tirgū ietekmē bērnudārzu pieejamība un to darba laiks. Laukos dzīvojošas sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma norāda, ka nevar apvienot darbu ar bērnudārza vai skolas darba laiku. No vienas puses, šī situācija parāda nestandarta bērnu aprūpes pakalpojumu pieprasījumu lauku apvidos, kuru ir grūti apmierināt tāpēc, ka pieprasījuma apjoms ir par mazu, lai atmaksātos atbilstošas infrastruktūras veidošana. No otras puses, sievietes, kuras ir pieradušas pie konkrēta dzīves modeļa, izmanto šo argumentu, lai attaisnotu savu ekonomisko neaktivitāti.

Viņa [NVA darbiniece] saka, ka vajag iet strādāt, pensijai pelnīt. Bet es prasu, kur man likt tos bērnus, viņi ir mazi!? Bērnudārzs strādā līdz četriem, un darba laiks ir līdz pieciem. Meklējiet aukles. Man auklei nesanāk. [..] Mums viss ir ļoti tālu, ja es tiešām gribētu kaut kur pastāvīgi strādāt. Es varu pieteikties uz pagaidu darbiem. Attālums, nav transporta līdzekļu, nav autobusu tādos laikos, kad var normāli izbraukāt uz [pilsētu]. (Dz_2_9)

Sieviešu izvēle pavadīt ilgāku laiku ar bērniem ir saistīta ar lielākām grūtībām iekļauties darba tirgū vēlāk. Pētījuma dalībnieču pieredze rāda, ka pēc ilgākas prombūtnes sievietes atgriešanās darba tirgū bieži vien mēdz būt sarežģīta, galu galā sievietēm izvēloties arī zemāk apmaksātu darbu. Savukārt vīrietis, kļūstot par galveno ģimenes apgādnieku bērna kopšanas laikā, bieži vien ir motivēts aktīvāk veidot savu karjeru un nostiprināt savu finansiālo drošību ilgtermiņā. Tādējādi ģimenē arī pēc bērnu paaugšanās noteicošie kļūst vīrieša ienākumi, liekot sievietei justies materiāli atkarīgai no vīrieša un potenciāli radot priekšnosacījumus ekonomiskajai vardarbībai.

Es domāju, ka ieraugot, ka ilgi nav būts darba vidē, darba devējs izvairās ņemt darbā. [..] Ja tas ir ilgāks periods, tad ir ļoti grūti atrast tādu darbu, kur pieņem [..] Man ir paziņa, kurai lielais ir jau 3. klasē un mazākā sāks tūlīt iet skolā. Tātad gana liels laiks ir pagājis. Viņa nav strādājusi kopš bērnu piedzimšanas. Visus šos gadus, kamēr abi bērni bija mazi, viņa nav strādājusi. Viņa jau vairākus gadus tiešām meklē un nevar īsti atrast [darbu]. Vienkārši viņu neņem neviens. (Dz_2_1)

Vairākas sievietes ir saskārušās ar to, ka atlaistas no darba bērnu slimošanas dēļ. Tomēr vairums šādā situācijā izvēlas nekonfliktēt un pieņemt darba attiecību pārtraukšanu, jo tiek iebiedētas, ka nesaņems pilnu algas izmaksu, kas sievietēm ar ierobežotiem iztikas līdzekļiem ir ārkārtīgi svarīgi, vai sabojās savu reputāciju, kā rezultātā nevarēs atrast citu darbu. Atlaišana no darba var kombinēties ar citiem darba tiesību pārkāpumiem, piemēram, nepilnīgas atlīdzības izmaksām. Intervijas rāda, ka sievietes pilnībā nepārzina savas darba tiesības, savukārt atlaišanas situācijā izjustais pazemojums, ieraduma aizstāvēt sevi un finanšu līdzekļu trūkums kavē vēršanos pie jurista.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Man bija bērns saslimis, puika, sirds slimnieks, un es paņēmu biļetenu, un tad, kad es atnācu no biļetena, manā vietā jau strādāja cits cilvēks, un papīri jau bija visi sagatavoti, tikai vajadzēja parakstīt. Es teicu, neparakstīšu. Nu, ja neparakstīšu, tad ar pantu palaidīs. (Dz_3_5)

Kā rāda kādas pētījuma dalībnieces pieredze, arī vēršanās Valsts darba inspekcijā šādā darba attiecību izbeigšanas situācijā piespiedu kārtā var nebūt rezultatīva. Jāatzīmē, ka pētījumā iegūtā informācija nesniedz pilnīgu priekšstatu par neveiksmes iemesliem, tomēr, aplūkojot konkrēto situāciju, redzams, ka mērķa grupas pārstāvēm nav skaidrības, kā rīkoties šādās konflikta situācijās ar darba devēju, piemēram, kādas sekas rada savstarpējās vienošanās parakstīšana, kurā brīdī jāvēršas pēc palīdzības u.tml.

Jo arī interesanti, viņiem pašiem [Valsts] darba inspekcijā bija tā, uz papīra ir viens [iemesls rakstīts], kāpēc atlaida, bet mutiski, sazinoties ar pašu direktori, pavisam savādāk, viņš teica. Bet viņi saka, ka mēs jau neko vairs nevaram izdarīt, un tādā garā. Pati [Valsts] darba inspekcija pateica, [ka] mēs neko nevaram izdarīt, nevaram palīdzēt. (Dz_3_5)

Pētījumā piedalījās gan strādājošas, gan nestrādājošas personas, kas kopj citu ģimenes locekli. Strādājošām personām bija raksturīgi izvēlēties tādu nodarbinātības formu vai darba slodzi, kuru iespējams savienot ar aprūpes pienākumiem (pašnodarbinātību, gadījuma darbus, elastīgu darba laiku vai maiņu darbu, saskaņojot darba grafiku ar partnera darbu). Minētās darba un aprūpes pienākumu saskaņošanas stratēģijas vienlīdz raksturīgas kā vīriešiem, tā sievietēm. Savukārt nespēja atrast tādu darbu, kuru iespējams savienot ar aprūpes pienākumiem, ir biežāk minētais personas bezdarba iemesls.

Man ir piedāvāts [darbs], bet es esmu atteikusi, jo es nevaru apvienot. Tas bija tad, kad [dēlam ar īpašām vajadzībām] bija divi gadi. Es arī esmu domājusi, ka es nevaru iet uz darbu, jo es nezinu, kad viņš man saslimst. [..] Diez vai kāds darba devējs tā atļaus. (Dz_4_4)

Mēs ar vīru strādājam vienā darbavietā. [..] Ir maiņu darbs, un grūtības rada grafika sastādīšana. Ir grūtības ar bērnu – invalīdu, ja mums saliek dežūras kopā. [..] Parasti, ja man sastāda grafiku pirmajai, tad nesu vīra darba vadītājam savu grafiku. Ja vīram sastāda pirmajam, tad viņš dod man. (Dz_4_7)

Man ir meita, kas strādā tajā pašā uzņēmumā, un tad mēs ar meitu saskaņojam. Vienu sestdienu, svētdienu ņemu es brīvu, otru ņem meita brīvu, tad mēs maināmies, lai arī mani darba kolēģi netiktu apbižoti tikai tāpēc, ka man ir problemātisks bērns. Es nāku viņiem pretī, viņi nāk man pretī. (Dz_5_3)

Arī gadījumā, ja persona ir atradusi iespējas savienot darbu ar aprūpes pienākumiem, reizumis nācies piedzīvot neparedzētas situācijas, kuru dēļ radies darba kavējums un attiecīgi – nācies sastapties ar darba devēja neapmierinātību. Tomēr pētījuma dati rāda, ka par tiešu diskrimināciju darbavietā personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, runā reti, jo pašas savlaicīgi ir veikušas izvēli un savu situāciju apskata caur veiktās izvēles prizmu.

Nē, netaisnīga attieksme, nē. Varbūt kaut kur drusciņ nesapratni no darba devēju puses. Piemēram, man ir jābrauc 30 kilometri līdz darba vietai. Gadās reizēm, ka tētis paprasās uz poda īsi pirms izbraukšanas laika, tad es kavējos, [un] nav tās sapratnes tomēr. [..] [Vadība aizrāda], ka nedrīkst kavēt. Es arī varbūt atklāti nerunāju. Ne katru reizi man jāstāsta katrs sīkums, no kā šī problēma sastāv. Tas nenotiek bieži, jo es cenšos nekavēt. Pāris reizes ir bijis, kad gribas raudāt. (Dz_4_8)

Papildinot mērķa grupas viedokli ar statistikas datiem, redzams, ka Latvijā joprojām ir maz izplatītas tādas darba attiecību formas, kuras būtu piemērotas personām, kas kopj citu ģimenes locekli vai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (piemēram, elastīgs darba grafiks, saīsināts darba laiks, attālinātais darbs). Centrālās statistikas pārvaldes dati rāda, ka 2015. gadā nepilnu darba laiku strādāja 7,9% nodarbināto (biežāk sievietes (10,7%), nekā vīrieši (4,9%)), savukārt no nestrādājošiem 17,6% negribēja strādāt pilnu darba

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

laiku[20]. Saīsināto darba laika plašāku pielietojumu ne pārāk aktīvi atbalsta arī politikas veidotāji, jo statistikas dati liecina, ka Latvijas situācijā tas paaugstina iespēju personai nokļūt nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju grupā.

Diskriminācija pakalpojumu jomā

Lai gan retāk šī pētījuma dalībnieces ir saskārušās ar diskrimināciju arī citās jomās. Tas saskan ar citos pētījumos iegūto informāciju, kur veikalos un citās sabiedriskajās vietās dzimuma diskrimināciju izjutuši 10%, vēršoties valsts, pašvaldību iestādēs – 7%, un saņemot veselības aprūpi – 6% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju[21].

Viena no jomām, kurā šī pētījuma dalībnieces saskārušās ar diskrimināciju, ir vides un pakalpojumu pieejamības ierobežojumi cilvēkiem ar bērnu ratiņiem vai ratiņkrēslos – šie ierobežojumi biežāk attiecas tieši uz sievietēm, kuras uzņemas bērnu un citu ģimenes locekļu aprūpes pienākumus. Lielāku slogu vides pieejamības ierobežojumu dēļ izjūt sievietes ar zemākiem ienākumiem, kuras pārvietojas kājām vai sabiedrisko transportu, tāpēc lielākā mērā izjūt ietvju segumu, uzbrauktuvju un nobrauktuvju nepiemērotību. Savukārt sievietes, kuru materiālais nodrošinājums ir augstāks, situāciju risina, par pārvietošanās līdzekli izmantojot personisko automašīnu.

> *Principā pat uz veikalu ir jāiet ar domu, ka ir bērns. Šajā pašā „Maximā" ar ratiem nevar iebraukt. Mums ir tādi rati, ka es nevaru. Tā, man liekas, ir diskriminācija. Visur ir divas sliedes uzbraucamās, kur ir trepes, bet man ir trīs riteņu rati, un es netieku nekur, kur ir tādi uzbraucamie ceļi, pat arī pa centru staigājot. (Dz_2_2)*

> *Problēmas rada vides pieejamība – uzbrauktuves invalīdiem nav vienmēr izmantojamas. Formāli uzbrauktuve ir, bet tā nav lietojama. Diskriminējoša ir vide. [..] Jautājums vēl ir arī tualešu pieejamība. Telpas ir ļoti šauras. (Dz_4_1)*

> *Man Rīgā ir bijusi pieredze, ka viņi vienkārši stāv un skatās, kā es moku tos ratus iekšā tramvajā. Es nevaru iecelt vecā tramvajā ratus. Es kādam lūdzu palīdzību. Es skatos uz tādiem jaunākiem. Tiem veciem cilvēkiem ir tādi aizspriedumi. (Dz_4_4)*

Viena vecāka ģimenes, daudzbērnu ģimenes, vardarbībā cietušas personas un personas, kas kopj citu ģimenes locekli, samērā bieži ir pašvaldības sociālā dienesta klienti. Lai gan daļa intervēto pozitīvi vērtē sociālajos dienestos saņemto atbalstu un sociālos pakalpojumus, vienlaikus sociālais dienests ir vieta, kur pētījuma dalībnieki sastapušies ar aizskarošu un neiecietīgu attieksmi un tiesību ierobežojumu. Visbiežāk minētās situācijas, kurās mērķa grupas izjūt diskriminējošu attieksmi, ir sociālo un rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība, kuru saņemšanai ir jāgaida rindā, un informācijas pieejamībai, kādi pakalpojumi vispār tiek piedāvāti vienā vai otrā situācijā. Nereti par sociālajā dienestā piedāvātajiem pakalpojumiem mērķa grupas pārstāvji uzzina viens no otra, piemēram, vecākiem, kuri audzina bērnu ar invaliditāti, apmainoties ar informāciju un pieredzi.

> *Sociālais dienests pats neinformē neko. Ja tu pats iesi un interesēsies, tad tev pateiks. Ja tu zināsi, kas ir jāprasa, bet, cik es saprotu, tad viņiem nav tiesību klientus informēt par to, kādi pakalpojumi ir jauni – respektīvi, zvanīt vai sūtīt e-pastus. Tu aiziesi, tad tev var pastāstīt. Ja tu neiesi, tad tu neko nezināsi. (Dz_4_2)*

---

20 Centrālā statistikas pārvalde (2016). *Iedzīvotāji un sociālie procesi. Ikgadējie statistikas dati, Nodarbinātība un bezdarbs. Tabula NBG11. Normālu un nepilnu darba laiku nodarbinātie pēc dzimuma.* Pieejams: http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/nodarbinatiba-un-bezdarbs-datubaze-30033.html (skatīts 26.10.2016.).

21 Latvijas fakti (2014). *Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_atskaite_09.2014.pdf (skatīts 02.05.2017.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Ja vien pieejami, apjomīgi ģimeņu finanšu resursi tiek ieguldīti bērnu ar īpašām vajadzībām un ilgstoši slimojošo ģimenes locekļu aprūpē. Šādās ģimenēs netaisnības sajūtu rada nesakritība starp valsts noteikto vai deklarēto bezmaksas veselības aprūpi un realitāti, kur veselības aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumi tiek pirkti tad, kad nepieciešami, nevis tad, kad pienāks rinda.

> *Es noteikti gribētu piebilst arī par medicīnisko rehabilitāciju, jo, protams, teorētiski skaitās medicīna par brīvu, īpaši bērniem-invalīdiem ir rehabilitācija par brīvu, bet realitātē maksā par visu tā vai tā, ja tu gribi tad, kad tev vajag, tik, cik tev vajag, un tādā kvalitātē, kādā vajag. Un viss! (Dz_4_2)*

> *Rehabilitāciju palīdzēja nokārtot sociālā darbiniece, un ir jāgaida divus gadus un piecus mēnešus. Bet katru gadu par saviem līdzekļiem mēs braucam uz [..] rehabilitācijas centru. (Dz_4_7)*

> *Viņa [meita ar īpašām vajadzībām] var sēdēt tikai tādā mašīnā, kurā var iebraukt ar ratiem. Pašvaldībai tāda mašīna ir, uz skolu viņu tādā veda. Tad, kad kaut kur citur vajag, tad ne jau vienmēr pašvaldība var iedot šo transportu. Tas transports vispār ir ļoti minimāli dabūjams. [..] Es pārdevu savu dārza māju, un mēs pagājušo gadu nopirkām paši pielāgotu mašīnu. Kāpēc es to saku, jo man nāk klāt cilvēki un saka: "Redz, cik jums labi, ka sociālais dienests domā par šādiem cilvēkiem". Citi domā, ka tas ir „Sarkanais Krusts". Cilvēki domā, ka viss tiek dots. Īstenībā nekas netiek dots, vismaz ne Latvijā. (Dz_4_5)*

Ģimenes, kuras audzina bērnus ar invaliditāti vai apkopj pieaugušas personas ar invaliditāti, norāda, ka bieži vien ārstniecības personāls nesniedz pietiekamu informāciju, kāda būtu traucējumiem atbilstoša ārstēšanas programma un rehabilitācija. Līdz ar to pastāv risks, ka ārstniecība un rehabilitācija ir nokavēta vai ir nepilnīga. Vecāki, kas audzina bērnus ar invaliditāti, vai personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, sākotnēji izjūt zināšanu trūkumu par to, kā veicama nespējīgās personas ikdienas kopšana. Bieži vien šī informācija tiek apgūta praktiskas rīcības rezultātā, iegūstot personīgu pieredzi. Atsevišķās intervijās izskanēja vecāku neizpratne par piedāvātās rehabilitācijas atteikumu, bērnam ar invaliditāti sasniedzot 18 gadu vecumu, lai gan ir skaidrs, ka šie pakalpojumi bērnam joprojām ir nepieciešami.

> *Mēs ar bērniem visu laiku braukājām uz Vaivariem. Līdz ko lielajai meitai palika astoņpadsmit, viss, kā ar roku nogriezts. Nekas vairs nepienākas. Tas man bija liels šoks, jo cilvēks, kas ir uz gultas, viņam ir vajadzīga rehabilitācija vismaz vienreiz gadā. Tagad mazajai [meitai] arī skaitās, ka no rehabilitologa vajag nosūtījumu, mēs brauksim uz bērnu Gaiļezeru. Mūs jau divas reizes uz nedēļu patur. Kas tā ir par rehabilitāciju, kas [ilgst] vienu nedēļu? (Dz_4_5)*

Mērķa grupas pārstāvji min arī palīglīdzekļu dārdzību un nepiemērotību konkrētajai personai ar invaliditāti (pieaugušajam vai bērnam) kā šķērsli efektīvākai ģimenes locekļa aprūpei.

> *Visi medikamenti, higiēnas līdzekļi ir šausmīgi dārgi. Ratiņus arī dod vienus uz trīs gadiem. Viņa tos lieto istabā un, ja es viņu gribu izvest ārā, tad man ar tiem pašiem ratiem jāiet ārā. Tas nozīmē pēc tam tos ratus notīrīt, lai atkal varētu lietot istabā. Par to arī nav padomāts. [..] Nu, švaki mums Latvijā ar palīglīdzekļiem. Vācijā [..] palīglīdzekļi ir piemēroti cilvēkam, bet Latvijā cilvēku piemēro palīglīdzeklim. (Dz_4_7)*

Vairākās mērķa grupas intervijās tika minētas situācijas, kad netaisnīgu attieksmi personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, ir izjutušas, vēršoties pašvaldības sociālajā dienestā, lai saņemtu aprūpes mājās vai asistenta pakalpojumus. Šajos gadījumos ģimene ir vērsusies dienestā pēc mutiskas konsultācijas, kuras laikā saņemts ir atteikums, argumentējot to, ka ģimene pati var parūpēties par savu nespējīgo locekli. Tādējādi mērķa grupas pārstāvji jūtas, ka ir palikuši ar savu problēmu vieni paši, un viņu iespējas iekļauties darba tirgū un būt sociāli aktīviem ir atkarīgas no pieejamajiem resursiem – darba algas lieluma, kas ļauj algot aukles vai aprūpētāju, un citu ģimenes locekļu, kā arī nereti – darba devēja vai kolēģu atbalsta.

> *Te laukos ir tā: viņam ir liela pensija, līdz ar to viss ir pateikts, ko tu vēl gribi. (Dz_4_8)*

> *Mammai nepienākas asistents, jo viņa nav guļoša. Meitai par māti ir jārūpējas. (Dz_4_9)*

[Sociālā darbiniece] pateica, ka mammai ir daudz bērnu, lai bērni arī rūpējas. (Vec_1)

Un ne tikai sievietes, arī vīrieši ir spiesti aiziet no darba vietas, un aprūpēt savu tēvu vai māti, jo ievietošana pansionātā arī ir dārgs process. Faktiski no darba ir jāaiziet, jo nevienam neinteresē, ka tev mājās ir slims cilvēks, kas jāaprūpē. (FGD, Ventspils)

Savukārt vairākas sievietes, kas audzina bērnus viena vecāka ģimenē, taču dzīvo kopā ar kādu no saviem ģimenes locekļiem (vecvecākiem, vecākiem vai brāļiem un māsām), uzskata par netaisnīgu sociālā dienesta atteikumu izskatīt viņas ar bērniem kā atsevišķu ģimeni un piešķirt trūcīgās personas statusu.

Kad es jautāju sociālajai darbiniecei, kas man pienākas kā vientuļajai mammai, viņa teica, ka es neskaitos vientuļā mamma, jo es dzīvoju kopā ar vienu no saviem vecākiem. (Dz_5_9)

Dažas daudzbērnu ģimenes, personas, kas aprūpē citu ģimenes locekli vai audzina bērnus viena vecāka ģimenē, Latvijas reģionālajās pilsētās un laukos ir saskārušās ar negatīvu un aizskarošu sociālo darbinieku attieksmi savstarpējā komunikācijā, kas atražo šo mērķa grupas pārstāvju sociālās atstumtības sajūtu.

Tie bieži vien ir sociālais dienests, bāriņtiesa, [kas] citreiz uzsver to, ka es esmu nepilnīga ģimene, ko es te vēl varu prasīt, un tādā garā. (Dz_3_5)

Es dzīvoju dzīvoklī trešajā stāvā. Es nevaru savu bērnu dabūt lejā. Sociālais dienests sūtīja pie lielās priekšnieces, kas tagad vairs nav, tagad ir cita. Viņa man atbildēja ļoti skaisti: „Jūs pati neko nedarāt, Jūs pati neko nemeklējat". Es viņai jautāju, kā viņa zina, ka es neko nemeklēju. Ja man būtu nauda, es sen jau būtu nopirkusi [dzīvokli] pirmajā stāvā. Tā kā man naudas nav, tad es visu laiku skatos, bet vēl neesmu atradusi. (Dz_4_5)

Atnāca sociālā darbiniece kaut ko te apskatīt un tā arī man izmeta: „Ko es varot teikt, kas es tāda esot, lai kaut ko pret meitas tēvu iebilstu? Lai kaut ko no viņa prasītu?" Tā es uzzināju, kādas klačas klīst. Ja sociālā dienesta darbinieks iet oficiālā vizītē un balstās uz klačām... Pēc tam viņa apklusa, sāka domāt, bet bija jau pateikusi. (Dz_5_8)

Atsevišķi mērķa grupu pārstāvju minētie negatīvās saskarsmes piemēri ar sociālo dienestu demonstrē uztverto diskrimināciju. Lai gan konkrētajā situācijā mērķa grupas tiesības nav pārkāptas, sociālā dienesta atteikums tiek uztverts kā netaisnīga attieksme. Šādas situācijas visbiežāk rodas saistībā ar normatīvu ievērošanu par trūcīgas personas vai ģimenes statusa piešķiršanu, kā arī atšķirīgu Latvijas pašvaldību pieeju, kādi pakalpojumi piešķirami daudzbērnu ģimenēm.

Es pastāvīgi rakstīju, man neko neatbildēja un neko nepiešķīra. Mēs paši esot vainīgi, ka mums bērnu ir daudz, it kā tas būtu aizliegts. Un vienu brīdi bija tā, ka es neatbilstu trūcīgā statusam. Mums jau tā ir ļoti mazi ienākumi, bet sociālā darbiniece pasaka, ka mums ir 34 eiro ar kaut kādiem centiem uz vienu cilvēku. (Dz_2_9)

Nākamā joma, kurā tiek pārkāptas tiesības un ko min ģimenes ar maziem bērniem, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli vai audzina bērnus viena vecāka ģimenē, ir tiesības uz mājokli. Mērķa grupas pārstāvji minējuši divas situācijas, ar kurām ir saskārušies – bankas atteikumu izsniegt aizņēmumu ģimenei ar maziem bērniem un grūtības saņemt pašvaldības piešķirtu pielāgotu mājokli, ja ģimenē ir bērni ar invaliditāti. Runājot par pēdējo, kādas ģimenes pieredze rāda, ka ir jāvelta ievērojamas pūles, lai panāktu, ka pašvaldība piešķir dzīvokli un ka dzīvoklis atbilst ģimenes vajadzībām.

Banka būtu vēl viena vieta, kura varētu tikt pieminēta pie tā, ka, tā kā mums ir bērni, tad bērni ir mūsu šķērslis, lai mēs varētu saņemt kredītu. (Dz_2_4)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

[Netiek apmierinātas tiesības] uz mājokli, kur visi tagad saka, ka jaunajām ģimenēm ir iespējas, ja bērns ir invalīds. Realitātē nav iespējams dabūt kredītu pat ar salīdzinoši labu algu, vai arī ir iespējams dabūt ļoti nelielu, par ko nevar tik un tā neko iegādāties. Nākas īrēt. It kā mēs abi ar vīru strādājam, un ir stabila, ilgstoša, laba darbavieta un normāla alga, bet tas, ko piedāvā, par to var nopirkt 1-istabas dzīvokli. Un pluss vēl, protams, pirmā iemaksa, ko manā gadījumā sakrāt nevar. (Dz_4_2)

Veselu gadu cīnījos un beidzot izcīnīju pašvaldības dzīvokli. Tagad mēs dzīvojam pašvaldības dzīvoklī pirmajā stāvā. Tad vēl bija tāda lieta beigās, ka es izskrēju no tā dzīvokļa ārā un teicu: „Ja es nevaru tur savu bērnu nomazgāt, tad man tādu dzīvokli nevajag." Tad gan man bija jādzird visādi vārdi, ka es esmu iedomīga, ka viņai, redz, piedāvā pirmo stāvu, un vēl nav labi. Tad es sapratu, ka nav ar viņiem ko strīdēties. Es viņiem pateicu tā: „Ja jums nav saprotams, ko nozīmē pielāgots dzīvoklis, tad atsauciet ergoterapeitu un noskaidrojiet." (Dz_4_5)

Kādas ģimenes pieredze rāda, ka, saņemot it kā pielāgotu pašvaldības dzīvokli, jo ģimenē ir bērns ar invaliditāti, ir nepieciešams ieguldīt daudz personīgo līdzekļu dzīvokļa vispārējam remontam. Konkrētajā situācijā pašvaldības piešķirtais dzīvoklis bija sliktā tehniskā stāvoklī, un pašvaldība ieguldīja līdzekļus tikai tik daudz, lai dzīvoklis atbilstu pielāgota dzīvokļa definīcijai. Tā kā ģimenei nebija finanšu līdzekļu remontam, pastāvēja draudi piešķirto dzīvokli zaudēt. Konkrētajā situācijā līdzekļi remontam tika iegūti ar ziedojumu palīdzību. Ģimenes pieredze atklāj, ka dzīvokļa piešķiršanas un pielāgošanās procesā bija jāsaskaras ar pazemojumiem – pašvaldības deputātu neiecietību, rupjību un aizskarošiem izteicieniem.

Tiesības uz mājokli ir apdraudētas arī bērniem, kuri aug viena vecāka ģimenē. Tā kā šādās situācijās bērnus visbiežāk audzina sieviete, viņām rodas grūtības nodrošināt apmierinošus sadzīves apstākļus, jo lielākoties pat mazu remontu un tehnisko darbu izpildei nepieciešams algot profesionālus pakalpojumu sniedzējus. Taču, ja ģimene vienlaikus ir pakļauta nabadzības riskam, šādi pakalpojumi nav pieejami to dārdzības dēļ. Intervētās mērķa grupas pārstāves atzīst, ka grūtības rada viņu zināšanu trūkums novērtēt algoto meistaru darbu, un nekvalitatīvi izpildīts darbs var atklāties krietni vēlāk, savukārt nepilnību novēršana rada papildu izdevumus. Šajās situācijās sievietes mēdz saskarties arī ar aizskarošu attieksmi no citu cilvēku, galvenokārt, pazīstamu vīriešu puses, par to, ka viņa pati netiek galā ar sava mājokļa uzturēšanu.

Mājai jumts jāmaina, apkures sistēma, arī žogs knapi turas. Nezinu, pie kā ķerties, un arī iekrāt neko nevaru. Jumtam sāku krāt, bet tad saslima bērni, zālēm iztērējās milzīgas summas, un jūtu, ka neko pilnīgi nevaru atlikt, jo tajā brīdī noņem no tās naudas, kur šobrīd kaut kam citam vairāk vajag. Māja šobrīd ir tādā stadijā, ka tajā ir jāiegulda. (Dz_5_5)

Vēl tai grupai ir grūtības ar dzīvokļa remontu, labiekārtošanu, ja ģimenē nav vīrieša. Ir mazie bērni, sieviete viena pati un varbūt mamma, tie sadzīves apstākļi ir ne visai labi. (FGD, Ventspils)

Atsevišķos gadījumos mērķa grupas pārstāves norādījušas, ka saskārušās ar nelaipnu un neiecietīgu attieksmi no veselības aprūpes speciālistu puses. Sievietes saskārušās ar neiecietīgu (un, viņuprāt, aizspriedumainu) attieksmi tāpēc, ka dzemdējušas bērnu nepilngadīgas. Savukārt personas, kuras aprūpē ģimenes locekļus ar invaliditāti, ir saskārušās ar netaktisku ārstniecības personāla attieksmi, raksturojot slimā ģimenes locekļa veselības stāvokli.

Tā kā es esmu jaunā māmiņa, ārstu atsaucība ir tāda nelaipna. Domā, ka jauna māmiņa un uzreiz var sliktāk izturēties. (Dz_2_5)

Ienāk daktere, un es vaicāju: „Kādas prognozes?" Viņa man skatās acīs un saka tā: „Vai mammīt, dārzenis!" [..] Es izskrēju ārā un histērijā raudāju pa visu nodaļu. (Dz_4_4)

Runājot par izglītības un bērnu aprūpes pakalpojumu pieejamību, izšķiramas divas problemātiskas situācijas. Pirmkārt, personu, kas uzņēmušās aprūpes pienākumus, pašdiskriminācija, ierobežojot, ignorējot un

atsakoties īstenot savas vajadzības pēc tālākās izglītības vai karjeras veidošanas. Personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, tās, kuras kopj citu ģimenes locekli vai audzina bērnus viena vecāka ģimenē, bieži atzīst, ka viņu izvēles tiek pakārtotas pieskatīšanas un izglītības pakalpojumu pieejamībai aprūpējamajiem. Otrkārt, neskatoties uz vispārēju bērnudārzu un skolu pieejamību, šie pakalpojumi ne vienmēr atbilst konkrētu mērķa grupas pārstāvju vajadzībām. Tas tāpēc, ka bērnudārzi un skolas strādā standarta (tipisko) darba laiku, kam nākas pakārtoties. Savukārt mērķa grupas pārstāves norāda, ka viņām būtu svarīgi, ka šie pakalpojumi būtu pieejami arī vakaros vai brīvdienās.

> *Es noteikti gribētu iet tālāk studēt doktorantūrā, bet tas arī nav reāli, jo tas nozīmē, ka nebūtu atkal laiks mājās. Būtu piektdien, sestdien visticamāk atkal neklātiene. Veselu brīvdienu tas ir prom no mājām. Tā jau dēļ tā, ka es strādāju, sanāk ļoti maz ar bērnu būt kopā, un vispār ar ģimeni. Un tie brīvie brīži diemžēl ir tāpēc, lai es gan izvadātu vēl papildus pa kādām nodarbībām, gan vienkārši, lai es sēdētu un mācītos ar viņu. (Dz_4_2)*

> *Nu, es pilnīgi noteikti neesmu sākusi aktīvi darboties [..] biedrības valdē, kur mani aicināja pašā sākumā [..] Es kā šodien atceros, ka es neaizbraucu, jo tas nozīmētu man atstāt uz piecām stundām meitu mājās vienu. Tas pilnīgi noteikti, tagad atskatoties, ir traucējis manai karjerai, jo tas nozīmē kontaktus, varēšanas sajūtu utt. (Dz_5_4)*

Vairākas mērķa grupas pārstāves demonstrē, ka viņām ir noteiktas prasības pret piedāvātajiem bērnu pieskatīšanas un izglītības pakalpojumiem. Tādējādi ģimene var atteikties izmantot piedāvāto pakalpojumu, ja tas neatbilst gaidām vai priekšstatam par kvalitatīvu aprūpi (piemēram, mācību valoda bērnudārzā vai skolā, skolēnu skaits klasē, citu bērnu sekmības līmenis u.tml.).

> *Bērnu vedam uz pilsētu, sanāk 25 km uz vienu pusi. Mūsu sociālajai aprūpētājai prasījām, vai var izdalīt kādu papildus naudiņu. Viņa teica, ka nē, jo mums šeit ir skola, bērns var tur iet un mācīties. Bet tā ir krievu skola, kāpēc man laist savu bērnu uz krievu skolu, ja viņš ir latvietis? Mums atteica, tālāk arī nekur negājām un neprasījām. (Dz_2_7)*

Personas, kuras aprūpē citu ģimenes locekli, ir saskārušās ar to, ka, neskatoties uz to, ka tiek apmācīti sociālie aprūpētāji vai aukles darbam ar bērniem ar īpašām vajadzībām, šādu pakalpojumu praksē saņemt ir grūtības. Vēršoties sociālajā dienestā, nepieciešamais speciālists netiek nodrošināts, tā meklēšanu sociālais dienests uzdod personai, kurai nepieciešams pakalpojums.

> *Starp citu, es meklēju auklīti caur sociālo dienestu, kas ir mācījusies darboties ar īpašiem bērniem. Divus gadus meklēju. Nedabūju. [..] [Neskatoties uz izglītību], ļoti daudz auklītes baidās no šiem bērniem. (Dz_4_4)*

> *Man teica, lai meklēju cilvēku. Nevaru atrast, nevienu nevaru piespiest. (Dz_4_9)*

Pētījuma dalībnieki nav saskārušies ar dzimuma diskrimināciju attiecībā uz viedokļa brīvību un taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu. Tomēr jāņem vērā, ka tā iemesls ir pieredzes trūkums vērsties attiecīgajā iestādē vai paust viedokli, nevis fakts, ka šajās jomās nav sastopama dzimuma diskriminācija. Pētījumā iegūtā informācija rāda, ka daļai interviju dalībnieku ir izpratnes trūkums, kuras situācijas uzskatāmas par diskrimināciju un kuras liecina vairāk par sliktu apkalpošanu. Šādu neziņu veicina vispārēja zema izpratne par personas tiesībām.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Vardarbībā cietušu personu raksturojums

Saskaņā ar ES Pamattiesību aģentūras kvantitatīvās aptaujas rezultātiem[22] fizisku un/vai seksuālu vardarbību kopumā savas dzīves laikā Latvijā piedzīvojušas 39% sieviešu. Visbiežāk vardarbība piedzīvota no esošā vai bijušā partnera – to atzīst 32% sieviešu. Gadījumos, kad fiziska un/vai seksuāla vardarbība piedzīvota dzīves laikā no citām personām, kas nav bijis aptaujātās sievietes partneris, visbiežāk varmāka bijusi pazīstama persona (37%) un draugs vai paziņa (26%). 14% sieviešu atzīst, ka piedzīvojušas vardarbību no cita ģimenes locekļa vai radinieka, kurš nav aptaujātās partneris. Vardarbības jautājums Latvijā ir sensitīvs, jo, salīdzinot ES mērogā, Latvija ir to valstu starpā, kurās aptaujātās retāk nekā vidēji ES uzskatītu par pieņemamu, ka ārsts vispārējās apskates laikā uzdotu jautājumus, vai gūtie ievainojumi ir saistīti ar vardarbību (Latvijā to atzīst par pieņemamu 77%, vidēji ES – 87% aptaujāto)[23]. Fiziskas vardarbības riska grupā atrodas alkohola vai narkotiku atkarībā esošu vīriešu dzīvesbiedres[24]. ES līmenī veiktie pētījumi rāda, ka lielai sabiedrības daļai ir raksturīga upuri vainojoša attieksme (arī sieviešu vidū), kas nozīmē, ka vardarbības upuru savlaicīga identificēšana sabiedrībā un palīdzības sniegšana var būt kavēta. To apliecina arī šī pētījuma rezultāti, vienlaikus atklājot iespējamos veidus, kā padarīt drošu vardarbības upura vēršanos pēc palīdzības.

Šajā pētījumā par savu piedzīvoto vardarbības un līdzatkarības pieredzi dalījās galvenokārt sievietes, kuras saņēmušas atbalstu un no vardarbīgām attiecībām ir vairāk vai mazāk spējušas atbrīvoties. Mērķa grupas pārstāves vienlaikus audzina bērnus viena vecāka ģimenē, kas ir rezultāts tam, ka ir pārtrauktas vardarbīgās attiecības, un bieži vien viņas ir pakļautas nabadzības riskam, jo bijušais partneris atsakās maksāt bērnu uzturlīdzekļus.

Intervētās sievietes ir piedzīvojušas fizisku, emocionālu, seksuālu un ekonomisku vardarbību ģimenē, jo tāds bija mērķa grupas atlases nosacījums šajā pētījumā. Vairumā gadījumu piedzīvotā vardarbība ir saistīta ar varmākas (partnera, vecāku vai brāļu un māsu) alkoholismu vai garīga rakstura saslimšanu. Tomēr vienlaikus atklājās, ka atsevišķas pētījuma dalībnieces ir cietušas no emocionālas vai seksuālas vardarbības arī ārpus ģimenes. Vienā no gadījumiem piedzīvotā emocionālā vardarbība darba vietā tika uzskatīta par dzimuma diskrimināciju, kas rāda, ka mērķa grupā var būt grūtības atpazīt verbāli un attieksmes veidā paustas vardarbības formas.

Pētījuma dati rāda, ka ar vardarbību sastopas sievietes ar dažādu izglītības līmeni un materiālo stāvokli. Atpazīt un pieņemt, ka ir saskārušās ar vardarbību, ir grūtības gan sievietēm ar augstāko izglītību, gan sievietēm ar vidējo vai vēl zemāku izglītības līmeni. Tomēr sievietēm ar augstāku izglītības līmeni mēdz būt vairāk personīgo un materiālo resursu vardarbīgo attiecību pārtraukšanai. Savukārt visneaizsargātākās ir sievietes ar zemu izglītību, kas dažreiz kombinējas arī ar invaliditāti vai citu sociālās atstumtības risku vairojošu apstākli.

Vairākas intervētās sievietes, kuras stāstīja par piedzīvoto vardarbību ģimenē attiecībās ar partneri, minēja, ka pirmā vardarbības pieredze ir bijusi attiecībās ar vecākiem, tai skaitā attiecībās ar māti. Tādējādi ilgstoša un vairākās paaudzēs piedzīvota netaisnības un bezpalīdzības sajūta palielina vardarbības ģimenē iespēju, un, iespējams, bērniem ir lielāks risks kļūt par vardarbības upuriem savās nākamajās ģimenēs. Atsevišķas sievietes, kas piedzīvojušas vardarbību, atzīst, ka viņu bērni jau tagad saskaras ar vienaudžu vardarbību (piemēram, skolā).

---

22 EU Agency for Fundamental Rights (2014). *Violence against Women Survey*. Pieejams: http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey (skatīts 25.10.2016.).

23 EU Agency for Fundamental Rights (2014). *Violence against Women Survey*. Pieejams: http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey (skatīts 25.10.2016.).

24 Eiropas ekspertu tīkla par dzimumu līdztiesību (ENEGE) 2015.gadā veiktā pētījuma rezultāti, atsauce uz kuriem sniegta Labklājības ministrijas izstrādātajā informatīvajā ziņojumā „Par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2014.gadā" (pieņemts MK 2016. gada 22. martā).

Bērnībā, ziniet, mani vecāki bija vecā kaluma cilvēki, kas audzināja ar siksnu. Man tas diemžēl ir bijis. Ar vīru? Mans iepriekšējais vīrs mani sita. Es biju arī pie psihologa, mēs runājām par visām šīm lietām. Kāpēc es četras reizes esmu bijusi precējusies un mani vienmēr ir situši?! Es tiku skaidrībā, kāpēc tā. Sapratu, kāpēc tā. Ir bijusi gan fiziskā, gan psiholoģiskā vardarbība. (Dz_3_2)

Vairums intervēto mērķa grupas pārstāvju vardarbības attiecības piedzīvojušas vairāku gadu garumā, līdz cietusī persona saņēmusies meklēt palīdzību pie kompetentām iestādēm vai NVO. Saskaņā ar ES Pamattiesību aģentūras kvantitatīvās aptaujas rezultātiem[25] dzīves laikā piedzīvotajā vissmagākajā fiziskas un/vai seksuālas vardarbības no partnera puses situācijā visbiežāk Latvijas sievietes vērsušās pēc palīdzības policijā (17%), citas atbalsta organizācijas ir minētas ievērojami retāk (piemēram, sociālajā dienestā vērsušās tikai 1% aptaujāto, pie jurista – 2%, vardarbības upuru atbalsta organizācijās – 0%, citās organizācijās – 2% aptaujāto vardarbībā cietušo sieviešu). Tomēr jāņem vērā, ka Pamattiesību aģentūras veiktajā aptaujā jautājums ir formulēts par vienu, konkrētu vardarbības gadījumu, savukārt šajā pētījumā iegūtā informācija rāda, ka vardarbība, it sevišķi, ja tā notiek ģimenē, ir process, un vardarbības pārtraukšana ir lēmums, ko upuris pieņem ilgākā laika posmā. Šis lēmums var nebūt tieši saistīts ar konkrēto vardarbības situāciju, drīzāk nozīme ir ilgstošajai pieredzei un tam, ka vardarbības epizodēs tiek iesaistīti bērni, tāpēc institūciju un organizāciju loma vardarbības apzināšanā Pamattiesību aģentūras pētījumā nav novērtēta pietiekami.

Šajā pētījumā veiktās intervijas atklāj, ka sākotnēji mērķa grupai raksturīgi ir vardarbības situācijas risināt starp vardarbības situācijā iesaistītajām personām, dažreiz atbalstu meklējot plašākā ģimenes lokā. Upurim ir raksturīga izvairīšanās no varmākas tad, kad fiziskā vai emocionālā kaitējuma draudi ir vislielākie, atgriežoties attiecībās, krīzes situācijai norimstot. Upurim ir raksturīga arī līdzatkarība – varmākas rīcības attaisnošana, žēlošana, ticība, ka varmāka labosies u.tml., kā rezultātā vardarbīgās attiecības netiek pārtrauktas. Vēršanās pie valsts vai pašvaldības policijas parasti notiek tad, kad vardarbība ģimenē pieaug un varmāka kļūst arvien bīstamāks, sāk apdraudēt ne tikai savu partneri, bet arī bērnus. Upura līdzatkarība ir būtisks iemesls, kāpēc kompetento institūciju darbs ar ģimeni, kurā notiek vardarbība, var būt neproduktīvs ilgākā laika posmā.

Bija, piemēram, tāds gadījums, ka es viņu tā kā pametu un nācu pie māsas. Un, protams, viņš man nāca saukt mājās, un es negāju. Un tad jau man, protams, mamma un māsa palīdzēja, lai viņš man neko nenodarītu, bet nu tur jau beigu beigās, protams, pakļāvos viņam un aizgāju mājās. (Dz_2_5)

Tā kā te bieži vien viņam problēmas ir ar to policiju, visu laiku administratīvie sodi, un viss kaut kas. Tad viņš tāds mierīgāks ir palicis, vairs nav lielais ērglis. Ir tomēr rezultāti, kad iesaista policistus un visu pārējo. (Dz_3_5)

Es esmu rakstījusi iesniegumus. Saukusi policiju un rakstījusi iesniegumus, ka vīrs ir vardarbīgs, un viņu tagad izolē no dzīvesvietas, no ģimenes. Vairs tas nav iespējams. Jo meitu, kad sāka tur ar kājām spert pēdējo reizi, pareizāk sakot, meita arī izsauca to policiju, jo tas vairs nebija ciešams. Griezāmies pēc palīdzības, lai gan iepriekš arī mēs zvanījām [..] un bijām izsaukuši, bet nu [..] atbrauca, parunājās. Viss ir labi, tā nevar darīt, viss, nomierinies, un tā. Protams, kā policija prom, tā viņam ir atkal savs. Un tad mēs esam ar bērniem gājuši ārā, staigājuši, kamēr viņš nomierinās, kamēr viņš aiziet gulēt. Tad, kad viņš aiziet gulēt, mēs ieejam istabā. Ir reizes bijušas, kad mēs pat šķūnī esam gulējuši. (Inv_2_7)

Daži no cēloņiem faktam, ka vardarbības upuri savlaicīgi nevēršas pēc palīdzības, ir disfunkcionālā ģimenē bērniem ieaudzinātā pastiprinātā baiļu, kauna un vainas sajūta, iegūtā pārliecība par sevi kā nevērtīgu, grēcīgu būtni, kas nav gana laba un mīlestības vērta, kā arī viena vecāka ģimenē augušu bērnu vēlēšanās saglabāt savas partnerattiecības. Baiļu un kauna sajūtu var pastiprināt fakts, ka varmākas rīcība ģimenē neatbilst viņa publiskajam tēlam, piemēram, varmāka ir sociāli aktīvs, viņam ir laba slava, ierodoties policijai, ja tāda izsaukta, varmāka spēj radīt pozitīvu iespaidu u.tml.

25 EU Agency for Fundamental Rights (2014). *Violence against Women Survey*. Pieejams: http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey (skatīts 25.10.2016.).

Man liekas, ka, pirmkārt, ir ļoti, ļoti uzpūsta kauna sajūta. Es tā kaunējos no sevis, ka es jutos kā galīga niecība, jo man māca, ka tā ir mana vaina. Es negribu iet un citiem cilvēkiem rādīt, kāda vainīga niecība es esmu. (Dz_3_1)

Mums jau no dzimšanas to māca, ka tu pats tur esi iekūlies, tu esi vainīgs. Cilvēkam ir tā vainas apziņa iestrādāta vienkārši, un tieši tā vainas apziņa neļauj meklēt palīdzību. (Dz_3_3)

No manas puses, tas bija kauns kaut kur stāstīt, kaut kur iet, ka man ģimenē iet tā. Jo kad jau mēs esam kopā, tad jau cilvēkos, tad, kad nedzer, tad jau ļoti viņš [atstāj labu iespaidu]. Visi saka: „Tev ir paveicies, tev tik labs vīrs". Bet neviens jau nezina to otru pusi. Cilvēkos [..] jau ir savādāk, bet kā mājās, tas jau uzreiz savādāk. (Inv_2_7)

Neesmu jutusi atbalstu nekad. Es neesmu nekad jutusies gana laba. Nekad! Es joprojām nespēju tikt vienkārši tam pāri. Tāpēc es joprojām vēl neesmu sākusi dzīvot savu dzīvi, jo es joprojām esmu tajā iekšā. Es nevis dzīvoju savu dzīvi, bet joprojām vēl cenšos darīt visu priekš citiem, lai iegūtu atzinību. Tas ir tas, ko es daru. Es nedzīvoju priekš sevis. (Dz_2_2)

Intervijas rāda, ka ātrāk kompetento institūciju (sociālā dienesta, bāriņtiesas) redzeslokā nonāk tās ģimenes, kurās sastopama vardarbība, ir trūcīgas vai maznodrošinātas, kurās vardarbības upuri ir bezdarbnieki. Tāpat būtiska loma ir skolu atbalsta personālam, kuri var būt vieni no pirmajiem, kas pamana, ka bērns aug ģimenē, kur vecāku starpā pastāv vardarbīgas attiecības.

Tāda lieta kā vardarbība ģimenē pastāv, to nevar noliegt, bet tas ne vienmēr atspoguļojas uzvedībā. Bērnu kolektīvā, redzot savstarpējās attiecības, var spriest, ka kaut kas nav kārtībā, jo viņi nereti neapzināti kopē pieaugušos, un tad jau viņus vēro. (FGD, Ventspils)

Savukārt, ja ģimene spēj radīt iespaidu, ka tā funkcionē sociāli pilnvērtīgi (abi vecāki strādā, ir izglītoti un kvalificēti), vardarbība ģimenē var tikt noslēpta ļoti ilgi. Šādos gadījumos bieži vien vardarbīgās attiecības tiek pārtrauktas, upurim pieņemot attiecīgu lēmumu. Citos gadījumos situācija atklājas, kad fiziskajai vardarbībai ir bijušas smagas sekas (piemēram, upurim nepieciešama ārstēšanās stacionārā), kad kāds cits ģimenes loceklis, bieži vien bērni, ir iesaistījies un pievērsis kompetento institūciju uzmanību attiecīgajai ģimenei.

Gadījumos, kad vardarbības upuri paši ir pārtraukuši vardarbīgās attiecības, palīdzība ir meklēta krīzes centros, izmantotas atbalsta grupas, 12 soļu programmas (pieaugušo alkoholiķu bērnu grupa), psihoterapija un psiholoģiskās konsultācijas. Savukārt, kad vardarbīgās attiecības palīdzējusi pārtraukt kompetento institūciju iejaukšanās, redzams, ka nozīmīga loma ir bijusi policijas un pašvaldības sociālā dienesta sniegtajam atbalstam (konsultācijām, ievietošanai krīzes centrā u.tml.). Mērķa grupas pieredze rāda, ka ļoti būtiska nozīme vardarbīgu attiecību pārtraukšanā ir informācijai par vardarbības upura tiesībām, piemēram, aizliegumam tuvoties, dzīvesvietas saglabāšanai, ja upuris dzīvo varmākas īpašumā u.tml., kas rada drošības sajūtu. Intervēto personu pieredze rāda, ka lielāku atbalstu vardarbības upuri ir guvuši no valsts, nevis pašvaldības policijas pārstāvjiem, pēdējiem parasti mēģinot nomierināt varmāku krīzes brīdī, bet nemēģinot rast ilgtspējīgu risinājumu, proti, izbeigt vardarbīgās attiecības.

Es vispār nezināju to, ka viņi [iestādes] vardarbības dēļ šādi var izņemt no ģimenes arī pēc tam, kad man vajadzēja rakstīt to iesniegumu. Tagad ir pieņemts tāds likums, [..] ka varmākas izņem no ģimenēm. Es to nebiju dzirdējusi. [..] Nu, to man policija pateica, ka tās ir manas tiesības, ka es to varu darīt. (Inv_2_7)

Tāpat mērķa grupas pieredze rāda, ka svarīgi aspekti ir kompetento institūciju cieņpilna attieksme pret vardarbības upuriem un speciālistu palīdzība pārvarēt kauna sajūtu un apzināt savu motivāciju pārtraukt vardarbīgās attiecības.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Vajag pieņemt lēmumu, nevis ļauties plūsmai, ciest, dzīvot, vajag pieņemt lēmumu. Man bija lēmums jāpieņem. Man teica, ka es nesmēķēju, nedzeru, labi izturos pret bērniem, bet sastopu vīriešus, kas dara pāri, tāpēc pieņem lēmumu, kas tev ir svarīgāks – bērni vai vīrieši? Un es šo lēmumu pieņēmu. (Dz_3_2)

Atsevišķu mērķa grupas pārstāvju pieredze rāda, ka liels informācijas trūkums ir par to, kā efektīvi rīkoties situācijās, ja ar vardarbību saskaras viņu bērni, piemēram, skolā no skolotāju vai vienaudžu puses. Lai gan šādās situācijas mērķa grupas pārstāves ir motivētākas aizstāvēt savus bērnus, bezpalīdzības sajūtu rada nespēja novērst vardarbību pilnībā.

Viņa tur iestājas par labu kolektīvu, viena otru aizstāv un taisnību nekādu tur nevar panākt. Skolotāji vienā bļaušanā. Par ko viņas bļauj, nevaru saprast. Ja vecāki nepatīk, vai kaut kas, viņas ir pieradušas, viņām ir taisnība, viņas drīkst bērnu pret sienu grūst. [..] Te jau gadu gadiem tas notiek. Man jau puika 9. klasi beidza. Aiz matiem dīrāja. (Dz_2_9)

Mani bērni skolā ļoti cieš no vardarbības. [..] Piemēram, mans bērns tika žņaugts. Ja nebūtu lielo bērnu, kas manu bērnu aizstāvētu, tad nu letālas sekas tur noteikti būtu. [..] Tad ir visādas bērniem mācību grāmatu plēšanas, drēbju plēšanas, somu plēšanas visādas ir, zagšanas visādas, no bērniem zog visu ko, no maniem bērniem. Fiziska vardarbība, emocionāla vardarbība, un visu laiku to dara viens bērns. [..] Trīs gadus cīnījos, rakstīju skolā papīrus, rakstīju, darīju, nu nekā, bezjēgā. [..] Nu labi, tam bērnam tagad ir problēmas ar policiju, bet rezultātu tāpat nekādu nav. Tas bērns turpina visu laiku darīt, sociālos tīklos visu ko raksta par maniem bērniem. [..] Skolā it kā pārrunas ir. Nu, ko tas līdz? Viņš direktora kabinetā paraud, iziet ārā, noslauka asaras un pasaka: „Man tas lohs neko neizdarīs!" (Dz_3_5)

Sociālā atstumtība

Mērķa grupas sociālās atstumtības risku un nelabvēlīgo situāciju paaugstina vairāki faktori. Pirmkārt, tas ir darba slodzes un neapmaksātā mājsaimniecībā veiktā aprūpes darba pieaugums un nabadzības risks personām, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē, kā arī personām, kuras veic cita ģimenes locekļa aprūpi. Otrkārt, darba slodzes pieaugums, lai nodrošinātu ģimenes finansiālās vajadzības, pastiprina atsvešinātības starp vecāku un bērniem risku, rada nosacījumus tam, ka ir neapmierinātas bērnu pieskatīšanas un emocionālās vajadzības, kā rezultātā pastāv bērnu uzvedības problēmu pieauguma risks. To apzinās arī personas, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē, tomēr materiālo vajadzību apmierināšana tik un tā tiek uzskatīta par prioritāti. Ja bērnus viena vecāka ģimenē audzina sieviete, viņa bieži vien ir nobažījusies, vai spēj nodrošināt atbilstošu audzināšanu, ja viņai ir dēli.

[Bērni] man ir ļoti patstāvīgi no mazotnes. Lai izdzīvotu, vienmēr esmu strādājusi vairākus darbus, arī šobrīd – man nakts maiņa, kad esmu nakts aukle, tad es strādāju bērnudārzā par audzinātāju, esmu arī bērnudārzā metodiķe un [..] pedagogs. Visa diena paiet darbā. Ir noruna, kurš no puikām pirmais mājās, tas kurina, mums ir privātā māja, kas arī ir jāuztur. (Dz_5_5)

Vecāks, kas viens audzina, ja viņš grib nodrošināt visu nepieciešamo un neieslīgt parādos un dziļā nabadzībā, tad viņš strādā tik daudz, ka tam bērnam laika vairs neatliek. Ne laika, ne spēka. Emocionāli viņš ir viens. (FGD, Ventspils)

Treškārt, darba slodzes un aprūpei nepieciešamā laika pieaugums, no vienas puses, veicina sociālo kontaktu skaita (draugu loka) samazināšanos, un, no otras puses, veicina personas pašizolēšanos. Šie riski pieaug sievietēm, kuras auklē mazus bērnus vai nododas ģimenes locekļa aprūpei, kā arī personām, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenēs[26]. Sociālās atstumtības risks pieaug arī daudzbērnu ģimenēm gan tādēļ, ka lielāks bērnu skaits prasa veltīt aprūpei vēl vairāk laika, gan arī sastapto sabiedrības aizspriedumu un negatīvās attieksmes pret daudzbērnu ģimenēm dēļ.

26 Šis secinājums saskan ar citu pētījumu rezultātiem, sk., piemēram: BISS (2015). *Pētījums par administratīvā sloga mazināšanas iespējām un inovatīvām pieejamām bezdarba problēmu risināšanā. Gala ziņojums*. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/4._gala_zinojums_29.07.2015.pdf (skatīts 24.10.2016.).

Draugi neaicina vairāk tik bieži, un tā komunikācija ir pārtrūkusi. Jā, tas varbūt drīzāk, ka, ja zina, ka ir mazi bērni, tad noteikti nav, ko zvanīt. (Dz_2_1)

Pārsvarā arī pie mums atbrauc ļoti reti. Ja ienāk, tad uz pāris sekundēm, ja kaut ko vajag. Kad sāka dzimt bērni, nenāk pie mums vairs neviens. Mums arī veselam baram ir grūti kur aiziet. Pasākumus apmeklējam pa daļām. Pārsvarā vīrs paliek ar mazākajiem, un es eju ar vecākajiem. Nav daudz laika, kad iet. (Dz_2_3)

Es dzirdu no cilvēkiem komplimentus par to, ka labi izskatos, ka bērni ir saģērbti labi un skaisti. Neviens nezina, cik tas ir grūti. Kad saņemu komplimentus, ir ļoti patīkami. Bet, kad meklēju darbu, paliek kauns, kad jautā, cik bērnu. Es pasaku un jau zinu, ka nekā nebūs. (Dz_2_3)

Pašizolēšanos veicina ne tikai aprūpes pienākumu pieaugums, bet arī kauna sajūta, kas raksturīga, ja ir ģimenē bērni ar invaliditāti, it īpaši ar garīga rakstura traucējumiem. Vairākas intervijas rāda, ka vecāki, kuri iziet sabiedrībā ar bērniem ar invaliditāti, mēdz sastapties ar negatīvu sabiedrības attieksmi, nosodījumu un aicinājumu izolēt „atšķirīgos" bērnus.

Viņš [dēls] veda uz māju savus draugus. Nāca klasesbiedri. Mums likās, ak, Dievs, kāpēc viņš viņus ved? Nu, neved taču, mums taču māšuks [ar garīga rakstura traucējumiem]! [..] Mēs nevarējām aiziet uz dēla jubilejām, uz dēla pasākumiem, jo kādam bija jāpaliek ar māsu mājās. Negribējās tur līdzi ņemt. Varēja jau ņemt, lai viņa tur skrien, uzvedas jocīgi, priekš kam? (Dz_4_3)

Es eju ar viņu sabiedrībā. Man viena mamma saka: „Kur tu ar viņu ej ar tiem ratiem? Ko tu ej?" Bet kā es varu neiet! Ieslēgt viņu istabā, lai viņš sēž, un pati es iešu? (Dz_4_4)

Kad tās problēmas bija lielas, un bija lielas uzvedības problēmas, tad viss kaut kas ir dzirdēts. Ir nākuši cilvēki klāt un teikuši, ka viņu ir sātans apsēdis. Piemēram, ir pie kases aizrādīts, ir teikts, ka no autobusa izsēdinās ārā. (Dz_4_2)

Man ir bijuši cilvēki, kas ir teikuši, kāpēc es viņu neesmu bērnu namā atstājusi. Man ir bijuši trīs cilvēki tādi. Arī tādi tuvi. Man pat ir veca kaimiņiene [..]. Viņa saka: „Būtu labāk, ja viņš būtu nomiris." (Dz_4_4)

Apkārtējās sabiedrības attieksme ir diezgan noniecinoša, jo invalīdu ir ļoti maz. Pārsvarā visi dzīvo pa mājām. Reti kurš tiek aizvests uz kādu pasākumu. Un kamēr tāda problēma ģimeni nav skārusi, tikmēr pie tā neviens nepiedomā. (Dz_4_7)

Sieviešu, kurām ir bērni ar invaliditāti, sociālo atstumtību veicina arī partnera atteikšanās uzņemties rūpes par kopējo bērnu. Paliekot vienai ar bērnu, kam ir invaliditāte, sievietei pieaug gan aprūpes pienākumu apmērs, gan, sastopoties ar grūtībām savienot aprūpi ar nodarbinātību, pieaug nabadzības risks.

Tētis šo bērnu gaidīja vairāk, nekā es varbūt. Tad, kad viņš piedzima, viss vēl bija, bet, kad viņš [bērna tēvs] uzzināja [..], ka nav, ko gaidīt, viņš pilnīgi [apmeta] kažoku otrādi, un viss. (Dz_4_4)

Parasti ar šiem bērniem (invalīdiem) paliek sievietes, vīrieši aiziet prom, un šīs sievietes paliek pilnīgi bez iztikas līdzekļiem. (FGD, Valmiera)

Intervijās tika uzsvērts, ka gadījumos, ja vīrietis iesaistās un viņam tiek uzticēta gan atbildība, gan ģimenes pienākumi, tad kopumā ģimene vieglāk var pārvarēt grūtības – gan tās, kas saistītas ar bērnu pieskatīšanu, gan slimu ģimenes locekļu kopšanu. Tomēr, lai šī sistēma darbotos ilgtermiņā, nepieciešams ieguldījums un varbūt arī kāds pietiekami regulārs atbalsts pāra attiecību uzturēšanai.

Šobrīd man svarīgākais ir vienoties ar vīru par to, kā mēs varam viens otru nomainīt. [..] Mums ar vīru nav iespējas aizbraukt prom no mājām uz ilgāku laiku. Kādam tad vismaz vakarā ir jābūt mājās. Ierobežojums ir tas, ka mēs kopā nekur nevaram aizbraukt un pavadīt laiku. (Dz_4_1)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Nabadzības risks

Līdzīgi kā sociālās atstumtības risks, augstāks nabadzības risks ir sastopams viena vecāka un daudzbērnu ģimenēs, kā arī gadījumos, ja persona nodrošina ģimenes locekļa aprūpi un nespēj šīs rūpes savienot ar nodarbinātību. Centrālās statistikas pārvaldes veiktie novērtējumi rāda, ka 2015. gadā nabadzības riskam vidēji bija pakļauti 21,8% iedzīvotāju, riska grupu vidū bija mājsaimniecības, kurās apgādībā esošos bērnus audzina tikai viens no vecākiem (34,4%), un mājsaimniecības, kurās divi pieaugušie audzina trīs vai vairāk bērnus (25,5%). Augstam nabadzības riskam (virs 50%) ir pakļautas nestrādājošas personas (CSP datos – bezdarbnieki), kuru starpā, kā rāda šis pētījums, ir tādas, kas nodrošina ģimenes locekļu aprūpi[27].

Pētījums rāda, ka nabadzības risku paaugstina trīs apstākļi. Pirmkārt, tie ir mērķa grupas ņemtie kredīti mājokļa iegādei vai izglītībai, kā arī šķirtā partnera parādsaistību uzņemšanās, kas bieži vien ir raksturīga sievietēm, ja viņa ir bijusi vīrieša ņemtā kredīta galvotāja vai kredīta nodrošinājumam ir ieķīlāts ģimenes mājoklis. Vīrietim pametot ģimeni un kopīgo mājokli, kredītsaistību kārtošana paliek sievietei. Otrkārt, partnera atteikšanās maksāt uzturlīdzekļus vecākam, kurš uzņēmies bērnu audzināšanu viens pats. Treškārt, nabadzības risku paaugstina apgādnieka zaudēšana, it sevišķi situācijās, kad sieviete nav ilgstoši strādājusi un veltījusi sevi bērnu audzināšanai. Ja ģimene pirms apgādnieka zaudējuma bijusi materiāli labi nodrošināta, situācijas izmaiņas atstāj būtisku iespaidu uz palikušā vecāka iespējām nodrošināt emocionāli un fiziski līdzvērtīgi drošu vidi saviem bērniem. Konkrētajā piemērā sniegtā informācija liecina, ka ģimenes apgādnieks, iespējams, nav maksājis sociālās apdrošināšanas iemaksas vai maksājis tās minimālā apmērā, un tādēļ aprēķinātās apgādnieka zaudējuma pensijas ir tik mazas, savukārt atraitnes sniegtā informācija atklāj, ka viņa neizprot valsts sociālās apdrošināšanas darbības principus:

> *Vīrs gāja bojā. Desmit gadus man nebija vajadzības vispār strādāt, jo vīrs bija biznesmenis. Es nekad neizskatīju tādu variantu, ka man vajadzētu kaut kur strādāt. Vīrs varēja mūs uzturēt, bet, viņam aizejot, protams, man ir vajadzīgs darbs, bet pagaidām es meklēju kaut ko tādu, lai es varu bērniem pietiekošu uzmanību pievērst. Lai nav tā, ka es esmu tikai darbā. [..] Es pat par apgādnieka zaudēšanu saņemu smieklīgu naudu – no sākuma man piešķīra 80 eiro, bet pēc tam es atradu kaut kādus vēl dokumentus no Padomju laikiem, kur viņš bija strādājis, un man pielika 12 eiro! Kopā tie ir 100 eiro par abiem bērniem. Tas ir viss, ko es saņemu no valsts kā palīdzību. (Dz_5_2)*

Lai gan uzturlīdzekļu piedzīšana no tā bērnu vecāka, kurš nav uzņēmies audzināšanas pienākumus, varētu mazināt nabadzības risku, vairāku sieviešu pieredze rāda, ka trūkst informācijas, kā šāda procedūra veicama. Turklāt, ja bērni nav dzimuši reģistrētā laulībā, uzturlīdzekļu piedzīšanai ir nepieciešams pierādīt paternitāti. Šim nolūkam par maksu ir veicamas DNS analīzes un jāsedz tiesas izdevumi. Šajā situācijā veidojas apburtais loks, jo personai, kurai trūkst finanšu līdzekļu, ir jāveic vēl būtiski materiālie ieguldījumi, un nav pārliecības, ka tie atmaksāsies, t.i., uzturlīdzekļi patiešām tiks piedzīti.

> *Kad viņš [dēls] piedzima, tas [uzturlīdzekļi] nelikās aktuāli. Tagad, jā. Ja es tagad tiesājos, man ir jāsedz tiesas izdevumi, tie ir 100 eiro. Nevaru atlicināt, nevaru saņemt dūšu. [..] Ja man būtu maznodrošinātā statuss, un nebūtu vajadzīgi tie 100 eiro... Ja nebūtu jādomā, es atdošu tos 100 eiro, kā es tālāk dzīvošu. (Dz_5_8)*

Vairākas intervijas rāda, ka, ilgstoši izjūtot finanšu līdzekļu trūkumu, šī situācija tiek uztverta par normu, un šāda attieksme tiek ieaudzināta arī nākamajai paaudzei. Situācijā, kad finanšu līdzekļu trūkums sastopams viena vecāka ģimenēs, kur vecākam ir augstākā izglītība, bērni izveido priekšstatu, ka izglītībai nav vērtības.

> *Ikdienā naudas trūkums, esam jau pieraduši dzīvot ar to, kas ir. (Dz_2_9)*

27 Centrālās statistikas pārvalde (2017). *Nabadzības riskam Latvijā pakļauti 424 tūkstoši jeb 21,8 % iedzīvotāju*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/notikumi/nabadzibas-riskam-latvija-paklauti-424-tukstosi-jeb-218-iedzivotaju-45823.html (skatīts 03.05.2017.).

Tiesību aizstāvība

Visbiežākā mērķa grupas reakcija un attieksme, saskaroties ar diskrimināciju, ir pasivitāte, racionalizācija un pieņemšana. Atsevišķas personas ir mēģinājušas aizstāvēt savas tiesības, parasti – lai pasargātu sevi no varmācīgām attiecībām vai saņemtu pakalpojumus pašvaldības sociālajā dienestā. Citos gadījumos neviena no pētījuma dalībniecēm nebija mēģinājusi aizstāvēt savas tiesības, saskaroties ar netaisnīgu vai diskriminējošu attieksmi. Kopumā pētījums parāda, ka sievietēm neatkarīgi no vecuma un izglītības līmeņa trūkst informācijas par to, kur vērsties pēc taisnības un palīdzības. Retos gadījumos pētījuma dalībnieces varēja nosaukt Tiesībsarga biroju kā vietu, kur varētu ziņot par diskriminācijas gadījumiem. Atsevišķi pētījuma dalībnieki norāda, ka darba tiesību jautājumos palīdzību varētu meklēt arodbiedrībā un Valsts darba inspekcijā. No nevalstiskajām organizācijām tika pieminēts un vienu reizi izmantots resursu centrs sievietēm „Marta". Sastopoties ar vardarbību, cietušās vērsušās pie palīdzības policijas, sociālajā dienestā, pie psihoterapeita vai psihologa.

Lai saprastu, kāpēc sievietes neaizstāv savas tiesības un nevēršas pēc palīdzības diskriminācijas un netaisnīgas attieksmes gadījumos, intervijas laikā tika pārbaudīti vairāki iespējamie iemesli un to svarīgums, kā arī noteikti citi iespējamie iemesli:

1) cilvēki nezina, kur jāvēršas pēc palīdzības;

2) nav uzticības organizācijām, kam jānodarbojas ar šādu konfliktu risināšanu;

3) nav motivācijas ieguldīt laiku un pūles tiesību aizstāvībai, jo nav pozitīvas pieredzes šajos jautājumos;

4) nav naudas prasības izvirzīšanai un aizstāvēšanai tiesā, neuzticas tiesu sistēmai.

Mērķa grupas pārstāves spontāni visbiežāk minēja apvienotus pirmos trīs iemeslus, jo nav zināmas tādas organizācijas, kurām būtu jānodarbojas ar šādu konfliktu risināšanu un kurām varētu uzticēties, paļaujoties, ka ieguldītajam darbam vai enerģijai būs pozitīvs un jēgpilns rezultāts. Jautājot par katru iemeslu atsevišķi, visi tika atzīti kā realitātei atbilstoši un svarīgi. Mērķa grupas pārstāvēm novērojot līdzīgā situācijā esošu sieviešu pieredzi, kas ir iestājušās par bērnu ar īpašām vajadzībām tiesību jautājumiem, rodas secinājumi, ka cīņai par savām tiesībām nav rezultātu, un pieejamie palīdzības veidi nav efektīvi un nedarbojas ilgtermiņā.

> *Piemēram, ja man ir darba intervija, un viss ir kārtībā. Bet, kad pajautā, cik man ir bērnu, pasaka, ka piezvanīs man. Vai es varu kaut kur griezties, ja man jautā, cik man bērnu? (Dz_2_3)*
>
> *Es īsti nezinu, kas tās ir par organizācijām, kas nodarbojas ar sieviešu tiesībām. Vai tādas vispār ir? (Dz_1_1)*
>
> *Man negatīva pieredze ir ar policiju. [..] Es sapratu, ka pie viņiem ar savām problēmām griezties es negribu. Mani tur vēl vairāk pazemoja. (Dz_3_1)*
>
> *Pēc nozīmīguma pirmais [iemesls] ir "nav jēgas", otrais – "nav naudas". Un arī kašķu meklētāji, tā nav loma, kurā ir gods būt, tu iegūsti birku. Par tiesu varbūt jēga ir tad, ja ir kaut kāds pulciņš līdzīgi cietušo. Tad, jā, bet, ja tu esi viens, tad ir jābūt ļoti gauži nodarītam. (Dz_4_1)*
>
> *Tur ir vajadzīgi līdzekļi. Zinu daudzas mammas, kuras varētu iet sūdzēties, bet atduras pret to, ka nav naudas, lai tam izietu cauri. Pēc tam jau dabūsi atpakaļ, bet pirms tam vajag pašam ieguldīt. Finansiāli atbaida. (Dz_2_6)*
>
> *Nav tik stipra nervu sistēma. [..] Es kaut kā vairāk koncentrējos tīri uz bērna veselības stāvokli. Man diemžēl nav tā kapacitāte, lai es spētu vēl arī par šiem te tiesību jautājumiem cīnīties. Man tiešām arī*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

tīri fiziski laika nav un spēka. Un gribēšanas. Varbūt, ja kāds ietu un darītu, es piebalsotu, bet tīri pati iniciatīvu – nē. (Dz_4_2)

Es domāju, ka viens no iemesliem ir tas, ka ir vērtību pārvērtēšana – tev vairs nav būtiski karot, tev ir būtiski saglabāt mieru. (Dz_2_4)

Es domāju, ka vairums neapzinās, ka viņiem ir kaut kādas tiesības. Arī tas, ka cilvēks ir tik ļoti nocietinājies pret visu, ka viņš neuztver, ka viņš tiek aizskarts. Tās varētu būt kaut kādas postpadomju sekas attiecībā uz to emocionālo pasauli vai pašapziņu. (Dz_2_4)

Apkopojot informāciju par mērķa grupu, redzams, ka personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, visbūtiskāk izjūt diskrimināciju darba tirgū. Nākamā mērķa grupai aktuālā joma ir diskriminācija saistībā ar to pakalpojumu saņemšanu, kas netieši ietekmē viņu iespējas iekļauties darba tirgū (piemēram, bērnu aprūpes vai aprūpē esošu personu pieskatīšanas pakalpojumi). Piedzīvotās diskriminācijas situācijas mazina personas pašvērtējumu un motivāciju atgriezties darba tirgū, kā arī saskatīt jaunas nodarbinātības iespējas. Mērķa grupai ir raksturīga zema informētība par savām tiesībām un par nepieciešamajiem pierādījumiem, lai vērstos pret piedzīvoto diskrimināciju. Citu ģimenes locekļu aprūpe ne tikai patērē nozīmīgus mērķa grupas laika un garīgos resursus, kas ierobežo iespējas iekļauties darba tirgū, bet arī prasa ievērojumus finanšu resursus, lai savlaicīgi nodrošinātu aprūpējamai personai nepieciešamo rehabilitāciju. Šo iemeslu dēļ personas, kas aprūpē citus ģimenes locekļus, un viena vecāka ģimenes biežāk ir pakļautas nabadzības un sociālās atstumtības riskam. Atsevišķa riska grupa ir vardarbībā cietušas personas, kuras visbiežāk ir partnerattiecībās ar varmāku, kas cieš no alkohola atkarības. Grūtības pārtraukt vardarbīgās attiecības ir saistītas gan ar materiālo resursu trūkumu, gan ar līdzatkarību, kuru pārvarēt traucē arī kauna un vainas sajūta.

MĒRĶA GRUPU VAJADZĪBAS

Personām, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, dažādās dzīves situācijās ir aktuālas tās pašas dažādās vajadzības, kas jebkuram cilvēkam. Tomēr īpaši varam izdalīt dažas būtiskākās vajadzības, kuru apmierināšana, iespējams, varētu mazināt diskriminējošo situāciju uzturēšanu un mazināt sociālās atstumtības risku:

- Vajadzība pēc drošības:
  - Finansiālās, materiālas, iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē;
  - Fiziskās un emocionālās – brīvība no jebkāda veida vardarbības;
- Vajadzība pēc emocionālā atbalsta;
- Vajadzība pēc pašapziņas celšanas jeb iedrošinājuma – noticēt, ka „man ir tiesības un es varu kaut ko mainīt";
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības);
- Vajadzība pēc brīvā laika (laiks sev), pēc atpūtas;
- Vajadzība pēc pašrealizācijas, attīstības un izglītības;
- Vajadzība pēc kvalitatīvākiem, individuālām vajadzībām pielāgojamiem bērnu un personu ar invaliditāti aprūpes pakalpojumiem;
- Vajadzība pēc taisnīguma un cieņas.

Aplūkojot sīkāk iepriekš nosauktās vajadzības, visbūtiskākā ir nepieciešamība justies droši. Saistībā ar to, personas, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē, atzīst, ka viena no svarīgākajām neapmierinātajām vajadzībām ir vajadzība pēc finansiālās drošības. Vēlme vienlaikus būt labai mātei un tai pašā laikā

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

nodrošināt bērnus ar visu nepieciešamo, noved pie pārstrādāšanās gan algotajā darbā, gan mājas darbos. Tādējādi pozitīvi tiek novērtēti esošie vai iespējamie finanšu atbalsta instrumenti, piemēram, pabalsti vai nodokļu atvieglojumi (nekustamā īpašuma nodoklis, ceļa nodeva). Vienlaikus pētījuma dalībnieces vērš uzmanību, ka esošajā sociālās drošības sistēmā nav pievērsta pietiekama uzmanība, lai no nabadzības riska pasargātu visas mērķa grupas, piemēram, daudzbērnu ģimenēm daudzās pašvaldībās tiek piedāvāts lielāks atbalsts nekā viena vecāka ģimenēm. Tāpat mērķa grupai būtu noderīgs atbalsts uzturlīdzekļu piedzīšanā no partnera, kurš bērnu audzināšanā nepiedalās. Ierobežotie materiālie apstākļi rada nepieciešamību pēc finanšu pratības konsultācijām, kas vairotu drošības sajūtu un mazinātu nabadzības risku.

Sievietēm, kuras ir cietušas no vardarbības ģimenē, ir svarīga gan fiziskā, gan emocionālā drošība, jo mērķa grupas pieredze rāda, ka atbrīvoties no atkarīgām un vardarbīgām attiecībām ir iespējams tikai tad, ja šīs attiecības tiek apzinātas, cilvēki pieņem ārēju palīdzību un fiziski attālinās no vardarbīgā ģimenes locekļa.

Lielākajai daļai no intervētajām sievietēm ir nepieciešams emocionālais atbalsts un iedrošinājums, kā arī pašapziņas vairošana. Lai mazinātos jebkādas diskriminējošās prakses, vispirms svarīgi, lai pašas sievietes noticētu savām tiesībām un iespējām kaut ko mainīt jeb atteiktos no upura lomas un noticētu savai spējai ietekmēt savu dzīvi. Tas saistīts ar vajadzību pēc informācijas, jo šobrīd nav zināms, ka būtu bijuši veiksmīgi sieviešu tiesību aizstāvības gadījumi. Tātad būtu svarīgi dzirdēt reālus pozitīvos stāstus par to, ka savu tiesību aizstāvēšana ir bijusi sekmīga un tā ir atstājusi labvēlīgu iespaidu uz iesaistīto cilvēku dzīvi.

Emocionālais atbalsts ir ārkārtīgi svarīgs personām, kas audzina bērnus viena vecāka ģimenē, iesaistījušās cita ģimenes locekļa aprūpē un vardarbībā cietušām personām. Šobrīd vajadzība rūpēties vai uzņemties atbildību par tiem, kam šī aprūpe ir nepieciešama, īsti netiek uztverta par vairāku alternatīvu izvēli. Ir skaidri noteikts pienākums, kas izriet gan no paša indivīda, gan ģimenes un sabiedrības vērtībām, ko pētījuma dalībnieces dēvē par "savu prioritāti", "savu pienākumu" un "savu atbildību".

> *Pirmkārt, tās ir nerakstītas tradīcijas vidē, kurā es esmu augusi, ka par savējiem paši rūpējas un nevienam no malas neprasa to. Kādam prasīt, tas ir tā kā kauns, negods. Tā ir mana atbildība. (Dz_4_1)*

Piedāvājot emocionālo atbalstu, svarīgi pievērst uzmanību tam, lai mazinātu aizspriedumus pret tuviniekiu ievietošanu sociālās aprūpes iestādēs situācijās, kad aprūpe prasa ārkārtīgi lielus ģimenes resursus un būtiski samazina personas sociālo aktivitāti. Mērķa grupas pieredze rāda, ka apkārtējā sabiedrība, t.sk., pašvaldības sociālie darbinieki, šādu atbalstu nesniedz, aprobežojoties ar informatīvām funkcijām vai uzslavām personas pacietībai un pašsavaldībai.

> *Gods un slava tiem, kas neatdod vecākus pansionātā. Lai gan es dažreiz apzinos, ja viņš būtu pansionātā, kur viņam būtu trīs reizes dienā svaigs ēdiens, tagad es atstāju tētim pusdienas ne karstas. Varbūt, ka viņš tur justos labāk, citu cilvēku sabiedrībā, bet tie mūsu vecāki, tie mūsu paaudzes vecāki, viņiem vārds „pansionāts" asociējas ar nabagmāju. Tā viņiem ir milzīga psiholoģiska trauma. (Dz_4_8)*

Tikpat nozīmīga visām intervētajām personām, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, ir vajadzība pēc praktiskas informācijas par savām tiesībām un to, kur vērsties pēc palīdzības. Kopumā mērķa grupas informatīvās vajadzības ir ārkārtīgi plašas. Tās ietver visu iespējamo tiesību spektru – darba tiesības, tiesības uz pakalpojumiem dažādās situācijās (it sevišķi, ja ir bērni invalīdi un aprūpējami ģimenes locekļi), konsultācijas par īpašuma tiesībām, uzturlīdzekļiem, kredītsaistībām u.tml. Tāpat ir vajadzīga informācija, ka vispār ir organizācijas, kur vērsties dzimumu diskriminācijas gadījumā. Attiecībā uz vardarbībā cietušām personām informācijas pieejamība ir īpaši svarīga, jo saskaņā ar ES Pamattiesību aģentūras kvantitatīvās aptaujas rezultātiem[28] Latvijā ir viens no augstākajiem neinformētības

28 EU Agency for Fundamental Rights (2014). *Violence against Women Survey*. Pieejams: http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey (skatīts 25.10.2016.).

rādītājiem par organizācijām, kuru tiešais darbības mērķis ir sniegt atbalstu sievietēm, kas cietušas no vardarbības[29].

> *Es tikai pēc sevis varu spriest. Es pat nezinu, ka tāda palīdzība ir iespējama. Man pat tāda faila nav, ka ir kaut kur kaut kāda iestāde, kur var vērsties pēc palīdzības. Ja zinātu, tad droši vien atrastu telefona numuru un piezvanītu, bet trūkst informācijas. [Vajadzīga] informācija, kas iedrošina, ka tu vari kaut kur meklēt un kaut ko darīt. Varētu būt sākumā tiešām kaut kāda informācija plašsaziņas līdzekļos. (Dz_2_1_Rīga)*

Informatīvo vajadzību spektrā iekļaujas arī vajadzības pēc izpratnes par bērnu audzināšanas jautājumiem, it sevišķi, ja viena vecāka ģimenē aug pretējā dzimuma bērni.

Atbilstoši konkrētā dzīves posma prioritātēm bieži novērojams, ka minētajās mērķa grupās netiek apmierināta vajadzība pēc izklaides vai kultūras pasākumiem, kā arī vispār pēc atpūtas, pēc brīvā laika vai "laika sev jeb sevis palutināšanai". Ja šis dzīves posms ir īslaicīgs, ja ir pietiekami augsta motivācija un ir pieejams citu ģimenes locekļu atbalsts, tad vieglāk tiek atrasti veidi, kā apmierināt sev svarīgās vajadzības. Taču ilgtermiņā sevis vai partnerattiecību atstāšana novārtā var nest vairāk zaudējumus nekā ieguvumus, veicināt sociālo atstumtību, tāpēc būtu svarīgi atrast atbalstu savu personisku vajadzību apmierināšanai un pāra attiecību stiprināšanai.

> *Jā, mums patīk ceļot, un mēs to darām, bet tagad nē. Mums bija iepriekš arī plānota ģimenes ekskursija, tad risinājums bija tāds, ka uz pāris dienām ievietojām mammu rehabilitācijas iestādē. Man ir jāatrod, kam es mammu uzticu, kur ir pietiekami ieinteresēti cilvēki, kas viņu uzmanītu tā, it kā to darītu es. (Dz_4_1)*

> *Es gāju tur, kur es varu doties kopā ar bērnu. Uz kultūras pasākumiem. Tātad mana meita vairāk sākumā klausījās nopietno mūziku, nekā varbūt viņa būtu klausījusies, ja viņa būtu augusi pilnā ģimenē vai, ja būtu bijuši vecvecāki tuvāk un atbalstošāki. (Dz_5_4)*

> *Piemēram, to vienu vai labākajā gadījumā divas reizes, kad tēvs paņem tos bērnus, man it kā tajā reizē ir brīvs vakars, bet es vienkārši apsēžos pie televizora, un es jau deviņos aizeju gulēt, jo es vienkārši vairs neko citu nevaru. Protams, es citreiz izraujos un aizeju uz teātri vai kino viena pati, bet tas nav pārāk bieži, jo tad es labāk izvēlos iegulties vannā un pavadīt 2 stundas vannā, jo es to ikdienā nevaru. [..] Jā, man ir citas prioritātes. Man ir svarīgāk bērnus apgādāt ar visu un samaksāt skolā visu, kas ir vajadzīgs, un pēc tam, ja paliek kaut kas pāri, tad tas paliek man, bet tā kā nepaliek, tad nepaliek. (Dz_5_1)*

Ne mazāk svarīga kā jebkuram citam, bet šai mērķa grupai reizēm grūtāk apmierināma ir vajadzība attīstīties un izglītoties. Lai padarītu vieglāk sasniedzamas profesionālās vai garīgās pilnveides, tālākizglītības vai mūžizglītības iespējas, būtu vajadzīgs sabiedrības atbalsts. Lai mazinātu stereotipu ietekmi un dzimumu diskrimināciju, ir nepieciešama efektīva atbalsta sistēma, lai sievietes ar bērniem vai aprūpējamiem ģimenes locekļiem automātiski "neizkristu no aprites", bet paliktu darba tirgū. Tādēļ būtiska mērķa grupas vajadzība ir vajadzība pēc atbalsta, lai atvieglotu ikdienas rūpes un palīdzētu paveikt praktiskas ikdienas lietas, ko grūti vai neiespējami savienot ar pilna laika nodarbinātību, piemēram:

- pirmsskolas vecuma bērnu pieskatīšana;
- jaunākā skolas vecuma bērnu izvadāšana uz un no skolas, sagaidīšana pēc skolas un izvadāšana uz pulciņiem;
- cilvēku ar īpašām vajadzībām aprūpe mājās, transporta pakalpojumi, rehabilitācijas pakalpojumi, nodarbības dienas centros.

29 ES Pamattiesību aģentūras „Violence against Women Survey" (2014) pētījumā tika dotas trīs organizācijas katrā valstī, kuru darbības tiešais mērķis ir sniegt atbalstu sievietēm, kas cietušas no vardarbības. Nevienu no nosauktajām organizācijām Latvijā nezināja 49% sieviešu (ES vidējais rādītājs ir 19%).

Manā priekšstatā Latvijas valsts nav tik resursu spējīga, lai palīdzētu vientuļām māmiņām audzināt bērnus. Es domāju laika resursus, pieskatot viņus. Labi, tagad ir dienas centri, un viss kaut kas, bet tik maziem bērniem, kad tas ir ļoti aktuāli un svarīgi, vakaros tie dienas centri nedarbojas. Tāpat uz viņiem ir jāaizved tie bērni. Cik garš, tik plats. (Dz_5_4)

Lai gan daļa mērķa grupas pārstāvju atzinīgi novērtē jau esošos pieejamos bērnu un pieaugušo personu ar invaliditāti pieskatīšanas pakalpojumus (dienas centrus u.tml.), šo pakalpojumu pieejamība Latvijas pašvaldībās atšķiras. Tāpat jāņem vērā, ka aprūpes pakalpojumu vajadzības var būt specifiskas, un to apmierināšanai nepieciešama individuāla pieeja.

Principā tas varētu būt kāds cilvēks, kurš gribētu dienas vidū uz stundu aizbraukt. Protams, reāli tas ir domāts cilvēkam no malas, bet grūti iedomāties, kurš gribētu braukt 7:30 uz Mežaparku, tad atpakaļ, tad 14 pakaļ, tad atpakaļ kaut kur uz savām lietām. (Dz_4_2)

Neskatoties uz līdzšinējo samierināšanos ar sociālo atstumtību un diskrimināciju, aktuāla ir mērķa grupas vajadzība pēc taisnīguma. Redzams, ka, neskatoties uz pasivitāti, mērķa grupa vēlētos aizstāvēt savas tiesības. Tomēr tas prasa mainīt esošo nostāju un noticēt tiesību aizstāvības institūcijām. Intervijās vairākkārt tika apgalvots, ka sievietes būtu gatavas kopīgi paust savu attieksmi un iestāties pret diskrimināciju, ja redzētu vai noticētu, ka tam ir jēga, ja kāds koordinētu šādu rīcību un ja būtu pārliecība, ka viņas tiks uzklausītas un saprastas.

Droši vien tad, ja es saredzētu tajā jēgu, ka tas var palīdzēt ne tikai man, bet turpmāk arī citiem. Tā kā pienesums sabiedrības labā, jo droši vien tikai sevis dēļ… Pirmkārt, es negribētu strādāt tādā darbā, kuru es esmu izcīnījusi tiesas ceļā. Man ir pārāk svarīgas savstarpējās attiecības. Bet principa pēc izcīnīt un pēc tam tāpat neiet tur strādāt, lai tikai godīgums uzvar un nekad citiem tā neatkārtotos, tā gan varētu būt. Man nebūtu žēl tērēt savu laiku un citus resursus. (Dz_2_1)

Lai skaļi paustu, līdz šim faktiski jau tas, kas akūti pietrūka, bija laiks. Tas laiks jau arī pietrūka, lai sabalansēti audzinātu, dzīvotu un karjeru veidotu. Tur arī tas aplis veidojas, ka nesanāk paust. Šobrīd es varētu paust viedokli, jo mana meitiņa ir jau pusaudzis, un mēs kaut kā arvien labāk tiekam galā. Es varētu paust viedokli citu vārdā. Ja es redzētu tādu organizāciju, kura strādā pie tā, ka faktiski sabiedrība nesastāv vairs tikai no klasiskām ģimenēm. Iespējams, ja ne tagad, tad rīt es arī kaut ko būtu gatava paust, bet pati organizēt tādu – nē. (Dz_5_4)

Tur ir tiešām jāzina likumdošana un daudz kas. Kādreiz, kad es biju [..] biedrībā, es zinu, ka tad ļoti cilvēki mēģināja un kaut ko darīja, bet laikam tas milzu atsaucību neguva un tālāk arī neaizgāja. Kaut kā tas viss noplaka, un es arī tur vairs nedarbojos. (Dz_4_2)

Droši vien jau ir tā sajūta, ka tās taisnības nebūs. Varbūt arī tā pieredze nav sevi aizstāvēt. Ka kāds tur sevi ir aizstāvējis, jau nemaz nav tik bieži. (Dz_4_2)

Uzticēšanās valsts sistēmai, palīdzības dienestiem un tiesībsargājošajām iestādēm, veidotos gadījumā, ja cilvēki piedzīvotu pozitīvu un cieņpilnu attieksmi. Iespējams, ka apmierinot vajadzību pēc cieņas un atzinības augtu arī šo sieviešu pašvērtība un pašapziņa.

Un tā ir pazemojoša sajūta, ka man ir jāiet un jāpierāda, ka valstij man ir jāpalīdz. Tas ir tas jautājums par invaliditātes piešķiršanu. Ārsti mums jau teica, ka tas ir garš process, jo ir jāpierāda. Un tas ir pazemojoši. (Dz_4_1)

Viena lieta, ar ko es saskāros, ir attiecības ar skolu un ar bērnudārzu. Mana meita no pavisam maza vecuma noraidīja kolektīvu iesaisti, [..] Mācīšanos kolektīvi, un faktiski visi uz mani lūkojās, tā – nu, jā, tu jau šķīrusies, tu jau vientuļā mamma, droši vien ka bērnam ir emocionālas problēmas. (Dz_5_4)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Tai pat laikā, ja sievietei ir pietiekami spēcīga pašapziņa, drošības sajūta un viņa redz iespēju, kā realizēt savas vajadzības, tad arī krīzes periodā ir iespējams ieraudzīt pozitīvas izmaiņas pasaulē, noticēt, ka sabiedrība un līdzcilvēki ir atbalstoši, pieņemoši un palīdzoši.

Apkopojot daudzveidīgās mērķa grupas vajadzības, visbūtiskākās to starpā ir vajadzība pēc fiziskas, finansiālas un emocionālas drošības, vajadzība pēc sapratnes un emocionālā atbalsta. Ciešā saistībā ar šīm vajadzībām ir iespēja saņemt informāciju par savām tiesībām. Kvalitatīva informācija ir gan motivators nodrošināt savas drošības vajadzības (piemēram, pārtraukt vardarbīgas attiecības), gan arī stimuls aizstāvēt savas tiesības citās jomās. Informācija, kas sniedz ieskatu citu personu pieredzē, netieši nodrošina arī emocionālo atbalstu, mērķa grupas pārstāvjiem saprotot, ka sabiedrībā ir sastopami arī citi cilvēki, kas saskārušies ar līdzīgu problēmu un to veiksmīgi atrisinājuši.

MĒRĶA GRUPĀM NEPIECIEŠAMIE PAKALPOJUMI

Pētījuma laikā tika apzināts mērķa grupas viedoklis par vairākiem atbalsta pasākumiem, kas palīdzētu apzināties un aizstāvēt savas tiesības, un noteikti citi iespējamie nepieciešamie atbalsta veidi. Daļa apspriesto pakalpojumu jau šobrīd ir pieejami mērķa grupai, un pētījumā bija svarīgi saprast, kas mudinātu vai kavētu to izmantošanu nepieciešamības gadījumā. Kopumā visi piedāvātie pasākumi – gan jurista, gan sociālā darbinieka, gan izglītības, gan pašapziņas celšanas un karjeras izvēles speciālistu atbalsts – tika novērtēti pozitīvi, bet gatavība tos izmantot atšķīrās atbilstoši aktuālākajām vajadzībām un iepriekšējai pieredzei līdzīgu pakalpojumu izmantošanā. Sievietes, kuras bija iepriekš piedalījušās grupu terapijā vai atbalsta grupās, saskārušās ar pozitīvu attieksmi valsts un pašvaldību iestādēs, pauda lielāku entuziasmu un atsaucību dažādām konsultācijām, t.sk., grupu veidā. Savukārt sievietes, kuras līdz šim nav saņēmušas šādu palīdzību un, iespējams, pirmo reizi runā par diskriminācijas pieredzi, labprātāk izmantotu individuālas konsultācijas.

Individuālās pašapziņas celšanas konsultācijas un grupu konsultācijas par šo tēmu bija visatsaucīgāk uztvertais no apspriestajiem pakalpojumiem, jo lielā mērā saistās ar vajadzību pēc iedrošinājuma un ticības saviem spēkiem vairošanas. Tas ir svarīgi gan vardarbībā cietušajām sievietēm, gan sievietēm, kuras piedzīvojušas dažāda veida diskriminējošas situācijas. Salīdzinoši mazāka interese par pašapziņas celšanas pasākumiem bija sievietēm, kuras aprūpē kādu ģimenes locekli, jo viņu prioritātes vairāk bija saistītas ar vajadzību pēc praktiska kopšanas atbalsta, kā arī pēc atpūtas, brīvā laika un psiholoģiska vai psihoterapeitiska atbalsta ģimenes un pāra attiecībām. Tomēr arī šādā gadījumā svarīgi būtu saņemt pašapziņas celšanas vai līdzīga satura konsultācijas, jo mērķa grupas dalībniecēm svarīga, taču bieži vien neapzināta vajadzība, ir nepieciešamība mainīt attieksmi pret ģimenes locekļa aprūpi ģimenes ietvaros kā vienīgo iespējamo alternatīvu. Šādos gadījumos ir jāvairo mērķa grupas spēja izvērtēt savus ieguvumus un riskus, objektīvi paraudzīties uz situāciju un, nepieciešamības gadījumā, saņemt emocionālu atbalstu, lai izlemtu par labu aprūpējamā ģimenes locekļa nodošanai sociālās aprūpes centrā.

Šobrīd bērnu ar invaliditāti vai slimu ģimenes locekli aprūpējošām sievietēm visnotaļ noderīgs liekas piedāvātais atbalsts mājās, uz laiku nodrošinot ģimenes locekļa kopšanu, piemēram, lai apmeklētu kādu kultūras pasākumu – teātri vai koncertu, vai kopā ar vīru dotos ceļojumā. Tomēr, kā redzams mērķa grupas raksturojumā, šobrīd šādu pakalpojumu pieejamība ir ļoti ierobežota, tādējādi mērķa grupas vajadzības netiek apmierinātas.

> *Katrā ziņā es būtu priecīga, ja man kāds sniegtu šādu informāciju. Es varētu būt nevis regulārais, bet situatīvais izmantotājs, kad nevarētu būt mājās nedz es, nedz vīrs. Iepriekš prognozējot, varētu šādu iespēju izmantot. (Dz_2_1)*

Individuālās jurista konsultācijas būtu noderīgas gadījumos, ja cilvēks sastopas ar tiesību aizskārumu vai diskriminācijas situāciju, vai, ja rodas konkrēts jautājums vai problēma, kurai nepieciešams praktisks

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

risinājums. Lai šo pakalpojumu izmantotu, tam ir jābūt labi zināmam un viegli pieejamam. Kā minēts iepriekš, aplūkojamo jautājumu spektrs mērķa grupas gadījumā ir ļoti plašs, no kurām svarīgākās ir darba tiesības, tiesības uz dažādiem pakalpojumiem (it sevišķi, aprūpes pakalpojumu piešķiršanas kārtība), īpašuma tiesības, uzturlīdzekļu piedziņa.

> *Es domāju, ka jurista konsultācija noderētu, bet tad, kad tas notika, man pat prātā neienāca, ka es iešu tagad kaut kur cīnīties. Tam ir jābūt kaut kur gaisā, tādam vispār zināmam. (Dz_1_1)*

Novērtējot iespējamo jurista konsultāciju saņemšanu grupā, viedokļi dalījās – domājot par aktuālo problēmas risināšanu, šāda veida konsultācija nešķiet pietiekami efektīva. Tomēr, ja jurista konsultācija tiktu iekļauta kā viena no izglītojošu – atbalsta grupu satura sadaļām, kuras ietvaros tiktu pastāstītas pamata tiesības, kā arī tiktu sniegtas atbildes uz grupas dalībnieku jautājumiem, tā varētu būt lietderīga. Iespējams, noderīgi būtu kombinēt individuālas un grupas jurista konsultācijas, kur grupas ietvaros mērķa grupas pārstāves tiktu informētas par attiecīgās jomas regulējumu kopumā un raksturīgākajām problēmsituācijām, savukārt individuālas konsultācijas tiktu vērstas uz konkrētām, aktuālām un sarežģītām situācijām.

> *Man šķiet, ka grupai jā, jo grupas resurss ir tajā, ka tur rodas kaut kādi tādi jautājumi, par kuriem es pati nebūtu iedomājusies. Man šķiet, ka jurista konsultācija grupā man varētu būt pat noderīgāka. (Dz_3_1)*

> *Grupā vajag, jo tad kāds var pajautāt kaut ko, kas man nav ienācis prātā, bet rīt noderēs. (Dz_5_4)*

Ideja par sociālā darbinieka konsultācijām individuāli vai grupā daļai mērķa grupas pārstāvju, it īpaši tām, kuras ne reizes nebija lūgušas un saņēmušas sociālo palīdzību, bija grūti saprotama un netika vērtēta kā īpaši nepieciešama. Lielā mērā tā ir saistīta ar mērķa grupas priekšstatu par sociālā dienesta darba mērķiem un vājo izpratni par sociālā darba mērķiem. Sievietes, kuras bija sadarbojušās ar sociālajiem darbiniekiem, biežāk minēja, ka šāda konsultācija drīzāk būtu noderīga katram individuāli. Tomēr par vispārējiem palīdzības veidiem un aktuālajām iespējām vai jaunumiem sociālie darbinieki varētu informēt arī grupā. Vienlaikus redzams, ka mērķa grupas pārstāves šobrīd nenovērtē iespējamo ieguvumu no sociālā darba speciālista kā profesionāļa, kas varētu palīdzēt attīstīt kādas jaunas sociālās prasmes vai gūt nepieciešamo emocionālo atbalstu.

> *Ja eksistē atbalsta sistēma, par kuru es nezinu, tad vajag tāpēc vien, lai tas sociālais darbinieks informētu šos cilvēkus par visām iespējām. Ja tāda eksistē valstī. (Dz_5_4)*

Neskatoties uz mērķa grupas šobrīd šauro skatījumu uz sociālo darbu un sociālo darbinieku iespējamo atbalstu mērķa grupai, būtu atbalstāma palīdzības sniegšana mērķa grupai, izmantojot šo pašvaldības resursu. Turklāt redzams, ka, neskatoties uz iepriekš minēto atsevišķu mērķa grupas dalībnieču negatīvo saskarsmes pieredzi ar sociālo dienestu, ir sastopama arī pretēja pieredze. Vairākās mazākās pašvaldībās dzīvojošas pētījuma dalībnieces atzīst, ka sociālie darbinieki rīkojas proaktīvi, paši piedāvājot rehabilitācijas pakalpojumus bērniem ar invaliditāti.

Sociālais dienests sadarbībā ar citām pašvaldības institūcijām, ir tā vieta, kurā visātrāk nonāk informācija par iespējamo vardarbību ģimenē. Tādējādi sociālais dienests ir gan resurss mērķa grupas apzināšanai (un attiecīgi – dažādu projektu sadarbības partneris), gan arī pirmais pieejamais atbalsts. Svarīgi, lai sociālie darbinieki sniegtu vardarbībā cietušajām personām nepieciešamo emocionālo atbalstu, informāciju par tiesisko aizsardzību, lai viņas sajustu, ka iespējams rast ilgtspējīgu risinājumu, aizstāvot sevi no varmākas. Tikai pēc tam, kad sākotnējā izpratne par situācijas risinājumu ir iegūta, svarīgi ir nodrošināt līdzatkarības mazināšanu, piedāvājot citus pakalpojumus.

Viena no mērķa grupas vajadzībām ir vajadzība pēc finanšu pratības pilnveidošanas. Lai gan daļā pašvaldību ir pieejams vismaz saturiski līdzīgs pakalpojums, svarīgi ir to nodrošināt arī tām personām, kas šobrīd nav sociālā dienesta klienti, piemēram, mēģina iztikt pašu spēkiem un resursiem, lai gan joprojām

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

ir nabadzības riska mērķa grupā. Finanšu pratības pilnveidošana noderīga būtu daudzām mērķa grupā ietilpstošām personām, jo, papildus jurista konsultācijām saistībā ar īpašuma tiesībām un kredīta saistību uzņemšanos, būtiski ir attīstīt ilgtermiņa ekonomisko domāšanu.

Pētījuma dati rāda, ka individuālās izglītības un karjeras izvēles konsultācijas labi noderētu jaunajām māmiņām, kuras pirms bērna piedzimšanas vēl nav ieguvušas izglītību un darba pieredzi. Arī personas, kurām dzīve jāpārkārto pēc šķiršanās vai piemērojoties bērna ar invaliditāti vai cita ģimenes locekļa aprūpei, varētu būtu potenciālās izglītības un karjeras konsultanta klientes. Daļa mērķa grupas pārstāvju ir izmantojušas NVA karjeras konsultantu pakalpojumus, saskaroties ar ierobežojumu, ka pakalpojums nav piemērots personām ar augstāko izglītību. Atsevišķas mērķa grupas pārstāves bija saskārušās ar karjeras konsultanta neizpratni, kāpēc personai ar augstāko izglītību būtu nepieciešama konsultācija, un ir vēlēšanās noteikt profesionālo piemērotību, ja reiz ir iegūta augstākā izglītība. Tādējādi, lai NVA karjeras konsultanta pakalpojums spētu apmierināt visu mērķa grupas dalībnieču vajadzības, būtu jārod izpratne, ka arī personām ar augstāko izglītību noteiktos dzīves posmos var būt aktuālas pārkvalifikācijas vajadzības. Tas saskan arī ar Pasaules Bankas 2013.gada pētījuma „Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais?" atziņām, kur viena no identificētajām bezdarbnieku grupām ir sievietes ar augstāko izglītību, kas audzina bērnus[30].

> *Es saņēmu atbildi – jūsu vecumā pārkvalificēties vairs nevajadzētu. Man tas likās tā interesanti, jo man vēl nav trīsdesmit. Sievietes uzplaukst ap četrdesmit, kad mājas dzīve pati plūst savu gaitu, kad viss ir noorganizēts, tad var ķerties visam klāt un taisīt karjeras lietas. Tas ir drusku pa jokam, drusku nopietni. Man likās, ka, aizejot pie karjeras konsultanta, viņam bija jābūt tam, kas mani motivētu, teiktu – jā, Jūs to varat, Jums noteikti tas ir jādara. [..] Iespējams, tas cilvēks nebija pietiekami profesionāls. (Dz_2_4)*

Karjeras konsultācijas ir arī efektīvs līdzeklis kā preventīvi vērsties pret atšķirīgu attieksmi dzimuma dēļ. Piemēram, konsultāciju ietvaros sievietes, kuras nav ieguvušas izglītību, būtu iespējams mudināt pievērsties tehnoloģiju un dabaszinātņu nozarēm, tādējādi mazinot ienākumu atšķirības. Šāds projekts 2012.–2014. gadā ir īstenots Austrijā un Ungārijā (FEMCOOP (Female Cooperation)). Projekta rezultātā tika nodrošinātas apmācības 150 jaunām sievietēm, veidotas sadarbības ar 15 izglītības iestādēm un uzņēmumiem, kā arī mazināti aizspriedumi pret sieviešu darbu tehnoloģiju un dabaszinātņu nozarēs[31]. Ar projekta palīdzību sievietes ieguva jaunas zināšanas un prasmes tehnoloģiju un zinātnes sfērā, kā arī guva pašpārliecinātību par savu konkurētspēju attiecīgajā jomā darba tirgū.

Karjeras konsultāciju ietvaros iespējams turpināt arī iepriekš Latvijā īstenotu projektu idejas, piemēram, mudinot sievietes iesaistīties uzņēmējdarbībā. „Sieviešu un vīriešu līdztiesības stratēģijā 2010.–2015. gadam" tas ir minēts kā viens no veidiem, lai iegūtu ekonomisku neatkarību.[32] Latvijā līdz šim veikti atsevišķi, epizodiski atbalsta pasākumi uzņēmējdarbības uzsākšanai vai atbalstam jaunizveidotajiem uzņēmumiem valsts līmenī, izdalot sievietes kā mērķa grupu, piemēram, Hipotēku bankas mikrokredītu līnija lauku sievietēm-uzņēmējām. Ir notikušas arī atsevišķas aktivitātes saistībā ar uzņēmējdarbības mentoringa programmām. Biedrība „Līdere" sadarbībā ar Ekonomikas Ministriju laika posmā no 2007. Līdz 2013. gadam ir īstenojusi vairākas mentoringa programmas uzņēmējiem. Minētajās aktivitātēs piedalījās gan vīrieši, gan sievietes, īpaši neizceļot sievietes kā mērķa grupu[33].

---

30 Pasaules Banka (2013). *Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais?*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/text/2562. Skatīts 31.05.2017.

31 European Commision (2014). *Encouraging women to work in science and technology*. Pieejams: http://ec.europa.eu/budget/euprojects/encouraging-women-work-science-and-technology_en (skatīts 13.01.2017).

32 Eiropas Komisija (2010). *Sieviešu un vīriešu līdztiesības stratēģija 2010-2015*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/dokumenti_un_tiesibu_akti/strategija2010_2015_lv.pdf (skatīts: 12.01.2017).

33 Labklājības ministrija (2011). *Plāns dzimumu līdztiesības īstenošanai 2012. – 2014.gadam*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/lmpl_061211_pdzli.pdf (skatīts 28.12.2016.); sk. arī biedrības „Līdere" mājas lapu: http://www.lidere.lv/lv_mentorings.html (skatīts 05.05.2017.)

Izglītības vai drīzāk izglītojošas konsultācijas grupā mērķa grupas pārstāvēm likās pieņemamas gadījumos, ja tās tiktu rīkotas par konkrētām tēmām, piemēram, bērnu audzināšanas, diskriminācijas, vardarbības, atkarību un līdzatkarības jautājumiem.

> *Tad šie vecāki savstarpēji sapazīstas, un tad viņi savstarpēji arī varbūt var sākt menedžēt, palīdzēt utt. Viena pati plika izglītības konsultācija vientuļo vecāku, manuprāt, iedzen vēl lielākā depresijā, jo viņš jau tā netiek ar kaut ko galā. (Dz_5_4)*

Mēģinot definēt mērķa grupai nepieciešamos pakalpojumus, vairākkārt tika minētas atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupa mazu bērnu vecākiem, sievietēm, kuras audzina bērnus vienas, sievietēm, kurām grūtības iekļauties darba tirgū, vai atbalsta grupas no vardarbības cietušām sievietēm. Sievietes, kurām ir grupu darba pieredze, uzskata, ka tas ir efektīvs veids, kā gūt papildu resursus – cilvēki, daloties ar savu piedzīvoto, var bagātināt un stiprināt cits citu, veidot atbalstošas attiecības. Tai pat laikā šo atbalsta grupu formātu vajadzētu apvienot ar izglītojoši informatīviem lekciju vai semināru blokiem kompetenta speciālista vadībā. Šādās grupās varētu iekļaut gan sociālā darbinieka, gan jurista, gan izglītības un karjeras speciālista konsultācijas.

> *Ja, piemēram, es uzzinātu, ka ir grupa sievietes pēc 40 gadiem, kas nevar atrast darbu darba tirgū, es pēc tās pazīmes saprastu, kas tas ir kaut kas līdzīgs, un ka tad var griezties tur un tur. Bet tiešām vajag to sajūtu, ka tur ir vairāk nekā viens. Jo visas tās individuālās konsultācijas… tu aizej, izrunājies, bet jēga rezultātā no tā nekāda nav. Ar draudzeni arī var parunāt. (Dz_4_1)*

> *Ir grūti dēlus audzināt bez tēva. Viņš nāk reizi gadā. Man palīdzēja tas, ka kursos stāstīja, kā ar viņiem sarunāties, veidot saskarsmi, kā rīkoties. (Dz_3_2)*

Sniedzot atbalstu vardarbībā cietušajām sievietēm, noderīgi ir turpināt resursu centra „Marta" 2014. gadā īstenotā projekta „Atbalsts ģimenes vardarbībā cietušām sievietēm, veidojot integrētu apmācību, konsultāciju un palīdzības modeli / WOMPOWER" aktivitātes vietējā mērogā. Projekta mērķis bija stiprināt sieviešu spēju pasargāt sevi no vardarbības, organizējot apmācības un individuālas konsultācijas sievietēm, kuras cieš no vardarbības vai ir riska grupā, ar mērķi izveidot drošu vidi ģimenē un sabiedrībā[34]. Nozīmīgākās projekta aktivitātes, kuras nepieciešams turpināt, ir darbs ar mērķa grupu, kas sekmētu problēmas atpazīšanu un apzināšanos un aktivizētu sievietes resursus, kas nepieciešami, lai pārtrauktu vardarbību.

Papildus jau minētajiem atbalsta veidiem, vairākkārt tika minēta nepieciešamība apmeklēt psihologu vai psihoterapeitu. Kā minēts iepriekš, tas īpaši nepieciešams sievietēm, kuras vēlas izbeigt vardarbīgas attiecības. Tomēr psihologa pakalpojumi par noderīgiem tika atzīti arī citās situācijās. Ne tikai sievietes, bet arī vīrieši, kuri piedzīvo krīzi vai zaudējumus (šķiršanās, slima bērna piedzimšana vai bērna vai cita ģimenes locekļa saslimšana), uzskatīja, ka viņiem būtu nepieciešama psihologa konsultācija, padoms vai apmācības, kā izturēties pret aprūpējamo personu, pārvarēt savas zaudējuma sāpes, gūt mierinājumu. Šajā situācijā sievietes vairāk noskaņotas uz ilgstošāku psihologa apmeklējumu, vīrieši – uz vienreizēju, konkrētu konsultāciju.

> *Man pietrūka, ko es arī meklēju savā laikā, ka ir cilvēks [pāru vai ģimenes konsultants vai mediators], kas atnāk [..] un ierauga mūs abus divus, un tad pasaka savu secinājumu. [..] Jo vienkārši es šaubījos, vai es redzu pareizi. Tāpēc, iespējams, es arī nekur vispirms neskrēju, jo man bija šaubas par to, vai es redzu pareizi, vai es saprotu pareizi [..] Es gribēju uzzināt, ko redz citi šajā situācijā, bet pēc nostāstiem tāpat tas bija mans subjektīvais, ko es izstāstīju. [..] Tāpēc ir ļoti labas tās anonīmo atbalsta grupas. (Dz_3_3)*

34 Marta, Resursu centrs sievietēm (2014). *Atbalsts ģimenes vardarbībā cietušām sievietēm, veidojot integrētu apmācību, konsultāciju un palīdzības modeli/WOMPOWER*. Pieejams http://www.marta.lv/marta-darbiba/projekti/atbalsts-gimenes-vardarbiba-cietusam-sievietem-veidojot-integretu-apmacibu-konsultaciju-un-palidziba (skatīts 12.01.2017.).

Bija psiholoģiskas grūtības. Būtu bijis labi aiziet pie psihologa. Saistībā ar mammu. Tāda konsultācija, kā rīkoties noteiktās situācijās. Ir situācijas, kurām ir noteikts risinājums, bet kuru es nezinu.

Vai varat minēt kādu piemēru šādai situācijai?

Aprūpes procesā bija jādzird visādi pārmetumi, ka es ne tā daru. Bijuši gadījumi, kad es vairs nespēju sevi ielikt rāmjos, lai neatbildētu ar rupjību. Tāda veida situācijas. Pēc tam jau pats izdomāju, kas un kā, kā labāk. Tas bija manas sagatavotības trūkums, sociālie darbinieki jau ir apmācīti. Man laikam trūka apmācības. Veciem cilvēkiem psihologs ir vajadzīgs, mammai labi psihologi bija mani brāļi. (Vec_4)

Ņemot vērā to, ka dienas centri bērniem un personām ar invaliditāti nav visās pašvaldībās vienādi pieejams pakalpojums, lai atslogotu personas, kas veic aprūpes pienākumus, nepieciešama šī pakalpojuma pilnveidošana. Jau izveidoto pakalpojumu piedāvājums būtu jādažādo, lai dienas centru varētu apmeklēt personas, kuras ir daļēji vai pilnībā cilājamas (jāiegādājas pacēlāji), kurām nepieciešama īpaša ēdināšana (diēta), būtu jāspēj rast risinājumus, ja personu ar invaliditāti satrauc citu cilvēku klātbūtne.

Projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamie pasākumi sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai

Visas iepriekš minētās vajadzības un pakalpojumus sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai nav iespējams nodrošināt projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros, tādēļ šajā apakšnodaļā ir aplūkoti tie pakalpojumi, kuri ir savienojami ar projekta iespējām. Turpinājumā minētie projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamie pasākumi ir atlasīti, ņemot vērā:

1) dažādu mērķa grupas vajadzību sarežģītību, komplicētību un aktualitāti;

2) valsts nodrošinātos pakalpojumus un atbalstu, un pašvaldību sociālajos dienestos pieejamos pakalpojumus un to piedāvājuma intensitāti;

3) projektā plānoto budžetu un potenciālo atbalsta saņēmēju skaitu.

Mērķa grupu raksturojums un vajadzības atklāj, ka pirms kādu konkrētu atbalsta pakalpojumu sniegšanas ir nepieciešams nodrošināt iedziļināšanos katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veikt situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu. Šādu atbalstu varētu sniegt personas, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.). Šajā pētījumā šeit un turpmāk šīs personas tiks sauktas par **pārmaiņu aģentiem**.

Pārmaiņu aģentu uzdevums sadarbībā ar mērķa grupas pārstāvi būtu izvērtēt aktuālās vajadzības, izstrādāt konkrētu rīcības plānu, apzināt, mobilizēt, organizēt un piesaistīt dažādus sabiedrībā pieejamos resursus un mērķa grupas pārstāvja situācijas uzlabošanai vadīt sadarbību ar citiem pakalpojumu sniedzējiem vai sadarbības partneriem, piemēram, veselības aprūpes vai nodarbinātības jomā. Pārmaiņu aģenta uzdevums būtu arī izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālo dienestu un Nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem, kas ir būtiski gan lai sniegtu starpinstitucionālā sadarbībā balstītu atbalstu konkrētiem klientiem, gan arī lai identificētu projekta mērķa grupu (personas, kurām nepieciešams atbalsts).

Izvērtējot un ar mērķa grupas pārstāvi apspriežot aktuālākās vajadzības, pārmaiņu aģenta uzdevums ir veikt arī mērķa grupas pārstāvja motivēšanu un iedrošināšanu kaut ko pozitīvi mainīt, iestāties par savām tiesībām, aktīvi iesaistīties savas dzīves situācijas uzlabošanā. Tāpat pārmaiņu aģentam ir nepieciešamības gadījumā jāpārstāv sava klienta intereses saskarsmē ar valsts un pašvaldību iestādēm vai veselības aprūpes iestādēm, un jāpiesaista konkrētu jomu speciālisti, ja tādu piesaistīšana ir nepieciešama. Attiecībā uz mērķa grupu personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, nozīmīgas ir šādu speciālistu individuālās konsultācijas:

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

1) jurista konsultācijas par uzturlīdzekļu piedziņu, īpašuma tiesību kārtošanu, tiesībām uz dažādiem pakalpojumiem, darba tiesībām u.c. (konsultāciju skaits atkarīgs no konkrētās problēmas, daudzos gadījumos varētu pietikt ar vienu konsultāciju, bet gadījumos, kad juristam jāpārstāv persona juridisku jautājumu risināšanā tiesā, konsultāciju skaitam ir jābūt lielākam).

2) psihologa konsultācijas saistībā ar aprūpējamu personu personības izmaiņām, emocionālās krīzes pārvarēšanu saistībā ar zaudējumiem (šķiršanās, slima bērna piedzimšana vai bērna vai cita ģimenes locekļa saslimšana), vardarbīgu attiecību izbeigšanu, personas pašapziņas celšana un stigmas vai kauna sajūtas pārvarēšana, u.tml. (konsultāciju skaits atkarīgs no konkrētās problēmas, atsevišķos gadījumos varētu pietikt ar vienu vai divām konsultācijām, piemēram, lai konsultētu par pusaudžu vecumposma īpatnībām un to audzināšanu viena vecāka ģimenē, savukārt, motivācijas maiņas veicināšanai nepieciešamas vismaz 10 psihologa konsultācijas).

Lai gan kopumā mērķa grupu vajadzību apmierināšanai lielākoties ir nepieciešamas individuālas konsultācijas, atsevišķas mērķa grupas vajadzības ir sasniedzamas arī grupu nodarbību formā. Lai sasniegtu mērķa grupas vajadzības pēc dažāda veida informācijas, savstarpējā atbalsta un pašapziņas celšanas, ir jāorganizē šādas grupu nodarbības:

1) izglītojošas nodarbības par konkrētām tēmām: bērnu audzināšana, diskriminācijas atpazīšana dažādās situācijās, vardarbības atpazīšana, normatīvajā regulējumā paredzētie mehānismi vardarbībā cietušās personas aizstāvībai, atkarības un līdzatkarības atpazīšanas un pārtraukšanas, finanšu pratības u.tml. jautājumiem.;

2) atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupa mazu bērnu vecākiem, sievietēm, kuras audzina bērnus vienas, sievietēm, kurām grūtības iekļauties darba tirgū, vai atbalsta grupas no vardarbības cietušām sievietēm, vienlaikus sensitīvo (vardarbības, atkarības un līdzatkarības) jautājumu gadījumos nodrošinot dalībnieku savstarpējo anonimitāti (personas nav pazīstamas).

Grupu nodarbību organizēšanā ir jāņem vērā personām pieejamie laiki, kas sakrīt ar mazu bērnu vai aprūpējamo ģimenes locekļu pieskatīšanas pakalpojumu pieejamību attiecīgajā teritorijā. Ņemot vērā ļoti atšķirīgās situācijas mērķa grupas vidū, pētījums nevar sniegt konkrētus ieteikumus attiecībā uz mērķa grupām piemērotiem nodarbību laikiem, un tie ir jāapzina pakalpojuma sniegšanas procesā, aptaujājot konkrētos mērķa grupas pārstāvjus pirms grupu nodarbību uzsākšanas. Jāņem vērā, ka laukos dzīvojošajiem mērķa grupas pārstāvjiem grupu nodarbības, iespējams, būs jāaizvieto ar individuālām konsultācijām, ja sabiedriskā transporta ierobežotās pieejamības vai izmaksu dēļ persona nevar nokļūt uz grupu nodarbību.

Grupu nodarbības organizējamas vienu reizi nedēļā, ja iespējams, katru reizi uzdodot personām, kas bija nodarbības dalībnieki, prombūtnē (ārpus nodarbības) izpildāmus uzdevumus, kas veicina savas situācijas apzināšanos, jaunu risinājumu meklējumus u.tml. (piemēram, apmeklēt noteiktas iestādes un iegūt informāciju vai konsultāciju par noteiktu tēmu, izvērtēt savus līdzšinējos izdevumus). Grupu nodarbībās ir lietderīgi darbu grupā apvienot ar iespēju uzdot arī individuālus jautājumus grupu nodarbības noslēgumā.

Veidojot atbalsta pakalpojumus, ir jānodrošina sadarbība un informācijas apmaiņa ar pašvaldības sociālo dienestu arī tādēļ, lai nodrošinātu saņemtā atbalsta pēctecību, t.i., iespēju to turpināt vai papildināt saņemto atbalstu citā formā pēc projekta īstenošanas noslēguma.

Projektā kā attiecināmās izmaksas būtu jāparedz īslaicīgu bērnu pieskatīšanas pakalpojumu un īslaicīgu aprūpes pakalpojumu nodrošināšana, kā arī transporta izdevumi.

Kopumā atbalsta pakalpojumu sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai ilgums būtu nepieciešams 4–6 mēnešus ar intensitāti, ka persona ir iesaistīta kādā aktivitātē vidēji reizi nedēļā, nodrošinot, ka pakalpojuma sniegšana tiktu pielāgota katra konkrētā indivīda vajadzībām un iespējām.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

1. attēls. **Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ:**

RAKSTUROJUMS, VAJADZĪBAS UN NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

RAKSTUROJUMS

Diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski

- Diskriminācija darba meklējumos un darba attiecībās
- Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz pakalpojumiem
- Pieredze saistībā ar negatīvu attieksmi, naida runu, it īpaši personām, kuras aprūpē ģimenes locekli ar invaliditāti vai audzina bērnus viena vecāka ģimenē
- Pašapziņas trūkums
- Samierināšanās ar diskrimināciju

Vardarbības pieredze

- Grūtības atpazīt emocionālo vardarbību
- Upura līdzatkarība no varmākas
- Spēcīga kauna un vainas sajūtu ietekme uz spēju atzīt vardarbību un meklēt palīdzību
- Ekonomiskā atkarība no varmākas

VAJADZĪBAS

- Fiziskās, emocionālās un finanšu drošības vajadzība
- Pašapziņas celšana un iedrošinājums
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības)
- Vajadzība pēc brīvā laika, atpūtas
- Vajadzība pēc pašrealizācijas, attīstības un izglītības
- Vajadzība pēc īslaicīgiem, individuālām vajadzībām pielāgojamiem aprūpes un bērnu pieskatīšanas pakalpojumiem
- Vajadzība pēc taisnīguma un cieņas

NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

- Atbalsts darba meklēšanā un pārkvalifikācijā personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma un tām, kas aprūpē citu ģimenes locekli (NVA pakalpojumi, karjeras konsultants)
- Sociālo prasmju (finanšu pratības, bērna audzināšanas, pusaudžu vecumposma psiholoģijas) pilnveidošana (sociālais darbs, psihologa konsultācijas, atbalsta grupas)
- Emocionālais atbalsts un pašapziņas celšana (sociālais darbs, psihologa konsultācijas, atbalsta grupas)
- Cieņpilnas attieksmes un atbalsta nodrošināšana (visa sabiedrība, īpaši publiskās iestādes, t.sk. veselības aprūpes iestādes, sociālie dienesti)
- Izpratnes veicināšana par tiesībām un atbalsts savu tiesību aizstāvēšanā (NVO, jurista konsultācijas, sociālais dienests, Tiesībsargs u.c. atbildīgās iestādes)
- Informācijas nodrošināšana (individuālas konsultācijas par pieejamajiem pakalpojumiem: sociālie dienesti, jurista konsultācijas, NVO u.c. iestādes)
- Bērnu un personu ar invaliditāti, personu gados aprūpes pakalpojumu pilnveidošana (sociālie dienesti u.c. valsts un pašvaldību iestādes)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

MĒRĶA GRUPU PROFILĒŠANA

Mērķa grupu profilēšanā ir nodalīti divu veidu kritēriji: vispārējie kritēriji un mērķa grupai specifiskie kritēriji. Šāda pieeja ir izvēlēta tādēļ, ka pētījums atklāj līdzības mērķa grupu raksturojumā un vajadzībās pēc konkrētiem vispārīgiem kritērijiem. Divi būtiski rādītāji, kas ietekmē visu grupu situāciju sociālās atstumtības raksturojumā, ir saistīti ar mērķa grupu ienākumu līmeni un nodarbinātības statusu. Ja personai no konkrētās mērķa grupas ir trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss vai ienākumi, kas pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, personai ir būtiski augstāks sociālās atstumtības risks zemo ienākumu dēļ, un būtiski mazākas iespējas gan aizstāvēt sevi diskriminācijas gadījumā, gan arī nodrošināt vairākas personas attīstībai būtiskas vajadzības, piemēram, vajadzības pēc veselības pakalpojumiem, saturiskām brīvā laika pavadīšanas iespējām un tml., jo trūkst resursu gan šiem pakalpojumiem, gan transporta izdevumiem. Savukārt personas ienākumu līmenis ir cieši saistīts ar personas nodarbinātības statusu. Ja persona ir ilgstoši bez darba vai ar zemu darba intensitāti (nepilna laika darbs) un nav atbalsta ģimenē, tad ievērojami biežāk personai ir arī zemi ienākumi, kā arī apātija, neticība sev un zema motivācija kaut ko uzsākt, lai izmainītu esošo situāciju, un līdz ar to ir nepieciešami motivācijas paaugstināšanas pasākumi.

Personas ar zemiem ienākumiem, kas ir ilgstoši bez darba, ir sastopamas pilnīgi visu pētījuma mērķa grupu vidū. Tas arī pamato to, ka visos gadījumos, kad personai ir piešķirts trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss vai ienākumi ir pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, personai ir augstāks sociālās atstumtības risks, un tādēļ dažāda veida atbalsta pasākumi ir vairāk nepieciešami.

Vienlaikus trūcīgas vai maznodrošinātas personas, bezdarbnieki un ilgstošie bezdarbnieki, kas reģistrēti NVA, jau tagad ir iekļauti vairākās valsts un pašvaldību atbalsta programmās. Tādēļ, profilējot mērķa grupas, ir jānovērš iespējamā atbalsta pakalpojumu dublēšanās, bet arī jāpārbauda, vai konkrētās personas saņem tām nepieciešamos atbalsta pakalpojumus, jo pētījums atklāj, ka sociālo dienestu klientiem un arī tiem, kas jau ir reģistrēti NVA kā bezdarbnieki, visizteiktāk mērķa grupās – personas ar invaliditāti, romi, arī ir nepieciešami motivācijas paaugstināšanas un citi atbalsta pasākumi. Šo divu aspektu identificēšana ir profilēšanas uzdevumi pēc diviem vispārīgajiem kritērijiem: nabadzības riska pazīmes un nodarbinātība (3. un 4. attēls).

Profilēšanas rezultātā, sadarbojoties ar konkrētu pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiāļu darbiniekiem, būs iespējams gan identificēt mērķa grupu pārstāvjus pakalpojumu saņemšanai, gan novērst dublēšanos ar citiem šobrīd Latvijā aktuāliem projekta pasākumiem vai programmām, piemēram, šīm, bet tās nav vienīgās:

- 7.3.2. specifiskā atbalsta mērķis „Paildzināt gados vecāku nodarbināto darbspēju saglabāšanu un nodarbinātību", kuru īsteno NVA. Mērķa grupa – gados vecākas nodarbinātas personas un darba devēji. Šajā pasākumā tiek sniegti atbalsta pakalpojumi personu grupai 50+ personu palikšanai darba tirgū vai sava stāvokļa darba tirgū uzlabošanai (prasmju pilnveidošanas pasākumi, starppaaudžu pieredzes nodošanas pasākumi (mentorings) u.c.).
- 9.1.1.2. pasākums „Ilgstošo bezdarbnieku aktivizācijas pasākumi", kuru īsteno NVA. Mērķa grupa – bezdarbnieki, kas bez darba bijuši vismaz 12 mēnešus (t.sk. personas ar invaliditāti un prognozējamu invaliditāti) un bezdarbnieki ar esošu vai iespējamu alkohola, narkotisko vai psihotropo vielu atkarību.

Būtiski uzsvērt, ka mērķa grupu pārstāvjus ir iespējams apzināt, sadarbojoties ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm, bet tie noteikti nav vienīgie veidi, kā apzināt mērķa grupu pārstāvjus un sadarbība ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm neaptvers to mērķa grupas daļu, kas ir pakļauti diskriminācijai un sociālajai atstumtībai, bet nav vērsušies pēc atbalsta minētajās iestādēs. Citi mērķa

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

grupu apzināšanas veidi ir iespējami, sadarbojoties ar mērķa grupu NVO, izglītības iestādēm, veselības aprūpes iestādēm un veicot situācijas apzināšanu konkrētajā kopienā (pēdējais variants ir piemērots, piemēram, romu uzrunāšanai).

Ļoti būtiska pazīme, kas attiecināma uz visām mērķa grupām un palīdz profilēt mērķa grupas pārstāvjus, ir diskriminācijas pieredze. Ja persona ir saskārusies ar tiešu diskriminācijas pieredzi darba tirgū vai pakalpojumu jomā, t.i., ir saskārusies ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai nonākšanu nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme), personai ir jāsniedz atbalsts savu tiesību aizsardzībā (bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā). Savukārt, ja persona ir saskārusies ar slēptas diskriminācijas situācijām vai ir vērojamas uztvertās diskriminācijas pazīmes, personai ir nepieciešams informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā (sociālais darbs, bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā) (2. attēls).

Mērķa grupai specifiskie kritēriji ir saistīti ar mērķa grupai raksturīgākajām pazīmēm, mērķa grupas apakšgrupām un to specifiskajām vajadzībām (5. un 6. attēls). Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **dzimuma dēļ**, daļa no mērķa grupu kritērijiem ir saistīti ar personas ģimenes situāciju – personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, viena vecāka ģimenes pārstāvji, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli. Attiecībā uz šīm mērķa grupām palīdzība vairāk ir nepieciešama tiem šo mērķa grupu pārstāvjiem, kam ir trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss vai ienākumi, kas pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, un tiem, kas saskārušies ar tiešu vai slēptu diskrimināciju (2. attēls), kā arī tiem, kas pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija), piemēram, romu sieviete, vecāka par 50 gadiem, analfabēte, kas aprūpē savu dēlu ar invaliditāti, kuram ir garīga rakstura traucējumi, un viena audzina viņa bērnus (piemērs no padziļinātajām intervijām; sociālās atstumtības un diskriminācijas riski pēc etniskās piederības, vecuma, viena vecāka ģimenes pārstāvji, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, personas ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļi).

Būtisks kritērijs šajā mērķa grupā ir arī vardarbības pieredze ģimenē, jo apakšgrupā – no vardarbības cietušas personas, ir specifisks vajadzību klāsts, un lielākoties šo grupu pārstāvji arī ir pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija). Piemēram, situācijās, kad vardarbība ģimenē jau ir pārtraukta, personas, kas cietušas no vardarbības un kurām ir nepilngadīgi bērni, nereti kļūst par viena vecāka ģimeni, daudzos gadījumos šajās ģimenēs ir sastopams nabadzības risks (6. attēls).

Atbalsta pakalpojumu sniegšana katrā konkrētajā gadījumā ir jāpiemēro konkrētā indivīda vajadzībām, citādi sniegtais atbalsts būs mazefektīvs. Projekta pasākumos sniegto pakalpojumu ietvaros galveno uzmanību nepieciešams pievērst tam, lai motivētu mērķa grupas pārstāvi pozitīvi mainīt attieksmi pret sevi un savām iespējām, vienlaikus sekmējot to, ka mērķa grupas pārstāvjiem sniedz atbalstu jau izstrādātu pakalpojumu saņemšanai (palīdz sagatavot dokumentus, kas nepieciešami atbalsta/ pakalpojuma saņemšanai, asistē un palīdz risināt situācijas, kad konkrētais atbalsts vai pakalpojums ir atteikts), izglīto mērķa grupu pārstāvjus par viņu tiesībām un iespējām saņemt jau izveidotos atbalsta pakalpojumus, sekmē atbalsta sniegšanu, veidojot starpinstitucionālas komandas, lai atbalsta sniegšana būtu koordinēta un ilgtspējīga.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

2. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Vispārējie kritēriji: diskriminācijas pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Diskriminācijas pazīmes		
Ir tiešas diskriminācijas pazīmes	Atbalsts savu tiesību aizsardzībā	**1)** Individuālas jurista konsultācijas (jurista piesaisti nodrošina pārmaiņu aģents, piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus) **2)** Emocionālais atbalsts un iedrošinājums, aizstāvēt savas tiesības, ko individuālu konsultāciju veidā sniedz pārmaiņu aģents vai piesaistīts psihologs
Ir slēptas diskriminācijas vai uztvertas diskriminācijas pazīmes	Informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents vai jurists **2)** Grupu nodarbības, ko sniedz pārmaiņu aģenta piesaistīts lektors
Nav diskrimnācijas pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

3. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Vispārējie kritēriji: nabadzības riska pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nabadzības riska pazīmes		
Ir trūcīgā vai maznodrošinātā statuss	**1)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **2)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus
Nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss, bet personas ienākumi lielā mērā atbilst šim statusam	**1)** Noskaidrot iemeslus, kādēļ nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss **2)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **3)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus **2)** Iespējams, nepieciešamas jurista konsultācijas, ja statuss nepienākas īpašumu dēļ
Nav nabadzības riska pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

4. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Vispārējie kritēriji: nodarbinātība

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nodarbinātība		
Persona ir bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Izvērtēt, vai tiek sniegts nepieciešamais atbalsts NVA. Ja nepieciešams, sadarbībā ar NVA pilnveidot atbalstu	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona ir ilgstošais bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Personas, kas ir ilgstošie bezdarbnieki un reģistrēti NVA, nav projekta mērķa grupa	
Persona ir darba meklētājs, bet nav reģistrēts NVA	Atbalsts karjeras orientācijā (karjeras konsultācijas)	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona darbu nemeklē psiholoģisku iemeslu dēļ (neticība sev, pārliecība, ka tādu personu kā viņš darbā neņems)	**1)** Atbalsts personas pašapziņas celšanā **2)** Atbalsts karjeras orientācijā	**1)** Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas **2)** Psihologa konsultācijas **3)** Karjeras speciālista konsultācijas
Persona darbu nemeklē objektīvu iemeslu dēļ (pilnībā zaudētas darba spējas vai nav nepieciešamības un vēlēšanās strādāt, jo persona ir materiāli nodrošināta, audzina bērnus)	Vajadzība pēc socializācijas, saturīga laika pavadīšanas kopā ar citiem	Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas, atbalsts atrast piemērotas brīvā laika pavadīšanas iespējas, grupu nodarbības

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

5. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Mērķa grupai specifiskie kritēriji (1):
personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, viena vecāka ģimenes pārstāvji

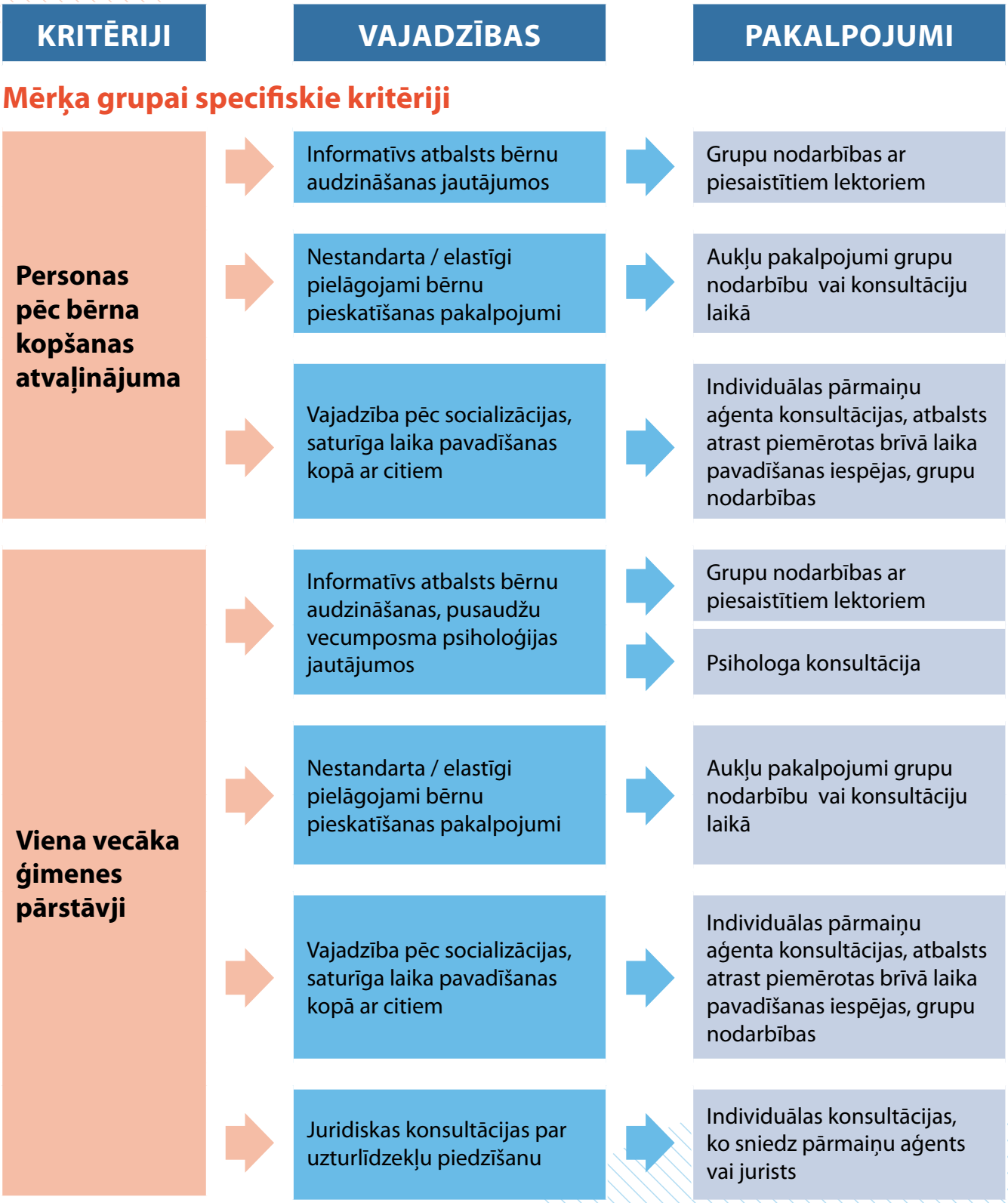

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

6. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Mērķa grupai specifiskie kritēriji (2):
personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, no vardarbības cietušas personas

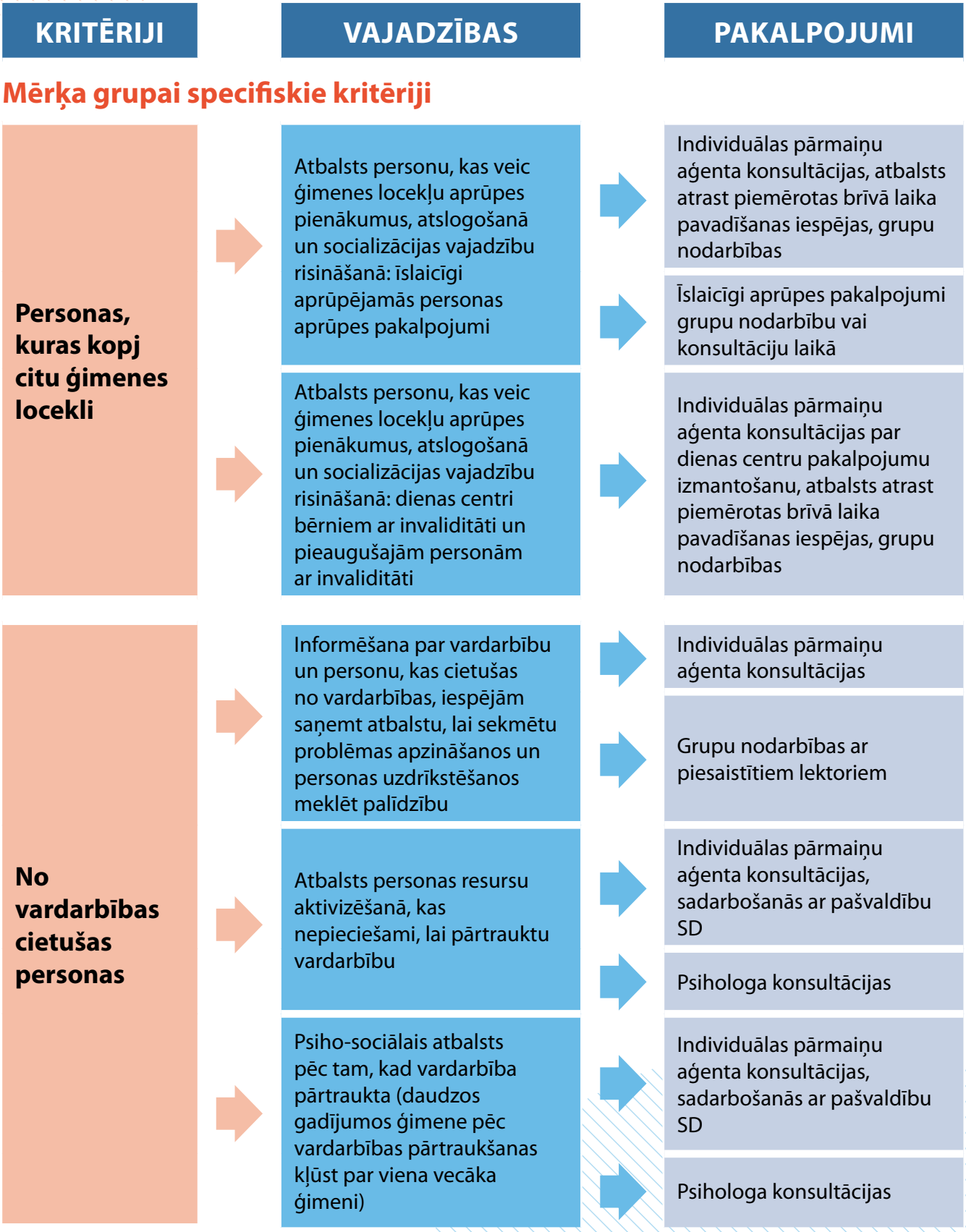

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

2. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM VECUMA DĒĻ (PĒC 50 GADU VECUMA)

MĒRĶA GRUPAS RAKSTUROJUMS

Šajā pētījumā vislielākā uzmanība saistībā ar vecuma diskrimināciju ir pievērsta personām 50 un vairāk gadu vecumā. 2015. gadā veiktās Eirobarometra aptaujas dati rāda, ka 49% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka Latvijā ir izplatīta diskriminācija pēc vecuma (personas virs 55 gadiem). Salīdzinot ar diskrimināciju pēc citām pazīmēm (piemēram, vecuma, etniskās piederības, invaliditātes, seksuālās orientācijas), vecuma diskriminācija ir viena no tām, kuras izplatību Latvijas iedzīvotāji atzīst visbiežāk[35]. Šajā un citos pētījumos iegūtā informācija liecina, ka ar vecuma diskrimināciju iedzīvotāji sāk biežāk sastapties jau pēc 40 gadu vecuma[36]. Personas virs 50 gadu vecuma sastopas gan ar tiešu vecuma diskrimināciju, gan arī uztverto diskrimināciju.

Saskaņā ar CSP datiem 2016. gada sākumā Latvijā dzīvoja 793 321 persona virs 50 gadu vecuma, t.i., 40,3% no visu iedzīvotāju kopskaita[37], un iedzīvotāju īpatsvars šajā vecumā pēdējo gadu laikā pakāpeniski pieaug. Iedzīvotāju virs 50 gadu vecuma ekonomiskās aktivitātes līmenis pakāpeniski samazinās. Piemēram, 2016. gadā iedzīvotāju 25–49 gadu vecumā ekonomiskās aktivitātes līmenis, kas ietver strādāšanu vai darba meklēšanu, ir 88–90%, savukārt nākamajās vecuma grupās tas sarūk: 50–54 gadu vecumā ekonomiski aktīvi ir 84% iedzīvotāju, 55–59 gadu vecumā – 80%, 60–64 gadu vecumā – 54% un 65–74 gadu vecumā – 16% iedzīvotāju attiecīgajā vecuma grupā[38]. Redzams, ka Latvijā personas virs 50 gadu vecuma pāragri kļūst ekonomiski neaktīvas, jo darbspējas vecums 2016. gadā bija līdz 62 gadiem (ieskaitot). Šī pētījuma dati ļauj pieņemt, ka, ilgstoši saskaroties ar nespēju atrast darbu un/vai veselības problēmām, kas liedz strādāt līdz tam ierasto darbu, personas virs 50 gadu vecuma atsakās no ekonomiskās aktivitātes. Tomēr, aplūkojot Latvijas iedzīvotāju 50 un vairāk gadu vecumā aktivitāti dažādās jomās, redzams, ka nodarbinātības ziņā mērķa grupa ir viena no aktīvākajām, salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm. Pasaules Bankas veiktais „Pētījums par aktīvās novecošanās situāciju Latvijā" atklāj, ka sarindojumā pēc 2014. gada aktīvās novecošanās indeksa vērtības nodarbinātības jomā, Latvija ir devītajā vietā citu ES valstu starpā. Vienlaikus Pasaules Bankas pētījums rāda, ka citās jomās (piemēram, sabiedriskā aktivitāte, neatkarīga, veselīga un droša dzīvošana) Latvijas iedzīvotāju 50 un vairāk gadu vecumā aktivitāte un iespējas ir zemas[39].

Mērķa grupas – personas 50 un vairāk gadu vecumā, kuras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas vecuma dēļ, raksturojums un problemātika atšķiras atkarībā no tā, vai persona ir darbspējas vecumā, vai pēc darbspējas vecuma, dzīvojoša Rīgā vai citviet Latvijā. Nozīmīga robežšķirtne ir vecums, kurā

35 EK Eirobarometra dati (2015). *Discrimination in the EU in 2015*. Pieejami: http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2077 (skatīts 02.05.2017.).

36 Sk. piemēram, arī pētījumu: Rungule, R., Koroļeva, I., Mieriņa, I., Trapežņikova, I., Kārkliņa, I., Trapenciere, I., Aleksandrovs, A. (2012). *Sabiedrības novecošana: sociālā aizsardzība, nevienlīdzība un darba tirgus riski*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Šajā pētījumā secināts, ka vecums, kad iezīmējas nevienlīdzīga attieksme, ir 45 gadi.

37 Aprēķini veikti, izmantojot CSP datu tabulu: Centrālā statistikas pārvalde (2017). *ISG022. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits un vecuma struktūra gada sākumā (pa 5 gadu vecuma grupām)*. (skatīts 11.04.2017.).

38 Centrālā statistikas pārvalde (2017). *NBG02. Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības un bezdarba līmenis (%)*. (skatīts 11.04.2017.).

39 World Bank (2015). *The active aging challenge for longer working lives in Latvia*. The World Bank. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/wb_lv_active_aging_report_011015.pdf (skatīts 05.05.2016.); rezultātu kopsavilkums latviešu valodā: Labklājības ministrija (2016). Konceptuālais ziņojums „Aktīvās novecošanās stratēģija ilgākam un labākam darba mūžam Latvijā". Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/politika/lmzin_aktnovec.pdf (skatīts 05.05.2016.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

mērķa grupas pārstāvis, ja attiecināms, zaudējis cerības atrast darbu, t.i., kļuvis par ilgstošo bezdarbnieku. Ilgstošā bezdarbnieka statuss 50 un vairāk gadu vecumā samazina personas sociālo aktivitāti gan finanšu resursu trūkuma dēļ, gan psiholoģiskā diskomforta dēļ.

Diskriminācija darba tirgū

Visbiežākā situācija, kad iedzīvotāji atpazīst un atzīst vecuma diskrimināciju, ir darba attiecību nodibināšana. Personas 50 un vairāk gadu vecumā, kuras ir, brīžiem ilgstoši, darba meklējumos, uzskata, ka darba devēji nevēlas viņus ņemt darbā tieši vecuma dēļ. Bieži šī nevēlēšanās tiek skaidrota ar fizisko spēju samazināšanos, kā arī iegūtu vai draudošu invaliditāti. Atsevišķi piemēri rāda, ka potenciālais darba devējs diskriminējošos, noniecinošus un aizskarošus izteicienus saistībā ar vecumu var izteikt tieši, piemēram, apšaubot darba meklētāja spējas veikt konkrētus darba uzdevumus, vai vaicājot, cik viņiem ir gadu vai kādā vecumā ir bērni. Tomēr vairumā gadījumu diskriminācija izpaužas netieši, darba devēji vienkārši nesniedz atbildi uz iesniegtajiem iesniegumiem un CV. Sastopoties ar regulārām neveiksmēm darba meklējumos, pētījuma dalībnieki secina, ka iemesls ir viņu vecums.

> *Vai nu tas ir vecums, vai vienkārši neveicas man. Pilnīgs klusums. Pat ne reizi neesmu aicināta uz pārrunām. Es sliecos uz to, ka 56 gados sākas slimības, darba devējs negrib problemātisku darbinieci. Viņi labāk paņem jaunāku cilvēku. Mana vedekla, kurai ir 30 gadi, lieliski iekārtojās darbā [..] zviedru firmā. Joprojām tur strādā. Es lūdzu, lai viņa mani kaut kā pa blatu tur iekārto, bet viņa man skaidro, ka tur pamatā tikai jaunas sievietes strādā, kurām nebūs veselības problēmu. (Vec_1)*

> *Un bija gadījums, kad man piedāvāja personāla vadītājas vietu uzņēmumā, es aizgāju uz interviju, mani sagaidīja gados jauna sekretāre un pajautāja uzreiz, kurš dzimšanas gads. Atbildēju, un viņa novilka: „Ahaa!" Nu, jā, tad vienīgais labums no manis, ka es negribēšu ģimeni paplašināt. Acis nemirdz, tevi ieraugot, tā varētu teikt. To var manīt pēc komunikācijas veida, tas netiek tieši pateikts. Un es, strādājot ar personāla vadītājiem, varu teikt, ka CV, kur cilvēkiem ir pēc 40 gadiem, netiek pat izskatīti. (Dz_4_1)*

> *Aizeju pēc sludinājuma uz pārrunām, tad pirmais jautājums ir nevis par kvalifikāciju, bet cik tev ir gadu. Uzreiz jau ar roku uz durvīm neparāda. Tā smalki pasaka, mēs jūs pierakstīsim, un viss. Bet tad jau es 100% zinu, ka nav vairs ko gaidīt. (Vec_4)*

> *To var tā netieši saprast. Tajā pašā adīšanas fabrikā – tur jau jauniem grūti strādāt, redzei labai jābūt, ja brāķis būs, mums atsūtīs atpakaļ: „Jūs mums te brāķi sataisīsiet, ejiet uz sociālo dienestu, varbūt tur kāds darbiņš būs". (Vec_8)*

Sastopoties ar diskriminējošu jautājumu par vecumu, neviens no pētījuma dalībniekiem nav atzinis, ka būtu atteicies atbildēt uz to vai kā citādi izrādījis, ka uzskata to par aizskarošu. Vērtējot pētījuma dalībnieku pieredzi, rodas iespaids, ka mērķa grupa neapzinās šo jautājumu diskriminējošo būtību. Vēl vairāk, apsverot iespējas nenorādīt CV savu vecumu, intervētie atzīst, ka neredz jēgu slēpt šo informāciju.

> *Bet, ja es nenorādu dzimšanas gadu, viņš tāpat to uzzinās. Nav jēgas. Labāk, lai ātrāk uzzina, cik man gadu. (Vec_1)*

> *Personas kods taču ir redzams! Nav nemaz jājautā. [..] Es tā neesmu mēģinājis neatbildēt, [cik vecs]. Otra lieta, ka cilvēki jau vizuāli arī var pateikt, cik tev ir gadu. Tie ir mani novērojumi, mana pieredze. Ja arī nesaka, tāpat jau pēc tam to vecumu uzzinās. (Vec_4)*

Vecuma diskrimināciju, meklējot darbu, ir pieredzējušas personas ar dažādu izglītības līmeni, t.sk., ar augstāko izglītību. Lielākā mērā vecuma diskrimināciju saistībā ar neveiksmīgiem darba meklējumiem sasaista pētījuma dalībnieki, kuri dzīvo ārpus Rīgas – citās republikas nozīmes pilsētās, citās pilsētās vai laukos,

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

kas ir saistīts ar ierobežoto darba tirgu. Neskatoties uz iegūtu augstāko izglītību, persona var sastapties ar vecuma diskrimināciju darba meklējumos arī tad, ja dzīvo reģionos, ilgstoši bijusi bez darba un ja personai ir kādas nopietnas veselības problēmas.

Vienlaikus jāuzsver, ka vismaz daļā gadījumu mērķa grupas dalībnieku viedoklis, kas ir piedzīvojuši vecuma diskrimināciju, var būt maldīgs, t.i., šajā situācijā bieži ir sastopama arī uztvertā diskriminācija. Vairāki pētījuma dalībnieki, kuri uzskata, ka netiek pieņemti darbā vecuma dēļ, min daudz nosacījumu, kuriem jāpiepildās, lai viņi pieteiktos darbā un varētu strādāt. Piemēram, viņi atzīst, ka vēlas strādāt nepilnu darba laiku, tikai konkrētas maiņas (piemēram, tikai naktsmaiņas) vai standarta darba laiku, daļēji vai pilnībā nevar veikt fizisku darbu, lai gan ir zemas vai vidējas kvalifikācijas darbaspēks. Šie ilgstošie bezdarbnieki 50 un vairāk gadu vecumā vēlas darba vietas, kuru piedāvājums darba tirgū ir ļoti ierobežots, tāpēc nevar apgalvot, ka vecuma diskriminācija ir vienīgais un nozīmīgākais ilgstošā bezdarba iemesls. Darba atrašanas iespējas ietekmē arī sabiedriskā transporta pieejamība, citu ģimenes locekļu aprūpes pienākumu veikšana (sk. arī iepriekš nodaļu par sociālo atstumtību un diskrimināciju dzimuma dēļ) u.tml. faktori. Augstāk minētie faktori sīkāk aplūkoti nodibinājuma „Baltic Institute of Social Sciences" 2015. gadā īstenotajā pētījumā „Pētījums par administratīvā sloga mazināšanas iespējām un inovatīvām pieejām ilgstošā bezdarba problēmu risināšanā".

Papildus tam daži pētījuma dalībnieki nespēj arī adekvāti novērtēt savu šī brīža prasmju un kompetenču atbilstību darba tirgum. Šādā situācijā ir novērojama gan savu prasmju un kvalifikācijas nenovērtēšana, gan to pārvērtēšana. Pārvērtēšanas gadījumā ilgstošie bezdarbnieki 50 un vairāk gadu vecumā vēlas strādāt darbu, kādu ir veikuši iepriekš, pirms vairākiem gadiem (dažos gadījumos pat pirms desmit gadiem), taču kuram nepieciešamās iemaņas ir pilnībā vai daļēji zaudējuši.

> *Es strādāju vēl [par grāmatvedi], kad nebija obligāti ofisi un nebija datori, jo datorprogrammu es neesmu izgājusi. Es pat neesmu pamēģinājusi. Man nav ne jausmas, un mani neviens darbā neņem, jo rakstīju arī un sūtīju uz iestādēm, kur grāmatvedi vajadzēja, bet viņi man uzrakstīja, ka visiem kritērijiem atbilstu, izņemot, ka man nav darba pieredzes, ka neesmu strādājusi ar „Zalktis" vai „Jumis" grāmatvedības programmu. (Vec_6)*

> *Lielākā daļa sieviešu, kas ir pēc piecdesmit, viņām ir ļoti grūti pielāgoties. Ja viņa visu mūžu ir to darījusi, tad viņa grib to turpināt līdz pat pensijai darīt. Tikai nelieciet man kaut ko mācīties. Ja darba procesa laikā ienāk, teiksim, kaut kāda jauna datorprogramma, tad viņa to apgūs. Ja viņai būs jāiemācās kaut kas no jauna pilnīgi citā sfērā, tad viņai tas ir ļoti grūti. (Dz_2_4)*

Ilgstoša bezdarba un neveiksmīga darba meklēšanas pieredze 50 un vairāk gadu vecumā rada nomāktības un bezcerības sajūtu, veicina mērķa grupas pašizolēšanos un uz sevi vērstiem noniecinošiem izteicieniem, t.i., pašdiskrimināciju, kas izpaužas tādiem vārdiem kā *„priekš kam man vajag, ka jau drīz uz kapiem jāiet?"* (personai ir 54 gadi). Apvidos, kur darba vietu skaits ir ierobežots, vērojams, ka mērķa grupas pārstāvji pieņem un attaisno darba devēja negatīvo attieksmi vai diskrimināciju pret vecāka gada gājuma darba meklētājiem, kā arī pakārto savus darba meklējumus saviem priekšstatiem par darba devēju gaidām.

> *Nevis aizskarošu, bet vienkārši viņi līdz 40–50 [gadiem vecus] ņem. Mani neaizvainoja, bet vienkārši pateica, ka viņiem vajag jaunākus cilvēkus. Nekā aizvainojoša tur nebija, bet vienkārši viņiem ir tādi vecuma ierobežojumi. [..] Es brīnišķīgi saprotu darba devējus. Pirmkārt, es nevaru kaut kādā viesnīcā par administratoru. Tur vajag jaunākus cilvēkus, kas ir jauni un skaisti. Es neko sliktu tur nesaskatu. Ja es būtu darba devējs, es laikam arī ņemtu jaunu darbinieku, kam ir 30 gadi, nevis 60. Es kaut kā to neuzskatu par aizvainojumu. Tāda ir dzīve. (Dz_3_6)*

Ilgstošie bezdarbnieki 50 un vairāk gadu vecumā, kas uzskata, ka nevar atrast darbu vecuma diskriminācijas dēļ, bieži vien ir reģistrēti NVA. Šie pētījuma dalībnieki komentē NVA saņemtos pakalpojumus, un samērā bieži ir izgājuši vairākus pārkvalifikācijas un neformālās izglītības pasākumus (kursus). Jāuzsver, ka

visas NVA bezdarbniekiem un darba meklētājiem piedāvātās apmācības iespējas mērķa grupas dalībnieki vienkāršoti sauc par „kursiem", un ilgstošā laika posmā, kurā viņi ir NVA klienti, bezdarbnieki ir piedalījušies vairākos pasākumos. Atzīstot savu interesi par saņemto apmācību, to lietderību socializācijai un sociālo prasmju saglabāšanai (sk. detalizētāk turpmāk, aplūkojot mērķa grupai nepieciešamos pakalpojumus), ilgstošie bezdarbnieki 50 un vairāk gadu vecumā atzīst, ka iegūtā izglītība nedod pietiekami daudz praktisku iemaņu.

> *Vēl padomju laikā es strādāju par autokrāvēju, un pirms diviem gadiem es atjaunoju savas tiesības vadīt šos mehānismus. Kad man bija bezdarbnieka statuss, tad NVA bija tāda iespēja iziet kursus. Nepilnie kursi, lai atjaunotu prasmes un tiesības. Šajā jomā es arī meklēju darbu. Tas nav izdevies. Viena lieta ir vecums, otra lieta – pieredze, ko prasa, un šajā ziņā man gadus 15 vairs nav šīs pieredzes. It kā iemaņas ir, bet darba devēju tas nepārliecina. (Vec_4)*

Tāpat ilgstošo bezdarbnieku 50 un vairāk gadu vecumā teiktais un arī līdzcilvēku, kas intervēti citās mērķa grupās, novērotais rāda, ka, izejot pārkvalifikāciju NVA piedāvātā pasākuma „Profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmu īstenošana" ietvaros, mērķa grupai trūkst vēlēšanās strādāt apgūtajā profesijā. Šādā situācijā ilgstošais bezdarbnieks 50 un vairāk gadu vecumā var atteikties strādāt apgūtajā procesijā (atsevišķos gadījumos pat ar atrunu, ka darba attiecību uzņemšanās viņam traucē nākamo „kursu" apmeklējumu) vai arī darbu meklē formāli, esot pārliecināts, ka darbu atrast viņam tāpat neizdosies. Vairākos gadījumos intervijas laikā radās šaubas, vai ilgstošā bezdarbnieka 50 un vairāk gadu vecumā apgūtā profesija un ambīcijas atbilst viņa patiesajām fiziskajām un kognitīvajām spējām. Pētījumā veiktās intervijas atklāj, ka uztvertās diskriminācijas gadījumā mērķa grupas pārstāvji tiecas attaisnot savu neveiksmīgo komunikāciju vai darba meklējumus, pārceļot atbildību uz citiem, un uzskatot, ka darbā nepieņemšanas iemesls ir neiecietība pret veciem cilvēkiem. Padziļināto interviju laikā iegūtā informācija parāda, ka ne vienmēr darba devēju attieksme un darbā nepieņemšana ir nepamatota, jo noteiktos gadījumos personu fiziskās un kognitīvās spējas ir ierobežotas. Fizisko spēju raksturojumu sniedza paši interviju dalībnieki, savukārt, kognitīvo spēju ierobežojumus varēja fiksēt interviju laikā, izvērtējot cilvēku spēju atbildēt uz jautājumiem un lietoto argumentāciju. Jāuzsver, ka, pirmkārt, par diskriminācijas gadījumiem tiek uzskatīti tie gadījumi, kad atšķirīga attieksme ir nepamatota, otrkārt, jānorāda, ka ierobežotais darba vietu skaits reģionos ir objektīva realitāte:

> *[Atbildot, kādu NVA piedāvātu pārkvalifikāciju izgājusi] Par aprūpētāju, projektētāju, datorzinības, klientu apkalpošanas operatoru, kas man likās vispār ideāli, bet kur tad te [darbu] atradīsi? Te tikai savējos visur ņem. Kungi jau mani neņems, jo man blata nav. (Vec_6)*

> *Aprūpētāju kursi bija, vairāki te mācījās, bet, kā jāstrādā, tā ar varu nevienu nevar piespiest. (Dz_4_9)*

Vairāki pētījuma dalībnieki ir izjutuši vecuma diskrimināciju darba vietā. Pieredzētie gadījumi ietver: vadības (vai apkārtējās sabiedrības) spiedienu uz darbinieku uzrakstīt atlūgumu un aiziet no darba (piemēram, kad persona ir pensijas vecumā vai parādījušās kādas veselības problēmas), atteikumu nosūtīt darbinieku uz kvalifikācijas paaugstināšanu, kuru iziet gados jaunāki kolēģi, un atteikumu piešķirt tādu pašu sociālā nodrošinājuma paketi, kādu saņem gados jaunāki kolēģi. Atsevišķi mērķa grupas pārstāvji atzīst, ka dažādu paaudžu darbiniekiem var būt arī atšķirīgas vērtības, kas savukārt mazina saprašanās iespējas un kuru dēļ persona var justies sociāli atstumta.

> *Tagad es esmu pensionāre, šogad. Tieši uz mani jau nav vērsts, bet vispār jau es dzirdu sarunas: „Ko tas pensionārs te tik ilgi sēž?" Ir jau grūti, ja tu daudzmaz vari kaut ko darīt, uzreiz pāriet tikai uz pensijas līdzekļiem. Tas ir saņemt uzreiz uz pusi mazāk, un tāpēc gribas vēl mazliet pastrādāt. Pašam padomājot, ja tu esi dzirdējis tās replikas uz citu vērstas, liekas, ka tā domā arī par mani. Paša izjūtas nav labas, jo bezdarbs jau tomēr mazpilsētās ir, un grūti ir atrast darbu. Klaji man to nesaka, no vadības puses es to nemanu [..]. Sabiedrībā tas tomēr virmo. Vainīgais jau ir jāmeklē, kurš tad ir aizņēmis to darba vietu, nu, tas pensionārs. (Vec_7)*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Darba vietā vadītājs pasaka, ka tu esi cilvēks gados, ar lielu dzīves pieredzi. Jā, bet tu visu laiku saskaries ar to, ka ar to nav jālepojas. Gandrīz vai jākaunas par to ir. Jauniem cilvēkiem, kas nāk uz to darbu, ir vislielākās priekšrocības, arī iespēja nopelnīt. Vecajiem nekas vairs netiek piedāvāts. Grūti to ir tā pieņemt. [..] Atnāk jauni cilvēki, strādā viens, divi, trīs gadi ar pamatīgām algām, ar pamatīgiem labumiem, kas viņiem tur tiek piedāvāti. Viņiem visu laiku tas atbalsts ir lielāks, kā tiem vecajiem, kas tur ir ilgstoši. Vecajiem darbiniekiem nav iespējas vairs augt. Arī materiālo stāvokli nav iespējams uzlabot, algas ziņā, es domāju. (Vec_15)

Atbilstoši pētījuma dalībnieku pieredzei strādājoša persona virs 50 gadiem var sastapties ar vienu vai vairākām iepriekš minētajām diskriminējošām situācijām. Ja persona virs 50 gadiem ir mēģinājusi aizstāvēt savas tiesības, vēršoties pie vadības, tad *„tā atbilde ir daudzkārt izskanējusi – ja jums nav labi, ejiet projām, būs, kas nāks jūsu vietā"*.

Diskriminācija pakalpojumu jomā

Nākamā joma, kurā personas virs 50 gadu vecuma visbiežāk ir izjutušas netaisnīgu vai aizskarošu attieksmi vecuma dēļ, ir dažādi pakalpojumi. Pētījuma dalībnieki visbiežāk ar vecuma diskrimināciju ir saskārušies veselības aprūpes jomā. Tā saistīta gan ar šķēršļiem saņemt veselības aprūpes pakalpojumus kopumā[40], gan ar veselības aprūpes pakalpojuma sniedzēju nevērīgu un aizskarošu attieksmi. Pēdējā izpaužas kā neiecietīga attieksme vai cieņas trūkums pret pacienta sūdzībām, izskaidrojot tās tikai ar vecumu.

Bija situācija, kad man ļoti sāpēja kājas, bija arī paaugstināts asinsspiediens. Izsaucu ātro palīdzību, kura aizveda uz [..] slimnīcu. Tur atnāca trīs ārsti, no kuriem viens, tāds ap gadiem 30, atnāca, neko man pat nepajautāja, vai es varu salocīt kāju, pats paņēma un ar spēku to salieca, pateica, ka nav nekāda vainas, lai laižot mani uz mājām. Man bija tādas sāpes! Medicīnā attieksme ir drausmīga. (Vec_3)

Biju sarūgtināta, neapmierināta. Man teica, ka svars jānomet, ja sūdzos, ka mugura sāp. Neko daudz nevarot izdarīt, jo tas esot vecums un nolietojies organisms. Nav patīkami, kad tā saka. (Vec_12)

Aizskarošu un neiecietīgu attieksmi atsevišķi pensijas (personas virs 63 gadu) vecuma pētījuma dalībnieki ir izjutuši arī citās pakalpojuma jomās, piemēram, nepārtikas preču veikalos, taksometru pakalpojumos, bankās, valsts un pašvaldību iestāžu klientu apkalpošanas centros u.tml. Pētījuma dalībnieki ar neiecietīgu attieksmi ir saskārušies tad, ja pakalpojumu sniedzējam ir radies priekšstats, ka viņi ir maksātnespējīgi, kad redzama viņu fiziskā nevarība, kad ir pavājinājušās uztveres spējas u.tml. Biežāk neiecietīgu attieksmi pauduši gados jauni pakalpojumu sniedzēju pārstāvji. Kādas pētījuma dalībnieces pieredze rāda, ka neiecietīgu attieksmi, samazinoties viņas fiziskajām spējām, ir pauduši arī ilgstoši pazīstami jauni cilvēki.

Es esmu daudz strādājusi ar jaunatni. Es organizēju jauniešiem nometnes, tādiem nabadzīgiem, daudzbērnu ģimenēm. Esmu vedusi uz Rīgu, pie ezera, dažādās vietās. Visu par velti. Bet tagad jau viņi izauguši lieli, un ir izturējušies... Un kad es eju uz baznīcu, esmu ļoti ticīga, katoliete, [saka]: „Kas tad nu vairs viņa ir, ar ratiņiem braukā". (Vec_13)

Interviju dalībnieki nav saskārušies ar vecuma diskriminācija citās jomās, piemēram, attiecībā uz izglītību, viedokļa brīvību, taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu. Tomēr jāņem vērā, ka tā iemesls ir pieredzes trūkums vērsties attiecīgajā iestādē vai paust viedokli, nevis fakts, ka šajās jomās nav sastopama vecuma diskriminācija. Pētījuma dalībnieku rekrutēšanā iegūtā pieredze rāda, ka daļa mērķa grupas pārstāvju, it īpaši, laukos dzīvojošie, neiecietīgu attieksmi pret veciem cilvēkiem uztver kā likumsakarīgu dzīves sastāvdaļu. Šis secinājums sasaucas ar Pasaules Bankas analizēto 2014. gada aktīvās novecošanās indeksu Latvijā, kurš

40 Sk., piemēram, pētījumu: BISS (2016). *Qualitative Study on Health system Bottlenecks in Latvia*. World Bank. Pieejams: http://www.vmnvd.gov.lv/uploads/files/5746bc728b03e.pdf (skatīts 11.04.2017.).

rāda, ka attiecībā uz aktīvu novecošanos veicinošu vidi Latvijā ir viens no viszemākajiem rādītājiem citu ES valstu starpā[41].

Sociālā atstumtība

Personas 50 un vairāk gadu vecumā saskaras ar sociālo atstumtību finanšu resursu trūkuma, veselības problēmu un psiholoģisko motīvu dēļ. Kopumā pētījuma dalībnieku vidū bija gan sociāli aktīvas, gan sociāli maz aktīvas personas vecumā virs 50 gadiem. Kā sociāli aktīvas personas šajā gadījumā tiek definētas personas 50 un vairāk gadu vecumā, kas aktīvi iesaistās nevalstiskajās organizācijās, interešu grupās vai regulāri dodas ārpus mājas un satiekas ar citiem cilvēkiem. Būtisks nosacījums sociālās aktivitātes saglabāšanai ir iespējas strādāt, kas ļauj saglabāt neformālos sociālos kontaktus un nodrošina finanšu resursus, t.sk. personām, kas ir pensijā. Vairums intervēto pensijas vecuma pētījuma dalībnieki norāda, ka ar pensiju vien savas materiālās vajadzības apmierināt nav iespējams, tāpēc, ja iespējams, viņi turpina strādāt. Savukārt darbspējas vecuma mērķa grupas pārstāvjiem nodarbinātība sniedz ne tikai materiālos resursus, bet nodrošina arī relatīvu psiholoģisko stabilitāti, kura zūd, kad persona 50 un vairāk gadu vecumā kļūst par ilgstošo bezdarbnieku. Kā minēts iepriekš šajā nodaļā, ilgstošs bezdarbs 50 un vairāk gadu vecumā rada nomāktību un bezcerības sajūtu, kuras dēļ samazinās mērķa grupas vēlēšanās iziet sabiedrībā, apmeklēt pasākumus un iesaistīties sabiedriskās aktivitātēs.

> *Ja ir jāaiziet no darba, tad pēkšņi materiālā puse nav, un darbīgākam cilvēkam ir grūtības sajusties nevajadzīgam. Ja viņš neatrod kādu organizāciju, kur var iesaistīties, tad tās varētu būt grūtības. Daži kļūst nīgrāki un sāk sekot visam kam. Tāpēc es baidos kļūt nīgra un veca. (Vec_7)*

Nākamais nosacījums sociālajai aktivitātei ir personas vispārējais veselības stāvoklis. Jāatzīst, ka šobrīd Latvijas iedzīvotāju 50 un vairāk gadu vecumā sociālā aktivitāte un veselības stāvoklis ir salīdzinoši zems. Pasaules Bankas analizētais 2014. gada aktīvās novecošanās indekss rāda, ka sabiedriskās aktivitātes ziņā (piemēram, brīvprātīgais darbs, iesaistīšanās politiskajās organizācijās u.tml.) Latvija ierindojas 21. vietā ES valstu vidū, savukārt indeksa vērtība, kas raksturo vecāka gada gājuma personas iespējas dzīvot neatkarīgi, veselīgi un droši (fiziskā aktivitāte, veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība, finansiālā un fiziskā drošība, neatkarīga dzīvošana un mūžizglītība), ES valstu vidū ir pēdējā vietā[42]. Saskaņā ar 2014. gada „Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījumu" 37% vīrieši un 32% sievietes 55–64 gadu vecumā savu veselības stāvokli uzskata par labu vai diezgan labu, 43% vīriešu un 48% sieviešu to uzskata par vidēju un attiecīgi 20% vīriešu un sieviešu šajā vecumā savu veselības stāvokli uzskata par diezgan sliktu vai sliktu[43]. Šis pētījums nesniedz datus par vēl vecāku iedzīvotāju veselības stāvokļa pašvērtējumu. Tomēr citi novērtējumi[44] un iedzīvotāju veselības stāvokļa pašvērtējuma dažāda vecuma grupās salīdzinājums rāda, ka, pieaugot vecumam, veselības stāvokļa pozitīvs pašvērtējums arvien vairāk samazinās. Tāpat pētījumi rāda, ka līdz ar vecuma pieaugumu, samazinās personas fiziskās aktivitātes līmenis, kas nepieciešams veselības saglabāšanai[45]. Turklāt saskaņā ar 2014. gada „Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījumu" 46% vīriešu un 36% sieviešu 55–64 gadu vecumā ir liekais svars un 27% vīriešu un 42% sieviešu

41 World Bank (2015). *The active aging challenge for longer working lives in Latvia*. The World Bank. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/wb_lv_active_aging_report_011015.pdf (skatīts 05.05.2016.).

42 World Bank (2015). *The active aging challenge for longer working lives in Latvia*. The World Bank. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/wb_lv_active_aging_report_011015.pdf (skatīts 05.05.2016.).

43 Slimību profilakses un kontroles centrs (2014). *Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums*. Pieejams: https://www.spkc.gov.lv/upload/Petijumi%20un%20zinojumi/FINBALT/finbalt_2014_i_ii_dala.pdf (skatīts 05.05.2017.).

44 Mežinska, S. (2010). *Hroniskas slimības subjektīvā pieredze un pensijas vecuma cilvēku dzīves kvalitāte: promocijas darbs*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.

45 Kaupužs A. (2011). *Fiziskās aktivitātes veselības veicināšanai 60–75 gadus veciem cilvēkiem: promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija. Pieejams: https://www.lspa.lv/files/research/theses/A.Kaupuzs/Kopsavilkums.pdf (skatīts: 05.05.2017.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

šajā vecumā ir aptaukošanās[46], kas būtiski paaugstina sirds un asinsvadu slimību risku, kā arī rada papildu slodzi kaulu un locītavu sistēmai.

Šajā pētījumā iegūtā informācija rāda, ka mērķa grupas subjektīvajā uztverē lielāka ietekme uz personas pašsajūtu ir kaulu un locītavu sistēmas saslimšanām, kas rada nepārtrauktas muguras vai locītavu sāpes. Tādejādi šie cilvēki ir pakļauti lielākam sociālās atstumtības riskam, jo muguras vai locītavu sāpju dēļ vairs nevēlas iziet no mājas un piedalīties sabiedriskajās aktivitātēs.

> *Pēc savas dzīves spiežot – manas darba spējas sāka zust ap 65 gadiem. Līdz tam laikam biju friša, varēju audzēt, skriet, vakarā kurināt. Kad aizgāju pensijā, pēc dažiem gadiem sāku just, ka spēki gurst. Gan psiholoģiski, gan fiziski. (Vec_12)*

> *Ja sākas grūtības ar staigāšanu, tad gan nekur negribas iet. (Vec_3)*

Personu 50 un vairāk gadu vecumā sociālo atstumtību veicina arī priekšstati, kā izpaužas vecums un kas tam ir raksturīgs. Latvijas iedzīvotājiem vecums saistās ar fizisku vārgumu, nevarību un nepieciešamību pēc citu palīdzības. Saskaņā ar Latvijas pētnieku novērtējumu, Latvijas iedzīvotāju sociālais vecums, t.i., vecuma robeža, ar kuras sasniegšanu sabiedrība personu uzskata par vecu, ir 63 gadi, savukārt psiholoģiskais vecums, t.i., vecuma robeža, kuru sasniedzot persona pati uzskata sevi par vecu, ir vēl zemāka – 60 gadi. 57% Latvijas iedzīvotāju 60–69 gadu vecumā sevi uzskata par veciem, savukārt ES valstīs šis rādītājs attiecīgajā vecuma grupā 39%[47]. Vecuma izjūtas saistību ar sociālās aktivitātes samazināšanos un sociālās atstumtības pieaugumu demonstrē arī šī pētījuma rezultāti, piemēram:

> *Īpaši es neiesaistos [pasākumos], jo vecums dara savu. Es labprātāk gribu vairāk mieru, atpūsties, pabūt viena ar sevi. Es esmu cilvēkos bijusi visu laiku. Tagad ar to gūžu [kustību problēmām] es secinu, ka drīzāk gribu būt dabā, ar mazāk cilvēkiem jeb tādiem, ko es ļoti tuvu pazīstu. Es drīzāk izvairos no sabiedrības. (Vec_7)*

> *Teiksim, cilvēkiem pēc piecdesmit ir diezgan grūti to jauno pieņemt. Ja viņš te laukos kaut kā iztikt var, tad viņš tā iesūno. (Vec_15)*

Svarīga loma sociālās aktivitātes saglabāšanā ir personas izglītībai un iepriekšējai pieredzei. Mērķa grupas pārstāvji ar augstāku izglītību un augstāku sociālo aktivitāti spēka gados ir motivētāki saglabāt aktivitāti arī vecumdienās, un otrādi.

Lauku apvidos nozīmīgs sociālo aktivitāti ietekmējošs faktors ir transporta pieejamība. Sabiedrības depopulācijas, kas īpaši izjūtama laukos, rezultātā samazinās iespējamais interesantu loks, tāpēc kultūras un sabiedriskās dzīves pasākumi laukos tiek organizēti arvien retāk. Lai apmierinātu savas sociālās un estētiskās vajadzības, cilvēkiem nākas doties uz pilsētām, tādējādi lielākam sociālās atstumtības riskam ir pakļauti tie mērķa grupas pārstāvji, kas dzīvo nomaļās, no sabiedriskā transporta attālākās vietās un kuriem nav sava autotransporta.

> *Te to cilvēku ar katru gadu paliek mazāk. Nav cilvēku. Pilsētās, tur, jā, noteikti arī mazpilsētā, bet šeit fiziski viņu paliek mazāk. Atbrauc Rīgas mākslinieki, kultūras nama vadītāja ir satraukusies, vai būs, kas skatās to izrādi. Beigās ir tikai trīsdesmit cilvēki atnākuši. Nav jau vairs, kas nāk. (Vec_15)*

---

46 Slimību profilakses un kontroles centrs (2014). *Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums*. Pieejams: https://www.spkc.gov.lv/upload/Petijumi%20un%20zinojumi/FINBALT/finbalt_2014_i_ii_dala.pdf (skatīts 05.05.2017.).

47 Sniķere, S., Sīmane, M., Vesperis, V. (2014). *Sabiedrības novecošanās Latvijā: quo vadis?* Prezentācija. Pārresoru koordinācijas centrs. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22289-saeima-diskute-par-sabiedribas-veiksmigas-novecosanas-izaicinajumiem (skatīts: 28.12.2016.).

Sociālā aktivitāte ir cieši saistīta ar personu spēju aizstāvēt savas tiesības to pārkāpuma un diskriminācijas gadījumā. Pētījumā iegūtie dati rāda, ka personām vecumā virs 50 gadiem ir zema gatavība aizstāvēt savas tiesības, sastopoties ar diskrimināciju. Ja persona ir saskārusies ar neiecietīgu attieksmi pakalpojumu jomā, ja iespējams, mērķa grupas pārstāvji kā vienīgo situācijas risinājumu redz cita pakalpojuma sniedzēja izvēlēšanos. Taču darba tirgū, kur ar vecuma diskrimināciju mērķa grupas pārstāvji saskārušies visbiežāk, savas tiesības aizstāvēt ir mēģinājis retais. Līdzīgi kā iepriekš, aplūkojot tiesību aizstāvēšanu dzimuma diskriminācijas gadījumā, tika pārbaudīts vairāku iemeslu svarīgums.

Mērķa grupas pārstāvji visbiežāk spontāni nosauca trīs iemeslus: ieraduma trūkumu aizstāvēt savas tiesības, pārliecību, ka tiesību aizstāvības mēģinājumam nav jēgas, un zināšanu trūkumu par procedūru, kādā tiesību aizstāvība būtu jāveic. Redzams, ka visi trīs minētie iemesli ir savstarpēji saistīti, jo, piemēram, ieraduma trūkums aizstāvēt savas tiesības ir kavējis daļu mērķa grupas pārstāvju izrādīt interesi, kādā veidā tiesības būtu jāaizstāv. Minēto iemeslu vidū visnozīmīgākais iemesls ir ieraduma trūkums aizstāvēt tiesības, jo tas ir radies ilgā laika posmā, un ir kļuvis par mērķa grupas uzvedības sastāvdaļu. Saskaņā ar teorētisko literatūru, šādus ieradumus ir grūti mainīt, un tam ir nepieciešams psihoterapeitisks darbs[48].

> *Es domāju, ka tas ir saistīts, pirmkārt, vispār ar latviešu tautas mentalitāti. Un, otrkārt, tā ir mūsu audzināšana. Tas ir vecu cilvēku, manas paaudzes cilvēk paradums, ka ir tik daudz bijis jāklusē un tik daudz vajadzēja pieklusēt, nerunāt, un ja nē, tad būs… [..] Tagadējie jau nav tādi. Jūs jau esat cita paaudze. Bet mēs esam tādi, ka mēs nevaram aiziet pasūdzēties. Mēs norijam to kamolu un dzīvojam tālāk. (Vec_11)*

> *Latvijas cilvēki, pirmkārt, jau skolās nav pieradināti aizstāvēt sevi visādos veidos. Baidās izgāzties, apkaunoties. Tur ir tik daudz „baidos, baidos". (Vec_13)*

Uzskats, ka tiesību aizstāvības mēģinājumam nav jēgas, ir saistīts ar bailēm, ka, mēģinot iestāties par savām tiesībām, persona var kaitēt sev pašai, piemēram, *„iziet uz konfrontāciju nozīmē vispār nedabūt neko." (Vec_1)* Turklāt neierasta rīcība (tiesību aizstāvība) mērķa grupai ir saistīta ar negatīviem pārdzīvojumiem, priekšstatu, ka tādējādi tiks sabojātas attiecības ar citiem cilvēkiem u.tml. Šie argumenti īpaši aktuāli ir mazāk apdzīvotās vietās (piemēram, lauku apvidos) dzīvojošajiem informantiem.

> *Negribas sanaidoties. Tepat dzīvojam, viens otru pazīstam. (Vec_12)*

> *Priekš kam man savā pagastā skandalēties? Pēc tam mani vispār neieredzēs. (Vec_14)*

Kāda mērķa grupas pārstāve, piedaloties NVA rīkotajos konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos, ir piedzīvojusi, ka uzaicinātais lektors pats ir brīdinājis, ka mēģinājums aizstāvēt savas tiesības var pavērsties pret pašu cilvēku. Tādējādi attiecīgās valsts institūcijas pārstāvis ir demonstrējis iestādes kapacitātes trūkumu nodrošināt tiesisko aizsardzību un atturējis mērķa grupas pārstāvjus no vēlmes aizstāvēt savas tiesības.

> *Jurists iesaka griezties VDI, bet tai pašā laikā – jūs neesat pieņemti darbā, jums tur neviens neko nepalīdzēs. VDI jūs varat griezties tad, kad būsiet jau pieņemti. Vienreiz man pateica, ja jūs griezīsieties VDI pirms pieņemšanas par to, ka jūs nepieņem, tad tiešām jūs [šajā pilsētā] nekur nepieņems. (Vec_2)*

Savukārt kādai citai pētījuma dalībniecei līdzīgā pasākumā ir ieteikts darbu meklēt vietā, kur ir vairāk vakanču, tādējādi pēc būtības arī ieteikta drīzāk izvairīšanās, nevis savu tiesību aizstāvēšanas taktika.

---

48 Viena no iespējamajām pieejām ir biheiviorālā terapija, kas vērsta uz uzvedības maiņu un ir piemērota situācijās, kad klientam ir zems pašvērtējums, kautrīgums vai atkarības, skatīt, piemēram, resursus: http://kbt.lv/lat/kognitivi_biheiviorala_psihoterapija; https://www.simplypsychology.org/behaviorism.html (skatīts 05.05.2017.).

Tajā seminārā pie biržas, kas bija, darba inspekcija stāstīja par cilvēku tiesībām. Seminārā es pajautāju, ko darīt cilvēkiem, kuriem ir tāda situācija. Nu, brauciet uz Rīgu, pameklējiet tur pēc savas izglītības. (Vec_8)

Kopumā liela daļa mērķa grupas pārstāvju atzīst, ka viņi nezina, kādā iestādē būtu jāvēršas gadījumā, ja ir saskārušies ar vecuma diskrimināciju, arī meklējot darbu vai esot darba attiecībās. Atsevišķi mērķa grupas pārstāvji nosauc Tiesībsargu, policiju un, saistībā ar nodarbinātības jautājumiem, arī Valsts darba inspekciju. Turklāt neviens no mērķa grupas pārstāvjiem nav saņēmis ieteikumu, kurp vērsties pēc palīdzības, par savām neveiksmēm darba meklēšanā un iespējamo vecuma diskrimināciju pastāstot NVA vai pašvaldības sociālajā dienestā. Papildus tam, kā rāda arī iepriekš minētais piemērs, tiek uzskatīts, ka Valsts darba inspekcija palīdz tikai jau nodarbinātajiem iedzīvotājiem, tātad nav iestādes, kurp vērsties pēc palīdzības, ja persona ir saskārusies ar tiesību pārkāpumu darba meklēšanas laikā. Turklāt ārpus Rīgas intervētie mērķa grupas pārstāvji norāda vēl uz divām problēmām, kas var kavēt tiesību aizstāvību – atbildīgo institūciju pieejamību un sūdzību izskatīšanas iespējamo neobjektivitāti. Kā norāda atsevišķi intervētie, mazākās Latvijas pilsētās un laukos Valsts darba inspekcijas nodaļa nav pieejama, ir jādodas uz citu apdzīvotu vietu, lai iesniegtu sūdzību. Tas savukārt nozīmē papildus izmaksas transportam un laika patēriņu. Tāpat atsevišķi intervētie uzskata, ka mazāk apdzīvotās vietās darba devēji ir labi pazīstami ar valsts iestāžu vietējo filiāļu amatpersonām, kā rezultātā iesniegtā sūdzība var tikt izvērtēta paviršī, formāli, un sūdzības iesniedzējs savu tiesību aizsardzību tāpat nepanāks.

Ja lieta nonāk līdz tam, ka es vēršos [Valsts darba] inspekcijā, ja man būtu tāda vajadzība, tad [savā dzīvesvietā] es to nedarītu. Tas ir saistīts ar ieinteresētajām personām. Ir lietas, kuras izskata pēc būtības, un ir lietas, kuras izskata formāli. (Vec_4)

Kā vēl viens nozīmīgs faktors, kas kavē ar vecuma diskrimināciju sastapušos tiesību aizsardzību, ir zināšanu trūkums par procedūru un nepieciešamo pierādījumu bāzi. Bieži vien mērķa grupas pārstāvji, kas uzskata, ka ir diskriminēti vecuma dēļ, atzīst, ka, viņuprāt, diskriminācija nav pierādāma. Uzskatot, ka pierādījumam ir nepieciešami rakstiski dokumenti, intervētie atzīst, ka oficiālu atteikumu nav saņēmuši. Mērķa grupas pārstāvjiem nav skaidrs, vai mutiskajā komunikācijā teiktais ir izmantojams par pierādījumu, kā tas ir fiksējams un kādi darba devēja pārstāvja izteikumi tiks uzskatīti par vecuma diskriminācijas pierādījumu un kādi – nē. Gadījumos, ja darba devējs sola informēt par pretendentu atlases rezultātiem, kur solījumam neseko tā izpilde, intervētie uzskata, ka viņiem nav nekādu dokumentu, kā pierādīt diskrimināciju.

Personu 50 un vairāk gadu vecumā, kuras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas vecuma dēļ, grupā iekļaujas gan personas darbspējas vecumā, gan pēc darbspējas vecuma, no kurām liela daļa ir pakļauta nabadzības un sociālās atstumtības riskam. Kopumā nabadzības un sociālās atstumtības risks pieaug līdz ar personas vecumu, taču tas aktualizējas jau tajā brīdī, kad darbspējīga persona zaudē darbu un vecuma diskriminācijas dēļ nespēj atrast jaunu. Šīs problēmas aktualizējas, samazinoties apdzīvotās vietas lielumam, kā arī īpaši aktuālas ir Latgalē. Tāpat sociālās atstumtības un diskriminācijas riski vecuma dēļ pieaug, ja personai ir kādas hroniskas veselības problēmas, it īpaši, kaulu un locītavu sistēmas saslimšanas. Šajā vecuma grupā ir raksturīga fizisko aktivitāšu samazināšanās un ķermeņa masas indeksa palielināšanās, kas noved arī pie sirds un asinsvadu slimībām. Personām 50 un vairāk gadu vecumā, kuras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas vecuma dēļ, raksturīga ir zema informētība par savām tiesībām un zema motivācija tās aizstāvēt.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

MĒRĶA GRUPAS VAJADZĪBAS

Lai mazinātu sociālo atstumtību un diskrimināciju vecuma dēļ, un veicinātu integrāciju sabiedrībā, iekļaušanos sociālajā dzīvē, savu tiesību apzināšanos un aizstāvību, iesaistīšanos izglītības, kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā, personām vecumā virs 50 gadiem ir šādas vajadzības:

- Fiziskās un garīgās veselības, t.sk., mentālo spēju saglabāšana;
- Pašapziņas celšana un iedrošinājums;
- Vajadzība mainīt attieksmi pret vecumu un novecošanos;
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības);
- Spējām un prasmēm atbilstoša pārkvalificēšanās un vajadzība pēc darba (darbspējas vecuma mērķa grupas pārstāvjiem);
- Komunikācija un brīvā laika pavadīšanas iespēju dažādošana;
- Vajadzība pēc cieņas un atzīšanas.

Aplūkojot sīkāk iepriekš nosauktās vajadzības, visbūtiskākais priekšnosacījums sociālās atstumtības mazināšanai ir fiziskās un garīgās veselības, t.sk., mentālo spēju saglabāšana, kas īstenojama gan atsevišķu lekciju veidā par veselīgu dzīvesveidu un ēšanas paradumiem, gan būtisku uzmanību pievēršot praktiskām nodarbībām (vingrošanai, fizioterapeita konsultācijām u.tml.). Mērķa grupas pārstāvju intervijas rāda, ka kaulu un locītavu sistēmas funkcionalitātes saglabāšana ir būtisks priekšnosacījums, lai zemas un vidējas kvalifikācijas darbinieki varētu strādāt (un attiecīgi – atrast darbu) un lai būtu interese doties ārpus mājas un piedalīties sociālajās aktivitātēs. Ar dažādām kaulu un locītavu sistēmas saslimšanām mērķa grupas pārstāvji sastopas jau aptuveni 50 gadu vecumā vai pat agrāk. Dažādu iemeslu dēļ cilvēki mēdz būt nevērīgi pret savu veselību un nevēršas savlaicīgi pie ārsta. Iegūstot hronisku saslimšanu, mērķa grupas pārstāvji vēl vairāk zaudē motivāciju iesaistīties sociālajās aktivitātēs un rūpēties par savu veselību, kā rezultātā veicina tās pasliktināšanos. Paredzamais Latvijas iedzīvotāju mūža ilgums aktualizē arī nepieciešamību pēc garīgās veselības, t.sk., personu mentālo spēju, saglabāšanas. Vairāki mērķa grupas pārstāvji vecumā nedaudz virs 50 gadiem intervijas laikā demonstrēja vecumposmam neatbilstoši zemas mentālās spējas, kā arī nav iesaistījušies nekādās neformālās interešu izglītības aktivitātēs. Jāsecina, ka mērķa grupai nepieciešami ārēji stimuli, kas palīdzētu saglabāt garīgo veselību.

Kopumā personu virs 50 gadu vecuma intervijas rāda, ka nozīmīga mērķa grupas vajadzība ir nepieciešamība pēc pašapziņas celšanas un iedrošinājuma. Tā ietver plašu sīkāk definējamu vajadzību spektru:

- Noticēt sev, savām spējām un savām tiesībām darba tirgū un citās sabiedrības dzīves jomās;
- Pārvarēt bailes no atriebības, aprunāšanas, „sliktas" slavas u.tml. jūtām, ja persona ir aizstāvējusi savas tiesības, jūtot to pārkāpumu;
- Attīstīt radošumu, kas attīstītu personas spējas elastīgāk reaģēt uz dažādām dzīves situācijām, meklēt jaunus problēmu risinājumus;
- Saņemt apkārtējo cilvēku sapratni, atbalstu un praktisku palīdzību savu tiesību aizstāvībā;
- Saņemt atkārtotu, ilgstošu konsultatīvu atbalstu un atgriezenisko saiti, izmēģinot jaunus uzvedības modeļus, uzsākot uzņēmējdarbību un jaunas sociālās aktivitātes.

Pētījuma rezultāti rāda, ka ir svarīgi, lai pašapziņas celšanas atbalstu nodrošinātu viens speciālists ilgstošā laika posmā. Mērķa grupas pārstāvji atzīst, ka viņi izjūt jēgu no nodarbības, kura ritējusi nesteidzīgi, speciālists ir bijis pieejams tik lielā mērā, cik konkrētajam indivīdam ir nepieciešams. Tāpat ir svarīgi, ka pašapziņas celšanas konsultāciju laikā tiek pārrunātas dažādas idejas, iespējamie rīcību veidi, kurus līdz nākamajai tikšanās reizei klientam (mērķa grupas pārstāvim) ir jāizmēģina. Tādā gadījumā nākamās konsultācijas mērķis ir pārrunāt, kādu pieredzi guvis klients un izvirzīt jaunus turpmāk sasniedzamos

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

uzdevumus. Atsevišķi mērķa grupas pārstāvji uzsver, ka vairāku speciālistu iesaistīšana uz īsākiem konsultāciju brīžiem, viņuprāt, nav lietderīga.

> *Katrā vietā aizejot un drusku parunājoties, tas neko tā īpaši nedod. Vienā vietā [ilgstoši] parunājoties, tas ir tāds liels pluss. [..] Kādreiz, kad mēs mācījāmies, bija sociālo gadījumu vadīšana. Tur mazliet skaidroja, ka uz priekšu būs tā – ka būs viens sociālais darbinieks kā ārvalstīs, kas paņem konkrētu klientu. Tas varbūt būtu ļoti pozitīvi un nepieciešami. Lai nesanāk tā, ka es te visu laiku žēlojos, ar visu neapmierināta. (Vec_2)*

Vajadzība pēc pašapziņas celšanas ir saistīta ar citu personām pēc 50 gadu vecuma svarīgu vajadzību – nepieciešamību mainīt attieksmi pret sevi, savām prasmēm, attieksmi pret vecumu un novecošanu, jo, kā minēts mērķa grupas aprakstā, daļa indivīdu šajā vecumā uzskata, ka viņiem nav nekādas nākotnes perspektīvas un ka 50 gadu vecumā mūžs kopumā jau ir nodzīvots. Šī iemesla dēļ mērķa grupas pārstāvji vairs nesaskata jēgu apmeklēt karjeras konsultantu, mēģināt paaugstināt kvalifikāciju vai pārkvalificēties, rūpēties par savu veselību u.tml. Ilgstošajiem bezdarbniekiem vecumā virs 50 gadiem ir raksturīga neadekvāta savu spēju un prasmju novērtēšana (atkarībā no personas – gan spēju noniecināšana, gan to pārvērtēšana), tādējādi darba atrašanas iespējas zināmā mērā ir atkarīgas no pašnovērtējuma un attieksmes pret sevi korekcijas.

> *Pilnīgi jāpārgroza attieksme pret viņiem [personām virs 50 gadu vecuma], un viņu pašu domāšana arī jāpārgroza. Tā arī bieži runā pensionāru saietos: „Mēs savu laiku kā nebūt novilksim...". Viņiem būtu jātic, ka var kaut kas mainīties. Viņi neviens netic, ka var mainīties. (Vec_13)*

Tā kā būtiska mērķa grupas iezīme ir nespēja aizstāvēt savas tiesības, ko rada zināšanu trūkums un dažādas negatīvas emocijas, tad papildus pašapziņas celšanas vajadzībai ir jāmin arī vajadzība pēc informācijas. Līdzīgi kā iepriekš, šī vajadzība iedalāma sīkāk, proti:

- Vajadzība iegūt informāciju par savām tiesībām, atpazīt diskrimināciju dažādās situācijās;
- Vajadzība apzināties tiesību aizsardzības jēgu;
- Vajadzība pēc informācijas, kur vērsties pēc palīdzības un kādi pierādījumi konkrētā situācijās varētu būt nepieciešami;
- Vajadzība pēc specifiskas juridiskas informācijas, padoma, kā risināt konkrētas situācijas, ar kurām sastapušies mērķa grupas pārstāvji.

Pēdējo desmit gadu laikā ir īstenotas dažādas sabiedrības informēšanas kampaņas, lai informētu, kāda informācija ir norādāma CV, kādus jautājumus darba devēji drīkst vai nedrīkst jautāt darba intervijās, kur vērsties diskriminācijas gadījumā, taču intervijās iegūtie dati rāda, ka mērķa grupas zināšanu līmenis joprojām ir zems un ir nepieciešams pārskatīt līdzšinējās informācijas izplatīšanas formas (sk. sīkāku mērķa grupai nepieciešamo pakalpojumu raksturojumu).

Intervijas ar ilgstošajiem bezdarbniekiem un gadījuma rakstura darbu strādātājiem rāda, ka aktuāla darbspējīgā vecuma personu virs 50 gadiem vajadzība ir spējām un prasmēm atbilstoša pārkvalificēšanās, kas vienlaikus nodrošina arī sākotnējo darba praksi. Daļa ilgstošo bezdarbnieku laika gaitā ir piedalījušies vairākos NVA piedāvātajos pārkvalifikācijas vai neformālās izglītības pasākumos. Tomēr, lai šie pasākumi būtu mērķtiecīgāki, nepieciešama rūpīga katra ilgstošā bezdarbnieka intelektuālo un kognitīvo prasmju testēšana un tās rezultātiem atbilstoša profesionālās orientācijas noteikšana. Ja testa rezultāti atšķiras no indivīda pašvērtējuma par viņam piemērotām profesijām, aktualizējas vajadzība mainīt personas priekšstatus pašai par sevi.

Vienlaikus pārkvalificēšanās vajadzība ietver arī nepieciešamību mainīt viedokli par darba ņēmēja statusu kā vienīgo pieņemamo nodarbinātības formu. Atsevišķas intervijas ar ilgstošajiem bezdarbniekiem rāda,

ka izeja no ilgstošas bezdarba situācijas varētu būt pašnodarbinātības uzsākšana. Šajā situācijā mērķa grupai pietrūkst pamata zināšanu un pamudinājuma, kā pašnodarbinātība būtu attīstāma, savukārt NVA un sociālā dienesta speciālisti, pie kuriem persona ir vērsusies bezdarba gadījumā, arī nav piedāvājuši izskatīt šādu iespēju.

Pētījums rāda, ka personām virs 50 gadu vecuma, ir nozīmīga vajadzība pēc komunikācijas un brīvā laika saturīgas pavadīšanas, tomēr iespējas apmierināt vajadzību pēc komunikācijas ļoti atšķiras. Pašvaldību un NVO piedāvātie brīvā laika pavadīšanas veidi, tai skaitā, senioru klubiņi ir viena no pozitīvi vērtētajām iespējām komunikācijas vajadzības apmierināšanai, ja tādi ir pieejami attiecīgajā apdzīvotajā vietā. Mērķa grupas pārstāvji un arī sociālā darba speciālisti ir novērojuši, ka personas virs 50 gadiem, kuras ir iesaistījušās kādās sabiedriskajās aktivitātēs, retāk sūdzas par savu veselību (un retāk prasa pabalstu medikamentu iegādes kompensēšanai no pašvaldības sociālā dienesta). Taču lauku apvidos, kur pirmspensijas (58–62 gadi) un pensijas vecuma cilvēki dzīvo attālās viensētās, komunikācijas vajadzības apmierināšana ir ļoti ierobežota. Reaģējot uz šo vajadzību, kā arī aktualizējot problēmu, ka daudzās Latvijas viensētās personas virs 50 gadu vecumam dzīvo apstākļos ar mazām ērtībām (bez ūdensvada un kanalizācijas ēkas iekšienē), divas lauku apvidos dzīvojošas pētījuma dalībnieces izteica atbalstu senioru grupu dzīvokļu izveidošanai nesen renovētajās, taču jau slēgtajās lauku skolās, ja tās atrodas stratēģiski izdevīgās vietās:

> *Kā jau visur visā Latvijā notiek skolu slēgšanas un apvienošanas, tad mūsu pusē ir tāda ļoti sena vieta [..]. Tur to skolu tikko renovēja, un tūlīt viņu likvidēja. [..] Varbūt to skolu nevajag laist postā, [..] klases ir renovētas, apkārt ir ļoti skaists izmēģinājuma lauciņš. Uztaisīsim vecajiem cilvēkiem, tiem, pie kuriem reizi nedēļā staigā tie palīgi [domāts – sociālie aprūpētāji] apskatīt, jo varbūt viņi būtu ar mieru [iet dzīvot]. Katram sava istabiņa, jo tik daudz klases ir – sadaliet, durtiņas atsevišķi, [..] lai viņi dzīvo, jo tur taču ir dušas, ūdens, bet man ir jāiet uz aku un jāstiepj no akas ūdens. [..] Tagad renovēta viņa tur stāv tukša un iet bojā. Varbūt, ka tur tiešām ļoti daudzi vientuļie cilvēki [..] būtu tiešām priecīgi [dzīvot] pie lielā ceļa, kur iet autobusi, kur var aizbraukt uz visām pusēm. (Vec_11)*

> *Par atpūtas lietām. Kāpēc tās skolas, ko slēdz, nevarētu par pensionāru atpūtas vietām pārvērst? Tādas internātskolas ir vesela pilsētiņa. Bet tur viss ir izvazāts, un aiziet tautas manta postā. (Vec_13)*

Ņemot vērā, ka sabiedrības attieksme pret sociālās aprūpes centriem joprojām ir samērā aizspriedumaina (sk. iepriekš nodaļu par diskrimināciju dzimuma dēļ, kuras ietvaros aplūkota citu ģimenes locekļu aprūpe) un sabiedrības novecošanās problēmas aktualizēšanos, turpmākajos gados būs nepieciešama grupu dzīvokļu veidošana lauku apvidos. Piemērotās un stratēģiski izdevīgās vietās izvietotas infrastruktūras izmantošana šiem nolūkiem būtu atbalstāma jau šobrīd, īpašu uzmanību pievēršot tam, lai slēgtās skolas netiktu izsaimniekotas un izdemolētas.

Pētījums aktualizē arī personu pēc 50 gadu vecuma vajadzību pēc cieņas un atzīšanas, sabiedrības, it īpaši jaunās paaudzes izpratnes, atbalsta un vecuma radīto īpatnību pieņemšanas. Kā minēts mērķa grupas raksturojumā, personas pēc 50 gadu vecuma, un it īpaši pensijas vecuma cilvēki, mēdz saskarties ar negatīvu attieksmi sabiedriskās vietās un no pakalpojumu sniedzēju puses, kas rada aizvainojumu un dažreiz pat apdraud personas veselību (pagrūšana sabiedriskā transporta pieturā var novest pie kritiena un kaulu lūzuma u.tml.). Tādējādi nepieciešama vispārēja sabiedrības uzskatu maiņa un tolerances veicināšana vienam pret otru.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

MĒRĶA GRUPAI NEPIECIEŠAMIE PAKALPOJUMI

Ņemot vērā iepriekšējā nodaļā identificētās mērķa grupas vajadzības, viena no būtiskākajām jomām, kur nepieciešams aktivizēt un turpināt atbalsta sniegšanu, ir nodarbinātība personām darbspējas vecumā. Vadošā valsts pārvaldes iestāde ekonomiskās politikas jomā ir Ekonomikas ministrija, kuras uzdevumos ietilpst izstrādāt un īstenot tautsaimniecības struktūrpolitiku, tai skaitā, attiecībā uz uzņēmējdarbības vides uzlabošanu un mazo un vidējo uzņēmumu attīstību. Savukārt Nodarbinātības valsts aģentūras uzdevums ir nodrošināt bezdarba samazināšanas politikas īstenošanu, sniedzot efektīvus, nodarbinātību veicinošus pakalpojumus. No mērķa grupu perspektīvas nodarbinātības jomā galvenais pakalpojumu sniedzējs ir NVA, un ilgstošajiem bezdarbniekiem (t.sk. mērķa grupai virs 50 gadu vecuma) ir pieejami dažādi NVA pakalpojumi. Visi pētījumā intervētie ilgstošie bezdarbnieki 50 un vairāk gadu vecumā atzīst, ka ir bijuši vairāk vai mazāk aktīvi NVA klienti, izmantojuši iespēju iegūt kvalifikāciju, pārkvalificēties, apmeklēt neformālās izglītības un konkurētspējas paaugstināšanas pasākumus. Daļa pētījumā intervēto mērķa grupas pārstāvju atzīst, ka viņi intensīvāk apmeklē NVA karjeras konsultantu ar mērķi atrast darbu. Šie intervētie pozitīvi novērtē sadarbību ar NVA konsultantu – izjūt konsultanta interesi un iedziļināšanos klienta personīgajā situācijā, tāpēc cer, ka šī sadarbība būs produktīva. Svarīgi, kā atzīst mērķa grupas pārstāvji, ka karjeras konsultanti ir vidēja vecuma NVA darbinieki, jo tad viņi jūtas labāk saprasti, līdzvērtīgāki. Kopumā mērķa grupas pārstāvji uzskata, ka karjeras konsultanta pakalpojumus labprātāk gribētu saņemt individuāli.

> *Man patīk, ka darba biržā [domāts – NVA] tagad ir speciāls kabinets, kur strādā darbinieki, kas individuāli meklē cilvēkam darbu. Stāstu savas bēdas, viņa meklē man kaut ko piemērotu. Es pie viņas esmu jau pusgadu, katru mēnesi nāku, viņa cenšas, manu CV sūta, ja ir kāda iespēja. Skatās, kā uzlabot manu CV, varbūt dzimšanas gadu nenorādīt. Esmu ar viņu jau sadraudzējusies. (Vec_1)*

Šī projekta īstenošanai būtiski ir ņemt vērā tos aspektus, kurus šobrīd nenodrošina NVA karjeras konsultāciju pakalpojumus. Iepazīstoties ar NVA karjeras konsultanta un klienta sadarbības aprakstu, ko snieguši pētījuma dalībnieki, redzams, ka iztrūkst bezdarbnieka 50 un vairāk gadu vecumā intelektuālo un kognitīvo prasmju testēšana un mērķa grupas attieksmes mainīšana pret sevi un savu vecumu, kas ir svarīgs nosacījums, lai karjeras konsultanta pakalpojums nestu rezultātu. Tādējādi karjeras konsultanta pakalpojums būtu jākombinē kopā ar ilgstošām pašapziņas celšanas nodarbībām, psihologa vai sociālā darbinieka konsultācijām. Pētījuma rezultāti liecina, ka NVA karjeras konsultants var sniegt nepieciešamo sākotnējo stimulu, lai motivētu klientu pievērsties arī citu viņam nepieciešamu pakalpojumu izmantošanai:

> *Psihologa palīdzība man ir vajadzīga, jo es esmu četrās sienās mājās. Tikai nesen es sāku dzīvot aktīvāk. Vairāk vai mazāk esmu sākusi justies vieglāk, pateicoties viņai [NVA karjeras konsultantam]. (Vec_1)*

Tāpat karjeras konsultantiem, kā arī citiem speciālistiem, kas strādā ar ilgstošajiem bezdarbniekiem 50 un vairāk gadu vecumā, būtu jānovērtē, vai personai ir kaut vai daļēja un tālab attīstāma kapacitāte kļūt par pašnodarbināto (iespējamie indikatori tam būtu izglītības līmenis, lietvedības prasme, pieredze darbā, kurā iespējams piedāvāt individuālus pakalpojumus). Tādā situācijā tikšanās ar karjeras konsultantu ietvertu arī uzdevumu došanu klientam savākt sākotnējo informāciju par administratīvo pusi (piemēram, aiziet uz VID konsultāciju par pašnodarbinātību, pārrunas, cik vienkārši vai sarežģīti būtu ievērot administratīvās prasības u.c.), izstrādāt stratēģiju klientu piesaistē, kas ievirzītu klienta domāšanu, attīstītu jaunas sociālās prasmes un skatījumu uz ekonomisko aktivitāti. Šī sadarbība atšķirtos no NVA šobrīd piedāvātā pakalpojuma „Pasākumi komercdarbības un pašnodarbinātības uzsākšanai" vairākos aspektos, kā arī atšķirtos no konkurētspējas paaugstināšanas pasākuma „Pašnodarbinātas personas tiesiskie pamati un grāmatvedības uzskaites pamatprincipi" (16 akadēmiskās stundas). Pirmkārt, šī pieeja neparedz ilgstošā bezdarbnieka 50 un vairāk gadu vecumā iepriekšēju sagatavotību un izpratni par biznesa vadību. Tā vietā karjeras konsultants izvērtē, vai kopumā ilgstošajam bezdarbniekam 50 un vairāk gadu vecumā piemīt īpašības, kuras varētu izmantot uzņēmējdarbības prasmju attīstībai. Darbs ar klientu ietvertu paralēli gan darba meklēšanu, gan idejas par pašnodarbinātību attīstību ilgākā laika posmā, kas ļautu klientam to

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

rūpīgi pārdomāt, izmēģināt jaunu rīcību bez, viņaprāt, nopietnu risku uzņemšanās. Otrkārt, šī pieeja neparedz finansiālu atbalstu uzņēmējdarbības uzsākšanai, jo konsultāciju mērķis būtu radīt personas interesi par pašnodarbinātību, iepazīstināt ar tās galvenajiem principiem caur klienta paša darbību, paaugstināt klienta sociālās prasmes un radošumu darba meklējumos, kā arī uzsākt pašnodarbinātību tikai tad, kad personai ir skaidrs, kas būs tās klienti, un neieguldot lielus finanšu resursus. Treškārt, šāds konsultatīvais darbs aptvertu plašāku NVA klientu loku. Kā rāda NVA publiskotā informācija 2016. gadā pasākumā „Pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai" tika iesaistīti 150 bezdarbnieki, no tiem 142 bezdarbnieki iesniedza ekspertiem izvērtēšanai izstrādātus biznesa plānus, no kuriem pozitīvs atzinums sniegts par 50 biznesa plāniem[49]. Pētījuma laikā atsevišķi ilgstošie bezdarbnieki 50 un vairāk gadu vecumā izrādīja interesi par pašnodarbinātību, kad šādu iespēju piedāvāja intervētājs, tomēr atbilstošu konsultāciju NVA viņi saņēmuši nebija. Tas nozīmē, ka ir neapmierināts pieprasījums pēc vienkāršākām pašnodarbinātības konsultācijām, nekā šobrīd piedāvā NVA pakalpojuma „Pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai" ietvaros. Savukārt konkurētspējas paaugstināšanas pasākums „Pašnodarbinātas personas tiesiskie pamati un grāmatvedības uzskaites pamatprincipi" ir organizēts kā kursi par šauri specifisku tematu. Tie neietver uztveres maiņu par pašnodarbinātību, klientu konkrētajiem izstrādājumiem vai pakalpojumiem meklēšanu, savu resursu apzināšanu. Šādus kursus būtu lietderīgāk apmeklēt jau tad, kad NVA klients būtu izvēlējies pašnodarbinātību kā savu ekonomiskās aktivitātes formu un kad viņam būtu nepieciešams apgūt zināšanas par konkrētām administratīvām prasībām.

Runājot par citiem NVA piedāvātajiem konkurētspējas paaugstināšanas pasākumiem, ilgstošie bezdarbnieki 50 un vairāk gadu vecumā to lietderību vērtē dažādi. Daļa mērķa grupas pārstāvju atzīst, ka piedalīšanās pasākumos veicina viņu pašattīstību, turklāt grupu pasākumi rada iespēju iepazīties ar citiem cilvēkiem. Vienlaikus izskan arī kritiski vērtējumi, ka pasākumi nepalīdz mainīt savu ikdienas uzvedību, ka indivīda vajadzība saprast, kā pareizi uzrunāt un pārliecināt darba devēju, nav tikusi apmierināta. Kādas mērķa grupas pārstāves pieredze sarunā par NVA piedāvāto semināru komunikācijas prasmju attīstīšanai atklājas šādi:

> *Esmu gājusi uz lekcijām, ko piedāvā. Tur bija par komunikācijas prasmēm. Tur katrai grupai bija savi uzdevumi, tas tā diezgan interesanti bija.*
>
> ***Ko Jūs tur ieguvāt?***
>
> *Neko neieguvu. Grupa bija dažāda, daļa bija tādi, kas vienkārši atnākuši atsēdēt to laiku. [..]*
>
> ***Kaut kas Jums traucēja tajā brīdī?***
>
> *Ko tas deva? Nu iedeva tādus izdales materiālus, kā veidot dialogu. Varbūt tas nebija tieši ar darbu saistīts, bet pašai ko pilnveidoties.*
>
> ***Vai esat kaut ko izmantojusi?***
>
> *Laikam nekas īpaši.*
>
> ***Kas pietrūka tiem materiāliem, lai tos izmantotu?***
>
> *Tur bija vairāk par 10 cilvēkiem. Bija uzdevumi pa pāriem, kā tos dialogus veidot. [..] Ja tas viens no pāra tāds gudrāks un otrs nu tā, tad varbūt tas otrs kaut ko no tā mācījās. Tas pasniedzējs priekšā varēja paklausīties ko un kā, mūsu kļūdas palabot. Varbūt varēja grupas priekšā uzstāties, un visi skatītos, kas tur bija pareizi, kas nepareizi. Slaidus mums tur parādīja, kaut ko tamlīdzīgi. (Vec_2)*

Šīs sarunas piemērs rāda, ka, kaut arī grupu nodarbības bieži vien ir ļoti svarīgas, lai iegūtu jaunas prasmes, to efektivitāte ir zema, jo dalībniekiem ir atšķirīga motivācija, trūkst nodarbības vadītāja atgriezeniskās saites un nodarbībām trūkst pēctecības. Lai apgūtu jaunus uzvedības modeļus, darbam ar mērķa grupu ir jābūt ilgstošam un sistemātiskam, tādējādi, pat pastāvot dažādiem pakalpojumiem NVA, mērķa grupas vajadzības tie spēj apmierināt tikai daļēji. Tādēļ turpinājumā ir minēti vairāki citi mērķa grupai

49 Nodarbinātības valsts aģentūra (2017). *Pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai*. Pieejams: http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=313&txt=2906&from=0 (skatīts 11.04.2017.).

nepieciešami pakalpojumi, kuri kaut kādā formā jau šobrīd Latvijā ir pieejami. Tomēr pakalpojumu pieejamība būtiski atšķiras reģionu un apdzīvotās vietas lieluma griezumā (pilsēta vs lauki), kā arī atšķiras pieejamo pakalpojuma kvalitāte. Turpinājumā minēti būtiskākie aspekti un mērķa grupas ieteikumi, lai pakalpojums labāk atbilstu tās vajadzībām.

Daudziem mērķa grupas pārstāvjiem, bieži vien jau esošiem pašvaldību sociālā dienesta klientiem, noderīga būtu sociālo prasmju pilnveidošana, sociālās aktivitātes paaugstināšana un pašapziņas celšana, ko iespējams veikt sociālā darba ietvaros pašvaldībās, bet ko varētu īstenot arī pārmaiņu aģents motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu projekta ietvaros. Pārmaiņu aģents vai sociālais darbinieks varētu būt arī tā persona, kas mudina mērķa grupu aizstāvēt savas tiesības, saskaroties ar diskrimināciju.

Diemžēl šobrīd pašvaldību sociālie dienesti ne vienmēr spēj nodrošināt kvalitatīva sociālā darba pakalpojumu, pētījumā arī atklājās samērā negatīvs mērķa grupas priekšstats par pašvaldību sociālajiem dienestiem. Negatīvāku viedokli par sociālā dienesta darbu pauž sociāli aktīvākā mērķa grupas daļa, t.i., cilvēki, kas līdz šim nav bijuši sociālā dienesta klienti vai saskārušies ar to citos jautājumos, ne tikai kārtojot trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusu. Pirmkārt, mērķa grupas pieredze rāda, ka šobrīd sociālā darbinieka konsultācijas ir īsas, tajās nav iespējams pārrunāt visus cilvēku interesējošos jautājumus. Sociālie darbinieki bieži vien nav proaktīvi un sociālos pakalpojumus piedāvā tikai tad, kad mērķa grupas pārstāvis pats par tiem ir pajautājis. Otrkārt, it īpaši lauku apvidos, kur cilvēki biežāk ir savstarpēji pazīstami un mērķa grupas pārstāvji, kuri nespēj paši uzlabot savu situāciju, ir sociālā dienesta klienti ilgu laiku, veidojas situācijas, kad sociālais darbinieks darbā ar klientu vadās pēc sen izveidota sava priekšstata par šo personu, t.i., kļūst aizspriedumains pret klientu. Tādējādi sociālais darbinieks pēc zināma laika vairs nemēģina atrast jaunu pieeju klienta situācijas risināšanā, paskatīties uz klienta situāciju no cita skatu punkta. Treškārt, intervijas rāda, ka sociālajiem darbiniekiem var pietrūkt zināšanu par noteiktām sabiedrības dzīves jomām, piemīt aizspriedumi, trūkst radošums darbā ar klientu u.tml. Ceturtkārt, mērķa grupas pārstāvji, kuri dzīvo lauku apvidos, mēdz tieši vai netieši norādīt, ka šaubās par sociālajam darbiniekam izpaustās informācijas konfidencialitātes saglabāšanu. Ja viņi vēlētos izmantot sociālā darbinieka konsultāciju, tad, ja pastāvētu izvēle, ietu pie tāda sociālā darbinieka, kuru šobrīd nepazīst.

> *Bet ļoti daudzi sociālie darbinieki nav savā īstajā vietā. Ja sociālais darbinieks aizbrauc uz dzīvokli, kur ir nokritusi tante, apskatīt, vai viņa ir dzīva vai beigta, es neuzskatu, ka tas ir sociālais darbinieks. Kad es biju feldšere, es pildīju arī sociālā darbinieka amatu, man neviens nenomira un negulēja nedēļām beigts, es biju sarunājusi kaimiņus, kas paskatās, un viens pie otra gāja. Domāju, ka sociālie darbinieki nav savu uzdevumu augstumos. [..] Un vēl – vai, aizejot pie sociālā darbinieka, man būtu jāklausās visādi pārmetumi, ja neesmu ne dzērāja, ne klaidone? Sociālais darbinieks saka: „Lūdziet dievu!". Baznīca no valsts ir atdalīta, ja gribēšu iet dievu lūgt, tad iešu pie mācītāja. (Vec_9)*

> *Sociālie darbinieki tagad ir izlutināti tauta. Viņiem ir sava nauda iedota. Iedomīgi palikuši, uzpūtušies. Viņi dala tās pakas, no Zviedrijas, mantas, dāvanas. Cilvēku ar to iesnieguma lapiņu nepieņem, kā vajadzīgs. (Vec_13)*

> *Man būtu jāiet pie tāda sociālā darbinieka, kuru es nepazīstu.*
>
> ***Mazā vietā tie kontakti traucē?***
>
> *Jā. Tie traucē. Mēs te viens otru pazīstam. Kā saka, pilsētā tu pat nezini, kas tev kaimiņos dzīvo. Laukos te ir pavisam savādāk. (Vec_15)*

Ļoti būtiskas mērķa grupas pašapziņas celšanai, baiļu, nedrošības pārvarēšanai un priekšstatu mainīšanai par sevi ir psihologa konsultācijas. Daļa mērķa grupas uzskata, ka būtu interesants gan individuāls, gan grupas darbs, tomēr citi uzsvēra, ka par savām problēmām spētu runāt tikai individuālas konsultācijas laikā. Attiecībā uz lauku apvidos dzīvojošiem mērķa grupas pārstāvjiem svarīgs aspekts ir tas, ka līdzšinējā psihologa konsultāciju izmantošanas pieredze rāda – speciālistam ir jābūt nepazīstamam, personai, kas

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

strādā citā pašvaldībā, kurš nav ikdienas saskarsmē ar sociālo dienestu, kurš parasti ir nosūtījis personu uz psihologa konsultāciju. Atsevišķi mērķa grupas pārstāvji atzina, ka viņi ir apmeklējuši gan psihologu savā pašvaldībā, gan citā, un uzticēšanās attiecības ir izveidojušās tikai ar personīgi nepazīstamo psihologu. Līdz ar to šajos gadījumos arī apmierinātība ar pakalpojumu bijusi augstāka.

> *Neko viņa man nepateica. Jautāja man, kā pa dzīvi iet. Nu, ko es viņai pateikšu? Es pateicu, ka darba nav, nervi čupā. Neko tādu viņa man neprasīja. Prasīja, kas mani neapmierina. Es saku, ka nevar teikt, jo viņi visi ir uz vienu roku. Teicu, ka viss apmierina. (Vec_14)*

Atzīstot psihologa konsultāciju lietderīgumu, atsevišķi mērķa grupas pārstāvji uzsver, ka svarīgi ir izveidot uzticēšanās pilnas attiecības. Veidojot šādu atbalstu, ir jāpievērš uzmanība atbalsta ilgtspējai, jāspēj pārvarēt cilvēku neuzticība un aizdomīgums, kas radies gan tāpēc, ka šādi pakalpojumi, it sevišķi lauku apvidos, vecākās paaudzes cilvēkiem ir jaunums, gan arī tāpēc, ka vecākās paaudzes cilvēki bieži vien ir arī dažādu krāpniecisku darījumu upuri.

> *Jā, tās būtu ļoti labas. Tie cilvēki, kas kustas un vēl var kaut ko darīt, tie varētu arī apmeklēt šādus cilvēkus, parunāties. Bet no otras puses, ja atnāks tas vecais cilvēks runāt – viņš domās, ko no viņa grib? [..] Ir ļoti liela neuzticība, un cilvēki ir ļoti naivi. Zinu arī pazīstamus cilvēkus, kas ir apkrāpti. (Vec_9)*

Runājot par pensijas vecuma cilvēkiem, atsevišķi mērķa grupas pārstāvji uzsvēra, ka ir svarīgi, lai psihologs būtu vidējās paaudzes pārstāvis, kurš izprot vecu cilvēku situāciju, uztveri, ar cieņu un izpratni izturas pret reakcijas un atmiņas pasliktināšanos.

Pašapziņas celšanai, informētības paaugstināšanai par tiesību jautājumiem, veselīgu dzīvesveidu u.tml. noderīgas mērķa grupas skatījumā būtu arī dažādas grupu tematiskās nodarbības, tikšanās, klubiņi, senioru vakari, kas ļautu satikties cilvēkiem, uzzināt aktualitātes un tās pārrunāt, tomēr mērķa grupas pārstāvji uzsver (un tas redzams arī, izvērtējot pētījuma dalībnieku pieredzi), ka svarīga ir pakalpojuma sniedzēju izvēle un pasākuma kvalitāte. Lauku apvidos dzīvojošie cilvēki norāda, ka bieži vien vietējā kopienā nedarbojas neviena NVO, speciālisti brauc no Rīgas vai citām lielām apdzīvotajām vietām, tāpēc pasākums iegūst formālu raksturu, un mērķa grupas ieguvums no dalības tajā – niecīgs.

> *Bet kur tādus speciālistus var dabūt, kā jūs domājat? Jā, tādi ir, tad noteikti. Bet es neredzu tādus. Un ne tādus, kas atbrauc no Rīgas ķeksīša pēc. Padzer kafiju ar bulciņām. Tādi brauc. Visādus padomus atved no galvaspilsētas, norunā pusstundu vai stundu, kaut ko pazīmē ap to tāfeli, un priecīgi brauc atpakaļ. Tad tai sarunai tiešām ir jābūt tādai, ka ir vērts senioram kavēt laiku. Un tie, kas brauc no Rīgas, ļoti bieži brauc ķeksīša pēc. (Vec_13)*

Personām virs 50 gadu vecuma svarīgi ir saņemt savlaicīgas bezmaksas jurista konsultācijas. Lielāka mērķa grupas interese ir par individuālām konsultācijām, jo daudziem pētījuma dalībniekiem tagadnē vai pagātnē bija neskaidri jautājumi par juridiskajiem jautājumiem. Turklāt, kā atzīmē atsevišķi mērķa grupas pārstāvji, jurista konsultācijas grupā būtu lietderīgi apmeklēt jebkuram:

> *Cilvēks jau nemaz tā nezina, ko viņš nezina. Var jau kaut ko izlasīt, bet neiedomājas attiecināt to uz sevi. Domā, ka tas ir kaut kam, bet ne man. Īpaši mūsu iestādē bieži saka: „Avīzē bija ziņots, bet vai tad es arī to varēju?" Tas noteikti līdzētu, jo var tieši izrunāt lietas. (Vec_7)*

Atšķirībā no NVA piedāvātajiem konkurētspējas paaugstināšanas pasākumiem, kuru ietvaros tiek aplūkoti darba tiesību jautājumi, šo juridisko konsultāciju tēmas būtu visplašākās, piemēram, mērķa grupai aktuālas ir mantojuma lietas, kuras sakārtot liedz līdzekļu trūkums jurista algošanai, sociālajiem jautājumiem, ja sociālais dienests mutiski atsaka kāda pakalpojuma sniegšanu. Attiecībā uz jurista konsultācijām, kuras tiek sniegtas NVA konkurētspējas paaugstināšanas pasākumu ietvaros, jāizvērtē sniegtās informācijas kvalitāte un jāizstrādā redzējums, ko iestāde iesaka saviem klientiem, sastopoties ar diskrimināciju. Mērķa

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

grupa netiks rosināta aizstāvēt savas tiesības, ja nejutīs institūciju, ar kurām ikdienā sastopas, ieinteresētību situācijas risināšanā.

Lekcijas, tematiskie pasākumi un kopīgas ārstnieciskās vingrošanas nodarbības fizioterapeita uzraudzībā ir nozīmīgi pasākumi mērķa grupas fiziskās veselības saglabāšanai. Lekcijas un tematiskie pasākumi par veselīgu dzīvesveidu nepieciešami, lai celtu izpratni par savlaicīgu veselības aprūpes nozīmi un pasākumiem, ko mērķa grupas pārstāvji var veikt ikdienā. Šādu piedāvājumu pamato Latvijā veiktā izpēte, kā veicināt fizisko aktivitāti gados vecāko iedzīvotāju vidū[50]. Realizējot veselību veicinošo fizisko aktivitāšu programmu, iedzīvotāju pašsajūta un objektīvie veselības parametri uzlabojas, īstenojoties vairākiem nosacījumiem. To starpā ir, pirmkārt, programmas dalībnieku gatavība mainīt savu uzvedību, kas sekmē fizisko aktivitāti, otrkārt, vēlamās fiziskās aktivitātes notiek organizētu grupu nodarbību ietvaros, balstoties uz uzvedības maiņas teorijas atziņām un ņemot vērā dalībnieku iepriekšējo fizisko aktivitāšu pieredzi, un, treškārt, programmā tiek ieviests izglītojošs saturs veselības veicināšanai, integrējot to praktiskajās nodarbībās. Izglītojošam saturam ir jāietver: informāciju par fizisko aktivitāšu nozīmi veselības saglabāšanā, motivāciju veicinošās aktivitātes, slodzes paškontroles un drošas vingrināšanās tehnikas apgūšanu, mērķtiecīgu aktivitāšu plānošanu un ārējo sociālo atbalstu. Pakāpeniski apgūstot jaunu kustību iemaņas un sasniedzot īstermiņa izvirzītos mērķus, programmas dalībniekiem nostiprinās pārliecība par iespējamiem ieguvumiem. Veidojot programmu, jāņem vērā, ka

- seniori ir motivēti veikt fiziskās aktivitātes, ja to galarezultāts ir praktisks un lietderīgs;
- veselības ieguvumi ir viens no galvenajiem iemesliem aktivitātes saglabāšanai;
- sabiedrības uzskati, sociālekonomiskā un apkārtējā vide neveicina fiziskās aktivitātes senioru vecumā, tāpēc nepieciešamas īpašas motivēšanas programmas, lai pārvarētu individuālās barjeras (piemēram, nedrošību) un sabiedrības aizspriedumus;
- grupu nodarbības ir viens no visefektīvākajiem veidiem aktivitātes veicināšanai, jo tās sniedz arī sociālo atbalstu[51].

Šo pasākumu mērķa auditorija būtu paplašināma arī uz vidējās paaudzes iedzīvotājiem, lai profilaktiski vērstos pie tām grupām, kuru risks iegūt kaulu un locītavu sistēmas saslimšanas ir vislielākais (piemēram, fiziska darba strādājošie). Papildus grupu nodarbībām (ārstnieciskajai vingrošanai u.tml.) personām virs 50 gadu vecuma būtu nepieciešamas arī individuālas fizioterapeita konsultācijas, kā saglabāt darbaspējas personai ar draudošu invaliditāti.

Nodarbības veselīga dzīvesveida saglabāšanai personām 50 un vairāk gadu vecumā daļa sociālo dienestu un NVO jau piedāvā Latvijā, tomēr pasākumu pieejamība ir atšķirīga, it īpaši zema tā ir lauku apvidos. Kā atsevišķi labās prakses piemēri minami senioriem domātas slēpošanas distances un veselības velobraucieni bez ātruma un vecuma ierobežojuma vasarā Naukšēnu novadā, organizētas nodarbības senioriem, kurās runā par fizisko aktivitāšu ietekmi uz veselību un par piemērotākajiem fizisko aktivitāšu veidiem lecavas novadā, izstrādāta un aprobēta izglītības programma „Veselības saglabāšana un slimību profilakse senioriem", rokasgrāmata „Veselības ābecīte senioriem", kas izdota Jelgavā, Zemgales reģiona Kompetenču attīstības centra īstenotā projekta ietvaros[52], kā arī sagatavoti 9 brīvprātīgie multiplikatori (konsultanti) turpmākam darbam senioru veselības atbalsta grupās un izveidotas trīs atbalsta grupas: veselīgu ikdienas

50 Kaupužs A. (2011). *Fiziskās aktivitātes veselības veicināšanai 60–75 gadus veciem cilvēkiem: promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija. Pieejams: https://www.lspa.lv/files/research/theses/A.Kaupuzs/Kopsavilkums.pdf (skatīts: 05.05.2017.).

51 Kaupužs A. (2011). *Fiziskās aktivitātes veselības veicināšanai 60–75 gadus veciem cilvēkiem: promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija. Pieejams: https://www.lspa.lv/files/research/theses/A.Kaupuzs/Kopsavilkums.pdf (skatīts: 05.05.2017.).

52 Vanaga, I., Grīnfelde, A. (2014). *Sabiedrības veiksmīga novecošanās Latvijā: labās prakses apkopojums*. Prezentācija. Latvijas Republikas Saeima. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22289-saeima-diskute-par-sabiedribas-veiksmigas-novecosanas-izaicinajumiem (skatīts 29.12.2016.).

ieradumu izkopšanas grupa, nūjošanas grupa un peldēšanas grupa[53]. Līdzīgas aktivitātes būtu attīstāmas arī citās pašvaldībās. Galvenais priekšnosacījums, ka dalība grupās jābūt bezmaksas, lai pasākumi būtu maksimāli pieejami.

Mērķa grupas sociālās aktivitātes veicināšanai būtu nepieciešams stimulēt senioru dienas centru izveidošanu visās pašvaldībās, iespējams, tās izvietojot vienās telpās ar grupu dzīvokļiem un izmantojot pieejamo infrastruktūru. Kopā ar dienas centriem būtu jāsniedz atbalsts interešu grupu NVO (šajā gadījumā – pensionāru) dibināšanai, īpaši attālākos lauku apvidos. Vietējās NVO būtu aktīvāk izmantojamas interešu aizstāvības aktivizēšanai.

> *Dibina pagastos pensionāru apvienības un biedrības, bet mums nav tādas. Bet citur ir. Mazā, mazā pagastiņā. Ja tā ir reģistrēta organizācija, tas jau ir sava veida aizstāvis un spēks. (Vec_13)*

Mērķa grupas vajadzību apmierināšanai pēc informācijas par tiesību aizstāvību un sabiedrības attieksmes maiņai pret vecākās paaudzes cilvēkiem nepieciešamas arī dažādas informatīvās kampaņas. Informējot par tiesību aizstāvību, vienlaikus uzmanību jāpievērš tam, lai informācija sasniegtu mērķa grupu. Pētījumā iegūtā informācija rāda, ka informācijai jābūt izvietotai tādās vietās, kurās pulcējās mērķa grupas pārstāvji. Piemēram, intervijās ar ilgstošajiem bezdarbniekiem, kuri saskārušies ar vecuma diskrimināciju, meklējot darbu, tika noskaidrots, ka viņi nav pamanījuši pēdējos gados notikušas reklāmas kampaņas par to, kāda informācija ir vai nav norādāma CV un sniedzama darba intervijas laikā. Iepriekš kampaņas notikušas, izmantojot plašsaziņas līdzekļus un vides reklāmu. Savukārt saruna ar kādu mērķa grupas pārstāvi rāda, ka šo informāciju būtu bijis lietderīgi izvietot arī NVA filiālēs pie stendiem kopā ar darba sludinājumiem, kas paaugstinātu varbūtību, ka darba meklētājs pievērsīs tai uzmanību.

> *Piemēram, aizeju uz darbā iekārtošanās biroju [domāts – NVA] un lasu uz stenda darba piedāvājumus, un uz tā paša ziņojuma dēļa, ja tur būtu šāda informācija, tad es tam pievērstu uzmanību. Cik man bija saskarsme te, Jelgavā, tad es tādu informāciju neatradu. Bija informācija par darba meklējumiem, t.sk. darbu ārzemēs, bet tieši par savu tiesību aizsardzību, tādas informācijas nebija. (Vec_4)*

Viegli uztveramā, infografiku, reklāmas plakātu veidā šādi būtu izvietojama visa informācija, kas saistīta ar darba tiesību aizstāvību, ieskaitot, kā izturēties, ja ir aizdomas par vecuma diskrimināciju, kādi pierādījumi ir nepieciešami, lai pierādītu diskrimināciju u.tml.

Vairāki mērķa grupas pārstāvji atzīst, ka labs pamudinājums aizstāvēt savas tiesības būtu informācija, labās prakses piemēri, kā tas ir izdevies citiem cilvēkiem. Pētījuma dalībnieki atzīst, ka līdz šim ar šādu piemēru popularizēšanu tiesību un vecuma diskriminācijas jautājumos nav sastapušies.

> *Droši vien, ja viņi dzirdētu apkārt, ka vienam ir kaut kas izdevies, ka viņš par sevi ir pastāvējis, ka viņš jūtas labāk, ka ir savas tiesības ieguvis, aizstāvējis. Varbūt tad tie pārējie arī uzreiz saņemtos. Pieredze. (Vec_15)*

Sabiedrības attieksmes maiņai svarīgi būtu turpināt līdzšinējos pasākumus pašvaldībās, kas vērsti uz starppaaudžu saskarsmes veicināšanu. Piemēram, Balvos jau vairākus gadus tiek rīkoti „Balto zeķīšu svētki", kuros vecākās paaudzes iedzīvotāji pasniedz pašu adītās zeķītes iepriekšējā gada jaundzimušajiem[54], Jelgavā ar mērķi popularizēt vecmāmiņu mūžā iegūto pieredzi, prasmes un zināšanas tiek organizēts konkurss „Mana vecmāmiņa prot visu". Līdzīgi konkursi tiek rīkoti arī Ķeguma novadā („Novada vecmāmiņa" un

53 Jelgavas pensionāru biedrība un Zemgales reģiona Kompetenču attīstības centrs (2011). *„Veselības universitāte senioriem" noslēguma konferences prezentācija*. Pieejams: http://www.zrkac.lv/dev_webadm/doc/Konfer_prezent_VUS_30112011_.pdf (skatīts: 04.01.2017.)

54 Balto zeķīšu svētki (video) Pieejams: http://www.balvi.lv/index.php?option=com_yendifvideoshare&view=video&id=43:26&Itemid=189&lang=en (skatīts; 04.01.2017.)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

„Novada tētis un vectētiņš"). Siguldā tradīciju klubs „Saknes un atvases" sadarbībā ar jauniešu centru rīko pasākumus, kas vērsti uz latviskās tradīcijas saglabāšanu. Baldonē darbojas sociālā pedagoga izstrādāta programma „Lielais draugs", kurā skolēni sociālā pedagoga vadībā veic brīvprātīgo darbu, sniedzot atbalstu novada vecākās paaudzes iedzīvotājiem[55]. Neretas novada Jāņa Jaunsudrabiņa vidusskolā tika īstenots mūžizglītības programmas *Gruntvig* projekts „Skolotāji skolā", kas nodrošināja vecākās paaudzes iedzīvotājiem iespēju socializēties, dalīties ar savām zināšanām ar jaunāko paaudzi, to atbalstīt mācību procesā, kā arī atvieglot skolotāju darbu stundās. Ideja par starppaaudžu saskarsmes veicināšanu īstenota arī Rīgā sadarbībā ar „Rīgas aktīvo senioru alianse", kas ir izveidojusi „Vecmāmiņu kontaktbiržu". Iniciatīvas mērķis bija palīdzēt vecākās paaudzes iedzīvotājiem iesaistīties darba tirgū, vienlaikus sniedzot atbalstu arī jaunajām ģimenēm. Tādējādi pēc profesionālās pilnveides izglītības kursiem bērnu aprūpē, vecākās paaudzes iedzīvotāji var strādāt kā aukles (projektā sauktas – „vecmāmiņas") un ir tiesīgas pieskatīt bērnus, kas nav viņu mazbērni. Šāda sadarbība vienlaikus ļauj risināt citu aktuālu – mazu bērnu pieskatīšanas – problēmu, ar kuru saskaras jaunās ģimenes.

Attiecībā uz mērķa grupas komunikācijas vajadzībām, jau šobrīd Latvijā tiek veiktas vairākas iniciatīvas. Piemēram, 2016. gadā Rīgā īstenotā projekta „Būsim aktīvi! – Vecāka gadagājuma cilvēku sociālās izolētības mazināšana caur brīvprātīgo darbu Igaunijā, Latvijā un Somijā" ietvaros tika organizēts „Zvanu centrs senioriem". Tas tika organizēts, lai veicinātu vecākās paaudzes iedzīvotāju savstarpējo saskarsmi, ar mērķi mazināt gados vecāko iedzīvotāju sociālo atstumtību. Zvanu centrā brīvprātīgi strādāja trīs vecākās paaudzes cilvēki, kuri darbadienās noteiktā laikā atbildēja uz citu iedzīvotāju jautājumiem par gaidāmajiem notikumiem pašvaldībā, brīvā laika pavadīšanas iespējām, kā arī, lai vienkārši aprunātos par sev būtiskām lietām[56]. Līdz ar to, ka mērķa grupa ir izrādījusi ļoti lielu atsaucību, zvanu centra darbību plānots turpināt arī 2017. gadā.

Latvijā darbojas arī īpaši izveidots portāls vecākā gadagājuma cilvēkiem „Senioriem-Esam kopā". Tā veidotāji ir ņēmuši vērā mērķa grupas vajadzības un pievēruši uzmanību gan uz lietotāju savstarpējo komunikāciju un informācijas apmaiņu (darba piedāvājumi, iepazīšanās sludinājumi, biedrību saraksts), gan arī tajā iespējams palielināt burtu lielumu, lai padarītu portālā ievietoto tekstu labāk redzamu un lasāmāku[57].

Ārvalstu pieredzē interesants projekts, kura mērķis ir uzlabot vecākās paaudzes iedzīvotāju dzīves vides drošību, ir īstenots Barselonā (projekta nosaukums – RADARS). Tā ir īpaši veidota ziņošanas sistēma, kuras mērķis ir ļaut vecākās paaudzes cilvēkiem pēc iespējas ilgāk dzīvot savā ierastajā vidē, pateicoties apkārtējās kopienas iesaistei un uzraudzībai. Projekta mērķa grupa ir iedzīvotāji, kuri vecāki par 75 gadiem un dzīvo vieni, vai kopā ar kādu, kas ir vecāks par 65 gadiem, kā arī tie vecākā gada gājuma cilvēki, kuru dzīvesvietās ir nepiemērota fiziskā vide. Šajā sistēmā ir apvienojušies kaimiņi, tirgotāji, brīvprātīgie un speciālisti, kuri brīvprātīgi apņēmušies brīdināt sociālo dienestu, ja tiek novērots, ka seniors ir vai varētu nokļūt neaizsargātā situācijā. Līdz ar to, ka gados vecākie iedzīvotāji ikdienā salīdzinoši bieži apmeklē aptieku, īpaši nozīmīgi un aktīvi ziņotāji ir aptiekāri. Lai efektīvāk uzraudzītu seniorus, aptiekāri ir izveidojuši iknedēļas zāļu devas paciņas, kuras pēc izlietošanas nepieciešams apmainīt pret jaunām. Projekta aprakstā tiek norādīts, ka pateicoties iedzīvotāju sadarbībai, ir kļuvis vieglāk uzskaitīt un identificēt sociālās atstumtības riskam pakļautos iedzīvotājus, noskaidrot to vajadzības un veidot sabiedrības izpratni par jautājumiem, kas skar noteikto grupu. Balstoties uz pieejamiem datiem, projektā kopumā piedalās 409 seniori un to uzraudzībā ir iesaistījušās 164 biedrības, 566 kaimiņi un 306 veikalnieki[58].

---

55 Vanaga, I., Grīnfelde, A. (2014). Sabiedrības veiksmīga novecošanās Latvijā: labās prakses apkopojums, prezentācija, 19. slaids. *Sabiedrības veiksmīgas novecošanas izaicinājumi Latvijā.* Latvijas Republikas Saeima. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22289-saeima-diskute-par-sabiedribas-veiksmigas-novecosanas-izaicinajumiem (skatīts 29.12.2016.)

56 Rīgas Domes labklājības departaments. (2016). Zvanu centrs sāk darbu. Pieejams: http://www.ld.riga.lv/lv/par-departamentu/preses-relizes/zvanu-centrs-senioriem-sak-darbu.html (skatīts 02.01.2017.)

57 Senioriem-Esam kopā. Pieejams: http://www.senioriem.lv/par/ (skatīts 04.01.2017)

58 Revista de la Universitat de Barcelona sobre salut i benestar. (2016). A Community Network to Combat Isolation and Social Exclusion. *Senesciència*, 2. Retrieved from: http://www.ub.edu/senesciencia/noticia/radars-project/ (skatīts 02.01.2017.)

Cits projekts, kas vērsts uz vecākās un jaunākās paaudzes sadarbības veicināšanu, ir īstenots Amsterdamā. Lai atbalstītu gados vecākos iedzīvotājus un jauniešus, tiek piedāvāta iespēja jauniešiem īrēt dzīvokļus ar atlaidi namos, kuros dzīvo seniori. Apmaiņā pret izdevīgiem īres nosacījumiem, jaunieši apņemas sniegt vecākās paaudzes iedzīvotājiem ikdienā nepieciešamo atbalstu – iepirkumu sagādi, ēdiena pagatavošanu, mājas uzkopšanu u.tml. Tādējādi gados vecākajiem iedzīvotājiem tiek nodrošināta socializācija un pēc iespējas ilgāka dzīvošana savā ierastajā dzīvesvietā, savukārt jauniešiem – pazemināta īres cena un dzīvesvieta izdevīgā vietā (Amsterdamas gadījumā – pilsētas centrā)[59].

Savukārt Oslo tiek organizētas ikgadējas sacensības senioriem „Staigātāju rallijs" („Walker Rally")[60]. Tā kā pasākuma mērķis ir veicināt gados vecāko iedzīvotāju iekļaušanos sabiedrībā, sacensību dalībnieki var gan izmantot staigāšanas spieķus, gan arī piedalīties, esot ratiņkrēslā. Apbalvoti tiek visi vecākās paaudzes iedzīvotāji, kas pabeiguši noteiktu distanci, vai arī izcēlušies ar īpašiem tērpiem. Kā norāda pasākuma organizatori, „Staigātāju rallijs" sekmē pilsētas centra izmantošanu gados vecāko cilvēku vidū, veicina aktīvu novecošanos un rada jautru noskaņojumu tā dalībniekiem. Šis pasākums ir viena no aktivitātēm, kas vērsta uz plašākas sabiedrības negatīvo viedokļu maiņu par vecākās paaudzes iedzīvotājiem un kas veicina mērķa grupas sociālo aktivitāti.

Projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamie pasākumi sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai

Līdzīgi kā nodaļā par pasākumiem sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai dzimuma dēļ, arī šeit ir izcelti tie pakalpojumi, kuri ir savienojami ar projekta „Dažādības veicināšana" iespējām, un ir atlasīti, ņemot vērā:

1) mērķa grupas vajadzību sarežģītību, komplicētību un aktualitāti;

2) valsts nodrošinātos pakalpojumus un atbalstu, un pašvaldību sociālajos dienestos pieejamos pakalpojumus un to piedāvājuma intensitāti;

3) projektā plānoto budžetu un potenciālo atbalsta saņēmēju skaitu.

Pirms kādu konkrētu atbalsta pakalpojumu sniegšanas ir nepieciešams nodrošināt iedziļināšanos katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veikt situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu. Šādu atbalstu varētu sniegt pārmaiņu aģenti – personas, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.).

Pārmaiņu aģentu uzdevums sadarbībā ar mērķa grupas pārstāvi būtu izvērtēt aktuālās vajadzības, izstrādāt konkrētu rīcības plānu, apzināt, mobilizēt, organizēt un piesaistīt dažādus sabiedrībā pieejamos resursus un mērķa grupas pārstāvja situācijas uzlabošanai vadīt sadarbību ar citiem pakalpojumu sniedzējiem vai sadarbības partneriem, piemēram, veselības aprūpes vai nodarbinātības jomā. Pārmaiņu aģenta uzdevums būtu arī izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālo dienestu un Nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem, kas ir būtiski gan lai sniegtu starpinstitucionālā sadarbībā balstītu atbalstu konkrētiem klientiem, gan arī lai identificētu projekta mērķa grupu (personas, kurām nepieciešams atbalsts).

Izvērtējot un ar mērķa grupas pārstāvi apspriežot aktuālākās vajadzības, pārmaiņu aģenta uzdevums ir veikt arī mērķa grupas pārstāvja motivēšanu un iedrošināšanu kaut ko pozitīvi mainīt, iestāties par savām tiesībām, aktīvi iesaistīties savas dzīves situācijas uzlabošanā. Tāpat pārmaiņu aģentam ir nepieciešamības gadījumā jāpārstāv sava klienta intereses saskarsmē ar valsts un pašvaldību iestādēm vai veselības aprū-

59 WHO. Age friendly world. Retrieved from https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/amsterdam/ (skatīts 04.01.2017.)

60 WHO. Global Database of Age friendly Practices.Retrieved from https://extranet.who.int/datacol/custom_view_report.asp?survey_id=3536&view_id=6301&display_filter=1 (skatīts 04.01.2017.)

pes iestādēm, un jāpiesaista konkrētu jomu speciālisti, ja tādu piesaistīšana ir nepieciešama. Attiecībā uz mērķa grupu personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam vecuma dēļ, nozīmīgas ir šādu speciālistu individuālās konsultācijas:

1) karjeras konsultanta pakalpojumi, ja persona 50 un vairāk gadu vecumā ir bezdarbnieks. Karjeras konsultanta pakalpojumiem jābūt vērstiem uz padziļinātu fizisko un kognitīvo spēju testu un piemērotu profesiju un/vai nodarbinātības formu noteikšanu;

2) psihologa konsultācijas saistībā ar nepieciešamību mainīt personas skatījumu uz sevi (piemēram, sadarbībā ar karjeras konsultantu, ja personas 50 un vairāk gadu vecumā, kas ir bezdarbnieks, ambīcijas par vēlamajām profesijām vairs neatbilst viņa spējām);

3) jurista konsultācijas par tiesībām diskriminācijas gadījumā, darba tiesībās, tiesībām uz dažādiem pakalpojumiem, īpašuma tiesību kārtošanu, u.c.

Lai sasniegtu mērķa grupas vajadzības pēc dažāda veida informācijas, fiziskās un garīgās veselības saglabāšanas, savstarpējā atbalsta un pašapziņas celšanas, ir jāorganizē šādas grupu nodarbības:

1) tematiskie pasākumi un kopīgas ārstnieciskās vingrošanas nodarbības, programmas izglītojošo saturu integrējot praktiskajās nodarbībās;

2) pašapziņas celšanas nodarbības, integrējot to ar citiem izglītojošiem un informatīvajiem pasākumiem, piemēram, informācijas par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, NVO dibināšanas iespējām, pašvaldības aktualitātēm u.tml.;

3) interešu grupu nodarbības, kas ļauj dažādot brīvā laika pavadīšanu;

4) starppaaudžu sadarbības grupas, kas paredz, piemēram, vecās paaudzes personu iesaistīšanu mazu bērnu aprūpē (aukles), savstarpējas rūpes un informācijas apmaiņu.

Ņemot vērā ļoti atšķirīgās situācijas mērķa grupas vidū, pētījums nevar sniegt konkrētus ieteikumus attiecībā uz mērķa grupām piemērotiem nodarbību laikiem, un tie ir jāapzina pakalpojuma sniegšanas procesā, aptaujājot konkrētos mērķa grupas pārstāvjus pirms grupu nodarbību uzsākšanas. Jāņem vērā, ka laukos dzīvojošajiem mērķa grupas pārstāvjiem grupu nodarbības ir jāsaskaņo ar sabiedriskā transporta pieejamību, iespējams, ka pasākumi jāīsteno mazās grupās (2–6 dalībnieki).

Grupu nodarbības organizējamas vienu reizi nedēļā, ja iespējams, katru reizi uzdodot personām, kas bija nodarbības dalībnieki, prombūtnē (ārpus nodarbības) izpildāmus uzdevumus, kas veicina savas situācijas apzināšanos, jaunu risinājumu meklējumus u.tml. (piemēram, apmeklēt noteiktas iestādes un iegūt informāciju vai konsultāciju par noteiktu tēmu, izvērtēt savus līdzšinējos izdevumus). Grupu nodarbībās ir lietderīgi darbu grupā apvienot ar iespēju uzdot individuālus jautājumus grupu nodarbības noslēgumā.

Veidojot atbalsta pakalpojumus, ir jānodrošina sadarbība un informācijas apmaiņa ar pašvaldības sociālo dienestu, tādējādi nodrošinot saņemtā atbalsta pēctecību, t.i., iespēju to turpināt vai papildināt saņemto atbalstu citā formā pēc projekta īstenošanas noslēguma.

Projektā kā attiecināmās izmaksas būtu jāparedz transporta izdevumi un izdevumi fizisko aktivitāšu palīgrīkiem grupu nodarbībās (nūjām, paklājiņiem un tml.), ja tādi konkrētajā apdzīvotajā vietā nav pieejami.

Kopumā atbalsta pakalpojumu sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai ilgums būtu nepieciešams 4–6 mēnešus ar intensitāti, ka persona ir iesaistīta kādā aktivitātē vidēji reizi nedēļā, nodrošinot, ka pakalpojuma sniegšana tiktu pielāgota katra konkrētā indivīda vajadzībām un iespējām.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

7. attēls. **Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam vecuma dēļ:**

RAKSTUROJUMS, VAJADZĪBAS UN NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

RAKSTUROJUMS

Diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski

- Diskriminācija darba meklējumos un darba attiecībās
- Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz pakalpojumiem
- Pieredze saistībā ar negatīvu attieksmi, naida runu
- Pašapziņas trūkums
- Samierināšanās ar diskrimināciju

VAJADZĪBAS

- Fiziskās un garīgās veselības, t.sk., mentālo spēju saglabāšana
- Pašapziņas celšana un iedrošinājums
- Vajadzība mainīt attieksmi pret vecumu un novecošanos
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības)
- Spējām un prasmēm atbilstoša pārkvalificēšanās un vajadzība pēc darba (darbspējas vecuma mērķa grupas pārstāvjiem)
- Komunikācija un brīvā laika pavadīšanas iespēju dažādošana
- Vajadzība pēc cieņas un atzīšanas

NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

- Atbalsts darba meklēšanā darbspējīgajiem mērķa grupas pārstāvjiem (NVA pakalpojumi, karjeras konsultants, mentors, ieskaitot, adekvātas profesionālas orientācijas noteikšana)
- Sociālo prasmju pilnveidošana (sociālais darbs, psihologa konsultācijas, tematiskās nodarbības)
- Sociālās aktivitātes paaugstināšana un pašapziņas celšana (sociālais darbs, psihologa konsultācijas, tematiskās nodarbības, atbalsts NVO dibināšanai lauku kopienās, sabiedrības atbalsts)
- Atbalsts fizisko un garīgo spēju saglabāšanai lekciju un praktisko nodarbību veidā (sociālie dienesti, veselības aprūpes iestādes, NVO)
- Cieņpilnas attieksmes un atbalsta nodrošināšana (visa sabiedrība, īpaši publiskās iestādes, t.sk. veselības aprūpes iestādes, sociālie dienesti)
- Izpratnes veicināšana par tiesībām un atbalsts savu tiesību aizstāvēšanā (NVO, jurista konsultācijas, sociālais dienests, Tiesībsargs u.c. atbildīgās iestādes)
- Informācijas nodrošināšana (individuālas konsultācijas par pieejamajiem pakalpojumiem: sociālie dienesti, jurista konsultācijas, NVO u.c. iestādes)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

MĒRĶA GRUPAS PROFILĒŠANA

Kā jau norādīts iepriekš, mērķa grupu profilēšanā ir nodalīti divu veidu kritēriji: vispārējie kritēriji un mērķa grupai specifiskie kritēriji. Pamatojumu šādai pieejai skatīt nodaļā „Mērķa grupas profilēšana", kur aprakstīta profilēšana mērķa grupai sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ. Vispārējie kritēriju – diskriminācijas pazīmes, nabadzības riska pazīmes un nodarbinātība – izvērsts raksturojums arī ir sniegts minētajā nodaļā.

Profilēšanas uzdevumi pēc vispārīgajiem kritērijiem – nabadzības riska pazīmes un nodarbinātības, ir: 1) sadarbojoties ar konkrētu pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiāļu darbiniekiem, identificēt konkrētās mērķa grupas pārstāvjus pakalpojumu saņemšanai; 2) novērst dublēšanos ar citiem šobrīd Latvijā aktuāliem projekta pasākumiem vai programmām; 3) pārbaudīt, vai konkrētās personas saņem tām nepieciešamos atbalsta pakalpojumus, kas jau šobrīd jānodrošina pašvaldībās, NVA un citām iestādēm; 4) palīdzēt pilnveidot atbalsta sniegšanu, ja tas ir nepieciešams, īstenojot motivācijas programmu pasākuma ietvaros (9. un 10. attēls).

Būtiski uzsvērt, ka mērķa grupu pārstāvjus ir iespējams apzināt, sadarbojoties ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm, bet tie noteikti nav vienīgie veidi, kā apzināt mērķa grupu pārstāvjus un sadarbība ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm neaptvers to mērķa grupas daļu, kas ir pakļauti diskriminācijai un sociālajai atstumtībai, bet nav vērsušies pēc atbalsta minētajās iestādēs. Citi mērķa grupu apzināšanas veidi ir iespējami, sadarbojoties ar mērķa grupu NVO, izglītības iestādēm, veselības aprūpes iestādēm un veicot situācijas apzināšanu konkrētajā kopienā (pēdējais variants ir piemērots, piemēram, romu uzrunāšanai).

Ļoti būtiska pazīme, kas attiecināma uz visām mērķa grupām un palīdz profilēt mērķa grupas pārstāvjus, ir diskriminācijas pieredze. Ja persona ir saskārusies ar tiešu diskriminācijas pieredzi darba tirgū vai pakalpojumu jomā, proti, ir saskārušās ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai nonākšanu nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme), personai ir jāsniedz atbalsts savu tiesību aizsardzībā (bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā). Savukārt, ja persona ir saskārusies ar slēptas diskriminācijas situācijām vai ir vērojamas uztvertās diskriminācijas pazīmes, personai ir nepieciešams informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā (sociālais darbs, bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā) (8. attēls).

Mērķa grupai specifiskie kritēriji ir saistīti ar mērķa grupai raksturīgākajām pazīmēm, mērķa grupas apakšgrupām un to specifiskajām vajadzībām. Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **vecuma dēļ** (personas 50 un vairāk gadu vecumā), būtiskākās riska grupas ir saistītas ar vispārīgajiem kritērijiem (diskriminācijas pieredze, nabadzības risks, personas, kas ir ilgstoši bez darba vai ar zemu darba intenistāti), kā arī dzīves vietu. Padziļinātās intervijas ar mērķa grupas pārstāvjiem ļauj izvirzīt hipotēzi, ka sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam biežāk ir pakļautas personas 50 un vairāk gadu vecumā, kas dzīvo lauku teritorijās un ir bezdarbnieki ar zemiem ienākumiem. Dzīves vieta nenosaka būtiski atšķirīgu vajadzību klāstu (izņēmums ir vajadzība pēc transporta iespēju nodrošināšanas pakalpojumu saņemšanā, vienlaikus transporta izdevumi ierobežo trūcīgu cilvēku iespējas saņemt pakalpojumus arī citās apdzīvotās vietās). Galvenās mērķa grupas vajadzības apkopojošā veidā ir attēlotas 11. attēlā.

Atbalsta pakalpojumu sniegšana katrā konkrētajā gadījumā ir jāpiemēro konkrētā indivīda vajadzībām, citādi sniegtais atbalsts būs mazefektīvs. Projekta pasākumos sniegto pakalpojumu ietvaros galveno uzmanību nepieciešams pievērst tam, lai motivētu mērķa grupas pārstāvi pozitīvi mainīt attieksmi pret sevi un savām iespējām, vienlaikus sekmējot to, ka mērķa grupas pārstāvjiem sniedz atbalstu jau izstrādātu pakalpojumu saņemšanai (palīdz sagatavot dokumentus, kas nepieciešami atbalsta/ pakalpojuma saņemšanai, asistē un palīdz risināt situācijas, kad konkrētais atbalsts vai pakalpojums ir atteikts), izglīto mērķa grupu pārstāvjus par viņu tiesībām un iespējām saņemt jau izveidotos atbalsta pakalpojumus, sekmē atbalsta sniegšanu, veidojot starpinstitucionālas komandas, lai atbalsta sniegšana būtu koordinēta un ilgtspējīga.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

8. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Vispārējie kritēriji: diskriminācijas pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Diskriminācijas pazīmes		
Ir tiešas diskriminācijas pazīmes	Atbalsts savu tiesību aizsardzībā	**1)** Individuālas jurista konsultācijas (jurista piesaisti nodrošina pārmaiņu aģents, piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus) **2)** Emocionālais atbalsts un iedrošinājums, aizstāvēt savas tiesības, ko individuālu konsultāciju veidā sniedz pārmaiņu aģents vai piesaistīts psihologs
Ir slēptas diskriminācijas vai uztvertas diskriminācijas pazīmes	Informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents vai jurists **2)** Grupu nodarbības, ko sniedz pārmaiņu aģenta piesaistīts lektors
Nav diskrimnācijas pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

9. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Vispārējie kritēriji: nabadzības riska pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nabadzības riska pazīmes		
Ir trūcīgā vai maznodrošinātā statuss	**1)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **2)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus
Nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss, bet personas ienākumi lielā mērā atbilst šim statusam	**1)** Noskaidrot iemeslus, kādēļ nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss **2)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **3)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus **2)** Iespējams, nepieciešamas jurista konsultācijas, ja statuss nepienākas īpašumu dēļ
Nav nabadzības riska pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

10. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Vispārējie kritēriji: nodarbinātība

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nodarbinātība		
Persona ir bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Izvērtēt, vai tiek sniegts nepieciešamais atbalsts NVA. Ja nepieciešams, sadarbībā ar NVA pilnveidot atbalstu	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona ir ilgstošais bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Personas, kas ir ilgstošie bezdarbnieki un reģistrēti NVA, nav projekta mērķa grupa	
Persona ir darba meklētājs, bet nav reģistrēts NVA	Atbalsts karjeras orientācijā (karjeras konsultācijas)	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona darbu nemeklē psiholoģisku iemeslu dēļ (neticība sev, pārliecība, ka tādu personu kā viņš darbā neņems)	**1)** Atbalsts personas pašapziņas celšanā **2)** Atbalsts karjeras orientācijā	**1)** Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas **2)** Psihologa konsultācijas **3)** Karjeras speciālista konsultācijas
Persona darbu nemeklē objektīvu iemeslu dēļ (pilnībā zaudētas darba spējas vai nav nepieciešamības un vēlēšanās strādāt, jo persona ir materiāli nodrošināta, audzina bērnus)	Vajadzība pēc socializācijas, saturīga laika pavadīšanas kopā ar citiem	Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas, atbalsts atrast piemērotas brīvā laika pavadīšanas iespējas, grupu nodarbības

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

11. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam vecuma dēļ**

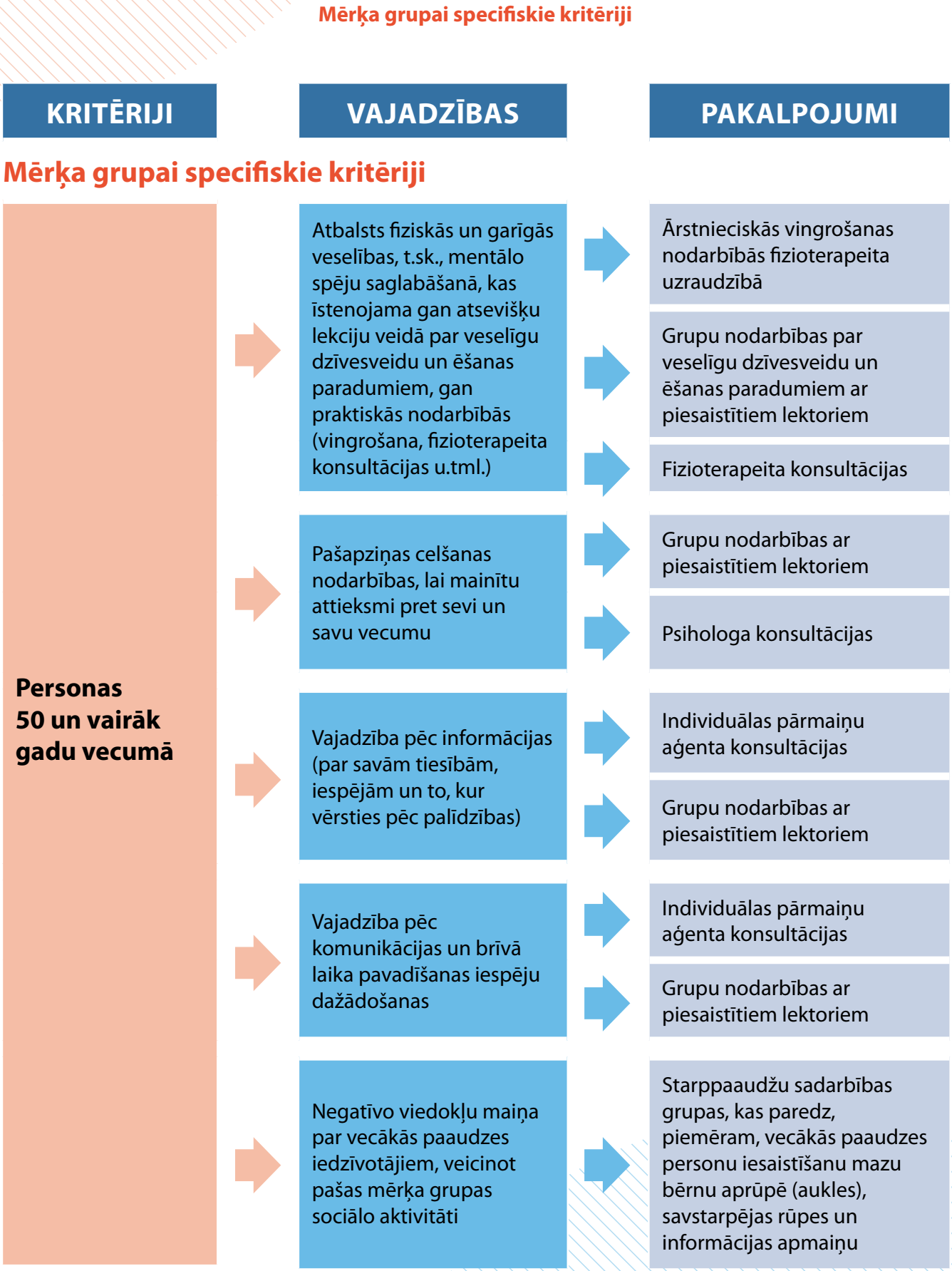

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

3. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM INVALIDITĀTES DĒĻ

MĒRĶA GRUPAS RAKSTUROJUMS

2015. gadā veiktās Eirobarometra aptaujas dati rāda, ka 43% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka Latvijā ir izplatīta diskriminācija pēc invaliditātes. Salīdzinot ar diskrimināciju pēc citām pazīmēm (piemēram, vecuma, etniskās piederības, seksuālās orientācijas), diskriminācija pēc invaliditātes ir otrs visbiežāk minētais diskriminācijas veids pēc diskriminācijas vecuma dēļ[61].

Saskaņā ar VDEĀVK apkopotajiem datiem 2016. gada sākumā Latvijā bija 174 605 personas ar invaliditāti, no tiem 8 260 bērni. Pieaugušo personu ar invaliditāti vidū (166 345 personas) 1. grupas invaliditāte bija 14%, 2. grupas invaliditāte bija 48%, bet 3. grupas invaliditāte – 34%[62]. Aplūkojot personu ar invaliditāti skaitu pret visiem Latvijas iedzīvotājiem, redzams, ka personu ar invaliditāti īpatsvars ir nedaudz pieaudzis. 2014. gadā 7,7% valsts iedzīvotāju bija noteikta invaliditāte, bet 2015. gadā 8,1% valsts iedzīvotāju bija noteikta invaliditāte[63].

12. attēls. **Pieaugušo personu ar invaliditāti nodarbinātība**

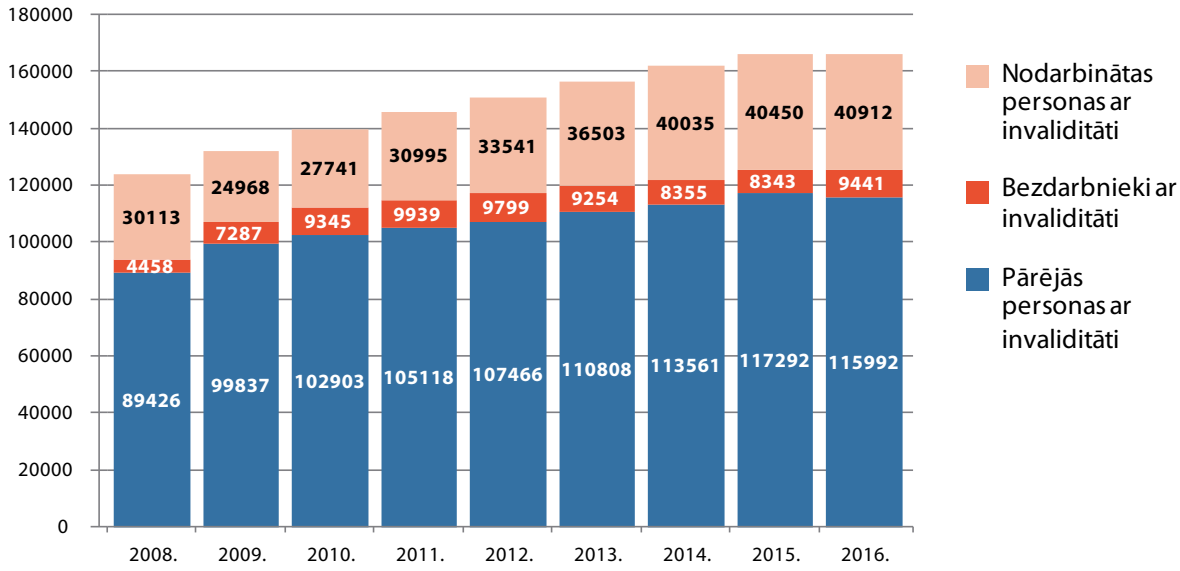

Avots: Baltijas konsultācijas; Agile & CO (2017). Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā. Rīga: Baltijas konsultācijas; Agile & CO. 309. lpp. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktuali/lm_inv_gala_nod.pdf [skatīts 03.05.2017.]. Papildināts ar informāciju par 2016. gadu. Avoti: Nodarbinātības valsts aģentūra (2017). *Pārskats par bezdarba situāciju valstī. 2017. gada marts.* Pieejams: http://www.nva.gov.lv/docs/31_59085e5159e121.31196089.pdf [skatīts 03.05.2017.]; Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija. (2016). 2015. gada Publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vdeavk.gov.lv/par-mums/gada-parskati-un-petijumi/. Skatīts: 04.04.2017.

61 EK Eirobarometra dati (2015). *Discrimination in the EU in 2015*. Pieejami: http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2077 (skatīts 02.05.2017.).

62 Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija. (2016). *2015. gada Publiskais pārskats*. Pieejams: http://www.vdeavk.gov.lv/par-mums/gada-parskati-un-petijumi/. Skatīts: 04.04.2017.

63 Turpat.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbinātību, var izdalīt trīs galvenās grupas: personas, kas ir nodarbinātas (25%), reģistrētie bezdarbnieki (6%) un pārējās personas ar invaliditāti (69%), kuru vidū ir gan tādas personas, kas nemeklē darbu vispār, gan arī tādas personas, kas darba meklēšanā ir pasīvi un neizmanto NVA atbalsta pakalpojumus. Pašreizējie NVA pasākumi galvenokārt ir vērsti uz reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti, lai gan netieši attiecas arī uz citām grupām (9. attēls).

Analīzes gaitā ir izdalītas vairākas personu ar invaliditāti apakšgrupas, jo personu vajadzības šajās mērķa grupās atšķiras, kā arī sociālās atstumtības riska pakāpe un atstumtības mazināšanas iespējas ir atšķirīgas[64]. Pirmkārt, analīzes gaitā ir atzīmētas tās īpatnības, kas saistītas ar mērķa grupas rekrutešanas kritērijiem, jo atsevišķi tika veiktas intervijas šādās apakšgrupās:

1) Sociāli aktīvas personas ar invaliditāti darbspējas vecumā (kā sociāli aktīvas personas šajā gadījumā tiek definētas personas, kas aktīvi iesaistītas nevalstiskajās organizācijās, interešu grupās vai ir nodarbināti publiskās iestādēs, un regulāri dodas ārpus mājas un satiekas ar citiem cilvēkiem);

2) Bezdarbnieki ar invaliditāti vai bezdarbnieki ar noteiktiem veselības traucējumiem, taču bez noformēta invaliditātes statusa;

3) Personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni darbspējas vecumā.

Otrkārt, pētījumā atklājās, ka būtiski atšķiras sociālās atstumtības un diskriminācijas pieredze, kā arī vajadzības personām ar kustību traucējumiem, kas pārvietojas ratiņkrēslā.

Treškārt, atsevišķi ir apkopots mērķa grupu raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi personām ar invaliditāti ar redzes traucējumiem, dzirdes traucējumiem un garīga rakstura traucējumiem divu iemeslu dēļ: (1) šo grupu vajadzības tiešām ir specifiskas, un konkrēto funkcionālo traucējumu dēļ ir arī atšķirības attiecībā uz nepieciešamo atbalstu; (2) šo trīs apakšgrupu gadījumā intervijas netika veiktas ar mērķa grupu pārstāvjiem kā citās grupās, bet ar NVO, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, kurām ir redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumi. Šo trīs grupu raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi ir aplūkoti trīs atsevišķās apakšnodaļās.

Kopumā attiecībā uz sociālās atstumtības un diskriminācijas pieredzi pētījums parāda, ka personas ar invaliditāti ir tā Latvijas iedzīvotāju grupa, kas saskaras ar sociālo atstumtību un diskrimināciju gandrīz ik dienas. Diskriminācijas pieredze ir visiem pētījuma dalībniekiem, kam ir kustību traucējumi un kas ikdienā pārvietojas ratiņkrēslos. Lai arī Latvijā ir vērojami uzlabojumi vides pieejamībā, joprojām vides pieejamības nenodrošinātība ir uzskatāma par būtisku problēmu, un pārvietošanās ratiņkrēslā ir ierobežota. Vides pieejamības nodrošināšana ir ļoti būtiska arī citām apakšgrupām (personām ar redzes traucējumiem, personām ar dzirdes traucējumiem utt.). Personām ar invaliditāti un veselības problēmām ir grūti atrast darbu, kas būtu savienojams ar viņu ierobežojumiem, īpaši tas attiecas uz tām apdzīvotajām vietām Latvijā, kur ir lielāks darba vietu trūkums, jo bezdarba apstākļos darba devējiem ir iespēja izvēlēties, un tad bieži vien priekšroka tiek dota pretendentiem, kam nav ar veselības stāvokli vai ar invaliditāti saistītu ierobežojumu. Lielākajai daļai pētījumu dalībnieku ar invaliditāti ir arī negatīva pieredze ar dažādu pakalpojumu saņemšanu, īpaši tas attiecas uz cieņpilnas attieksmes un empātijas trūkumu pret personām ar invaliditāti. Personas ar invaliditāti, kas nestrādā un kuriem nav atbalsts tuvinieku vidū, ir pakļauti augstam nabadzības riskam. Personas ar kustību ierobežojumiem saskaras ar vides pieejamības trūkumu un vientulību. Samierināšanās ar diskrimināciju un pašapziņas trūkums ir daudzu pētījuma dalībnieku iezīme. Turpinājumā sniegts izvērstāks raksturojums par diskriminācijas un sociālās atstumtības pieredzi dažādos aspektos.

64 BISS (2015). *Pētījums par administratīvā sloga mazināšanas iespējām un inovatīvām pieejamām bezdarba problēmu risināšanā.* Pieejams: http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/4._gala_zinojums_29.07.2015.pdf (skatīts 24.10.2016.), 47.–52.lpp.

Diskriminācija darba attiecībās

No visām pilngadīgajām personām ar invaliditāti darba attiecībās ir apmēram ceturtā daļa. Saskaņā ar VSAA datiem pēdējos gados vērojama tendence, ka nedaudz paaugstinās personu ar invaliditāti īpatsvars, kas ir VSAA uzskaitē kā strādājošas (% no kopējā pilngadīgo personu ar invaliditāti skaita). Ja 2012. gadā strādājošo personu ar invaliditāti īpatsvars no kopējā pilngadīgo personu ar invaliditāti skaita bija 20%, tad 2013. gadā – 23%, 2014. gadā – 24%, 2015. gadā – 25%[65].

Subsidētajās darba vietās nodarbināto personu ar invaliditāti skaits Latvijā svārstās. Piemēram, 2012. gadā subsidētajās darba vietās nodarbināto personu ar invaliditāti skaits bija 497 personas, 2013. gadā – 289 personas, 2014. gadā – 520 personas, 2015. gadā – 305 personas[66].

Interviju dalībnieku ar invaliditāti pieredze darba tirgū liecina, ka Latvijas iedzīvotāji ar invaliditāti saskaras ar diskriminējošu attieksmi, un viņu tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem bieži vien netiek nodrošinātas. Intervijās izskan, ka darba devēji nevēlas pieņemt darbā personas ar invaliditāti, jo baidās, ka darba ņēmēji ar invaliditāti daudz slimos un viņus būs nepieciešams aizvietot, bet no darba atbrīvot nevarēs:

> *Bet ar invalīdu jau ir vairāk problēmas, jo atlaist viņu nevar. Pārlikt citā darbā, ko viņš nespēj, arī nevar. Ir ierobežojumi arī no darba devēja puses. (Inv_2_14)*

> *Ja tu esi invalīds, tad darba devējs jau arī skatās ar savādāku attieksmi. Varbūt tas invalīds vairāk slimos. Piemēram, ja invalīdam vajag tās palīgierīces, tas darba devējs jau neies un neiegādāsies to, lai viņš varētu tur strādāt. (Inv_3_6)*

Arī pētījumā par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā[67] ir konstatēts, ka Darba likuma 109. panta 2. daļā iekļautie ierobežojumi darba devējam uzteikt darba līgumu ar darbinieku ar invaliditāti, traucē ne tikai nodarbināto personu atlaist, bet arī kavē šo personu nodarbināšanu, jo darba devēju vidū ir tādi, kas nevēlas uzņemties risku nodarbināt personu ar invaliditāti, ja šīs darba attiecības palielina darba devēja izdevumus. Arī Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) ziņojumā[68] ir secināts, ka šāda politika ir labvēlīga nodarbinātajām personām ar invaliditāti, bet bezdarbniekiem apgrūtina piekļuvi darba tirgum, kopumā radot negatīvu iespaidu.

Tāpat interviju dalībniekiem šķiet, ka darba devēji baidās, ka šādos gadījumos ir vairāk jāseko līdzi dažādu darba drošības normu izpildei, jo iespējamās sankcijas ir lielākas, ir arī lielākas bažas, ka darba ņēmēji varētu par ko sūdzēties:

> *Viņi teica, ka negribot strādāt ar cilvēkiem ar invaliditāti, jo, ja kaut kas notikšot, tad tā ir liela atbildība. (Inv_1_3)*

> *Negrib ar tādiem cilvēkiem strādāt darba devēji, jo baidās, jo ir cilvēki, kas par katru sīkumu iet sūdzēties. (Inv_1_3)*

Personu ar invaliditāti teiktais liecina, ka daudzos gadījumos darba devēji nav arī informēti par normatīvo regulējumu attiecībā uz darba drošību un personu ar invaliditāti nodarbināšanu:

---

65 Labklājības ministrijas mājas lapa (2017). *Nozares statistikas dati*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/text/2156 (skatīts: 09.05.2017.).

66 Labklājības ministrijas mājas lapa (2017). *Nozares statistikas dati.* Pieejams: http://www.lm.gov.lv/text/2156 (skatīts: 09.05.2017.).

67 Baltijas konsultācijas; Agile & CO (2017). *Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā*. Rīga: Baltijas konsultācijas; Agile & CO. 260. lpp. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/aktuali/lm_inv_gala_nod.pdf (skatīts 03.05.2017.).

68 OECD (2010). *Sickness, Disability and Work: Breaking the Barriers. A Synthesis of Findings across OECD Countries.* Pieejams: http://www.oecd.org/publications/sickness-disability-and-work-breaking-the-barriers-9789264088856-en.htm (skatīts: 02.05.2017.).

Tam pamatā ir arī neinformētība no darba devēju puses. Viņi ierauga invalīdu un nezina, kas ar viņu var notikt. Viņi nezina, ko viņš drīkst, ko nedrīkst, darba devēju, iespējams, atbaida problēmas, kas varētu rasties. (Inv_2_14)

Pie kā tu meklē to darbu, viņš uzzina, ka tu esi invalīds, ka tev ir otrā grupa – nu, kas tad tu par strādnieku?! Lai gan tur nekāds fizisks darbs nav. Priekšniecībai ir pavisam cita, neteiksim, attieksme, bet cita domāšana. (Inv_3_9)

Jānorāda, ka saskaņā ar pētījuma intervijās sacīto lielākoties diskriminācijas izpausmes pret personām ar invaliditāti nodarbinātības jomā tiek slēptas. Pirmkārt, atteikums pieņemt darbā ir neskaidri formulēts, netiek tiešā veidā teikts, ka darbā nepieņem tādēļ, ka ir invaliditāte, bet to var nojaust:

Ir tā, ka neviens jau man tieši nesaka. Man saka, lai es gaidu. Pierādīt neko nevar. Gaidiet, neviens jau uzreiz neatsaka. Vai tā ir diskriminācija? To nevar zināt, varbūt pa īstam nav darba. (Inv_2_2)

Otrkārt, darba devēji mēdz pārliecināt potenciālo darbinieku ar invaliditāti, ka šāds darbs konkrētajai personai nav piemērots, un arī personas ar invaliditāti dažkārt nav pārliecinātas, vai konkrētais darbs ir savienojams ar viņu veselības stāvokļa ierobežojumiem. Šādos gadījumos ir grūti izvērtēt, vai ir pamats runāt par diskrimināciju vai nav:

Nu, tas ir tāpēc tā, ka kaut kā nav ticība, ka mēs dabūsim to. Ja mēs dabūsim, vai mēs varēsim ko izpildīt. Ja dabūsim darbu, vai mēs to spēsim izpildīt? (Inv_2_11)

Vairākas intervijas tomēr parāda, ka darba devēja atteikums pieņemt darbā invaliditātes dēļ ir ļoti skaidri noprotams:

Kad iestājos darbā, man prasa, kādas ir manas iespējas. Kad atbildēju, ka esmu invalīds, man uzreiz atsaka, neņem darbā, jo es esmu invalīds. Man ir 3. grupa, es varu strādāt, bet neviens negrib. Es staigāju, bet es nevaru celt smagumu, pa kāpnēm man ir grūti iet. (Inv_2_2)

Kad es pabeidzu Saldus tehnikumu, datoriķus, es gāju meklēt darbu. Es neminēšu konkrēto iestādījumu, bet bija tā. Mani jau it kā pieņēma darbā, pateica: „Tu esi pieņemts, bet atnāc aprunāties". Es aizgāju, un viņš ieraudzīja, ka esmu invalīds, un pateica: „Nē, invalīdam te nav vietas". Es biju šokā. Es pateikšu godīgi, es viņam gandrīz pa galvu iedevu no dusmām. Iznāk tā, ja es esmu invalīds, es neesmu cilvēks. (Inv_2_12)

Personām ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar kustību traucējumiem, tai skaitā, personām, kas pārvietojas ratiņkrēslā, papildus negatīvajai attieksmei pret personām ar invaliditāti ierobežojošs aspekts ir arī vides pieejamības nosacījumi. Saskaņā ar VDEĀVK apkopotajiem datiem 2016. gada sākumā Latvijā 1. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar kustību traucējumiem bija 2238 personām, 2. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar kustību traucējumiem bija 10100 personām, bet 3. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar kustību traucējumiem bija 14225 personām. Kopā tās ir 26563 personas, kam ir invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar kustību traucējumiem[69]. Ar vides ierobežojumiem, kas būtiski ierobežo darba atrašanas iespējas, var sastapties daudzos un dažādos aspektos: personām ar kustību traucējumiem nav iespējams patstāvīgi tikt ārā no savas dzīves vietas, ir grūtības pārvietoties ar sabiedrisko transportu, bet vislielākā problēma ir potenciālās darba vietas pieejamība:

Es biju pozitīvi noskaņota darba meklējumos, kad es pārvācos uz Rīgu dzīvot. Es tiešām gribēju iet un strādāt, lai es esmu cilvēkos, un varbūt atrodu tiešām tādu darbu, kas man reāli patīk, bet es biju uz

69 Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija. (2016). *2015. gada Publiskais pārskats*. Pieejams: http://www.vdeavk.gov.lv/par-mums/gada-parskati-un-petijumi/. (Skatīts: 04.04.2017).

pāris intervijām, un ar to man arī viss beidzās, jo es meklēju darbu tā, ka, pirmkārt, ir tā vakance, un tad, otrkārt, es uzreiz skatījos un mēģināju sameklēt informāciju, vai es tur reāli tieku iekšā, vai tie apstākļi ir tādi, ka es tur tiešām varētu strādāt, lai nav bezjēdzīgi CV sūtīts, un man pasaka beigās, ka nē. Jā, es jau beigās darīju tā, ka es neteicu, ka es esmu ratiņkrēslā, jo bieži bija tā, ka tad, kad es pasaku, ka esmu ratiņkrēslā un apjautājos, vai tur var tikt, tad uzreiz ir: „Nē, mēs jau tur kurā stāvā esam, pie mums jau nevar izbraukt". (Inv_1_1)

Pavisam bezcerīgi tiek raksturotas personu ar invaliditāti iespējas atrast darbu tajās apdzīvotajās vietās Latvijā, kur vērojams augsts bezdarba līmenis, piemēram, Latgalē vai lauku teritorijās. Situācijā, kad personas ar invaliditāti konkurē ar darba ņēmējiem bez veselības problēmām un darba vietu skaits ir mazs un nepietiekams, personas ar invaliditāti nemaz vairs necer, ka viņus varētu paņemt darbā:

Tagad cilvēku ir daudz uz vienu darba vietu. Darba devējs tevi noknābās. Priekš kam darba devējam vajadzīgs cilvēks ar invaliditāti, ja viņš var paņemt tādu kā zirgs – stipru, spēcīgu cilvēku, kurš strādās. Kam viņam cilvēks ar invaliditāti? (Inv_2_4)

Mums te ir jauni, veseli cilvēki, kuri nespēj atrast darbu, bet, ja tu esi invalīds, tad, protams, ka tad ir ļoti grūti. Katrā ziņā tā, kā mums te ir, Latgalē, manuprāt, tas ir neiespējami. (Inv_2_5)

Šo pašu iemeslu dēļ mazpilsētās un laukos personas ar invaliditāti neredz arī iespējas iestāties par savām tiesībām, jo, pirmkārt, par konfliktsituācijām uzzina visi apkārtējie, un, otrkārt, darba devēji izmanto savu varu pār darbiniekiem, jo, paliekot dzīvot konkrētajā vietā, darbiniekam nav daudz alternatīvu, kur meklēt darbu:

Ja Jums būtu darbs, kas Jums patīk, piemēram, veikalā, un darba devējs pret Jums netaisnīgi izturētos? Kā Jūs aizstāvētu sevi?

Es neaizstāvētos, es ietu projām. Tāpēc, ka es zinu, [apdzīvotās vietas nosaukums], piemēram, ir trīs veikali. Es te 10 gadus jau dzīvoju, un es zinu, kādi te ir cilvēki. Cilvēki, tāpat kā bērnu dārzā, visur iet radu radiem strādāt. Ja tu esi svešinieks, tevi apēdīs. Ir jābūt stiprākam par viņiem. Tur veikalā strādāja meitenīte, tīrīja, bet, ja tev kaut kas ne tā, vai ir naudas iztrūkums, tad tevi uzreiz noēd, un tu esi vainīgs. Neko tu nevari pierādīt. Es esmu redzējusi to. Uz kasi es nemaz neietu. Par apkopēju un trauku mazgātāju es ietu. Es esmu pārāk jūtīgs cilvēks, un, ja šitā ēd nost, nē, es neietu. Biedrībā neēd tā nost. Ieej, padari savu darbiņu, atpūties, atkal padari, bet tur [veikalā] ir visu laiku jābūt ritmā. Tur ir kameras, ja kaut ko izdari nepareizi, uz tevi uzreiz bļauj. (Inv_3_7)

Viņi dara visu, lai cilvēku atlaistu. Labi, viņa [stāsta par konkrētu paziņu] ir stāvoklī, bet viņa var strādāt, tikai nevar smagus saiņus nest, bet viņi visu dara, lai tikai viņa nestrādātu. Ja viņa ir stāvoklī, tad viss, tā meitene vairs nav derīga darbam. [..] Laukos ir savādāk. Tā nav Rīga, te ir lauki! Te ir trīs veikali, skola un pasts. Cilvēki cīnās, lai varētu tikt strādāt. (Inv_3_7)

Interviju dalībnieki uzsver, ka lielākoties personas ar invaliditāti, īpaši tie, kam ir kustību traucējumi, darbu atrod pie paziņām, vai arī paši kļūst sev par darba devējiem, proti, strādā kā pašnodarbinātie, meklējot dažādas darba iespējas, kas ir viņiem piemērotas:

Kaut ko es esmu mēģinājis. Bet bezjēdzīga tā būšana. Tie, kam tur ir tas darbs, tie to ir dabūjuši caur paziņām. Ja aizbrauc uz Angliju vai Īriju ratiņos, ej pieteikties darbā pie datora vai par vadītāju, tad neviens neskatās, ka tu esi ratiņos. Tas nav šķērslis. Tevi pieņem, izej kursus, un viss. Bet pie mums ir tā, ja tu esi ratiņos, tad tu esi nevērtīgs. Un tas ir visur. (Inv_2_9)

Ņemot vērā savu pieredzi darba meklēšanā un to, ka darbu personas ar invaliditāti lielākoties var atrast tikai ar paziņu starpniecību, vairāki interviju dalībnieki, lai gan joprojām meklē darbu, neredz jēgu reģistrēties Nodarbinātības valsts aģentūrā. Šī iemesla dēļ kā bezdarbnieki oficiāli reģistrējušies ir tikai daļa no

visām personām ar invaliditāti, kas meklē darbu. Saskaņā ar NVA datiem 2017. gada janvārī no reģistrēto bezdarbnieku kopskaita (80 016 personām) 12% jeb 9601 bija persona ar invaliditāti[70].

Kopumā personas ar invaliditāti darba tirgū konkurē par labi apmaksātām darba vietām ar visiem pārējiem, līdz ar to viņu situāciju nosaka katra konkrētā indivīda konkurētspēja, kas personu ar invaliditāti gadījumā ir objektīvi ar ierobežojumiem kādu noteiktu veselības problēmu dēļ.

> *Darba tirgū, ja tu esi spējīgs konkurēt, tad tu konkurē, ja nē, tad attiecīgi tu nestrādā. (Inv_1_9)*

Nekādas priekšrocības, kas būtu personām ar invaliditāti darba tirgū interviju dalībnieki nesaskata, jo pats būtiskākais – labvēlīgāki nosacījumi darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti, viņuprāt, nav. Atbalstu darba devējiem saistībā ar subsidētajām darba vietām un iespēju saņemt kompensāciju par darba vietas pielāgošanu interviju dalībnieki nesaskata kā būtisku esošajā situācijā, jo šajā programmā ir arī daudz ierobežojumu:

> *Ja darba devējiem būtu lielāki atvieglojumi, tad viņš būtu ieinteresēts ņemt darbā cilvēkus ar invaliditāti. Tā kā tie atvieglojumi tikpat kā nekādi nav, tad nav intereses. (Inv_1_3)*

Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz izglītību

Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz izglītību ir vērojama attiecībā uz to personu ar invaliditāti grupu, kam ir kustību ierobežojumi un redzes traucējumi. Ļoti daudzas augstskolas joprojām nenodrošina vides pieejamību personām, kas pārvietojas ratiņkrēslā, kā arī personām ar redzes traucējumiem. To parāda gan pētījuma dalībnieku pieredze, gan arī 2016. gadā Tiesībsarga veiktais pētījums par Latvijas augstākās izglītības mācību iestāžu pieejamību personām ar dažāda veida invaliditāti (redze, dzirde, kustību traucējumi). Tiesībsarga veiktajā pētījumā tika apsekoti 164 augstskolu objekti, no tiem 81 augstskolu ēkas, 42 bibliotēkas un 40 dienesta viesnīcas. Pētījumā tika konstatēts, ka joprojām daļa augstskolu ēku ir slikti pielāgotas personām ar īpašām vajadzībām, vienlaikus ir arī norādīts, ka salīdzinoši biežāk ir veikti vides pielāgošanas pasākumi augstskolu ēkās, kur notiek lekcijas un semināri, retāk bibliotēkās un studentu dienesta viesnīcās (nevienā studentu dienesta viesnīcā nebija veikti vides pieejamības pasākumi personām ar redzes traucējumiem).

Tieši saistībā ar augstskolu ēku un auditoriju nepieejamību sūdzas arī interviju dalībnieki, kas pārvietojas ratiņkrēslos. Personas ar kustību traucējumiem cenšas neizvēlēties tādas mācību iestādes, kur ir ierobežota vides pieejamība, taču tas ierobežo arī viņu iespējas izvēlēties studiju programmu:

> *Man bija doma, ka es varētu mācīties tālāk, bet atkal ir tas pats jautājums, kad es meklēju – skatīties, vai es tur reāli vispār tieku iekšā, vai tā infrastruktūra ir tāda, ka ir pieejams viss. Man ir pazīstama meitene, kura arī kaut kur universitātē mācījās, un tad viņai arī it kā nebija pieejams, bet tie kursa biedri viņu tur nēsāja augšā un lejā. Nav baigi patīkami. Un nevar arī paļauties uz cilvēkiem. Jebkurā gadījumā nav tā brīvības sajūta. Liekas, ka tu reāli apdalīts esi. (Inv_1_1)*

> *Es tagad nevarētu tālāk mācīties, jo mums mācību iestādēs pārsvarā visās lielākajās nevar īpaši tikt iekšā. Ja es būtu viegla meitenīte, tad mani staipītu čaļi. Bet tā kā man ir 100 kg, tad diez vai mani tur staipīs kāds apkārt. (Inv_1_8)*

> *Tas vienkārši ir jāskatās pēc iestādes, kas ir pielāgota, jo es saprotu, ka speciāli nevienu vietu nepielāgos. (Inv_2_15)*

70 Labklājības ministrijas mājas lapa (2017). *Nozares statistikas dati*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/text/2156 (skatīts: 09.05.2017.).

Personas ar kustību traucējumiem, kuriem ir bērni skolas vecumā, saskaras arī ar problēmu, ka viņu bērnu tiesības ir ierobežotas, jo, piemēram, ja bērns mācās pirmsskolas izglītības iestādē un viņa grupa atrodas pirmskolas izglītības iestādes tipveida ēkas otrajā stāvā, māte ratiņkrēslā nevar palīdzēt bērnam noģērbties un apģērbties, aiziet līdz mācību telpas ieejai, apmeklēt vecāku sapulces un tml.

Interviju dalībnieki stāsta arī par kuriozām situācijām, kad Nodarbinātības valsts aģentūras programmu ietvaros organizētie kursi personām ar invaliditāti notiek telpās, kuras nav pieejamas personām ratiņkrēslos, vai arī par kursiem bezdarbniekiem nevar atbildēt uz jautājumu, vai šajā konkrētajā gadījumā ir nodrošināta vides pieejamība, vai ir pieejamas autostāvvietas personām ar invaliditāti:

> *Ir bijis kuriozs. NVA organizēja kursus invalīdiem, un tie notika 2. stāvā. Pilnīgi bez jautājumiem, vienkārši tas notiek šeit. Esiet laipni gaidīti. Bez komentāriem. (Inv_2_15)*

> *Par tiem bezdarbniekiem arī ir jautājums – viņi tur piedāvā bezgalīgos kursus visādus. Es skatījos, mani tur interesēja ļoti daudzi, bet tas pirmais jautājums ir, vai es tikšu iekšā tur, kur viņi notiek. Un tad tur arī bija tā, ka īsti neviens nemācēja atbildēt. Saka, ka Zinātņu akadēmijā būs kursi tādi un tādi. Tur vesela rinda bija, kas mani interesēja, bet vai tur tiek iekšā, to neviens nemācēja pateikt. Apmēram – meklē un domā pati. Es jautāju, vai es tikšu iekšā, vai tur ir kāda invalīdu autostāvvieta, kur es mašīnu varu atstāt, lai man nav jāiet gabals, kur es pat nezinu, vai es uz trotuāra tikšu augšā vai lejā, un beigās atbilde bija tāda, ka ieteica man skatīties tos kursus, kuri ir viņu telpās. Ļoti vienkārši! Ar to man arī tā vēlme izbeidzās apmeklēt kādus kursus. (Inv_1_1)*

Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu

Intervijas dalībnieku vidū tikai viena persona ar invaliditāti, saistītu ar kustību traucējumiem, varēja dalīties ar pieredzi par personu ar invaliditāti iespējām izmantot savas tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu. Informantes sūdzības pamatā bija tas, ka viņai kā personai, kas pārvietojas ratiņkrēslā, nav iespējams reģistrēt savu bērnu pie ģimenes ārsta, jo ģimenes ārsti māmiņai ratiņkrēslā atsaka piereģistrēt bērnu pie sevis un netiek nodrošināta vides pieejamība. Uzdrīkstēties iesniegt prasību tiesā šādā jautājumā viņu pamudināja vīrs un draugi, kas strādāja advokātu birojā un bija ar mieru uzņemties ar tiesu saistītās izmaksas:

> ***Bet toreiz tā iniciatīva tiesāties nāca no tevis vai no tā advokātu biroja?***
>
> *Iniciatīva nāca no viņiem, jo tas bija baigais resurss. Es to par savu naudu nedarītu. Man vīrs arī bija visā tajā klāt un iesaistījās. Viņam tā arī bija baigā sāpe. Viņš pats toreiz strādāja tajā invaliditātes jomā. Tas viņam arī bija kaut kas tāds ļoti svarīgs. (Inv_1_5)*

Kopumā tiesas procesu informante raksturo kā nepatīkamu, jo saskārās ar situāciju, kad viņas apgalvojumi tiek apšaubīti un viņas vēlme panākt kādus uzlabojumus vides pieejamības jomā tiek uzskatīta par absurdu. Gan konkrēto primārās veselības aprūpes iestāžu, gan tiesneses attieksmi pret viņu informante raksturo kā neieinteresētu un bez izpratnes par problēmām, ar kurām viņa kā jaunā māmiņa saskaras, piemēram, bez iespējām patstāvīgi iekļūt kādā veselības aprūpes iestādē:

> ***Bet kā vispār tā tiesa noritēja?***
>
> *Nu, es ļoti jutu to – ko tu te vispār dari, ko ņemies? Nekas taču nav noticis! Nu, apmēram tā.*
>
> ***No kā bija tāda attieksme?***
>
> *No tās tiesneses. Tā pēdējā tiesnese vispār bija ļoti rupja [..]. Tur vēl bija tāda muļķīga situācija par to, ka mēs gājām uz vienu poliklīniku, kas mums tobrīd nebija pieejama, bet tur saka, ka ir [nodrošināta vides pieejamība]. Un man tāds pēkšņi – ārprāts! Nevar būt, ka es kaut ko sajaucu, jo bija jau trīs gadi pagājuši no tā notikuma. Bet es atceros, ka tur nebija tā uzbrauktuve. Un beigās izrādījās, ka tieši uz to laiku, kad mēs tur bijām, uzbrauktuve bija demontēta, lai tur kaut ko ar izdarītu. Man beigās bija*

taisnība, bet bija ļoti tāda attieksme no tās tiesneses - ko es te vispār runāju!? [..] Vispār drausmīgi tas viss bija. Mēs vēl varējām tur kaut ko tālāk darīt, bet es teicu, ka viss, jo tā attieksme bija pazemojoša. Es nevaru to savilkt tieši ar invaliditāti, bet viņa bija pazemojoša, īpaši tajā pēdējā tiesā, jo tā tiesnese bija tāda īpaša. (Inv_1_5)

Neskatoties uz nepatīkamajām emocijām saistībā ar tiesas procesu, intervijas dalībniece atzīst, ka tiesas procesam kopumā bija pozitīva ietekme uz izpratnes paaugstināšanos par vides pieejamības jautājumiem veselības aprūpes iestādēs:

Īstenībā tas process bija baigi vērtīgais, jo tas ir vienkārši absurds, tas ir izpratnes trūkums, jo nauda jau beigās atradās, un tās visas iestādes reāli kļuva pieejamas, bet tā attieksme sākumā bija, ka nav naudas, un tas viņām neinteresē. Tas bija pats galvenais rezultāts. (Inv_1_5)

Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz pakalpojumiem

Diskriminācijas pieredzi saistībā ar tiesībām uz pakalpojumiem interviju dalībnieku vidū raksturo divu tipu situācijas. Pirmkārt, tie ir gadījumi, kad pakalpojums nav pieejams un netiek nodrošināts vides pieejamības dēļ. Otrkārt, tās ir situācijas, kad pakalpojumi, kas likumīgi pienākas konkrētajai personai tiek sniegti nekvalitatīvi vai arī pazemojoši.

Pētījuma informanti atzīst, ka vides pieejamības ziņā situācija Latvijā pakāpeniski uzlabojas, tomēr joprojām daudzas publiskas ēkas, kurās tiek sniegti pakalpojumi, nav pieejamas personām ar kustību ierobežojumiem. Vissarežģītākās un interviju dalībniekiem smagākās situācijas ir tās, kad vides pieejamības dēļ nav pieejami vai ir apgrūtināta pieejamība veselības aprūpes pakalpojumiem:

Ģimenes ārsts arī ir 2. stāvā, bet viņš ir pieejams tādā ziņā, ka viņš nokāpj lejā. (Inv_2_15)

***Ģimenes ārsts nebija pretimnākošs – bērns nav pilngadīgs, Jums jānāk līdz! Bērnu poliklīnikas 2. stāvs, ar ratiņiem iebraukt nevar.** (Inv_1_2)*

Interviju dalībnieku ar kustību ierobežojumiem vidū bieži tiek minēti piemēri, kad vides pieejamība publiskām ēkām ir nodrošināta tikai formāli, proti, pēc nesen veikta remonta, tai skaitā, uzlabojot vides pieejamību, vides pieejamības elementi tomēr nav nodrošināti tā, lai tos patiešām būtu iespējams izmantot (piemēram, pandusi ir par stāvu; panduss beidzas ar kāpnēm vai stabu utt.):

Vēl te bija uztaisīta uzbrauktuve cilvēkiem ratiņos, bet katastrofālā kvalitātē, un [novada] dome neliekas ne zinis. Bija vesels raksts par to vietējā avīzē. Un daudzi par to ir neapmierināti. (Inv_2_9)

Telpu pieejamība. Vēl joprojām ar to ir problēmas. Piemēram, pie [novada] domes ir uzbrauktuve, bet tik stāva, ka bez citu palīdzības uzbraukt nevar. Uzbrauktuve ir ķeksīša dēļ. (Inv_1_6)

Tu tālāk netiec par to ieeju. Kas par stulbumu tas ir? Ķeksīšiem tikai visa valdība visu dara. (Inv_1_8)

Cits intervijas dalībnieks stāstīja par kādas bankas personāla atteikumu apkalpot cilvēku ratiņkrēslā, jo konkrētā persona nevarēja bankā iekļūt:

Lielākā daļa šo [diskriminācijas] situāciju ir saistītas ar nepieejamību. Konkrēts gadījums man bija ar banku, kad ir kāpnes. Cilvēks, kas bija ar mani, palūdza, lai personāls iziet ārā ar mani aprunāties, bet ignorēja manu lūgumu un mani neapkalpoja. Tāda konkrēta situācija. Vairāk šie jautājumi saistīti ar vides nepieejamību. Nevar žēloties. Pārējie cilvēki ir pretimnākoši. (Inv_1_9)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Personas ar invaliditāti līdzīgi kā citu grupu pārstāvji saskaras arī ar to, ka pakalpojumu sniedzēji ir nelaipni, nevēlas iedziļināties viņu problēmas. Visvairāk cilvēkus sarūgtina gadījumi, kad pakalpojumu sniedzējam tieši sava amata pienākumu ietvaros būtu jāsniedz palīdzība, bet palīdzība netiek sniegta, vai tiek sniegta negribīgi. Konkrētie piemēri attiecas uz veselības aprūpes iestādēm, Tehnisko palīglīdzekļu centru un sociālajiem dienestiem. Šie gadījumi gan, iespējams, nav uzskatāmi par diskrimināciju, bet raksturo situāciju Latvijā un paskaidro, kādēļ daudzi cilvēki nemaz neizskata iespēju cīnīties par savām tiesībām:

> *[Par Tehnisko palīglīdzekļu centru] Parasti ir tā sajūta, ka mēs apgrūtinām tos cilvēkus. [..] Tā attieksme bija apmēram tāda – ko jūs te nākat, jo mums tāpat ir daudz darba!? [..] Piemēram, uz sociālo dienestu es arī vairs negribu iet, jo tā attieksme ir drausmīga! Tā kā man baigi vajag kaut ko, un viņi baigi negrib to visu dot. Negrib pat izstāstīt, kas man pienākas. [..] īstenībā tas nenormāli daudz laika paņem – šo visu uzrakstīt, aizsūtīt, ņemties,* ***viņi atrakstās visu laiku, jo viņi pat neiedziļinās.*** *Tas ir gandrīz bezjēdzīgi. [..] Tādas pretrunas starp to, ka nāciet, jums pienākas, bet nē, mēs jums nedosim. Un tad tu kā nabadziņš sajūties. (Inv_1_5)*

> *Sociālais dienests, tā arī ir pazemošana. [..] Es jutos pazemota, apkaunota. Es nekad vairs tur [uz sociālo dienestu] neiešu. (Inv_2_3)*

> *Es pati esmu strādājusi pašvaldības policijā. Es zinu, kā no tās puses tas viss izskatās, un, strādājot ar bāriņtiesas bērniem un sociālās palīdzības klientiem, bieži vien tā palīdzība bija formāli. Papīri tiek pārsūtīti pa labi, pa kreisi. (Inv_2_5)*

Pētījumā veiktās intervijas ar sociāli aktīvām personām ar invaliditāti parāda, ka viņu vidū diskriminācija tāpat ir bieži novērojama, bet sociāli aktīvi cilvēki to labāk atpazīst kā diskrimināciju un noteiktās situācijas var iestāties par savām tiesībām. Visticamāk iestāšanās par savām tiesībām gan neizpaudīsies kā prasības iesniegšana tiesā, bet gan kā spēja sevi aizstāvēt noteiktā situācijā, piemēram, kad personu ratiņkrēslā negrib ielaist naktsklubā, uzskatot, ka tā šādām personām nav piemērota vieta:

> *Kādreiz man ir bijis tā, ka mani neielaiž klubā Rīgā tikai tāpēc, ka es esmu ratiņos. Man prasa, ko es tur klubā darīšu. Tad es teicu, ka ziņošu žurnālistiem, tad ielaida. Ja šitā nepiedraud, tad ir problēmas. (Inv_2_9)*

Iemesli, kādēļ nevēršas pret diskrimināciju

Attiecībā uz diskriminācijas novēršanu, pētījumā paša uzmanība ir pievērsta jautājumam, kādēļ personas ar invaliditāti nemeklē atbalstu diskriminācijas gadījumā un neiestājas par savām tiesībām. Sastopoties ar diskrimināciju personām ar invaliditāti būtu jāvēršas pēc palīdzības un jāaizstāv savas tiesības, bet personai vai organizācijai, kas izturējusies diskriminējoši, būtu jāsaņem sods. Diemžēl Latvijā šāda lietu loģika pagaidām nav novērojama kā ikdienišķa parādība, bet tieši otrādi. Viens no informantiem norāda, ka vissliktākajā situācijā ir tieši tie, kam ir visgrūtāk, un tieši šī grupa visbiežāk ir pakļauta diskriminācijai:

> *Jo cilvēks pats nevarīgāks, jo attieksme ir īstenībā drausmīgāka. To es esmu novērojusi. (Inv_1_5)*

Pētījums atklāj, ka galvenais iemesls, kādēļ personas ar invaliditāti, neiestājas par savām tiesībām, ir administratīvās jeb birokrātiskās procedūras, kas prasa ļoti daudz laika un enerģijas:

> ***Kāpēc Jūs neiestājāties par savām tiesībām?***
> *Latvijā ir liela birokrātija. Kamēr visi papīri iziet cauri, pašam nervi beigti. [..] Cilvēki domā, arī es, ka tam nav jēgas. Kamēr visus papīrus sakārto, viss jau ir aizmirsts. Nav tas tik vienkārši kā citās valstīs. Ja jau būtu vienkārši, tad cilvēki ietu. (Inv_1_3)*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Tā varētu būt birokrātija. Cilvēks kaut ko iesniedz, kaut ko grib uzlabot, bet atsaka. (Inv_2_14)

Birokrātija. Tam visam iziet cauri ir ļoti grūti. Tas ir traki īstenībā. (Inv_1_1)

Paradoksālā kārtā tieši administratīvais slogs ir tas, kas daļai personu ar invaliditāti samazina iespēju saņemt valsts un pašvaldību pakalpojumus, kas iecerēti, lai atbalstītu personas ar invaliditāti. Pie šiem pakalpojumiem pieder gan mājokļa pielāgošana, gan asistenta pakalpojums, gan tehnisko palīglīdzekļu nodrošinājums un citi pakalpojumi. Veiktās intervijas ļauj secināt, ka minētos pakalpojumus biežāk saņem tās personas ar invaliditāti, kas pašas vai kuru tuvinieki ir pietiekoši aktīvi, lai šos pakalpojumus „izcīnītu", bet visām personām ar invaliditāti tie nav pieejami, jo tam nav pietiekošu resursu:

Pats trakākais jau droši vien ir no valsts iestādēm. Mēs visi zinām, ka ir ļoti, ļoti liela birokrātija. Lai tiktu pie kaut kāda atbalsta no valsts, ir jāiziet cauri ellei, ja godīgi. (Inv_1_1)

Otrs būtiskākais iemesls, kas noteiktās situācijās personas ar invaliditāti attur iestāties par savām tiesībām, ir tas, ka neredz tam jēgu, personīgu ieguvumu. Piemēram, diskriminējoša attieksme no darba devēja ir ļoti nepatīkama, bet, sūdzoties par darba devēju kādā kontrolējošā institūcijā, piemēram, Valsts darba inspekcijā vai Tiesībsargā, konkrētā persona visticamāk konkrēto darba vietu tāpat nesaglabās vai neiegūs, vai arī pat nevēlēsies tur vairāk strādāt, sabojāto attiecību dēļ:

Kad Jūs jūtat tādu attieksmi, vēlaties aizstāvēt savas tiesības?
Nē, jo es negribētu tādā vietā strādāt. Es tāpat tur nestrādāšu. Bet tīri, lai tā situācija mainītos, es nezinu, ko tur varētu darīt. [..] Daudzi, kas ir kaut ko darījuši, ir sapratuši, ka tā ir reāla laika izšķiešana. (Inv_1_5)

Es uzskatu, ka nav jēgas meklēt palīdzību. Pirmkārt, nezini visus likumus. Tas ir ļoti ilgi. Dēļ diviem vai trīs simtiem to darīt [nav jēgas]. (Inv_2_8)

Ja es arī pacīnīšos, dabūšu to darbu, es vienalga būšu nevēlams tajā vietā. Ko es panākšu? Es dabūšu darba vietu, un tajā vietā pret mani būs slikta attieksme. (Inv_2_14)

Ja tu zini, ka tas gala rezultāts nebūs tavā labā, tad nav jēgas. (Inv_1_1)

Pētījumā veiktās intervijas ar sociāli aktīvajām personām ar invaliditāti parāda, ka arī tie, kas kādreiz ir bijuši aktīvi un iestājušies par savām tiesībām, ar laiku nogurst no šāda veida aktivitātēm un izvēlas nekonfliktēt un necīnīties. Īpaši tas varētu būt raksturīgs tiem, kas ir vīlušies savu aktivitāšu rezultātos un nav guvuši gandarījumu par ieguldītajām pūlēm:

Ir citas valsts iestādes, kas saka, ka viss ir kārtībā, jo nav bijis neviens iesniegums vai sūdzība. Ir arī pat bijis tā, ka ir sūtītas sūdzības, bet viņi tik un tā saka, ka viņiem nav bijušas sūdzības. [..] Tas ir kā cīnīties ar kaut kādu baigo neuzvaramo. Gribas jau vienkārši dzīvot, nevis kā tādam bubulim staigāt riņķī, piesieties un rakstīt kaut ko mūžīgi. [..] Līdz kaut kādam brīdim es arī ļoti mēģināju glābt pasauli, bet beigās vairāk tomēr pievērsos sev. (Inv_1_5)

Apdzīvotajās vietās ārpus Rīgas, kur cilvēki labāk viens otru pazīst, piemēram, Daugavpilī un daudzās citās apdzīvotās vietās, interviju dalībnieki norāda, ka būtisks faktors, kādēļ personas ar invaliditāti neiestājas par savām tiesībām, ir bailes. Cilvēkiem ir gan bailes pazaudēt jau piešķirto atbalstu, gan arī bailes, ka informācija par sūdzēšanos izplatīsies arī citu darba devēju vidū, un nebūs iespēju atrast darbu. Tas liecina, ka personas ar invaliditāti jūtas tiesiski pilnīgi neaizsargātas, ja saredz iespēju, ka pakalpojumus vai atbalstu, kas formāli pienākas, varētu zaudēt, pasliktinoties attiecībām ar pakalpojumu sniedzēju:

Ļoti daudzi baidās, cik es zinu. Ne tikai par sevi runājot, bet arī kad mums organizācijā ir vajadzējis kaut ko aktīvi padarīt, paprotestēt vai iesaistīties, cilvēkiem ir bail, jo tad viņiem vispār noņemšot visus

pabalstus un naudu, piemēram, tādos mazākos miestos, ja tu reāli kaut ko sāc sprēgāt, jo tur visi ir savējie. Tāds konflikts par to, ka tu īsti nevari iebilst pret lietām, jo visi ir savējie, un visi zinās, un pēc tam tās attiecības pamatīgi sabojāsies, un tiešām kādas lietas neiedos, kas tev pienākas. (Inv_1_5)

Bailes varbūt no atriebības. Es to arī izjutu kā atriebību – šajā cehā nederi, iedos kaut ko vieglāku, bet priekšnieki jau vienojušies, ka nekas nebūs. Nekāda arodbiedrība tur nelīdz. (Inv_2_1)

Šuvējai tas neder, jo līdz ko sāksi aizstāvēt savas tiesības, tu tiksi atlaista. (Inv_2_3)

Ja iesi žēloties par viņiem, tad rēķinies, ka tu tur vairs nestrādā. (Inv_2_8)

Visi baidās par savu vietu, baidās kaut ko zaudēt. [Apdzīvotās vietas nosaukums] invalīdu biedrība baidās kaut ko iebilst, jo baidās par naudas lietām, ka kāds kaut ko uzreiz nogriezīs un nedos. Viņiem ir bailes, ir spiediens no cilvēkiem apkārt. Es esmu izgājis cauri savai ellei. Es biju uz dzīvības robežas. Man domāšana ir savādāka, es eju un daru, un cīnos. (Inv_2_9)

Pētījuma dalībnieki arī atzīst, ka daļa personu ar invaliditāti ir ļoti trūcīgi, un tas būtiski ierobežo gan viņu iespējas iestāties par savām tiesībām, gan arī vēlmi mēģināt kaut ko mainīt, jo sajūtu līmenī dzīve tiek uztverta kā netaisnība, ko nav iespējams izmainīt:

Mums ir ļoti ierobežoti līdzekļi. Reti kuram ir tāds stāvoklis kā man. Es esmu puslīdz nodrošināts. [..] Ir tādi cilvēki, kas vispār varbūt reizi mēnesī tiek ārā uz ielas. Viņš ir vienkārši tik nikns pret sabiedrību, ka viņš neko negrib. (Inv_1_8)

Cilvēki jau varbūt gribētu kaut ko darīt. Bet, ja man advokāts maksā 200 EUR, bet pabalsts 60 EUR. Es neko nevaru izdarīt. (Inv_2_12)

Neviens advokāts sakarā ar invaliditāti Tevi neņems, jo viņš zina invalīda finansiālo stāvokli, turklāt, ja viņš vēl nestrādā, tad atteiks to pakalpojumu. (Inv_3_1)

Man nav tādas naudas summas, lai es varētu par tiesām samaksāt. (Inv_3_9)

No vēršanās tiesā diskriminācijas gadījumā vai arī aktīvas iestāšanās par savām tiesībām attur ne tikai finansiāli ierobežojumi, bet arī neticība tam, ka kaut ko iespējams panākt un ka kāds palīdzēs:

Bet kur vēl vērsties, lai dabūtu to palīdzību? Tiesā jau man vajag advokātu, ne tikai apmaksāt tiesas izdevumus, es izdošu naudu, un beigās tāpat par muļķi palikšu. (Inv_2_1)

Es domāju, ka neviens man nepalīdzēs. Kam ir kāda darīšana gar manu veselību? [..] Man nav ticība, ka kāds cits man varētu palīdzēt. (Inv_2_2)

Kas viņus aizstāvēs? Kur? Cik nervu man aizgāja bojā sociālajā palīdzībā? Es vairs nekur un nekad neiešu. (Inv_2_3)

Daudzi interviju dalībnieki ir saskārušies ar formālu attieksmi un nevēlēšanos iedziļināties konkrētās personas problēmās gan vēršoties veselības aprūpes iestādēs, gan sociālajā dienestā, gan pie dažādiem citiem pakalpojumu sniedzējiem, un uzskata, ka daļa no valsts un pašvaldību iestādēm vienkārši „formāli atrakstās", bet reālu atbalstu nav gatavi sniegt. Tas arī nemotivē meklēt palīdzību:

Jā. Tas ir pārsvarā bezjēdzīgi, jo viņi vienkārši atrakstās brutāli. Vai arī situācijās, kad es lūdzu kādu nestandarta iedziļināšanos un izpratni par kādu lietu vai situāciju, tad nav tādas. (Inv_1_5)

To, ka personas ar invaliditāti neiestājas par savām tiesībām, jo nezina, kur jāgriežas pēc palīdzības, interviju dalībnieki vērtēja pretrunīgi. Daļa norāda, ka informāciju, ja nepieciešams, ir iespējams atrast un personas ar invaliditāti ir informētas par savām tiesībām un iespējām:

> *Domāju, ka [personas ar invaliditāti] zina, ir informēti [par to, kur griezties pēc palīdzības], bet nevēršas aiz viena iemesla, – ka nepalīdzēs. (Inv_1_4)*

> *Ja es arī kaut ko nezinu, tad es jautāju draugiem vai paziņām. Ir jāmeklē un jājautā, un tad jau var atrast visu. (Inv_1_1)*

> *Es domāju, ka ja būtu tāds gadījums, es meklētu, uzzinātu kaut kur. (Inv_3_5)*

Citi savukārt uzsver, ka informācijas trūkst, un pat sociālie darbinieki pašvaldību sociālajos dienestos nepārvalda normatīvo regulējumu par to, kādi pakalpojumi personām ar invaliditāti pienākas:

> *Ne visi zina, kur un kādu palīdzību var dabūt. Es arī nezinu. Nekur nav rakstīts, nekur nav dzirdams, ko darīt. Nav informācijas. Kur dabūt, arī nezinu. (Inv_2_2)*

Jāuzsver, ka kvantitatīvo aptauju dati, kur personām ar invaliditāti ir jautāts, vai Jūs zināt, kurā iestādē vērsties diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma gadījumā, tikai 29% aptaujāto personu ar invaliditāti norāda, ka viņi ir informēti par to, kurā iestādē būtu jāvēršas diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma gadījumā (biežāk vīrieši, strādājošie, cilvēki ar augstāko izglītību). Taču vairākums jeb 71% atzīst, ka viņi nezina, kurā iestādē būtu jāvēršas šādā gadījumā. Atbildot uz jautājumu "Kur Jūs vērstos pēc palīdzības, ja Jums nāktos saskarties ar diskriminējošu vai nevienlīdzīgu attieksmi?", aptuveni trešā daļa personu ar invaliditāti vispirms vērstos pie ģimenes (39%) vai personu ar invaliditāti nevalstiskajā organizācijā (33%), un 26% respondentu grieztos Tiesībsarga birojā[71].

Daži informanti norāda, ka ir samierinājušies ar diskrimināciju un nevēlas pielikt pūles, lai aizstāvētu savas tiesības, jo cīņa par savām tiesībām ir ļoti nogurdinoša, un vieglāk ir samierināties ar pastāvošajiem ierobežojumiem un diskrimināciju:

> *Nekas nemotivētu. Es jau esmu pieradusi pie zaudējumiem. Zinu, ka diskriminācija būs. Pieņemsim, ka Jūs mani aizskarat, un es aizietu pie advokāta un vērstos pēc palīdzības, tas ilgais process mani nokausētu. (Inv_3_1)*

Samierināšanās ar pastāvošo kārtību ir saistīta arī ar konkrētās personas rakstura īpašībām, jo ir cilvēki, kas ir pārliecinātāki par sevi, spēj iebilst un formulēt savu nostāju, bet citiem raksturīgs konformisms, vēlēšanās nekonfliktēt. Šādos gadījumos viena no vajadzībām ir vajadzība pēc ticības saviem spēkiem, pārliecība par sevi, un to varētu palīdzēt veicināt psihologa konsultācijas:

> *Ja ir stingrāks raksturs, kā manai māsai, tad tu pasaki, lai tev nesaka tā un tā, ka es darīšu savu darbu, un, ja kas, nosūdzēšu Darba inspekcijai. Es neesmu cīnītāja. Un nav arī jēgas. (Inv_3_7)*

Vairākās intervijās izskanēja arī viedoklis, ka iestādēm, kurām būtu jāsniedz atbalsts, nevar uzticēties, un tādēļ tajās nevērstos pēc palīdzības. Viens no iemesliem, kādēļ daži interviju dalībnieki neuzticas sociālajiem dienestiem, ir konfidencialitātes neievērošana:

> *Nav arī uzticības tām iestādēm. Viņi paši [sociālais dienests] pārkāpj noteikumus, viņi stāsta apkārt*

71 Factum (2014) *Pētījums par ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu. Personu ar invaliditāti aptauja.* Tiesībsargs. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf (skatīts 02.05.2017.).

[neievēro konfidencialitāti]. Nevar uzticēties. Izstāstu, kāda mājās problēma, viņi stāsta citiem. [..] Viņi daudz palīdz cilvēkiem, tikai viņi runā apkārt lietas. Ja tev nav, ko ēst, vai nav apavu, tad viņi izstāsta citiem, un citi stāsta mums – o, jums nav tas un tas! Mums ir kauns. (Inv_3_7)

Nodaļas noslēgumā jāatzīmē, ka ir arī tādi pētījuma dalībnieki ar invaliditāti, kas uzskata, ka, ja viņi saskartos ar diskrimināciju un viņu tiesības būtu aizskartas, viņi meklētu palīdzību, un zina, kur vērsties pēc palīdzības:

Bet, ja mēs tā teorētiski pieņemam, ka darbā ir notikusi netaisnīga attieksme pret Jums, [..] un Jūs saprotat, ka tiek pārkāptas Jūsu tiesības?

Nu jā, tad vajadzētu vērsties darba inspekcijā. Nu man tā liekas. Vai nu tur kaut ko sociālo dienestu, nē, nu darba inspekcija tālāk izstāstītu, kur tālāk vērsties. Nu nesēdētu, tas tiešām. (Inv_3_5)

Kopumā galvenais iemesls, kādēļ personas ar invaliditāti neiestājas par savām tiesībām, ir administratīvās jeb birokrātiskās procedūras, kas rada šķēršļus, un tas, ka tiesību aizsardzībā patērētie resursi (laiks, pūles, finanšu līdzekļi) neatsver ieguvumus. Daudzām personām ar invaliditāti ir bailes – gan pazaudēt jau piešķirto atbalstu, gan iegūt sūdzētāja slavu. Daļa personu ar invaliditāti ir trūcīgi, un tas būtiski ierobežo gan viņu iespējas iestāties par savām tiesībām, gan arī ietekmē viņu pašapziņu, tai skaitā, ticību tam, ka ir iespējams kaut ko mainīt.

Nabadzības risks

Personas ar invaliditāti lielā mērā ir pakļautas nabadzības un ar to saistītajam sociālās atstumtības riskam, jo liela daļa no šīs grupas nevar atrast sev piemērotu darbu, nestrādā, līdz ar to viņu ienākumi ir minimāli. Ja šādā situācija nav ģimenes locekļu vai draugu, kas sniedz atbalstu, personām ar invaliditāti ir ļoti grūti nodrošināt sev visu nepieciešamo, un, ja nav darba, viņi cieš no nabadzības.

Vai Jums veselības problēmu dēļ ir bijušas grūtības atrast darbu?

Nē. Ja rokas, kājas ir, galva ir, tad var. Bija smagi strādāt, bet kaut kā jau jāizdzīvo. Ar [invaliditātes] pensiju nevar izdzīvot. [..] Ja būtu pensijas lielākas, katram 500, tad varētu izdzīvot, bet tā kā mums ir 100 pāri, tad ar tādu nevaram. Bērna nauda vispār 34 eiro. Radiem prasām, radi palīdz mums. (Inv_3_7)

Saskaņā ar pašvaldību sniegto informāciju personu ar invaliditāti skaits, kas ir trūcīgas personas statusā, pēdējos gados ir samazinājies. Ja 2012. gadā 13873, bet 2013. gadā 13910 personām ar invaliditāti tika piešķirts trūcīgas personas statuss, tad 2014. gadā – 12427, bet 2015. gadā – 7970 personām ar invaliditāti bija piešķirts trūcīgas personas statuss[72]. Pētījumā veiktās intervijas ļauj secināt, ka visgrūtāk ir tiem, kam nav ģimenes atbalsta.

Personas, kas ir bezdarbnieki ar invaliditāti, tai skaitā, personas ar zemu izglītības līmeni un invaliditāti, ir lielākā mērā pakļautas nabadzības riskam. Ja pirms traumas vai saslimšanas persona ir strādājusi fizisku darbu un pēc invaliditātes iegūšanas šādu darbu veikt vairs nevar, nereti cilvēki nespēj pielāgoties darba tirgus prasībām un kļūst par ilgstošajiem bezdarbniekiem. Daudzos gadījumos šīs personas iegūst arī trūcīgās personas statusu. Trūcīgā statusu pašvaldība nosaka saskaņā ar MK noteikumiem[73] un tajos paredzēto minimālo ienākumu vienam personai – 128,06 eiro mēnesī (šis ienākumu slieksnis ir visā valsī vienāds, vērtēti tiek vidējie ienākumi mēnesī pēdējo trīs mēnešu laikā).

72 Labklājības ministrijas mājas lapa (2017). *Nozares statistikas dati*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/text/2156 (skatīts: 09.05.2017.).

73 Ministru kabineta 2010. gada 30. marta noteikumi Nr. 299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu". Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=207462 (skatīts: 11.05.2017.).

Tās personas ar invaliditāti, kuru vienīgais ienākuma avots ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts invaliditātes gadījumā[74], bieži vien atbilst nosacījumiem, lai iegūtu trūcīgā statusu, jo analīzes brīdī valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēri (mēnesī) bija 83,24 EUR personām ar I invaliditātes grupu, 76,84 EUR personām ar II invaliditātes grupu, 64,03 EUR personām ar III invaliditātes grupu, 138,74 EUR invalīdiem kopš bērnības ar I invaliditātes grupu, 128,06 EUR invalīdiem kopš bērnības ar II invaliditātes grupu, un 106,72 EUR invalīdiem kopš bērnības ar III invaliditātes grupu[75].

Personas ar invaliditāti, kas ir trūcīgas, saskaras ar negatīvu attieksmi un izjūt sociālo atstumtību un diskrimināciju arī sava ārējā izskata dēļ, kas apgrūtina arī darba atrašanu:

> *Tā kā man ir tagad invaliditāte, tad, protams, šeit [pilsētas nosaukums] nav arī tāda darba. Man ir bērni un mazbērni jau. Nu, grūti atrast darbu. Ir tāda attieksme, ka tu neesi tā apģērbies. No malas skatās, ja tāds nabadzīgāks, tad ar tādu neielaižas. (Inv_3_6)*

Dažās intervijās ar personām ar invaliditāti, kam ir zema izglītība, atklājās, ka šajā grupā ir personas, kas neprot rīkoties ar naudu, izvērtēt no finanšu riska viedokļa dažādus „projektus", kuros iesaistās, un tādēļ ir pakļautas apkrāpšanas iespējām. Pētījumā interviju dalībnieki dalījās ar divu veida šādām pieredzēm. Vienā gadījumā persona ar invaliditāti tika apkrāpta, jo uz sava vārda paņēma kredītu bankā, visu naudu atdodot paziņai. Par šo lietu šobrīd ir ierosināta arī tiesvedība:

> ***Netaisnīga vai aizskaroša attieksme, diskriminācija ir novērojama dažādās jomās, vai bez tā, ko minējāt, vai ir bijusi vēl kāda diskriminācija, aizskaroša attieksme piedzīvota?***
>
> *Par kredītu. Viena mana paziņa baznīcā vāca ziedojumus, un viņai bija pārskaitījums uz kontu DNB bankā. Un viņai vajadzēja tādu muļķi kā es.*
>
> ***Jūs apšmauca?***
>
> *Viņa mani izmantoja pases nolikšanai un naudas izņemšanai. Es izmantoju pasi, lai paņemtu kredītu un atdotu viņai.*
>
> ***Viņa Jūs tā kā apvārdoja, pārliecināja doties uz banku, paņemt kredītu un pēc tam to naudu atdot viņai?***
>
> *Jā. Es atdevu visu naudu. 1010 eiro. Un tad viņa manus datus paturēja pie sevis.*
>
> ***Tagad ir uzsākts tiesas process?***
>
> *Jā, tas bija laikam 2013. gadā.*
>
> ***Kā Jūs sapratāt, ka esat izmantota ļaunprātīgos nolūkos?***
>
> *Sociālie [sociālais dienests] man pateica. Es neuztraucos, jo kad sociālie nokārtoja policijas lietas, tad man piešķīra liecinieka statusu. Lieciniekam nav jāmaksā.*
>
> ***Kā Jūs nokļuvāt pie sociālā darbinieka un kā viņš uzzināja par šo situāciju, par krāpšanu?***
>
> *Es ilgi slēpu, jo gribēju atmaksāt to parādu. Bet mans finansiālais stāvoklis bija tāds kā bija – es nestrādāju, bija tikai mana pensija 159 eiro. Tas ir tikai piliens ūdenī. Visu laiku nāca vēstules, kāpēc es nemaksāju? Es visu laiku atliku, un tā summa ļoti liela kļuva – no 1000 eiro uz 5000 eiro. Un vienu vēstuli viņi pārtvēra, kad es mācījos.*

Cits gadījums ir saistīts ar personas aizņemšanos „ātrā kredīta" uzņēmumā akūtā situācijā, un pēc tam saskaroties ar ilgstošām finanšu problēmām. Jāuzsver, ka konkrētā persona vispirms pēc atbalsta vērsās sociālajā dienestā, bet, nesaņemot nepieciešamo atbalstu, izmantoja kredītiestāžu pakalpojumus:

---

74 Pabalstu piešķir saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma 13. pantu personai, kurai nav tiesību saņemt valsts pensiju (izņemot apgādnieka zaudējuma pensiju invalīdam) vai apdrošināšanas atlīdzību sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību.

75 VSAA mājas lapa. Pieejams: http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi/personam-ar-ipasam-vajadzibam/valsts-sociala-nodrosinajuma-pabalsts-invaliditates-gadijuma (Skatīts: 11.04.2017.).

Bet tagad jums veselība ļauj strādāt jeb nekādus darbus nevarat strādāt?

Kad tu saņem invaliditāti, tu jau nevari neēst. Tu aizņemies, uz procentiem. Es paņemšu 20 EUR, un man būs jāatdod 40. Saņem pensiju, bet nekas nepaliek – jāatdod cilvēkiem. [..] Man meita bija slima, zāles jāpērk, viņai astma. Viņi [sociālais dienests] saka, uzrakstiet iesniegumu, pēc 10 dienām būs 10 eiro. Bet ko es gaidīšu, kad bērnam slikti? Paņēmu naudu uz procentiem. Samaksāju par zālēm 35 EUR. Es varu pagaidīt, bērns nevar. (Inv_3_3)

Pēc šādas negatīvas pieredzes konkrētās personas dažkārt jau ir sapratušas, ka neprot rīkoties ar naudu, un tām ir nepieciešams lekcijas vai konsultācijas jautājumos par finanšu pratību:

Grūtības ir ar rīkošanos ar naudu. Ilgstoši biju bērnu namā un pansionātā un tas rada grūtības. To naudu mums it kā deva, bet minimāli. To mazumiņu dabū, un gribas tērēt uzreiz. (Inv_3_1)

Vienlaikus jāuzsver, ka ir arī personas ar invaliditāti, kas iemācījušās dzīvot ar ļoti pieticīgiem ienākumiem, un pat nesūdzas par to, jo apkārt paziņu vidū arī ir daudz trūcīgu cilvēku:

Man maksā 67 eiro, bet tomēr maksā. Es nevaru teikt, ka pavisam slikti ir. Drīzāk uz labo pusi, jo tomēr kaut kādas privilēģijas ir. (Inv_3_8)

Negatīva attieksme, naida runa

Lielākoties interviju dalībnieki nestāsta par atklāti agresīvu attieksmi no apkārtējiem un nav piedzīvojuši tieši uz sevi vērstu naida runu. Tomēr atsevišķās intervijās informanti atcerējās gadījumus, kad saskārušies ar naida runu:

Un, kad tu brauc tāds jau ar lieko svaru, tad tevi par kropli apsaukā Rīgā, un par ko tikai ne. (Inv_1_8)

Viena intervijas dalībniece dalījās pieredzē par situāciju, kad, veicot veselības aprūpes iestāžu novērtējumu attiecībā uz vides pieejamību saskārusies ar atklāti naidīgu attieksmi no ģimenes ārstes puses:

Vai esat dzirdējusi pret sevi vērstu naida runu?

Man liekas, ka jā. Tas bija salīdzinoši nesen, pagājušajā vasarā. Mēs organizācijas ietvaros braucām pa Latviju apsekot pieejamās vietas, lai veidotu tādu kā datu bāzi, lai pašiem cilvēkiem būtu vieglāk, lai viņi redzētu, kur viņi tiek un kur – nē. Un tur bija tāda ģimenes ārste. Mēs vienkārši apsekojām vienu poliklīniku jeb ambulanci, un viņa bija tik negatīva, tik impulsīva, viņa sāka tur ārdīties par to, kā vajadzētu tām lietām notikt viņas redzējumā, ka cilvēkiem ar invaliditāti īstenībā nevajadzētu uz poliklīnikām braukāt, bet vajadzētu, lai brauc pie viņiem uz mājām. [..] Tas bija tiešām agresīvi un naidīgi. (Inv_1_5)

Cits pētījuma dalībnieks ar kustību ierobežojumiem ir saskāries ar to, ka viņu ratiņkrēslā pagrūž un necienīgi izturas:

Ir bijušas situācijas veikalos pie kases, pagrūž malā, it kā maisītos pa kājām, neciena. (Inv_2_9)

Persona ar invaliditāti, kurai ir runas traucējumi, saskaras ar negatīvu attieksmi un pat naida runu savu kaimiņu vidū, kā arī ar nepatiku par runas traucējumiem darba devēju vidū un veselības aprūpes iestādēs:

Jā, rakstīju. Piemēram, manā pašas mājā mani kaimiņi arī aizskar. Es stostos. Mums te dzīvo viena kaimiņiene un viņa mani apsaukā. Es sūdzējos policijā. Vairākas reizes rakstīju iesniegumu policijā. Ja ej pie darba devējiem, tad arī skatās un nevēlas runāt. Un tad arī ārsti. (Inv_2_4)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Gan padziļinātajās intervijās, gan arī fokusa grupu diskusijās personas ar invaliditāti dalījās pieredzē attiecībā uz to, ka sabiedriskā transporta vadītāji neievēro noteikumus par palīdzības sniegšanu personām ar kustību traucējumiem un vienkārši ignorē vai nevērīgi izturas:

> *Un, protams, transports, 15. trolejbuss. Ieraugot, ka tu stāvi pieturā, ja tu esi viens pats, un tev blakus nestāv cits cilvēks, tad paies garām vienkārši! To arī citi stāsta. Vienkārši neviens jau negrib izkāpt vai kaut ko tur vēl. (Inv_1_8)*

Kopumā intervijās un diskusijās sniegtā informācija ļauj secināt, ka personas ar invaliditāti, bet īpaši personas ar kustības traucējumiem, redzes un dzirdes traucējumiem, saskaras ar empātijas trūkumu sabiedrībā:

> *Man liekas, ka tas vispār Latvijā ir raksturīgi nedomāt par citiem, bet tikai par sevi. Tikai par to savu labumu. Ja ir kādi radi un draugi, tad jā, bet par pārējiem nemaz neapstāsies, neiedziļināsies un nepadomās. Tas ir empātijas trūkums, kā tam otram ir. (Inv_1_5)*

Sociālā atstumtība, vientulība

Padziļinātās intervijas ar sociāli aktīvām personām ar invaliditāti atklāj, ka daudzās situācijās šīm personām ļoti būtisks atbalsts ir viņu ģimenes locekļi, kas gan nodrošina materiāli, gan palīdz visdažādākajās dzīves situācijās, gan arī sniedz iedrošinājumu. Ja šāda atbalsta no tuviniekiem nav, sociālās atstumtības risks personām ar invaliditāti ir ļoti augsts:

> ***Ar kādām vēl problēmām Jūs saskaraties savā dzīvē?***
> *Ar vientulību. Ieslēdzos istabā. Ir bijusi slikta pieredze ar cilvēkiem, tāpēc nekontaktējos. (Inv_2_1)*

Vientuļas un trūcīgas personas ar invaliditāti uzskata, ka apkārtējo cilvēku vienaldzība pret viņiem līdzīgiem cilvēkiem ir palielinājusies, ja salīdzina ar laiku pirms 20 gadiem. Vairāki interviju dalībnieki pauda viedokli, ka agrāk līdzcilvēki vairāk sniedza atbalstu, bet šobrīd sabiedrībā raksturīga tendence ir, ka cilvēki ir vērsti uz sevi, savu problēmu risināšanu, un nevēlas neko zināt par citu cilvēku problēmām:

> *Ja cilvēks pats neko nedarīs, nevienam nav daļas, ko dara citi, kā viņi dzīvo. Visiem ir vienalga. [..] Agrāk bija vieglāk. Viss bija vieglāk. Tagad ir grūtāk. Nezinu, kāpēc. Laiki mainījās. Cilvēki agrāk bija cilvēcīgāki, tagad cilvēki negrib saskarties ar citu cilvēku problēmām. (Inv_2_2)*

Salīdzinoši sociāli aktīvās personas ar invaliditāti, tie, kas iesaistās nevalstisko organizāciju darbā situāciju vērtēja pozitīvāk, jo viņi gūst atbalstu dažādās nevalstiskajās organizācijās, tai skaitā, invalīdu biedrībās:

> *Tā ir biedrība „Otrās mājas", viņi palīdz daudz. Ja mums nav, ko ēst, tad palīdz, izdala pārtikas pakas. Jo mums ir divi bērni, un mēs divi invalīdi. Eļļa, cukurs, griķi, rīsi. Ar drēbēm, traukiem palīdz. (Inv_3_7)*

Gadījumos, kad personu ar invaliditāti veselības stāvoklis ir ļoti smags vai arī ir ierobežotas iespējas izkļūt no mājokļa (piemēram, mājoklis nav piemērots personām ar kustību traucējumiem, nav ģimenes locekļu vai asistenta, kas palīdz izkļūt no mājām) personas ar invaliditāti ir ierobežotas satikt citus cilvēkus, komunicēt ar citiem, kā arī apmeklēt kultūras iestādes un pasākumus, pat ja tie ir bez maksas. Tas pakļauj viņu augstākam sociālās atstumtības un vientulības riskam:

> *Diemžēl daudzi nevar tikt no mājām ārā, jo ir invaliditātes". (Audriņu kultūras nams)*

Kopumā jāsecina, ka nelabvēlīgā sociālekonomiskā situācija valstī un empātijas trūkums sabiedrībā nosaka, ka personas ar invaliditāti ir pakļautas augstam sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam. Sociāli nelabvēlīgākā situācijā ir tās personas ar invaliditāti, kas ir ilgstošie bezdarbnieki, personas ar zemu izglītības līmeni, tie, kas dzīvo laukos, vientuļas personas un tie, kam raksturīgs ticības trūkums sev.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

MĒRĶA GRUPAS VAJADZĪBAS

Galvenās pētījumu dalībnieku vajadzības saistībā ar sociālās atstumtības mazināšanu ir vajadzība pēc drošības (finansiālās, materiālās, iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē), vajadzība pēc darba, kas cieši saistīta ar vajadzību pēc materiālās nodrošinātības. Personām ar kustību ierobežojumiem ļoti būtiska ir vajadzība pēc brīvības un mobilitātes jeb konkrētāk vajadzība pēc vides pieejamības, vajadzība pēc pielāgota mājokļa, transporta, tehniskajiem palīglīdzekļiem, vajadzība pēc asistenta, kas sniedz atbalstu. Lai kaut ko mainītu savā dzīvē pozitīvā virzienā daudziem pētījuma dalībniekiem nepieciešams atbalsts pašapziņas celšanā, iedrošinot, ka pozitīvas pārmaiņas ir iespējamas. Kā visiem cilvēkiem arī personām ar invaliditāti ir vajadzība pēc taisnīguma, pēc cieņpilnas attieksmes un informācijas par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības.

Vajadzība pēc finansiālās, materiālās drošības (iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē)

Saskaņā ar mērķa grupas raksturojumu, viena no būtiskākajām mērķa grupai aktuālajām vajadzībām ir vajadzība pēc finansiālās un materiālās drošības (iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē), jo daļa no personām ar invaliditāti ir pakļautas nabadzības riskam. Ņemot vērā to, ka saskaņā ar VSAA datiem tikai viena ceturtā daļa personu ar invaliditāti ir fiksētas VSAA uzskaitē kā strādājošas (% no kopējā pilngadīgo personu ar invaliditāti skaita), lielai daļai invaliditātes pabalsts vai invaliditātes pensija ir vienīgais iztikas avots, kas bieži vien ir nepietiekošs ienākumu apjoms[76], lai nosegtu visas savas vajadzības. Arī pašvaldības sniegtais atbalsts ne vienmēr ir pietiekams. Tādēļ, uzlabojoties sociālekonomiskajai situācijai valstī, būtu nepieciešams palielināt sociālās aizsardzības līmeni personām ar invaliditāti. Šāda ir arī Tiesībsarga rekomendācija attiecībā uz ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 28. panta īstenošanu Latvijā[77].

Vajadzība pēc darba

Mērķa grupas pārstāvji tieši norāda, ka visbūtiskākais, kas varētu palīdzēt uzlabot personas situāciju attiecībā uz vajadzību pēc drošības (finansiālās, materiālās, iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē), ir darba atrašana:

> *Man gribas pastrādāt, lai man pietiek naudas tam pašam ēdienam. (Inv_2_2)*

Neskatoties uz būtiskām veselības problēmām un ierobežojumiem strādāt, daudzi interviju dalībnieki uzsver, ka ļoti vēlas atrast darbu, bet saskaras ar darba devēju nevēlēšanos viņus pieņemt darbā, kā arī darba vietu trūkumu savā apkārtnē.

Vienlaikus ir interviju dalībnieki, kas norāda, ka personu ar invaliditāti vidū tāpat kā sabiedrībā kopumā ir cilvēki, kas tiešām vēlas strādāt un meklē darba iespējas, bet ir arī tādi, kam raksturīga sevis žēlošana, čīkstēšana un arī slinkums:

---

76 Pabalsta apmērs personām ar invaliditāti variē robežās no 64,03 EUR līdz 138,74 EUR (mēnesī), atkarībā no invaliditātes grupas un invaliditātes iegūšanas laika. Minimālās invaliditātes pensijas apmērs noteikts no 64,03 EUR līdz 170,75 EUR (mēnesī), atkarībā no invaliditātes grupas un invaliditātes iegūšanas laika.

77 Latvijas Republikas Tiesībsargs (2017). *Alternatīvais ziņojums par ziņojumu „Latvijas Republikas sākotnējais ziņojums par Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu Latvijas Republikā laikposmā no 2010. gada 31. marta līdz 2013. gada 31. decembrim".* Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/jaunumi/zinojums_ano_konvencija_1489500353.pdf. (skatīts: 04.04.2017.).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Ir pašam jāvēlas strādāt. Ir tādi, kas sūdzas, ka nav naudas, grūti iztikt, bet strādāt negrib. Atrod visādus attaisnojumus. (Inv_1_6)

Tagad ir liela atšķirība starp inteliģenci un to cilvēku masu, kas domā tikai pierīties, piedzerties vai arī dzīvot uz pabalstiem. [..] Ja galva ir uz pleciem, tad ir darbs. (Inv_1_8)

Jāsecina, ka bezdarbnieki ar invaliditāti darbspējas vecumā ir tā mērķa grupa, kurai nepieciešams sniegt atbalstu un iedrošināt, ka arī personām ar invaliditāti ir iespējams atrast darbu. Šajos gadījumos ir pamats runāt arī par vajadzību pēc pašapziņas celšanas un iedrošinājuma – noticēt, ka es pats varu kaut ko mainīt.

Vajadzība pēc pielāgota mājokļa

Vairāki interviju dalībnieki ar kustību traucējumiem norādīja, ka viņu mājoklis nav pilnībā pielāgots viņu vajadzībām, un saistībā ar mājokli ir nepieciešams valsts vai pašvaldības atbalsts. Invaliditātes likuma 12. panta 9. punkts paredz, ka invaliditātes sekas personām ar invaliditāti var mazināt nodrošinot iespēju saņemt atbalstu viena mājokļa pielāgošanai personām ar I grupas invaliditāti un personām ar II grupas redzes vai dzirdes invaliditāti[78].

Pētījuma dalībnieki norāda, ka šī atbalsta pakalpojuma saņemšanai ir izveidotas ļoti sarežģītas administratīvās procedūras, kas būtiski apgrūtina pakalpojuma saņemšanu. Viena no interviju dalībniecēm ratiņkrēslā, lai patstāvīgi varētu izkļūt no daudzdzīvokļu mājas 4. stāva, lūdza pašvaldībai atbalstu pacēlāja nodrošināšanai daudzdzīvokļu mājai bez lifta (izmaksas saskaņā ar informantes teikto apmēram 2000 EUR). Lai saņemtu šo atbalstu, pašvaldības pārstāvji viņai prasīja savākt daudzdzīvokļu mājas iedzīvotāju parakstus, ka viņi piekrīt pārbūvei, kā arī īres līgumu. Saskaroties ar šiem šķēršļiem pirms dažiem gadiem, informante nav turpinājusi pretendēt uz šo atbalstu, un, lai izkļūtu no mājas, viņai jāmeklē kāds palīgs, kas nones un uznes 4. stāvā. Šāda situācija būtiski ierobežo informantes kustību brīvību un mobilitāti:

Un tajā pašā laikā no šīs un blakus mājas man lika savākt 51% parakstus, un invalīdam pašam tas nav iespējams, jāmeklē vēl cilvēks, kas to izdarīs. Izdomā likumus, ko nevar realizēt. (Inv_1_2)

Es tāpat nesaprotu, kādā sakarā no citām kāpņu telpām vajadzēja parakstus, ja pārtaisīt vai pārbūvēt neko nevajag? (Inv_1_2)

Kāda cita informante ratiņkrēslā šobrīd kārto dokumentus, lai saņemtu pielāgotu servisa dzīvokli, un saskaras ar daudz dažādām prasībām:

Pēdējais, kas man ir aktuāls, ir servisa dzīvoklis. Es gribētu dabūt sev servisa dzīvokli, kas ir valsts dzīvoklis. Tas ir kā sociālais [dzīvoklis] apmēram, bet tieši cilvēkam ratiņkrēslā, kur viss ir izbūvēts savādāk un pieejams. Tur arī ir ļoti, ļoti liela birokrātija. Es sarakstos jau vairākus mēnešus ar Mājokļu departamentu. Mums tur tāda sarakste ir. Es viņiem sūtu dokumentus, tad viņi izdomā, ka viņiem vajag kaut ko citu vēl. (Inv_1_1)

Liekas, ka tu pietiekami esi iesniedzis tos papīrus, tev ir 1. grupa, tu pārvietojies ratiņkrēslā, viss ir it kā skaidrs, bet atrodas vēl kaut kādas lietas, ka viņiem ir vajadzīgas tik ļoti – teiksim, no ģimenes ārsta apliecinājums, ka es tiešām pārvietojos ratiņkrēslā. Man bija speciāli jāiet pie ģimenes ārsta, lai es dabūtu to vienu papīru. Tas ir bēdīgi. (Inv_1_1)

78 Atbalsta nosacījumus un saņemšanas kārtību nosaka Ministru kabineta 21. decembra 2010. gada noteikumi Nr. 1170 „Noteikumi par kārtību, kādā personas ar invaliditāti saņem atbalstu mājokļa pielāgošanai, un atbalsta saņemšanas nosacījumiem". Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=223578 (skatīts 11.05.2017.).

Vajadzība pēc tehniskajiem palīglīdzekļiem

Intervijās ar personām, kam ir kustību traucējumi un nepieciešami tehniskie palīglīdzekļi, atklājas, ka saskaņā ar personu ar invaliditāti viedokli situācija tehnisko palīglīdzekļu jomā nav apmierinoša. Līdzīgi ir konstatējis arī Tiesībsargs, kas savā ziņojumā[79] norāda, ka ekonomiskās krīzes laikā samazinātā piešķirtā finansējuma ietvaros nebija iespējams apmierināt visu personu pieprasījumu pēc tehniskajiem palīglīdzekļiem, tāpēc personu pieprasījums tiek apmierināts rindas kārtībā, un tātad tehniskie palīglīdzekļi nav visiem pieejami atbilstoši vajadzībai. Piemēram, Tiesībsarga ziņojumā ir minēts, ka: „a) Tehniskie palīglīdzekļi vēl aizvien ir nepieejami. Piemēram, ja sieviete, kura ir riteņkrēslā, paliek stāvoklī, tad nav iespējams iegūt cita veida riteņkrēslu uz grūtniecības laiku, jo rindā ir jāgaida 16 mēneši. b) Personas ar invaliditāti baidās sūdzēties par tehnisko palīglīdzekļu nepieejamību, jo domā, ka tādā gadījumā tos vispār nedabūs. c) Tehniskās specifikācijas valsts iepirkumiem par tehniskajiem palīglīdzekļiem ir savādas, jo tajās tiek pieprasīti tehniskie palīglīdzekļi, kādus neražo".

Pētījumā veiktajās intervijās izskanēja sūdzības gan par apkalpošanas kvalitāti Vaivaru Tehnisko palīglīdzekļu centrā, gan arī par piedāvāto tehnisko palīglīdzekļu kvalitāti:

> ***Vai pēdējo 5 gadu laikā esat izjutis netaisnīgu vai aizskarošu attieksmi saistībā ar invaliditāti vai veselības problēmām?***
>
> *Jā, protams, tāpēc ka mums jau vairāk nav normālas protēzes. Tās bija uz ķeksīša. Es esmu redzējis, kā cilvēki gaida tās protēzes, dabū, bet viņas ne velna nekam neder. Un nākamās protēzes tu vari tikai par naudu dabūt, bet arī tāpat tu nevari dabūt, jo normālas protēzes pasaulē, piemēram, Austrijā maksā 70 000. Es domāju par abām kājām to summu. Un Amerikā ir 120 000–140 000. Mūsējās plastmasas norīvē kāju. Viņas gandrīz neder vairāk, jo ir mainījušies medikamenti un katrs ieskrāpējums... Es runāju par tiem, kas ir bez kājām. [..] Vārdu sakot, nekādas cerības jau nav uz dārgajām protēzēm. (Inv_1_8)*

Tiesībsarga ieteikums situācijas risināšanai ir nodrošināt, lai personas ar invaliditāti savlaicīgi saņem viņu vajadzībām atbilstošus kvalitatīvus tehniskos palīglīdzekļus, kā arī nodrošināt personu ar invaliditāti viedokļa uzklausīšanu, izstrādājot tehniskās specifikācijas, lai iegādātos tehniskos palīglīdzekļus.

Vajadzība pēc brīvības un mobilitātes: asistenta pakalpojums un transporta pieejamība

Invaliditātes likuma 12. pants paredz, ka invaliditātes sekas personām ar invaliditāti var mazināt, nodrošinot iespēju saņemt asistenta pakalpojumu. Asistents šī likuma izpratnē ir persona, kas sniedz atbalstu personai ar ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojumu tādu darbību veikšanai ārpus mājokļa, kuras tā invaliditātes dēļ nevar veikt patstāvīgi, – nokļūt vietā, kur tā mācās, strādā, saņem pakalpojumus, pārvietoties un aprūpēt sevi izglītības iestādē, algota darba vietā, būt saskarsmē ar citām fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī palīdz personai ar redzes invaliditāti apgūt profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības vai augstākās izglītības programmu. Sākot no 2013. gada, kad stājās spēkā regulējums par asistenta pakalpojumu, aizvien palielinās personu ar invaliditāti skaits, kas saņem šo pakalpojumu pašvaldībā. 2013. gadā 3024 personas ar invaliditāti izmantoja asistenta pakalpojumu pašvaldībā, 2014. gadā – 6794, bet 2015. gadā – 7899 personas[80]. Vienlaikus pētījumā veiktās intervijas ļauj secināt, ka izstrādātais regulējums ir ļoti sarežģīts gan sociālajiem darbiniekiem, tam izsekot un to ievērot, gan arī personām ar invaliditāti un asistentiem, kas sniedz šo pakalpojumu, jo rada daudz birokrātiskas procedūras:

---

79 Latvijas Republikas Tiesībsargs. (2017). *Alternatīvais ziņojums par ziņojumu "Latvijas Republikas sākotnējais ziņojums par Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu Latvijas Republikā laikposmā no 2010. gada 31. marta līdz 2013. gada 31. decembrim"*. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/jaunumi/zinojums_ano_konvencija_1489500353.pdf. (skatīts: 04.04.2017.).

80 Labklājības ministrijas mājas lapa (2017). Nozares statistikas dati. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/text/2156 (skatīts: 09.05.2017.).

Vēl droši vien lielākais [grūtības] ir par asistenta pakalpojumu. Tas arī ir ļoti fantastiski izdomāts. Liekas, ka it kā valsts labu gribēja, uztaisīja asistenta pakalpojumu, bet beigās iznāk tā, ka tev ir nenormāli jācīnās par to. Lai tev tās asistenta stundas piešķirtu, tev ir jādod atskaites nenormālākās un apliecinājumi, ka tu tur brauci strādāt, tur brauci uz treniņu, tur brauci pie daktera. Jāpierāda mērķis. Labi, tas ir skaidrs, bet baigais bardaks ir ar to, ka viņi paši nav līdz galam izdomājuši to visu. Viņi palaida šo asistenta pakalpojumu, paši pilnīgi neizdomājot līdz galam, cik cilvēku varētu pieteikties. Beigās izrādās – O! Tik daudz cilvēku mums ir pieteikušies! Ārprāts! Mēs taču to nevaram atļauties! Un tos noteikumus neizdomā, jo katrā Sociālajā dienestā, pat Rīgā, ir pilnīgi savi noteikumi, savādākas prasības, nerunājot par to, kas notiek ārpus Rīgas. (Inv_1_1)

Man šķiet, ka ir pārāk liela birokrātija. Ir jāatskaitās, kur esi bijis. Var atzīt, ka par vienu vietu maksās, par citu nē. (Inv_1_6)

Jāpiebilst, ka arī Tiesībsargs[81] ir norādījis, ka asistenta pakalpojuma regulējums sākotnēji bija nepilnīgi izstrādāts, līdz ar to radīja ļoti daudz šķēršļus praksē, jo, „lai saņemtu asistenta pakalpojumu brīvā laika pavadīšanai, personām ar I grupas invaliditāti bija pienākums iesniegt čekus, kuros ir norādīti personas dati, pasākumu organizatoru apliecinājumus, radu un draugu apliecinājumus, un citus dokumentus, kas palīdzētu sociālajam dienestam rast pārliecību, ka asistents ir sniedzis pakalpojumu. Tāda personiskas informācijas vākšana, Tiesībsarga ieskatā, ir pārmērīga un apgrūtinoša, un būtiski ietekmē personas vārda un rīcības brīvību, kā arī tiesības uz privāto dzīvi". Tiesībsargs arī konstatēja, ka pašvaldību sociālajiem dienestiem nav vienotas pieejas, nosakot, kādi pierādījuma dokumenti vai apliecinājumi iesniedzami sociālajā dienestā. Lai uzlabotu asistenta pakalpojuma piešķiršanas kārtību, normatīvajos aktos tika veikti grozījumi, kas stājās spēkā 2016. gada 1. janvārī, taču jāņem vērā, ka pakalpojumu saņēmēji paši visbiežāk neseko līdzi normatīvā regulējuma izmaiņām, tādēļ viņu priekšstatos ir noturīgs viedoklis par šo pakalpojumu kā problemātisku. Viena no informantēm ratiņkrēslā norāda, ka viņa vairs šo pakalpojumu neizmanto, jo tas ir sarežģīts un apgrūtina iespēju saņemt citus pakalpojumus:

Vienreiz nokārtoju asistenti, meiteni. Ar mašīnu. Un vienu dienu paprasīju, lai sociālie palīdz mani nonest lejā, vai ir tāda iespēja? Nē, tā kā jums ir asistents, tad jums pašiem jātiek ar to galā, mēs jūs varam kaut kur aizvest! Es atbildu, ka mašīna mums pašiem ir, bet vajag cilvēku, kas nones. Kur man vērsties? Jums ir asistents, neko nevaram palīdzēt. [..] Es saku, bet man ir ceturtais stāvs, un tā meitene nevar mani nonest, viņi atbildēja, ka par to vajadzēja ātrāk domāt, kad ņēmāt asistentu. Tad sanāk, ka man asistentu vajag vīrieti? Viņš mani vannā liks? Vai pirks higiēnas preces? [..] Ja asistenta nav, tad valsts [iespējams, šeit domāts, pašvaldība] vairāk nāk pretī. Ja ir asistents, tad attieksme ir tāda – jums jau ir asistents, ko jūs vēl gribat? (Inv_1_2)

Cita problēma, ar ko sastopas personas ar kustību tarucējumiem, ir transporta pakalpojumu pieejamība. Viena no diskriminācijas izpausmēm, uz ko norāda informanti, ir tas, ka ne visi sabiedriskā transporta līdzekļi ir piemēroti personām ratiņkrēslos:

Bet pie mums – kā tu vari to [diskrimināciju] neizjust, ja tu netiec iekšā transportā principā? (Inv_1_8)

Ar autobusiem ir ļoti sarežģīti. Joprojām ar autobusiem ir sarežģīti pārvietoties. Un tad prasa, kāpēc cilvēki mājās sēž. Sabiedriskais transports ir ierobežots, tas apgrūtina pārvietošanos, iespējas meklēt darbu. Rīgā ir labi tie zemie autobusi, bet citviet ir grūti. (Inv_2_9)

Arī pašvaldības piedāvātais atbalsts transporta nodrošinājumā ne vienmēr atbilst personu ar invaliditāti objektīvajām vajadzībām:

81 Latvijas Republikas Tiesībsargs. (2017). *Alternatīvais ziņojums par ziņojumu "Latvijas Republikas sākotnējais ziņojums par Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu Latvijas Republikā laikposmā no 2010. gada 31. marta līdz 2013. gada 31. decembrim"*. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/jaunumi/zinojums_ano_konvencija_1489500353.pdf. (skatīts: 04.04.2017.).

Jelgava transportu dod. Aizved uz Rīgu. Bet bija tā, man bija uz Rīgu jābrauc zāles pilināt, kas nozīmē 8 stundas būt pieslēgtai pie sistēmas. Man pasaka: uz turieni mēs jūs aizvedīsim, bet atpakaļ nevaram gaidīt, mums ir arī citi pasažieri. Es neaizbraucu [uz slimnīcu]. It kā palīdz, bet tai pašā laikā jāmeklē citi varianti. (Inv_1_2)

MĒRĶA GRUPAI NEPIECIEŠAMIE PAKALPOJUMI

Nepieciešamais atbalsts personu ar invaliditāti diskriminācijas un sociālās atstumtības mazināšanā aptver daudzas sociālās jomas. Lai mazinātu personu ar invaliditāti nabadzības riskus nepieciešams palielināt sociālās aizsardzības līmeni personām ar invaliditāti, kā arī stiprināt atbalstu nodarbinātības veicināšanā. Personām ar kustību ierobežojumiem nepieciešamie pakalpojumi ir pielāgota mājokļa nodrošināšana, pārvietošanās iespēju nodrošināšana (asistents, pieejami transporta pakalpojumi), vides pieejamības nodrošināšana, jo īpaši, veselības aprūpes un izglītības iestādēm.

Valstī un pašvaldības pieejamo pakalpojumu saņemšanai personām ar invaliditāti nepieciešams atbalsts administratīvo prasību izpildīšanā (tai skaitā, administratīvā sloga mazināšana), jo daudzām personām ar invaliditāti tieši administratīvās prasības ir šķērslis atbalsta saņemšanā. Lai celtu personu ar invaliditāti pašapziņu un mazinātu stresu, kas saistīts ar invaliditāti un veselības problēmu radītajiem ierobežojumiem, nepieciešams nodrošināt psihologa pakalpojumus. Savukārt atbalsts savu tiesību aizstāvēšanā varētu tikt sniegts gan nodrošinot bezmaksas jurista konsultācijas, gan stiprinot invalīdu NVO kapacitāti, gan arī pilnveidojot pašvaldību sociālo dienestu darbu.

Šīs mērķa grupas gadījumā būtiski, ka informācija par personu ar invaliditāti tiesībām un iespējām saņemt pakalpojumus ir nodrošināta ne tikai internetā, bet arī individuālās konsultācijās pašvaldību sociālajos dienestos, veselības aprūpes un citās iestādēs, kurās bieži vēršas personas ar invaliditāti.

Ņemot vērā iepriekšējā nodaļā identificētās mērķa grupas vajadzības, viena no būtiskākajām jomām, kur nepieciešams aktivizēt un turpināt atbalsta sniegšanu, ir nodarbinātība. Nodarbinātības jomā galvenais pakalpojumu sniedzējs ir NVA, un personām ar invaliditāti ir pieejami daudzi un dažādi NVA pakalpojumi. Vienlaikus saistībā ar darba atrašanu daļai personu ar invaliditāti ir arī vajadzība pēc pašapziņas celšanas jeb iedrošinājuma – noticēt, ka „man ir tiesības, un es varu kaut ko mainīt savā dzīvē", tajā skaitā, atrast sev piemērotu darbu vai nodarbošanos, ar ko ir iespējams arī nopelnīt. Vairākus pētījuma informantus raksturo zems pašvērtējums, „ieciklēšanās" uz kādu konkrētu šauru savu iespēju redzējumu un atvērtības trūkums kādām jaunām idejām un iespējām. Atkarībā no konkrētā indivīda īpatnībām un vajadzībām, šiem cilvēkiem ir nepieciešams psihologa vai sociālā darbinieka atbalsts, lai palīdzētu saskatīt kādas citas jaunas iespējas. Pētījuma dalībnieku vidū ir arī personas ar invaliditāti, kas pašas tiek ar visu galā, bet tādi nav visi, citiem ir nepieciešams padoms, psiholoģiskais atbalsts un iedrošinājums:

Pats gādā, visu dari, un viss OK būs. Nevajag vienkārši nolaist rokas un gaidīt kādus pabalstus. Galva ir – uz priekšu! Dators ir – tu vari viss kaut ko taisīt, zīmēt, darīt, pārdot. Nekādu problēmu. (Inv_1_8)

Personas ar kustību traucējumiem joprojām saskaras ar vides pieejamības problēmām, un tā ir viena no galvenajām vajadzībām (vajadzība pēc brīvības un mobilitātes), ko nepieciešams turpināt risināt. Šajā jomā ir jāturpina darbs, lai nodrošinātu pakalpojumus šādos virzienos:

1) Pielāgota mājokļa nodrošināšana;

2) Pārvietošanās iespēju nodrošināšana (asistents, pieejami transporta pakalpojumi);

3) Nodrošināta vides pieejamība publiskajām iestādēm, jo īpaši, veselības aprūpes un izglītības iestādēm.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Viena no lielākajām problēmām, ar ko saskaras personas ar invaliditāti, ir cieņpilnas attieksmes un atbalsta trūkums tieši tajās iestādēs, kur šo mērķa grupu pārstāvji vēršas pēc palīdzības: sociālajā dienestā, tehnisko palīglīdzekļu centrā, veselības aprūpes iestādēs. Šajos gadījumos visticamāk galvenā problēma ir zemais apkalpošanas kultūras līmenis, kas daļēji ir saistāms ar zemo atalgojuma līmeni apkalpojošajam personālam, un konkrēto pakalpojumu pieejamības deficīts. Attiecībā uz pēdējo problēmu, ir saprotams, ka ierobežota finansējuma apstākļos, visi pakalpojumi nav pieejami uzreiz un tūlīt, tomēr būtu nepieciešams strādāt ar speciālistiem konkrētajās jomās, lai veicinātu viņu psiholoģisko sagatavotību cieņpilni skaidrot situāciju, pat ja pakalpojumi ir ar ierobežotu pieejamību. Jebkurā gadījumā nedrīkstētu būt situācijas, kad personām ar invaliditāti vēršanās pēc palīdzības saistās ar pazemojumu un nelaipnu attieksmi.

Cits pakalpojumu veids, ko nepieciešams pilnveidot, attiecas uz vajadzības pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības) nodrošināšanu. No vienas puses, informanti pauž viedokli, ka tie, kam nepieciešama informācija, to var atrast, piemēram, Labklājības ministrijas mājas lapā ir apkopota informācija par pakalpojumiem personām ar invaliditāti (http://www.lm.gov.lv/text/54):

> *Mūsdienās informācija ir ļoti plaša. Ja gribētu, būtu vēlēšanās, tad zinātu kur vērsties. (Inv_1_9)*

> *Pozitīvā pieredze ir ļoti bieži redzama. Gan televīzijā, gan internetā visādus gadījumus rāda, gan arī biedrībās. Es domāju, ka, ja cilvēks gribētu, viņš risinātu. Tas ir atkarīgs tikai no cilvēka. (Inv_1_9)*

No otras puses, vairāki informanti ir slikti informēti par savām tiesībām, jo viņu informācija ir veidojusies no konkrētas pieredzes pirms pieciem un vairāk gadiem, bet gan valsts, gan pašvaldībā pieejamie atbalsta pakalpojumi katru gadu pilnveidojas, un par to viņi nav informēti. Viena no intervijām ar personu ar invaliditāti ar zemu izglītības līmeni parāda, ka noteiktās grupās cilvēki ir ļoti slikti informēti par savām tiesībām, un tas būtiski ierobežo viņu iespējas uzlabot savus dzīves apstākļus. Konkrētajā piemērā persona ar invaliditāti nezināšanas un baiļu dēļ ir atteikusies no iespējas strādāt, jo baidījusies, ka tad atņems invaliditātes 2. grupu:

> ***Vai esat šajos gados meklējis darbu, ko Jūs varētu veikt, kas būtu piemērots Jūsu veselības stāvoklim?***
>
> *Es te prasīju vienai firmai tā kā par sargu, bet es te mazliet neizprotu, ja es ietu strādāt, tad man to otro grupu noņemtu nost varbūt vēl.*
>
> ***Kāpēc Jums liekas, ka Jums to otro grupu noņemtu nost?***
>
> *Tas nav fizisks darbs – strādāt par sargu. Es tā kaut ko dzirdēju.*
>
> ***Man liekas, ka Jums ir kāds muļķības sastāstījis. Neviens tā nevar atņemt.***
>
> *Es to nezinu. Var jau būt.*
>
> ***Par to sargu bija bail iet, jo likās, ka atņems grupu?***
>
> *Jā. Nu visādi var būt. (Inv_3_9)*

Informētības uzlabošanas ziņā būtisku atbalstu varētu sniegt to institūciju pārstāvji, kuras salīdzinoši bieži apmeklē personas ar invaliditāti – sociālie dienesti un personu ar invaliditāti nevalstiskās organizācijas:

> *Es domāju, ka sociālais darbinieks ir noderīgs, ja viņš tiešām izstāsta visu un neslēpj neko, kā mums sociālie darbinieki dara. Nevis slēpj, bet vienkārši neinformē. Ja tu neprasīsi, tad tevi arī neinformēs. (Inv_1_1)*

> *Ar sociālo darbinieku būtu noderīgi, jo bieži vien sastopos ar cilvēkiem, un viņi nezina elementārus jautājumus, savas tiesības. Daudzi cilvēki to nezina. Sociālajam darbiniekam vajadzētu vairāk informācijas sniegt, nekā viņi to dara šobrīd. (Inv_1_9)*

> *Invalīdiem vajag apskaidrot tiesības, kas ir tas, ko viņš var darīt. Daudz ko nedara, jo zināšanu nav. (Inv_2_9)*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Attiecībā uz sociālajiem dienestiem un veselības aprūpes iestādēm īpaši tika uzsvērts, ka bieži vien tur strādājošie nav kompetenti atbildēt uz jautājumiem, un nav profesionāli sagatavoti risināt jautājumus, kas attiecas uz pakalpojumiem personām ar invaliditāti. Tātad tajos gadījumos, kad konkrēto iestāžu pārstāvji paši nav informēti par pakalpojumiem personām ar invaliditāti, nepieciešams pilnveidot darbinieku profesionalitāti un zināšanas:

> *Pirmais, ko es no viņa gribētu, ir adekvātu attieksmi un profesionalitāti, iedziļinātos un atbildot uz kaut kādiem jautājumiem, lai es varu justies brīvi un uzdot arī stulbus jautājumus. Tas atkal ir saistīts ar tām tiesībām, ka viņš pastāsta, kādas ir manas tiesības. Bieži vien arī tur informācija ir tāda neskaidra, ko viņi paši nezina. Tad tur kaut ko skraida, pārbauda. Kā tad lai es zinu, ja viņi pat nezina, kas man pienākas? Man nav tāda attieksme, ka man tur pienākas, un dodiet, jo man visu vajag! Tīri kaut kādas pamatlietas, piemēram, kas man tiešām var noderēt veselības aprūpē un tā, jo veselības aprūpē arī ir bijis tā, ka man prasa naudu par pakalpojumiem, kuri īstenībā man ir bezmaksas, bet cilvēki vienkārši nezina. Cilvēki ar invaliditāti ļoti daudz uzzina viens no otra par kaut kādām iespējām. (Inv_1_5)*

Jāuzsver, ka citi informanti uzsver, ka viņu pieredze, apmeklējot sociālo darbinieku, ir pozitīva, un tieši tādēļ viņi iesaka visām personām ar invaliditāti iet pakonsultēties ar pašvaldības sociālajiem darbiniekiem:

> *Es uzskatu, ka ir jēga aprunāties ar sociālo darbinieku. Pirmkārt, viņi pateiks, ko var darīt un kā. Vienkāršs cilvēks nezina visas likuma nianses – kas, ko, kā. Mums ir labi sociālie darbinieki, visu paskaidro. (Inv_2_8)*

Tēmas, kas interesē personas ar invaliditāti, ir, pirmkārt, tiesības, ko personām ar invaliditāti paredz Latvijas likumi, kā arī tēmas, kas saistītas ar ikdienas vajadzībām dažādās jomās, piemēram, bērnu audzināšana, ģimenes budžeta plānošana, veselības aprūpes pakalpojumi, īpašumu iegāde, kredītu ņemšana utt.

> *Kā pareizi bērnu audzināt? Kā izdzīvot mēneša beigās? Viņa [sociālā darbiniece] mums mācīja, kā izdzīvot, lai mēneša beigās vēl ir nauda. Mums tāpat nesanāca. Bērni grib saldumus. [..] Par kredītiem, par īpašumiem. Piemēram, ja mums ir zeme, vai, ja man kāds uzdāvina mašīnu vai es vinnēju, kādas tiesības. Bērnu tiesības, invalīdu tiesības. Kas tev pienākas? Vai zāles pienākas? Ir daudz jautājumu. (Inv_3_7)*

Attiecībā uz taisnīgas attieksmes pret sevi panākšanu un iestāšanos par savām tiesībām cīņā ar diskrimināciju, jāuzsver, ka nepieciešams popularizēt pozitīvos piemērus, kur persona, iestājoties par savām tiesībām ir kaut ko panākusi, kaut vai tādos jautājumos, kā atbilstoša apkalpošana un izturēšanās sabiedriskajā transportā un tml.:

> *Tā ir pilnīgi tāda cita domāšana. Tā sajūta, ka tu vari kaut ko ietekmēt, droši vien ir kaut kā jārada. (Inv_1_5)*

> *Protams. Ja es zinu, ka otram ir sniegta palīdzība, tad arī es obligāti iešu. (Inv_2_2)*

Pozitīvas pieredzes izplatīšana un cilvēku motivēšana iestāties par savām tiesībām ir priekšnoteikums tam, lai mazinātos diskriminācija dažādās jomās, tai skaitā, nodarbinātībā un saņemot dažādus pakalpojumus:

> *Tēmas būtu par to, lai cilvēks nestāv malā, lai iet un dara, bīdīt cilvēku uz priekšu. (Inv_1_3)*

Praktiskais atbalsts, kas nepieciešams, lai iestātos par savām tiesībām un iesniegtu sūdzību tiesā, ir jurista konsultācijas. Vairāki informanti uzsver jurista konsultāciju nepieciešamību, vienlaikus norādot, ka jurista konsultācijām būtu jābūt bezmaksas, bet kvalitatīvām, tādēļ nepieciešams nodrošināt, ka tās sniedz kompetenti juristi:

> *Ja es zinātu, ka man būs bezmaksas palīdzība, tad es ietu, jo man liekas naudas nav. Ja būtu pieejama bezmaksas jurista konsultācija, tad es, protams, ietu, lai uzzinātu savas tiesības, ko es šajā sakarā varu darīt. (Inv_2_2)*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Jurists, bet labs jurists, kas tiešām ir zinošs par cilvēkiem ar kustību traucējumiem un visiem tiem likumiem un lietām. Es nesen iepazinos ar vienu. Es nezinu, cik viņš ir profesionāls, bet viņš tā kā prezentē sevi šajā jomā, ka viņš cīnās par cilvēku tiesībām ar invaliditāti. Es domāju, ja viņš to dara, tad droši vien ir labs. (Inv_1_1)

Ja bez maksas, tad jā. Tāpēc, ka daudzi cilvēki neiet tāpēc, ka jāmaksā. (Inv_3_5)

Atsevišķos gadījumos personām ar invaliditāti nepieciešamas arī konsultācijas par izglītības iespējām, īpaši par to, ko nozīmē tālmācība, ja konkrētās personas labprātāk vēlas mācīties attālināti:

Tiem, kas nekustās no mājas ārā kā es, tiem obligāti to vajadzētu. Par tālmācību konsultēt, piemēram. (Inv_2_9)

Personas ar invaliditāti norāda, ka svarīgi, lai tiktu stiprinātas nevalstiskās organizācijas, kas pārstāv personas ar invaliditāti, jo tieši kolektīvais spiediens risināt kādu jautājumu ir daudz ietekmīgāks, un, organizācijas dalībniekiem sanākot kopā, labāk veicās atrast risinājumus dažādām problēmsituācijām:

Viņš var padalīties, un tad jau visi kopā izdomā, kā labāk to jautājumu risināt. Tas ir svarīgi. Mēs zinām, ka karā viens nav karotājs. Ja grupa iesniedz kaut kādu prasību, tad tā ir vienkāršāk atrisināma. (Inv_1_9)

Vajag iedrošināt. Mēs jau paši neejam un nelūdzam. Mūs arī biedrība iedrošina, lai, kad vajag, nākam. Ne visi ir tik droši aiziet un paprasīt. (Inv_3_7)

Vairāki informanti pamatoti norāda, ka personām ar invaliditāti ir jāapzinās, ka viņiem pašiem ir jāiestājas par savām tiesībām, jo tikai tad pamazām var uzlaboties personu ar invaliditāti situācija. Arī salīdzinoši daudz labākie apstākļi, kas tiek nodrošināti turīgākajās Rietumu valstīs, nav kaut kas, kas iegūts tāpat vien, bet gan noteiktu procesu rezultāts, kad personas ar invaliditāti ir aizstāvējušas savas tiesības:

Laika gaitā paši invalīdi ir palikuši aktīvāki. Ja tu neizvirzītu nekādas prasības un neteiktu, ka tā ir problēma, tad tas netiktu risināts. Par šiem 20 gadiem, šie jautājumi ir celti augšā, un līdz ar to viss notiek uz priekšu. Ja mēs aizbraucam uz ārzemēm paskatīties, tad invalīdi dzīvo pavisam citā līmenī. Pie mums viss uz to iet, bet vēl nav nonācis. Gan jau ar laiku. (Inv_1_9)

Taisīt seminārus, tie palīdz iedrošināt cilvēkus uz aktīvu darbību. Tur varētu runāt tie cilvēki, kas ir mainījuši to. Kādi 5–6 cilvēki, kuri kaut ko ir izdarījuši. Tas dotu piemēru, drosmi un sparu. Rīgā tie semināri ir pietiekoši, bet te Kurzemes pusē neaktīvi. Es pats esmu tādus seminārus taisījis projektā. Tas palīdzēja cilvēkiem. (Inv_2_9)

Pozitīvo piemēru izplatīšana var palīdzēt pārliecināt cilvēkus, ka arī viens pats cilvēks var kaut ko panākt, lai uzlabotu savu situāciju:

Privātpersonas domā, ka viņš viens pats neko nevar mainīt. Es stāstu, ko es izdarīju. Piemēram, Aizputē bija bankomāts, kur nevarēja ar ratiņiem izņemt naudu, bija jābrauc uz Liepāju. Tagad tas ir mainīts, jo es aizgāju un pateicu. Tāpat es panācu vides pieejamību Aizputes vakarskolai, kur es mācījos. Es pats taisīju uzbrauktuvi, tagad tur ir pat lifts. Pateicoties vienam cilvēkam. Nav vajadzīgs bars, viens cilvēks var daudz mainīt. (Inv_2_9)

Personas ar invaliditāti, īpaši tie, kam ir kustību ierobežojumi, arī tie, kam ir zemi ienākumi un nav darba, bieži saskaras ar vientulību un sociālo atstumtību. Šo grupu pārstāvjiem ir aktuālas tādas vajadzības kā vajadzība pēc kultūras un izklaides pasākumiem, vajadzība pēc attīstības un izglītības, vajadzība pēc pašrealizācijas – ģimenē, darbā, sabiedriskajā dzīvē, radošumā un vajadzība pēc komunikācijas ar citiem. Šajos

gadījumos ļoti noderīgs pakalpojums varētu būt dažādi pasākumi un konsultācijas grupā, kur cilvēki ar līdzīgām problēmām apspriež savas vajadzības un to iespējamos risinājumus, vai arī vienkārši kopā radoši un interesanti pavada laiku:

> *Īpaši tiem cilvēkiem, kas ir vairāk mājās, kuri nav vēl pēc traumas baigi integrējušies. Viņiem būtu vērtīgi būt klāt un satikt citus ar līdzīgām problēmām, un arī viņi uzzinātu. Varbūt viņi pat neaizdomājas, ka viņiem arī tāda problēma ir, ko citi pajautā. Tas vienmēr ir vērtīgi. Arī tās pašpalīdzības grupas vai tādas, kur jau ir speciālists par konkrētu tēmu un jautājumiem. Es domāju, ka noteikti. Tas būtu daudz vērtīgāk ieraudzīt arī pārējo lietas. Arī droši vien tas būtu tas variants kaut kādos gadījumos, kad izrādās, ka nav man nemaz tik slikti, ka citiem ir vēl sliktāk. (Inv_1_5)*

Vienlaikus jāuzsver, ka interviju dalībnieki ir saskārušies ar gadījumiem, kad lekcijas vai grupu konsultācijas nav labi sagatavotas un ir pārāk vispārīgas, lai būtu noderīgas (lekcijas „ķeksīša pēc"). Labāka prakse varētu būt tad, kad kompetents speciālists sniedz gan vispārēju situācijas raksturojumu par iespējām un pakalpojumiem, gan ir arī kompetents atbildēt uz ļoti konkrētiem, specifiskiem jautājumiem:

> ***Kā skatāties uz tādu atbalsta veidu kā grupu konsultācijas?***
> *Tās ir bezjēdzīgas. Esmu tādas divas apmeklējis, nebija lietderīgas. Ļoti virspusēji stāsta. (Inv_2_1)*

Īpaša mērķa grupa, kurai nepieciešama pastiprināta vērība, ir personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti uzreiz pēc smagas traumas, kā arī personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti pēc akūtās saslimšanas stadijas. Šiem cilvēkiem, kas atgriežas ikdienas dzīvē pēc ļoti nopietna satricinājuma, kurš pilnībā izmainījis viņu dzīvi, ir nepieciešams īpašs atbalsts, ne tikai fiziska rehabilitācija, bet arī psiho-sociāla rehabilitācija. Ja šīs grupas pārstāvji nesaņem psiho-sociālu atbalstu, tad bieži vien nespēj pielāgoties jaunajiem dzīves apstākļiem, un tad vienkāršākā izvēle ir destruktīva uzvedība, piemēram, pastiprināta alkohola lietošana:

> *Bija operācija [pēc traumas]. Pēc tam pamatīga dzeršana. Bet pēc tam atmetu dzert, smēķēt. (Inv_1_8)*

> *Strādājot aktīvus darbus un pēkšņi paliekot uz gultas, un kad pasaka, ka vairs nestaigās, cilvēkam sabrūk visa pasaule. Psihologa palīdzības nav, ģimene nezina, ko darīt. Tajā brīdī esi izmests no laivas. Es stāstu, kā cilvēks tajā brīdī jūtās, viņam liekas, ka visa pasaule ir nodarījusi viņam pāri. [..] Cilvēks pirmos gadus vaino visus un gaida, ka viņam visi kaut ko dos, kaut kā palīdzēs. Cits vienkārši noslēdzas. Cilvēki, kas kļūst par invalīdiem, mēs netiekam pie viņu uzskaites, lai viņiem palīdzētu. (FGD, Valmiera)*

Šādos gadījumos atbalsta personāls, kam būtu jāsniedz pirmais atbalsts, ir slimnīcu atbalsta dienests, piemēram, sociālie darbinieki slimnīcā, medmāsas. Pēc atbalsta sniegšanas šajā līmenī, būtu jānodrošina arī turpmākais atbalsts, un būtu svarīgi, ka veselības iestādes informē sociālos dienestus par šiem gadījumiem, un sociālais dienests sazinās un noskaidro, vai nav nepieciešams, piemēram, psihologa vai kādu nevalstisko organizāciju atbalsts.

Personām, kas ilgstoši ir uzturējušās institūcijās, kur viss ir nodrošināts, un pēc ārstēšanās ir uzsākušas patstāvīgu dzīvi, sarežģījumi rodas saistībā ar visvienkāršākajiem pakalpojumiem, un tādēļ ir nepieciešams asistents, kas noteiktās situācijās izskaidros, kā kurā vietā ir jārīkojas:

> *Es ilgus gadus biju pansionātā. Cilvēki tajā instancē nav sagatavoti, viņi domā, ka būs tur visu mūžu, neviens viņus neaiztiks un visu laiku tur varēs palikt, ēst, dzert, bet ne dzīvot ārpusē. Invalīds satiekas ar pansionāta ārstu, bet nezina, kā ir iet pie ārsta, kā jāuzvedas un cik jāmaksā. (Inv_3_1)*

Cits jautājums, kuru nepieciešams sakārtot, attiecas uz administratīvo procedūru mazināšanu visos līmeņos. Personas ar invaliditāti norāda uz vairākām absurdām prasībām, sākot ar to, ka personām ar amputētām kājām vai neatgriezeniskiem bojājumiem regulāri jāatjauno savs statuss, turpinot ar to, ka personai ratiņkrēslā jāizstaigā daudzdzīvokļu māja bez lifta, lai savāktu kaimiņu parakstus:

Nezinu, kā tagad ir. Varbūt ir izmainījies, bet visās vietās cilvēkiem bez kājām dod mūža pensiju. Tur reizi 10 gados vajag tikai uz to VDEĀVK griezties, bet Jelgavā man pateica, ka zinātne iet uz priekšu. Iespējams, ka man kājas ataugs. (Inv_1_8)

Piemēram vienā gūžā man ir protēze, otra gūža sadragāta, un mugura sadragāta, bet invaliditāti, 2. grupu, iedeva uz vienu gadu. Tas nozīmē, ka jums katru gadu pa jaunu jāpierāda, ka Jums tā kāja ir slima. Tā nav diskriminācija? (Inv_3_2)

Gadījumos, kad pēc iekšējā izvērtējuma noteiktās administratīvās procedūras tomēr ir būtiski saglabāt, nepieciešams apsvērt, kā atbalstīt personas ar invaliditāti, lai atbilstošos dokumentus būtu vieglāk sagatavot, piemēram, ja tiek prasīts īres līgums, piedāvāt īres līguma formu, vai, ja tiek prasīta daudzdzīvokļu mājas iedzīvotāju – kaimiņu piekrišana trepju pārbūvei, tiek nodrošināts atbalsts savākt nepieciešamos parakstus, jo persona ratiņkrēslā pati nevar apstaigāt, piemēram, piecstāvu daudzdzīvokļu māju bez lifta ar četrām atsevišķām kāpņu telpām. Diemžēl administratīvais slogs mazina arī darba devēju interesi par personu ar invaliditāti nodarbināšanu:

[Situācija] ir mainījusies uz labo pusi, bet birokrātisku jautājumu dēļ – ļoti daudz esmu ar to saskāries, kaut vai tā pati subsidētā darbavieta. To ir grūti izstāstīt pāris vārdos. Mēnesi jāskraida no iestādes uz iestādi, kaut kas jāmeklē, lai šo subsidēto darbavietu sakārtotu pēc normatīvajiem aktiem. Ja ar to pats nenodarbosies, tad darba devējs pateiks: „Piedodiet, man šīs problēmas nav vajadzīgas." Tā ir realitāte. Birokrātija aptur procesu, lai darba devējs pieņemtu invalīdu. (Inv_1_9)

Nodaļas noslēgumā jāuzsver, ka personu ar invaliditāti vidū ir daudz tādu, kas intervijās pauda viedokli, ka viņi neuzticas pakalpojumu sniedzējiem, tai skaitā sociālajiem dienestiem, un netic arī, ka viņiem kāds sniegs kādu atbalstu:

Neviens te ne par ko necīnīsies. Jūs kā no pasakas te man jautājat par šiem atbalsta veidiem?! (Inv_2_3)

Tas nozīmē, ka pakalpojumu sniedzējiem, kas izstrādās atbalsta pakalpojumus personām ar invaliditāti noteiktos gadījumos būs jāiegūst cilvēku uzticēšanās. Lai to sekmētu, viens no ieteikumiem pakalpojumu sagatavošanā ir piesaistīt personas ar invaliditāti, lai pakalpojumi tiek īstenoti, izmantojot principu „līdzīgs līdzīgam".

Kopumā pētījumā veiktās intervijas parāda, ka daudzos gadījumos vērojamas lielas atšķirības starp normatīvajos aktos un politikas plānošanas dokumentos noteikto vai plānoto atbalstu personām ar invaliditāti un to īstenošanu dzīvē jeb faktisko situāciju. Atbalsta trūkumu var skaidrot gan ar to, ka personas ar invaliditāti nevēršas pēc palīdzības, gan ar to, ka, sastopoties ar nelaipnu attieksmi, tās nevēršas pēc palīdzības atkārtoti, kad ir mainījušies pieejamo pakalpojumu veidi un apjoms, bet treškārt, jānorāda, ka personas ar invaliditāti diezgan bieži sastopas ar empātijas trūkumu no pakalpojumu sniedzēju puses, kas noteikti ir jāmaina, izglītojot gan sabiedrību kopumā, gan arī konkrētos pakalpojumu sniedzējus.

Projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamie pasākumi sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai

Līdzīgi kā nodaļā par pasākumiem sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai dzimuma dēļ, arī šeit ir izcelti tie pakalpojumi, kuri ir savienojami ar projekta „Dažādības veicināšana" iespējām, un ir atlasīti, ņemot vērā:

1) mērķa grupas vajadzību sarežģītību, komplicētību un aktualitāti;

2) valsts nodrošinātos pakalpojumus un atbalstu, un pašvaldību sociālajos dienestos pieejamos pakalpojumus un to piedāvājuma intensitāti;

3) projektā plānoto budžetu un potenciālo atbalsta saņēmēju skaitu.

Pirms kādu konkrētu atbalsta pakalpojumu sniegšanas ir nepieciešams nodrošināt iedziļināšanos katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veikt situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu. Šādu atbalstu varētu sniegt pārmaiņu aģenti – personas, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.).

Pārmaiņu aģentu uzdevums sadarbībā ar mērķa grupas pārstāvi būtu izvērtēt aktuālās vajadzības, izstrādāt konkrētu rīcības plānu, apzināt, mobilizēt, organizēt un piesaistīt dažādus sabiedrībā pieejamos resursus un mērķa grupas pārstāvja situācijas uzlabošanai vadīt sadarbību ar citiem pakalpojumu sniedzējiem vai sadarbības partneriem, piemēram, veselības aprūpes vai nodarbinātības jomā. Pārmaiņu aģenta uzdevums būtu arī izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālo dienestu un Nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem, kas ir būtiski gan lai sniegtu starpinstitucionālā sadarbībā balstītu atbalstu konkrētiem klientiem, gan arī lai identificētu projekta mērķa grupu (personas, kurām nepieciešams atbalsts).

Izvērtējot un ar mērķa grupas pārstāvi apspriežot aktuālākās vajadzības, pārmaiņu aģenta uzdevums ir veikt arī mērķa grupas pārstāvja motivēšanu un iedrošināšanu kaut ko pozitīvi mainīt, iestāties par savām tiesībām, aktīvi iesaistīties savas dzīves situācijas uzlabošanā. Tāpat pārmaiņu aģentam ir nepieciešamības gadījumā jāpārstāv sava klienta intereses saskarsmē ar valsts un pašvaldību iestādēm vai veselības aprūpes iestādēm, un jāpiesaista konkrētu jomu speciālisti, ja tādu piesaistīšana ir nepieciešama. Attiecībā uz mērķa grupu personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ, nozīmīgas ir šādu speciālistu individuālās konsultācijas:

1) jurista konsultācijas savu tiesību aizstāvībai, tai skaitā, par tiesībām uz dažādiem pakalpojumiem, darba tiesībām u.c.;

2) psihologa konsultācijas saistībā ar personības izmaiņām smagu saslimšanu, traumu, invaliditātes iegūšanas gadījumā, emocionālās krīzes pārvarēšanu saistībā ar nepieciešamību pielāgoties invaliditātes radītajiem ierobežojumiem, pašapziņas celšana, lai pozitīvi mainītu attieksmi pret sevi un savām iespējām;

3) karjeras konsultanta pakalpojumi saistībā ar nepieciešamību pielāgoties invaliditātes radītajiem ierobežojumiem darba attiecībās.

Personām ar invaliditāti salīdzinoši biežāk noteiktu funkcionālo spēju ierobežojumu dēļ (īpaši, personām, kam ir invaliditāte saistībā ar garīga rakstura traucējumiem, bet dažkārt arī personām, kam ir invaliditāte saistībā ar dzirdi un redzi) ir nepieciešams atbalsts informācijas ieguvē, ko var nodrošināt, pārmaiņu aģents, īpaši, ja tas pārstāv arī NVO, kas apvieno personas ar invaliditāti, vai sociālais darbinieks. Personu ar invaliditāti gadījumā daudzo administratīvo procedūru dēļ, ar kurām šajā mērķa grupā nākas saskarties, ir nepieciešams pastiprināts atbalsts saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, piemēram, sniedzot informāciju vieglajā valodā, skaidrojot vai tulkojot informāciju tiem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda, kā arī būtiski, ka atbalsta persona (pārmaiņu aģents) ir kompetents jautājumos par pakalpojumu saņemšanu personām ar invaliditāti (formālajām atbilstības prasībām) un var pavadīt personu ar invaliditāti, apmeklējot valsts un pašvaldību iestādes vai veselības aprūpes iestādes.

Lai sasniegtu mērķa grupas vajadzības pēc dažāda veida informācijas, savstarpējā atbalsta un pašapziņas celšanas, ir jāorganizē šādas grupu nodarbības:

1) pašapziņas celšanas nodarbības, integrējot tās ar citiem izglītojošiem un informatīvajiem pasākumiem, piemēram, informācijas sniegšanu par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, NVO dibināšanas iespējām, pašvaldības aktualitātēm u.tml.;

2) atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, pēc invaliditātes funkcionālo traucējumu veida vai saslimšanu grupām;

3) interešu grupu nodarbības, kas ļauj dažādot brīvā laika pavadīšanu.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Ņemot vērā ļoti atšķirīgās situācijas mērķa grupas vidū, pētījums nevar sniegt konkrētus ieteikumus attiecībā uz mērķa grupām piemērotiem nodarbību laikiem, un tie ir jāapzina pakalpojuma sniegšanas procesā, aptaujājot konkrētos mērķa grupas pārstāvjus pirms grupu nodarbību uzsākšanas. Jāņem vērā, ka laukos dzīvojošajiem mērķa grupas pārstāvjiem grupu nodarbības ir jāsaskaņo ar sabiedriskā transporta pieejamību, iespējams, ka pasākumi jāīsteno mazās grupās (2–6 dalībnieki). Projektā kā attiecināmās izmaksas būtu jāparedz transporta izdevumi, tai skaitā, pielāgotu individuālu transporta līdzekļu izdevumi, kā arī zīmju tulka pakalpojumi atbalsta sniegšanā personām ar dzirdes traucējumiem.

Grupu nodarbības organizējamas vienu reizi nedēļā, ja iespējams, katru reizi uzdodot personām, kas bija nodarbības dalībnieki, prombūtnē (ārpus nodarbības) izpildāmus uzdevumus, kas veicina savas situācijas apzināšanos, jaunu risinājumu meklējumus u.tml. (piemēram, apmeklēt noteiktas iestādes un iegūt informāciju vai konsultāciju par noteiktu tēmu, izvērtēt savus līdzšinējos izdevumus). Grupu nodarbībās ir lietderīgi darbu grupā apvienot ar iespēju uzdot individuālus jautājumus grupu nodarbības noslēgumā.

Veidojot atbalsta pakalpojumus, ir jānodrošina sadarbība un informācijas apmaiņa ar pašvaldības sociālo dienestu, tādējādi nodrošinot saņemtā atbalsta pēctecību, t.i., iespēju to turpināt vai papildināt saņemto atbalstu citā formā pēc projekta īstenošanas noslēguma.

Kopumā atbalsta pakalpojumu sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai ilgums būtu nepieciešams 4–6 mēnešus ar intensitāti, ka persona ir iesaistīta kādā aktivitātē vidēji reizi nedēļā, nodrošinot, ka pakalpojuma sniegšana tiktu pielāgota katra konkrētā indivīda vajadzībām un iespējām.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

13. attēls. **Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ:**

RAKSTUROJUMS, VAJADZĪBAS UN NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

RAKSTUROJUMS

Diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski

- Diskriminācija darba attiecībās
- Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz izglītību
- Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu
- Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz pakalpojumiem
- Pieredze saistībā ar negatīvu attieksmi, naida runu
- Nabadzības risks
- Vientulība
- Pašapziņas trūkums
- Samierināšanās ar diskrimināciju

VAJADZĪBAS

- Vajadzība pēc drošības (finansiālās, materiālās, iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē)
- Vajadzība pēc darba
- Vajadzība pēc pašapziņas celšanas jeb iedrošinājuma – noticēt, ka „man ir tiesības un es varu kaut ko mainīt"
- Vajadzība pēc vides pieejamības (vajadzība pēc brīvības un mobilitātes)
- Vajadzība pēc pielāgota mājokļa (vajadzība pēc brīvības un mobilitātes)
- Vajadzība pēc atbalsta (piemēram, sociālā dienesta, NVO atbalsts, asistenta pakalpojums)
- Vajadzība pēc cieņpilnas attieksmes
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības)
- Vajadzība pēc taisnīguma

NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

- Atbalsts darba meklēšanā (NVA pakalpojumi, karjeras konsultants)
- Pielāgota mājokļa nodrošināšana (sociālā dienesta atbalsts)
- Pārvietošanās iespēju nodrošināšana (asistents, pieejami transporta pakalpojumi – sociālā dienesta atbalsts);
- Nodrošināta vides pieejamība publiskajām iestādēm, jo īpaši, veselības aprūpes un izglītības iestādēm (visa sabiedrība, īpaši publiskās iestādes)
- Cieņpilnas attieksmes un atbalsta nodrošināšana (visa sabiedrība, īpaši publiskās iestādes, t.sk. veselības aprūpes iestādes, sociālie dienesti)
- Atbalsts savu tiesību aizstāvēšanā (NVO, jurista konsultācijas, sociālais dienests, Tiesībsargs u.c. atbildīgās iestādes)
- Informācijas nodrošināšana (internetā: Latvija.lv portāls, valsts un pašvaldības iestāžu mājas lapas; individuālas konsultācijas par pieejamajiem pakalpojumiem: sociālie dienesti, NVO u.c. iestādes)
- Pašapziņas celšana un iedrošinājums mainīt savu dzīvi (psihologa, sociālā darbinieka individuālas konsultācijas)
- Administratīvo procedūru mazināšana visos līmeņos

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

APAKŠGRUPA: PERSONAS AR INVALIDITĀTI AR DZIRDES TRAUCĒJUMIEM

Personu, kam ir invaliditāte ar dzirdes traucējumiem, kā mērķa grupas raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi ir apkopoti atsevišķi divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, šīs grupas vajadzības un nepieciešamais atbalsts lielā mērā ir specifisks. Otrkārt, šīs apakšgrupas gadījumā intervijas netika veiktas ar mērķa grupu pārstāvjiem kā citās grupās, bet ar NVO, kuras pārstāv personas, kam ir invaliditāte ar dzirdes traucējumiem. Turpinājumā ir sniegts mērķa grupas raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi, bet mērķa grupas profilēšana ir sniegta apvienotā sadaļā kopā ar citām apakšgrupām mērķa grupai personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ.

Mērķa grupas raksturojums

Saskaņā ar VDEĀVK apkopotajiem datiem 2016. gada sākumā Latvijā 1. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar dzirdi bija 2 personām, 2. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar dzirdi bija 51 personai, bet 3. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar dzirdi bija 1768 personām. Kopā tās ir 1821 personas, kam ir invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar dzirdi[82].

Cilvēki ar dzirdes traucējumiem savā ikdienas dzīvē vēl aizvien maz atpazīst diskrimināciju pēc invaliditātes dzirdes traucējumu dēļ. No tiem, kas atpazīst, tikai niecīga daļa iestājas par savām tiesībām un vēršas pēc atbalsta. Pētījumā intervētie NVO pārstāvji uzskata, ka Latvijā diskriminācija invaliditātes dēļ kopumā mazinās, jo cilvēki ar invaliditāti mūsdienās vairs netiek uzskatīti par slimniekiem. Tomēr visi intervētie NVO pārstāvji varēja atcerēties kādus gadījumus, kad novērojuši netaisnīgu attieksmi pret personām invaliditāti dzirdes traucējumu dēļ vai tiešu diskrimināciju. Intervijās tika minētas šādas diskriminācijas situācijas:

- Nevienlīdzīgas pamatizglītības un vidējās izglītības iespējas, jo netiek nodrošināti zīmju tulka pakalpojumi;
- Nevienlīdzīgas nodarbinātības un karjeras iespējas, ko sekmē sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi par cilvēkiem ar invaliditāti un sliktās komunikācijas iespējas starp darba devēju un darba ņēmēju;
- Nevienlīdzīgas iespējas iegūt autovadītāja apliecību, ko ietekmē ārstu komisijas subjektīvā attieksme pret dzirdes traucējumu pakāpi un to ietekmi vadīt transportlīdzekli;
- Nevienlīdzīga situācija vides pieejamībā, kas ierobežo informācijas un pakalpojumu saņemšanu.

Saskaņā ar NVO pārstāvju viedokli, visbiežākā personu ar invaliditāti reakcija un attieksme, saskaroties ar diskrimināciju, ir pasivitāte un pieņemšana. Visvairāk netaisnīgai un diskriminējošai attieksmei ir pakļauti lauku teritorijās dzīvojošie, jo tur ir augstāks bezdarba līmenis un vājāk attīstīta infrastruktūra. Līdz ar to darba devēji dod priekšroku cilvēkiem bez invaliditātes. Lai mazinātu diskrimināciju pret personām, kam ir invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar dzirdi, nepieciešams palielināt zīmju tulku skaitu un veicināt jauno tehnoloģiju izmantošanas iespējas starp cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem. Tāpat kā citās mērķa grupās vēršanos pēc atbalsta ietekmē informācijas trūkums par savām tiesībām un vietām, kur var saņemt atbalstu.

Personas, kam ir invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar dzirdi, sastopas ar diskrimināciju saistībā ar ***nevienlīdzīgām pamatizglītības un vidējās izglītības iespējām***, jo netiek nodrošināti zīmju tulka pakalpojumi. Saskaņā ar NVO pārstāvju viedokli tā ir izplatīta problēma vājdzirdīgo un nedzirdīgo skolēnu vidū, kas nākotnē sekmē diskrimināciju un netaisnīgu attieksmi arī citās jomās:

82 Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija. (2016). *2015. gada Publiskais pārskats*. Pieejams: http://www.vdeavk.gov.lv/par-mums/gada-parskati-un-petijumi/ (skatīts: 04.04.2017.).

Kā jau iepriekš minēju, daudziem nedzirdīgiem cilvēkiem ir problēmas ar pamatizglītības, vidējās izglītības ieguvi, kur vairs nenodrošina zīmju valodas tulka pakalpojumus. Varētu nebūt tā pakalpojuma, bet tad pedagogiem pašiem būtu jāprot zīmju valoda, tad nebūtu problēmu. Kā var komunicēt ar bērnu, pastāstīt mācību priekšmetu, vielu, ja tu neproti komunicēt ar bērnu, kā tad bērns tevi sapratīs? (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Vēl sarežģītāka situācija izglītības ieguves jomā Latvijā ir skolēniem, kam latviešu valoda nav dzimtā valoda, jo viņiem ir papildus grūtības ne tikai uztvert verbāli pausto informāciju, bet arī to saprast.

Grūti, jo mācības notiek latviešu valodā, un daudz ir krievvalodīgo. Iet jau iet, es vienu puisi pati bīdu, viņu par elektriķi Jūrmalā SIVĀ. Aizgāja, nomācījās pirmo un otro gadu, un pameta. Viņš nobijās no eksāmeniem un pateica: „Man ir grūti". Bērnība sākās skolā krievu valodā, pabeidza pamatskolu, un tālāk viņam grūti." (Latvijas Nedzirdīgo savienība, Daugavpils reģionālā biedrība)

Personas, kam ir invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar dzirdi, saskaras ar ***nevienlīdzību attiecībā uz nodarbinātības un karjeras iespējām,*** ko sekmē sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi par cilvēkiem ar invaliditāti un vājās komunikācijas iespējas starp darba devēju un darba ņēmēju. Kā norāda NVO pārstāvji, diskrimināciju nodarbinātības jomā ir ļoti grūti pierādīt, jo darba devēji tieši nepasaka patieso darbā nepieņemšanas iemeslu, taču par to liecina darba devēju noraidošā attieksme, līdz ko tie uzzina, ka pretendents ir ar dzirdes traucējumiem:

Tieši nepasaka, ka dēļ dzirdes traucējumiem nepieņem darbā, atrod citus aizbildinājumus dzirdes traucējumu dēļ. Ja zvana potenciālajam darba devējam, ko līdz pasaka, ka zvana nedzirdīga cilvēka vārdā, tā uzreiz pasaka, ka darbavieta jau ir aizņemta utt. Ir arī citas situācijas, piemēram, par to pašu informācijas pieejamību. Televīzijā nav titru visos raidījumos. Viņi saka, ka zina, ka nepieciešams nodrošināt, bet nav naudas. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Saprotiet par interviju. Viņi raksta CV, aizpilda anketu un aizsūta. Atbildes nav! Es piezvanu un atbild, ka jau ir cits cilvēks pieņemts darbā. Nevienu nedzirdīgo nekad nav aicinājuši uz darba interviju! Jo beigās vienmēr prasa, kādas ir valodas zināšanas, un viņi uzraksta, ka nedzird, bet sazinās zīmju valodā. Vai tad par apkopēju nevarētu strādāt, kaut kādus produktus plauktos izlikt? Varētu! Piemēram, Facebook ir klāt zīme „deaf", kas nozīmē, ka ir nedzirdīgs, bet strādā pat par kasieri „Rimi" veikalā Igaunijā. (Latvijas Nedzirdīgo savienība, Daugavpils reģionālā biedrība)

Intervētie NVO pārstāvji šādu attieksmi skaidro ar darba devēju bailēm par savu neprasmi veidot komunikāciju ar cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem.

Nevienlīdzīgas iespējas iegūt autovadītāja apliecību, ko ietekmē ārstu komisijas subjektīvā attieksme pret dzirdes traucējumu pakāpi un to ietekmi vadīt transportlīdzekli, ir viena no biežāk pieminētajām situācijām, kad tiek atpazīta netaisnīga attieksme. Šāda netaisnīga attieksme cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem var prasīt papildus laika un finanšu resursus.

Šobrīd pastāv diskriminējoša attieksme medicīniskajās komisijās autovadītāja apliecības ieguvei, viņi ļoti subjektīvi rīkojas. Dažiem tiesības tiek piešķirtas uz 3 gadiem, dažiem uz 5, bet vēl dažiem uz 10 gadiem. Ļoti subjektīvi rīkojas, man no sākuma iedeva uz 3 gadiem, aizgāju vēlāk uz citu komisiju, un man iedeva uz 10 gadiem. Par katru komisiju jau ir jāmaksā, beigās sanāk, ka man ir trīs reizes vairāk jāmaksā. Piemēram, Eiropā ļoti daudz nedzirdīgo strādā par kravas automašīnu vadītājiem, pat lielajām fūrēm. Bet Latvijā ne visas medicīniskās komisijas dod atļauju iegūt tiesības vadīt automašīnu. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Nevar saprast, kāpēc tā ir, ka Rīgā dod medicīnisko karti uz 10 gadiem, bet Daugavpilī – uz diviem gadiem. Kāpēc tā? Daugavpilī centrālajā poliklīnikā ārste jautā, nu dabūjiet man to papīru, uz kā pamata es arī varētu iedot nedzirdīgajiem uz 10 gadiem. Kāpēc Rīgā dod, bet mums Daugavpilī tikai

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

uz 2 gadiem? Aizejiet uz Grīvas poliklīniku – tur dod uz 5 gadiem. (Latvijas Nedzirdīgo savienība, Daugavpils reģionālā biedrība)

Ar nevienlīdzīgu situāciju vides pieejamībā cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem nereti tiek liegta piekļuve noteiktai informācijai un pakalpojumiem. Piemēram, televīzijā ne visiem raidījumiem tiek nodrošināts surdotulkojums, un tikai daļai pārraidīto filmu ir titri latviešu valodā. Kā stāsta viens no NVO pārstāvjiem, pagājušajā gadā ir bijusi situācija Valsts asinsdonoru centrā, kad kādam nedzirdīgam vīrietim ir atteikts pieņemt asinis. Tas pamatots ar to, ka nevar noritēt savstarpēja komunikācija bez zīmju tulka starpniecības. Jānorāda, ka šis ir bijis viens no retajiem gadījumiem, kad cilvēks ir vērsies ar sūdzību nevalstiskajā organizācijā savu tiesību aizstāvībai.

Uzrunātie NVO pārstāvji atzīst, ka, lai arī katru gadu biedriem tiek rīkoti izglītojoši pasākumi, cilvēkiem vēl aizvien trūkst zināšanu par savām tiesībām un informācijas par to, kur vērsties diskriminācijas vai netaisnīgas attieksmes gadījumā:

Pirmkārt, cilvēkiem pašiem nav informācijas par savām tiesībām, otrkārt – viņi nezina, kā rīkoties. Mēs cenšamies izglītot, katru gadu mēs sakām informāciju par zīmju valodu, katru dienu informējam par aktuālākajām tēmām, par viņu tiesībām, ko viņi var izmantot. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Mērķa grupas vajadzības

Cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem, lai mazinātu diskrimināciju un sociālās atstumtības risku, šobrīd aktuālākās ir šādas vajadzības:

- Vajadzība pēc normatīvo aktu ievērošanas, kur likumos rakstītais tiek īstenots, nevis pastāv tikai uz papīra;
- Vajadzība pēc zīmju tulka pakalpojuma nodrošinājuma;
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības);
- Vajadzība pēc attīstības un izglītības;
- Vajadzība pēc pašapziņas celšanas, iedrošinājuma;
- Vajadzība pēc izglītības pieejamības tiem, kam dzimtā valoda nav latviešu;
- Vajadzība pēc jauno tehnoloģiju pielietošanas iespējām saziņai;
- Vajadzība pēc juristiem, kuri specializējušies invaliditātes jautājumos.

Viens no NVO pārstāvjiem norāda, ka normatīvais regulējums attiecībā uz personām ar invaliditāti Latvijā ir sakārtots, taču problēmas rada likumu un normatīvo aktu neievērošana, to dažādā interpretācija un vispārinājums, kas neparedz individuālus gadījumus. Viens no piemēriem ir Izglītības likums (pieņemts Saeimā 29.10.1998), kas paredz, ka visiem ir nepieciešams nodrošināt izglītību saprotamā veidā, taču realitātē tas netiek pildīts, jo, piemēram, profesionālās izglītības ieguvē valsts jauniešiem apmaksā zīmju tulka pakalpojumus noteiktos limita ietvaros, taču bērniem pamatizglītības ieguvei tie netiek apmaksāti, jo tas ir nodots pašvaldību kompetencē:

Principā Latvijas likumdošanā maz kur var piekasīties, jo tā ir sakārtota. Bet problēmas rodas, ka netiek pildīti likumi, normatīvie akti, tā ir lielākā problēma. Piemēram, likums par valodas brīvības tiesībām. Jā, nodrošina, bet nepilnīgi. Tas pats, valstij ir jānodrošina zīmju valodas attīstība, smuki uzrakstīts, bet tas vispār nav. Tas pats Izglītības likumā, ka personām ir jānodrošina izglītība saprotamā veidā. Brīnišķīgi! Bet reālajā dzīve tā nenotiek. Piemēram, šobrīd valsts apmaksā zīmju valodas tulka pakalpojumus profesionālās izglītības ieguvei noteikta limita ietvaros. Tajā pašā laikā pamatizglītības ieguvei tulka pakalpojumus neatmaksā, jo tas ir pašvaldību kompetencē. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Jo MK noteikumus var interpretēt dažādi, nav konkrēti pateikts. No vienas puses skatoties tā, bet no otras puses atkal tā. Principā elastīga vaļa dota tam ārstam, kas ir tajā komisijā. Daudzi normatīvie akti ir ar aizspriedumiem sataisīti, no vienas puses ir jāizslēdz visus, bet no otras puses ierobežo personas. Piemēram, darbs augstumā. Ir uzrakstīts, ka ārpus telpām nedzirdīgais var strādāt ne augstāk par 3 m, tas ir saistīts ar līdzsvara traucējumiem. Piemēram, man pašam ir ļoti slikts līdzsvars, bet ne visiem tā ir. Ir ļoti daudz labu nedzirdīgo jumiķu, profesionāli strādā bez nekādām problēmām, ir jāskatās individuāli. Vienam nedzirdīgajam ir slikts līdzsvars, un automātiski uzreiz visiem neļauj. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Par vienu no šī brīža aktuālākajām vajadzībām cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem tiek atzīta zīmju tulku pakalpojumu pieejamība. Lai vājdzirdīgs vai nedzirdīgs cilvēks spētu iekļauties sabiedrībā, ir nepieciešams veidot savstarpēju komunikāciju ar dzirdīgajiem, un tam ir nepieciešami zīmju tulki.

Ir arī citas situācijas, tās pārsvarā saistītas ar komunikāciju, cilvēku neprasme komunicēt ar nedzirdīgu cilvēku. Un tas zināmā mērā ir saistīts ar nepietiekamu tulku skaitu, jo šobrīd uz 1500 nedzirdīgajiem cilvēkiem ir tikai aptuveni 39 tulki. Parēķini, cik vienam tulkam nedzirdīgo ir jāapkalpo, un tas ir visās jomās – izglītības ieguvē, gan arī ikdienas saskarsmē, gan arī citās sfērās. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem aktuāla ir vajadzība pēc informācijas pieejamības un komunikācijas ar citiem visos līmeņos – ģimenē, kopienā un sabiedrībā, jo, ja nenotiek komunikācija un informācijas apmaiņa, personas attīstība apstājas, un persona izolējas no sabiedrības:

Tur ir tā problēma – informācijas pieejamība visos līmeņos. Sākot jau ar mazu bērnu, vecāku prasmei komunicēt, pedagogu prasmei komunicēt. Jo vairāk tiek komunicēts ar bērnu, jo labāk viņš attīstās, viņa domāšana, izpratne. Skolā, vidusskolā, gan arī tālāk augstskolā un darbavietā. Ja informācija pārtrūkst, cilvēka vispārējā attīstība apstājas. Un, ja mums nav pieejama informācija, mēs jūtamies diskriminēti, mēs gribam visu tāpat kā pārējiem sabiedrības locekļiem. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Tādējādi vajadzība pēc attīstības, pašapziņas celšanas un izglītības ir ļoti būtiskas sociālās atstumtības un diskriminācijas mazināšanai cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem.

Vienīgais veids ir viņus izglītojot, izglītojot un stāstot par viņu tiesībām un pienākumiem, ka klusējot situācija neuzlabosies, tas ir vienīgais veids. Celt viņu pašapziņu, izpratni par savām tiesībām, lai viņi nebaidītos, tas ir vienīgais veids. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Mērķa grupai nepieciešamie pakalpojumi

Uzrunātie NVO pārstāvji atzīst, ka cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem ir ļoti būtiski gan jurista, gan sociālā darbinieka, gan izglītības, gan pašapziņas celšanas un karjeras izvēles speciālistu atbalsts. Turklāt nozīmīgas būtu gan individuālas konsultācijas, gan arī konsultācijas grupā, taču, piedāvājot individuālas vai grupu konsultācijas, nepieciešams izvērtēt pakalpojuma saņēmēja piemērotību tām. Piemēram, cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem un zemu izglītības līmeni vairāk piemērotas ir individuālas konsultācijas, jo ar šiem cilvēkiem nepieciešams runāt lēni un viegli uztveramā valodā.

Tas ir atkarīgs no cilvēka, piemēram, ir nedzirdīgie, kuriem ir pietiekoši normāls izglītības līmenis. Ar tiem var strādāt grupiņās ap 8 cilvēkiem, jo mazāka grupiņa, jo labāk. Bet mums ir arī tādi klienti, kuriem ir intelektuālas attīstības problēmas un zems izglītības līmenis. Ar tiem būtu individuāli jāstrādā, ar viņiem ir lēni, lēni jārunā. Un ne katrs to var, jo vienkāršoti stāstīt ir ļoti grūti, kā arī ir grūti izprast tā cilvēka domas. Viņi ļoti bieži aprauti saka, un speciālistam ir ļoti ilgi jādomā, ko tieši viņš ar to ir domājis. Informācija ir jāizvelk ārā, un dažreiz ilgi ir jāstāsta vienu un to pašu, pat trīs reizes vienu un to pašu. Ir nepieciešams atkārtot līdz viņš to saprot. (Latvijas Nedzirdīgo savienība)

Par šobrīd nozīmīgākajiem atbalsta pasākumiem un pakalpojumiem cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem tiek atzītas jurista konsultācijas, pašapziņas celšanas un karjeras izvēles speciālista konsultācijas, kā arī zīmju tulka pakalpojumi.

APAKŠGRUPA: PERSONAS AR INVALIDITĀTI AR REDZES TRAUCĒJUMIEM

Personu, kam ir invaliditāte ar redzes traucējumiem, kā mērķa grupas raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi arī ir apkopoti atsevišķi divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tādēļ, ka arī šīs apakšgrupas vajadzības un nepieciešamais atbalsts lielā mērā ir specifisks. Otrkārt, šīs apakšgrupas gadījumā intervijas tika veiktas ar mērķa grupu NVO, kas pārstāv personas, kam ir invaliditāte ar redzes traucējumiem. Turpinājumā ir sniegts mērķa grupas raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi, bet mērķa grupas profilēšana ir sniegta apvienotā sadaļā kopā ar citām apakšgrupām mērķa grupai personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ.

Mērķa grupas raksturojums

Saskaņā ar VDEĀVK apkopotajiem datiem 2016. gada sākumā Latvijā 1. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar redzi bija 2490 personām, 2. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar redzi bija 2123 personām, bet 3. grupas invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar redzi bija 3743 personām. Kopā tās ir 8356 personas, kam ir invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar redzi[83].

Pētījumā intervētie NVO pārstāvji uzskata, ka Latvijā diskriminācija pēc invaliditātes mazinās, tomēr vēl aizvien ir novērojama. Cilvēki ar redzes traucējumiem aizvien biežāk atpazīst diskrimināciju invaliditātes un veselības problēmu dēļ, par ko arī ziņo un vēršas pēc atbalsta.

> *Notiek attīstība, jo cilvēki ar invaliditāti arvien vairāk apzinās savas iespējas, tiesības, pozitīvos risinājumus. Jo cilvēkam vairāk ir, jo vairāk gribas. Apetīte rodas ēdot. Un tas ir normāls process, tur nav nekādu pārmetumu. (Liepājas Neredzīgo biedrība)*

Latvijas neredzīgo biedrību pārstāvji uzskata, ka biežāk sastopamās diskriminācijas situācijas attiecībā uz personām ar redzes traucējumiem ir:

- Nevienlīdzīgas nodarbinātības un karjeras iespējas, ko ierobežo redzes traucējumi;
- Nevienlīdzīgas izglītības iespējas, ko ierobežo redzes traucējumi;
- Vides un pakalpojumu pieejamības ierobežojumi cilvēkiem ar redzes traucējumiem.

NVO pārstāvji uzskata, ka nevēršanos pēc atbalsta savu tiesību aizstāvībā ietekmē: (1) informācijas trūkums par to, kur vērsties noteiktajās situācijās; (2) negatīva pieredze savu tiesību aizstāvēšanā; kā arī (3) neredz jēgu veltīt savu laiku un finanšu resursus tiesību aizstāvībai, jo nav ticības pozitīvam rezultātam.

> *Man šķiet, ka ierobežojošie apstākļi visvairāk varētu būt nezināšana par to, pie kā vērsties, un negatīva pieredze. Ja es neesmu sabiedriski aktīvs un neredzu un nezinu sabiedriskās un sociālās iestādes, kur kas ko sniedz un nodrošina, ja sēžu mājās, tad liekas, ka nekā nav. Bet izrādās, ka ir. Ir tikai jāpameklē informācija. Otrs ir negatīva pieredze. Tas ir bieži – atsit vēlēšanos iet un darīt, ja vienreiz kāds ko skarbāk, rupjāk ir atbildējis. (Liepājas Neredzīgo biedrība)*

83 Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija. (2016). *2015. gada Publiskais pārskats*. Pieejams: http://www.vdeavk.gov.lv/par-mums/gada-parskati-un-petijumi/. (skatīts: 04.04.2017.).

Līdzīgi kā citu grupu personas ar invaliditāti, arī personas ar redzes traucējumiem saskaras ar **nevienlīdzīgas nodarbinātības un karjeras iespējām,** ko sekmē sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi par cilvēkiem ar invaliditāti. Kā norāda NVO pārstāvji, nereti darba devēji neizskata pretendenta kandidatūru, ja uzzina, ka pretendents uz amatu ir cilvēks ar invaliditāti. Savukārt, tie darba devēji, kas savā pieredzē ir saskārušies ar cilvēkiem ar invaliditāti un guvuši pozitīvu pieredzi, labprāt sadarbību turpina un nākotnē pieņem arī citus cilvēkus ar invaliditāti.

> *Ja uzzina, ka cilvēks ir ar invaliditāti, darba iespējas uzreiz ir liegtas, ja ir cits konkurents. Konkrētā darbavieta izvēlas labāk pieņemt cilvēku bez invaliditātes, bet nevērtē viņa kvalitātes, izglītību un pieredzi. Tas ir jautājums, kurš ir jārisina. (Liepājas Neredzīgo biedrība)*

> *Bet tie, kas ir sākuši nodarbināt invalīdus, tie saka, ka tagad mēs pat cīnāmies par tām programmām, kas iet subsidētajās darbavietās. Pagājušajā gadā, ja nejaucu tos skaitļus, tad piedāvātās subsidētās darba vietas bija 16, bet darba devēji, kas bija gatavi ņemt tos cilvēkus, bija virs 60. Mēs arī nodarbinām. Mēs cīnījāmies savā starpā par šiem cilvēkiem, darba devēji ir jau saskārušies ar viņiem un zina, ka cilvēks strādās, un viss būs O.K. (Latvijas Nedzirdīgo savienības Rēzeknes reģionālā biedrība)*

Nevienlīdzīgas izglītības iespējas ir vēl viens diskriminmāciju un sociālo atstumtību veicinošs faktors, jo dažkārt no augstskolu puses ir vērojama neizpratne par palīglīdzekļu (diktofonu) un suņa-pavadoņa nepieciešamību studiju procesā un ikdienas dzīvē cilvēkam ar redzes traucējumiem.

> *Sanāca tādas nesaprašanās. Tas teksts bija tāds, ka mēs jau tā jums tik ļoti pretim nākam, mums kursā ir meitene ar suni pavadoni, mēs esam tik ļoti pretimnākoši, ka mēs nerakstīsim par to diktofonu, jo mēs jau tā esam tik ļoti pretimnākoši. Es arī izteicu nožēlu par to: „Man ļoti žēl, ka tas viņiem ir tāds īpašs kaut kas, ka tā ir īpaša pretimnākšana, ka viņi ļauj meitenei ar suni pavadoni mācīties viņu augstskolā". Man liekas, ka tam vajadzēja jau būt pašsaprotamam, ka tas nav klēpja sunītis, kuru kaut kādas kaprīzes dēļ es nēsāju vai vadāju līdzi, tās ir cilvēka acis. (Latvijas Neredzīgo biedrība)*

Kā norāda NVO pārstāvji, **vides un pakalpojumu pieejamība cilvēkiem ar redzes traucējumiem** kopumā pēdējo gadu laikā ir uzlabojusies, taču vēl aizvien cilvēkiem ar redzes traucējumiem reizēm nākas saskarties ar pakalpojuma sniedzēja neizpratni un aizskarošu attieksmi:

> *Šobrīd tas ir mazinājies, bet mums agrāk ir bijuši gadījumi, ka kādās iestādēs ieiet neredzīgs cilvēks un saka, ko viņam vajag, bet atbilde ir: „Izejiet ārā un uzrakstiet". Kad cilvēks saka, ka viņš neredz, atbild: „Paprasiet, lai tur kāds palīdz". Kā var neredzīgs cilvēks iziet ārā, paprasīt kādam uzrakstīt un ienākt atpakaļ. Negribu teikt skaļo vārdu – diskriminācija. Tā ir vairāk neinformētība, neizpratne, nezināšana, dažreiz arī, piedodiet, bet teikšu atklāti – cilvēciskais stulbums. (Liepājas Neredzīgo biedrība)*

> *Uzņemt un iegūt informāciju redzes invalīdiem ir daudz grūtāk. Piemēram, ja ņemam to pašu poliklīniku. Ja neredzīgs cilvēks aiziet viens, viņš uz durvīm nevar izlasīt, ne kas tas par dakteri ir, ne pieņemšanas laikus. Tas nozīmē, ka nav braila rakstā informācijas, kaut gan, cik zinu, likums to jau prasa. (Latvijas Nedzirdīgo savienības Rēzeknes reģionālā biedrība)*

Mērķa grupas vajadzības

Cilvēkiem ar redzes traucējumiem ir aktuālas tās pašas vajadzības, kas jebkuram cilvēkam, tomēr, lai tās tiktu nodrošinātas, tam ir jāpievērš vairāk uzmanības. Nozīmīgākās vajadzības tieši personām ar redzes invaliditāti ir:

- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības);
- Vajadzība pēc atbalsta – asistenta un pavadoņa;
- Vajadzība pēc mobilitātes un neatkarības, ko nodrošina pielāgota vide.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Uzrunātie NVO pārstāvji uzsver, lai cilvēki apzinātu savas tiesības un atpazītu pret sevi vērstu diskrimināciju vai netaisnīgu attieksmi, vispirms ir nepieciešama pieejama informācija:

Lai viņi zinātu savas tiesības, var kaut kādas apmācības, informatīvās dienas. Lai atbildīgās iestādes, tas pats Tiesībsargs, vairāk stāstītu par invalīdu tiesībām. Varbūt raidījumi televīzijā, kas ir vairāk pieejami tiem cilvēkiem. Ne visi ir sabiedriskās organizācijās, ne visi ir gatavi iziet uz ielas un teikt, ka re, kur mani apbižoja. Šādi informatīvie, izglītojošie raidījumi varētu būt gan TV, gan radio, lai cilvēks iespējami vairāk var iegūt šo informāciju. Jāizglītojas, lai saprastu, ko tu drīksti, ko nedrīksti. (Liepājas Neredzīgo biedrība)

NVO pārstāvji uzskata, ka būtu nepieciešams veidot vairāk izglītojošus raidījumus, jo ne visi cilvēki ar redzes traucējumiem ir sociāli un pilsoniski aktīvi un iesaistās nevalstiskajās organizācijās. Lai veicinātu cilvēku ar redzes traucējumiem iekļaušanos sabiedrībā, ir nepieciešams arī vairāk nodrošināt asistenta pakalpojumus. Diemžēl valsts šobrīd nodrošina asistenta pakalpojumus tikai, lai dotos uz darbu vai mācībām:

Asistēšana ir tikai uz darbu un no darba. Bet cilvēki, kuri nestrādā un nemācās, lai viņi atrastu šo darbu vai lai aizietu pie ārsta vai jebkur, viņiem šis pavadonis ir vajadzīgs. Ir daudz cilvēku, kuriem nav tuviniekus, kas var aiziet. Vai vispār ir vientuļi un veci, kuriem ir vajadzīga palīdzība. Bet ne tikai, ir arī jauni cilvēki, kuri bieži vien mēdz mājās sēdēt vieni paši. Viņiem ir vajadzīgs pavadonis-asistents, kas ar viņiem var aiziet uz kādu iestādi, kaut vai uz to pašu banku vai lai meklētu darbu. (Latvijas Neredzīgo biedrība)

Tātad viens no priekšnosacījumiem vajadzības pēc mobilitātes un neatkarības apmierināšanai ir asistenta-pavadoņa pakalpojuma paplašināšana, bet otrs – pieejamas vides nodrošināšana.

Lai būtu pieejama vide. Ja nav pieejama vide, tad par pakalpojumiem var aizmirst. Ja cilvēks ratiņkrēslā netiek ārā no savas mājas vai nevar pārvietoties līdz pakalpojumu saņemšanas vietai, tad veidojas diskriminācija, jo cilvēkam netiek dota iespēja. Līdz ar to pakalpojumu pieejamība, gan infrastruktūra (ielas, ēkas), gan cilvēku attieksme (visbiežāk ierēdņu attieksme) pret šiem cilvēkiem. (Latvijas Neredzīgo biedrība)

Mērķa grupai nepieciešamie pakalpojumi

Pētījuma laikā tika analizēts cilvēku ar redzes invaliditāti pārstāvēto nevalstisko organizāciju viedoklis par vairākiem iespējamajiem atbalsta pasākumiem, kas palīdzētu apzināties un aizstāvēt savas tiesības. Kopumā gan jurista, gan sociālā darbinieka, gan izglītības, gan pašapziņas celšanas un karjeras izvēles speciālistu atbalsts tika novērtēts kā nepieciešams, bet par vairāk piemērotām tika atzītas individuālas konsultācijas pie minētajiem speciālistiem.

Neredzīgajiem noteikti tā nebūs grupa. Grupā var būt teorētiskas apmācības ar vispārinātu informāciju. Arī rehabilitācijas pakalpojumi pamatā un tikai notiek individuāli. Nevar aizvest piecus cilvēkus uz virtuvi un katram pateikt, kas jādara. Jāparāda, kur kas atrodas, jāpalīdz paņemt, padot, jāparāda, jāiemāca. Un tam ir vajadzīgs laiks. (Latvijas Neredzīgo biedrība)

Viena no NVO pārstāvēm ierosināja, ka sākotnēji varētu veidot grupu konsultācijas, kurās apmeklētāji izkristalizē savu problēmu / jautājumu, un vēlāk to apspriež individuāli pie speciālista:

Tas ir tāds interesants formāts. Izglītojošās apmācības, semināri, kaut kādas izglītojošās dienas, kad stāsta par kaut kādām konkrētām tēmām, tad tas tā varētu būt grupā. Bet, ja cilvēkam ir kaut kāds specifisks jautājums, konkrēts viņam, tad diezin vai viņš gribēs 30 cilvēku klātbūtnē apspriest savu problēmu, īpaši, ja tā ir diskriminējoša. Ja tas ir grupās, tad tas varētu būt par tēmām kā tādām. Iespējams, tas varētu būt kaut kāds laiks grupā un kaut kāds laiks individuāli. Pēc tēmu apskatīšanas cilvēkiem rodas konkrēti jautājumi, kas skar viņus, tad – kāpēc ne. (Latvijas Neredzīgo biedrība)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Ņemot vērā to, ka cilvēkiem ar redzes traucējumiem kopumā ir ierobežotas iespējas iegūt informāciju un trūkst informācijas par savām tiesībām un to aizstāvību, NVO pārstāvji atzīst, ka ***individuālas konsultācijas pie jurista*** būtu lietderīgs atbalsta instruments:

> *Jā, tādas būtu labas. Neredzīgam, vājredzīgam cilvēkam ierobežojums ir informācijas pieejamība. Pats nevar izlasīt, dažreiz pats nevar atrast informāciju, nespēj uztvert. Ja nav sociālā aprite, nav zināšanas. Tik viegli var manipulēt, piekrāpt. (Liepājas Neredzīgo biedrība)*

> *Arī šobrīd man strādā viens puisis, viņš ir pilnīgi neredzīgs, ieguvis jurista izglītību, arī strādā, un cenšas palīdzēt, ja vien tas ir iespējams. Es saprotu, ka tas ir naudas jautājums, bet tās varētu būt konsultācijas tiesību jautājumos. Droši vien viņš nesniegtu konsultācijas, kā izšķirties, bet kaut kādas pamata konsultācijas noteikti būtu nepieciešamas. (Latvijas Neredzīgo biedrība)*

Intervētie NVO pārstāvji vienprātīgi atzīst, ka pats svarīgākais ir cilvēkiem sniegt iespēju strādāt, radīt labvēlīgus apstākļus nodarbinātībai, tādējādi **individuālas konsultācijas pie karjeras izvēlas speciālista** tiek uzskatītas par nozīmīgu atbalsta pasākumu nodarbinātības veicināšanai. Kā uzskata viena no NVO pārstāvēm, ja cilvēkam ir darbs, arī pārējās jomas (vajadzības) tiek sakārtotas.

> *Vislabākais būtu, ja cilvēkiem nodrošinātu darbu. Tad, kad viņam ir darbs, viņš jūtas gan vajadzīgs, gan atbalstīts, gan ģimenē nozīmīgs... Īpaši vīrieši, bet ne tikai. Līdz ar to ir jau ģimene sakārtota, cilvēks vairs nav pabalsta saņēmējs, bet ir pelnītājs. Pašapziņa, pašvērtība. Līdz ar to viņam droši vien ir arī bērni. (Latvijas Neredzīgo biedrība)*

Par ļoti veiksmīgu atbalsta pieeju cilvēkiem ar invaliditāti, tostarp arī cilvēkiem ar redzes traucējumiem, NVO pārstāvji uzskata principa „līdzīgs līdzīgam" izmantošanu, jo neviens cits tik labi nesaprot kādu problēmu, kā tas, kurš pats to ir piedzīvojis. Tāpat arī socializēšanās ar citiem cilvēkiem ar līdzīgu pieredzi, veicina informācijas apmaiņu un savstarpēja atbalsta sniegšanu.

> *Labākais ir tas, ka tāds tādam māca, kas pats ir tam izgājis cauri un zina. Neviens psihologs un sociālais darbinieks nevar iedot praktisku atbalstu brīdī, kad cilvēks ir zaudējis redzi. Var teikt pēc grāmatas, bet cilvēks, kurš pats ir izgājis tam cauri... Piemēram, viena skolotāja paliek neredzīga. Kolēģi saka, ka saprot un atbalsta, bet nekā, viņi nesaprot! Un viņa grib pie cilvēka, kas pats tam ir gājis cauri. (Latvijas Neredzīgo biedrība)*

> *Tomēr starp cilvēkiem ar invaliditāti, ne tikai redzes, ļoti labi strādā savstarpējais atbalsts. Kad cilvēki sanāk nevis saņemt pakalpojumu, bet vienkārši kopā dažādos pasākumos. (Liepājas Neredzīgo biedrība)*

APAKŠGRUPA: PERSONAS AR INVALIDITĀTI AR GARĪGA RAKSTURA TRAUCĒJUMIEM

Personu ar invaliditāti ar garīga rakstura traucējumiem, kā mērķa grupas raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi arī ir apkopoti atsevišķi divu iemeslu dēļ: tādēļ, ka atšķiras apakšgrupas vajadzības un pakalpojumus ir jāsniedz mērķēti tieši šai apakšgrupai, un tādēļ, ka šīs apakšgrupas gadījumā tika veikta intervija ar mērķa grupu NVO, kas pārstāv personas, kam ir invaliditāte ar garīga rakstura traucējumiem. Turpinājumā ir sniegts mērķa grupas raksturojums, vajadzības un nepieciešamie pakalpojumi, bet mērķa grupas profilēšana ir sniegta apvienotā sadaļā kopā ar citām apakšgrupām mērķa grupai personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Mērķa grupas raksturojums

Viens no galvenajiem diskriminēšanu uzturošajiem mehānismiem attiecībā uz personām ar garīga rakstura traucējumiem ir uzskats par cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem kā neprognozējamiem un bīstamiem. Pēc NVO pārstāvju novērotā, netaisnīga un diskriminējoša attieksme no sabiedrības puses izteiktāk novērojama pret cilvēkiem ar psihiskās veselības traucējumiem, jo īpaši pret tiem, kuri publiski atzīst, ka nelieto medikamentus. Tāpat NVO pārstāvji atzīst, ka netaisnīga un diskriminējoša attieksme korelē ar garīgo traucējumu pakāpi. Jo psihiskās saslimšanas traucējumi ir izteiktāki, jo pastāv lielāks risks sociālajai atstumtībai un diskriminācijai. Visneaizsargātākie šīs grupas pārstāvji ir cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, kuri verbāli nekomunicē. Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem reti atpazīst pret sevi vērstu diskrimināciju, un vēl retāk vēršas pēc palīdzības, pat, ja pamana, ka to ir piedzīvojuši. Biežāk šādas situācijas atpazīst līdzcilvēki un speciālisti, kas strādā ar šīm personām un kas arī ziņo par konkrētām situācijām. Padziļinātajās intervijās tika minētas šādas diskriminācijas situācijas:

- Nevienlīdzīga attieksme transporta pakalpojumu pieejamībā;
- Nevienlīdzīga attieksme juridisko jautājumu izskatīšanā un soda apmēra noteikšanā;
- Nevienlīdzīga attieksme veselības aprūpē;
- Nevienlīdzīga attieksme darba attiecībās;
- Nevienlīdzīgas karjeras un izglītības iespējas, ko ierobežo intelektuālās attīstības traucējumi, personām, kam latviešu valoda nav dzimtā, – arī valsts valodas nepārvaldīšana;
- Pakalpojumu pieejamība valsts institūcijās, ko ierobežo institūcijās lietotā sarežģītā valoda.

Saskaņā ar intervēto NVO pārstāvju domām, pastāv četri galvenie iemesli, kādēļ cilvēki nevēršas pēc palīdzības un iesniegto sūdzību skaits ir neliels: (1) cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem reti atpazīst savu tiesību pārkāpumus; (2) trūkst informācijas par to, kur vērsties pēc taisnības un palīdzības; (3) neredz jēgu tam tērēt laiku, jo nav pozitīvas pieredzes ar savu tiesību aizsargāšanu, kā arī (4) vēršanos pēc palīdzības ierobežo valsts valodas nepārvaldīšana. Tādējādi kopumā šī mērķa grupa tiek atzīta par vienu no visneaizsargātākajām iedzīvotāju grupām sabiedrībā.

Nevienlīdzīga attieksme transporta pakalpojumu pieejamībā tika minēta kā viena no pirmajām un visbiežāk novērotajām diskriminējošām attieksmēm pret cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, jo dažkārt cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem tiek liegts pārvietoties sabiedriskajā transportā. Visbiežāk šādas situācijas ir novērojamas pilsētu mikroautobusos, taču ir bijusi situācija, kad arī aviokompānija ir atteikusi ielaist cilvēku lidmašīnā bez pavadoņa.

> *Cilvēks iekāpj sabiedriskajā transportā, īpaši tas attiecas un mikroautobusiem, viņš uzrāda savu invalīda apliecību, viņam saka: „Nē, vietu nav." Viņam ir jākāpj ārā. Ir skaidrs, ka drīzāk viņu diskriminē pēc tā, ka viņam ir garīga rakstura traucējumi, jo fiziski viņam nav nekādu traucējumu. Jūs neatšķirtu viņu no citiem cilvēkiem. Tāpēc, ka viņš uzrāda savu invalīdu apliecību. Dažkārt viņus nosauc arī par trakajiem un izsaka aizskarošas piezīmes, tad mēs varam secināt, ka tā ir diskriminācija garīga rakstura traucējumu dēļ. Bet šīs lietas pierādīt ir ārkārtīgi grūti. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

> *Tad, kad viņi uzzināja, ka viņam ir konkrēta diagnoze, tur ir prasīts uzrādīt konkrētu diagnozi, tad viņi pateica, ka viņš nevar lidot. Viņam ir jābūt obligāti palīgiem. Viņi to izsecināja vienkārši no vienas lapas. Nekā cita tur vairāk nebija, ne tur bija kaut kādi medicīniskie dokumenti, ne viņi tikās ar viņu. Viņu ārsts vienkārši pateica, ka nē. Pēc tam viņš vairāk internetā nevarēja piereģistrēties lidojumiem. Viņam tas bija liegts. Tad, kad viņi aizbrauca uz lidostu un mēģināja noskaidrot to situāciju, tad viņam paskaidroja: „Nē, jūs nevarat lidot. Jums ir invaliditāte. Jums ir medicīniskās indikācijas, ka mēs jūs nevaram paņemt lidmašīnā. Jūs varat aiziet līdz lidmašīnai, tur jūs tiksiet, bet lidmašīnā jums neviens nelaidīs. Tad vienīgā iespēja, kas viņam atlika, bija braukt ar autobusu. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Tāpat netaisnīga attieksme novērojama sabiedriskā transporta pakalpojuma pieejamībā cilvēkiem ar autismu. Cilvēkiem ar autismu ir īpašas vajadzības pārvietojoties ar transportlīdzekli: transportlīdzeklim ir jābūt vienmēr noteiktā laikā; tam vienmēr jāizskatās vienādi; tajā nedrīkst būt pārāk daudz cilvēku; sēdvietai ir jābūt vienmēr vienā noteiktā vietā. Ņemot vērā to, ka sabiedrisko transportu nav iespējams tik lielā mērā pielāgot viena cilvēka vajadzībām, cilvēkiem ar autismu slimības īpatnību dēļ liegta iespēja pārvietoties sabiedriskajā transportā, kā arī netiek nodrošināts īpaši pielāgots transportlīdzeklis.

> *Šobrīd Ministru Kabineta noteikumi neparedz iespēju, ka varētu vērtēt individuālos gadījumus un saprātīgus pielāgojumus, jo jautājums ir, ko tad būtu saprātīgāk pielāgot – vienu transportlīdzekli vienam cilvēkam, vai pieprasīt, lai viss sabiedriskais transports būtu tagad pielāgots viena cilvēka vajadzībām, jo tas, par ko mēs runājam, ir, pirmkārt, jāatbrauc ir obligāti laikā, autobusam ir jāizskatās tieši tāpat, kā visās iepriekšējās reizēs, viņam ir jāsēž vienā un tajā pašā vietā, nedrīkst būt pārāk daudz cilvēku apkārt, nedrīkst būt ļoti asi trokšņi vai pārāk daudz trokšņu. Sabiedriskajā transportā viņu ir ārkārtīgi daudz. Visas durvju atvēršanās, aizvēršanās un skaņas signāli, pieturas paziņošanas, sarunas autobusā, telefona zvani. Tas viss ļoti, ļoti traucē, un tā rezultātā, piemēram, šis konkrētais cilvēks, viņš nokrīt gar zemi, un viņu vairs nevar piecelt. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

Lai arī cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem nodarbinātība ir ļoti zema, un sūdzību skaits par **nevienlīdzīgu attieksmi darba attiecībās ir neliels,** tā tiek uzskatīta par otru nozīmīgu jomu, kurā vērojama netaisnīga un diskriminējoša attieksme, jo cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem pastāv augstāks risks, ka viņi darbā tiks ļaunprātīgi izmantoti un nepamatoti atbrīvoti no darba.

> *Mēs pamanījām, ka tas darba devējs viņu ļoti izmanto. Viņš bija vienīgais darbinieks firmā. Viņš bija ilgstoši strādājis pie viņiem, viņš nekad nebija bijis atvaļinājumā. Vienmēr visās brīvdienās tad, kad īpašnieki devās kaut kur, tad viņš vienmēr arī strādāja bez jebkādām problēmām, un tad viņam vienkārši tika piedāvāts cits darbs. Prom ejot, viņam tie darba devēji sāka draudēt, un tad viņi pateica, ka viņi neko netaisās viņam maksāt, kaut kādas kompensācijas, neizmaksātos atvaļinājumus. Tad iesaistījās mūsu otra juriste, kolēģe. Tiklīdz viņi saprata, ka tur ir iesaistīts jurists, tā uzreiz tā attieksme mainījās, un absolūti visu, kas viņam pienācās, izmaksāja. Tās attiecības arī normāli tika izbeigtas. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

Vienlaikus ir arī ļoti pretimnākoši darba devēji, kas ir gatavi speciāli pielāgot darba grafiku, balstoties uz darbinieka īpašajām vajadzībām, piemēram, medikamentu lietošanas paradumiem un veselības problēmu saasināšanās gadījumos:

> *Cilvēkam ir psihiska saslimšana, un viņam ir jālieto diezgan daudz un smagi medikamenti, viņš nevar piecelties, lai darbā būtu no deviņiem, tad darba devējs nāk pretī, viņš var sākt darbu desmitos vai pat vēlāk. Viņam elastīgas arī tās stundas. Viņš izdara to darbu, un brīvs, un arī slimību paasinājumos, darba devējs viņam vienmēr saka, ka viņš ir gaidīts atpakaļ. Arī tagad ir paasinājums. Pirmais, ko viņš zvanot teica, ka darba devējs teicis, ka nav problēmu. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

Diskriminācija pret personām, kam ir invaliditāte ar funkcionēšanas ierobežojumiem saistībā ar garīga rakstura traucējumiem, izpaužas **nevienlīdzīgas karjeras un izglītības iespēj**ās, ko ierobežo pašvaldību nespēja nodrošināt iekļaujošu izglītību bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, īpaši aktuāla šī problēma ir bērniem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda, jo viņu problēmas pastiprina valsts valodas nepārvaldīšana:

> *Tieši tas, ka mums ir šī sadragātā speciālā izglītība. Un, ja vecāks vēlās savu bērnu sūtīt vispārizglītojošā skolā, lai viņu integrētu, tad faktiski, ja pašvaldība šo iespēju nepiedāvā, tad ir divas iespējas – vai nu bērnu sūtīt tālu prom, pāri visai Latvijai uz citu skolu, internātskolu. Tur, kur faktiski bērns zaudē ģimeni. Otra iespēja, tad šī speciālā skola, ko vecāks ne vienmēr vēlas. Faktiski tie vecāki tiek nolikti tādā ķīlnieku situācijā. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Mums ir ļoti forša meitene, kura, pirmkārt, nebija dabūjusi pamatizglītību, un tagad viņa cenšas pabeigt. Un tas bija arī mums liels izaicinājums to panākt, jo Latvijā šādu iespēju nav, ja cilvēks ir vecāks par 18 gadiem [..] Mūsu lielais mērķis, šogad viņa pabeigs skolu, un viņa pati ļoti grib iet tālāk apgūt profesiju. Un, kad mūsu sociālais darbinieks aizbrauca uz SIVu mēs sapratām, ka tas ir ļoti problemātiski, jo visas šīs programmas ir tikai latviešu valodā. Viņai ir ļoti svarīga latviešu valoda. Viņa diezgan izmisīgi cenšas to darīt vairākos piegājienos, un šīs programmas atkal nav bijušas tādas, kas būtu pielāgotas cilvēkam ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Bet, iespējams, tīri objektīvi, jo šobrīd ar viņu strādā arī mūsu darbinieks, tīri objektīvi, iespējams, viņa arī nekad šo latviešu valodu nevarēs apgūt tieši savu garīga rakstura traucējumu dēļ. Viņai ir milzīgas grūtības šobrīd. Mēs šaubāmies, vai viņa jebkad apgūs šo valodu tā, lai viņa varētu tajā mācīties. Līdz ar to viņai tiek liegta iespēja vispār šo profesiju apgūt, kaut arī viņa ļoti, ļoti ir izrādījusi gadiem ilgi šo vēlmi, ka viņai tas ir svarīgi. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Nevienlīdzīga attieksme juridisko jautājumu izskatīšanā un soda apmēra noteikšanā tika atzīmēta kā vēl viena nozīmīga joma saistībā ar diskriminējošu attieksmi, ko lielā mērā, pēc NVO pārstāvju teiktā, ietekmē sabiedrībā pastāvošais stereotips par cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem kā bīstamiem un neprognozējamiem. Saskaņā ar NVO pārstāvju teikto, pastāv lielāka iespēja, ka noziedzīgs nodarījums tiks vērsts pret cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, nekā viņi būs tā veicēji. Pēc viņu domām, bieži vien medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis tiek noteikts nesamērīgi liels, salīdzinājumā ar nodarīto kaitējumu. Piemēram, sievietei par neliela apmēra zādzību veikalā tika noteikta piespiedu ārstēšanās slimnīcā, kaut arī nozagtās preces tika atgrieztas atpakaļ un tirgotājam pret noteikto personu vairs nebija iebildumu. Savukārt kādai citai sievietei tika noteikta gadu ilga piespiedu ārstēšanās slimnīcā par nepatiesu apsūdzību sniegšanu smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, turklāt piespriestais sods tika piespriests bez sievietes klātbūtnes tiesā, kas ir pretrunā ar Kriminālprocesa likuma normās paredzēto, ka personas pašas dalība tiesas sēdē ir pamatprincips, un tikai izņēmuma gadījumos tiesa var lemt par to, vai personas dalība ir savienojama ar tās veselības stāvokli[84]:

Un arī tās lietas, kas mums ir bijušas par medicīniska rakstura piespiedu līdzekli. Ko mēs redzam: ja šādās situācijās cilvēkam nebūtu garīga rakstura traucējumi, viņam nekāds sods īpaši netiktu piemērots, bet, tā kā ir garīga rakstura traucējumi, tad viņam uzreiz ir ārstēšanās slimnīcā, kur viņš nevar iziet. Viņam ir piespiedu kārtā jālieto medikamenti, un ir virkne citu ierobežojumu. Piemēram, sieviete, kas nozaga veikalā brilles, konfektes, kafiju un banānu, bet viņa to visu arī atgrieza atpakaļ veikalā. Veikals pateica, ka viņiem nav nekādu iebildumu, preces ir saņēmuši atpakaļ, kriminālprocess vienalga turpinājās. Un viņa par to atradās faktiski ieslodzījumā. Viņai bija vairāk nekā trīs mēneši, varbūt gads. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Bija sieviete, kas iesniedza sūdzības par saviem kaimiņiem, un tad viņi atrada lielisku iespēju, kā viņai atriebties. Viņa sūdzas par to, ka kaimiņi viņu mēģina visādi nogalināt, kaitē viņai, suņus indē un nogalina. Viņa kaut kādu piecu gadu laikā bija uzrakstījusi 11 sūdzības policijā. Un Krimināllikumā ir viens pats, kas paredz kriminālatbildību par nepatiesām apsūdzībām smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Tad viņi bija paņēmuši šo pantu un apsūdzējuši, ka, lūk, viņa iesniedz šīs nepamatotās sūdzības, nepamatoti kādu apsūdz, tāpēc viņa ir jāsauc pie kriminālatbildības. Bet, tā kā viņai ir garīga rakstura traucējumi, tad viņai lūdza piemērot medicīniska rakstura piespiedu līdzekli, ārstēšanos slimnīcā. Par šīm 11 sūdzībām viņa pavadīja veselu gadu slimnīcā. Veselu gadu! Viņa nekad pirms tam iepriekš nebija bijusi vispār psihiatriskajās slimnīcās. Ne viņa bija informēta par tiesas sēdi, ne kāds viņai pateica, kas tur vispār notiek. Viņu vienkārši vienā dienā paņēma uz ielas, savāca un aizveda uz slimnīcu. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

84 Latvijas Republikas Tiesībsargs. (2017). *Alternatīvais ziņojums par ziņojumu „Latvijas Republikas sākotnējais ziņojums par Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu Latvijas Republikā laikposmā no 2010. gada 31. marta līdz 2013. gada 31. decembrim"*. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/jaunumi/zinojums_ano_konvencija_1489500353.pdf. (skatīts: 04.04.2017.) 9. lpp.

Nevienlīdzīga attieksme veselības aprūpē ir tā joma, kurā paši cilvēki novēro pret sevi vērstu netaisnīgu attieksmi, jo medicīnas darbinieki, saskaroties ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, nereti pacientu sniegtās sūdzības neuztver nopietni, un tās cenšas izskaidrot ar garīga rakstura traucējumiem, nevis meklē tām organisku pamatojumu:

> *Tie ir vairāki stāsti, ko mums ir cilvēki stāstījuši. Piemēram, cilvēkam ir slikti vai nu ar sirdi, vai viņam ir ģīboņi. Bija viena sieviete no grupu dzīvokļa. Neviens nevarēja noteikt, kāpēc viņai visu laiku ir ģīboņi. Viņu aizved ar ātrajiem uz parastu slimnīcu – Gaiļezeru vai Stradiņiem. Tiklīdz viņi saprot vai uzzina, ka šim cilvēkam ir psihiatriskā diagnoze, šajā gadījumā tā bija šizofrēnija, tā momentā viņi no tā cilvēka cenšas tikt vaļā un pārsūtīt uz Tvaika ielu. Kaut arī tam veselības traucējumam nav nekāda sakara ar psihiatriju tajā brīdī. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

Viens no netaisnīgas attieksmes izpausmes veidiem ir arī **pakalpojumu nepiemērotība un ierobežotā pieejamība valsts institūcijās**, ko nosaka valsts institūcijās lietotā sarežģītā valoda. Tas ir saistīts ar sniegtās informācijas uztveres problēmām:

> *Man liekas, ļoti svarīga ir tā vide, piemēram, viens ir, ka šiem cilvēkiem ir informācija viņam pieejamā un saprotamā veidā. Piemēram, cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem noteikti vieglā valodā... (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")*

Mērķa grupu vajadzības

Cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem ir tādas pašas vajadzības kā jebkuram cilvēkam, tomēr ņemot vērā pašreizējo situāciju, iespējams izdalīt dažas īpaši būtiskas vajadzības, kuru apmierināšana, iespējams, varētu mazināt diskriminācijas un sociālās atstumtības risku. Tās ir:

- Vajadzība pēc pašrealizācijas – ģimenē, darbā un sabiedriskajā dzīvē;
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības);
- Vajadzība pēc atbalsta personas lēmumu pieņemšanā, informācijas ieguvē;
- Vajadzība pēc tulka pakalpojumiem cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem;
- Vajadzība pēc vieglās valodas saskarsmē ar valsts institūcijām;
- Vajadzība pēc attīstības un izglītības;
- Vajadzība pēc kvalitatīva ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju monitoringa.

Intervētie NVO pārstāvji atzīst, ka cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem ir viena no visneaizsargātākajām iedzīvotāju grupām, kas ievērojami ietekmē to fizisko, emocionālo un arī materiālo drošību. Sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi par cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem mazina un liedz pašrealizēties šīm personām gan ģimenē, gan darbā, gan arī sabiedriskajā dzīvē, un tas ietekmē indivīdu drošību. Lai panāktu būtiskas izmaiņas viņu situācijā, nepieciešams kopumā mainīt sabiedrības attieksmi pret cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem. Nozīmīgu lomu sabiedriskās domas veidošanā ieņem masu mediji, kas pēc NVO pārstāvju paustā viedokļa, bieži vien pasniedz tendenciozu informāciju par minēto mērķa grupu, nepārbaudot faktus un pasniedzot informāciju ārpus konteksta, kas rezultātā uztur un veicina pastāvošos stereotipus. Tāpat nepieciešams veicināt tuvinieku un darba devēju izpratni par cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem un to tiesībām. Nereti tieši ģimenes locekļi ir tie, kas pakļauj netaisnīgai un diskriminējošai attieksmei savus tuviniekus. Piemēram, liedzot veidot savu ģimeni, liedzot veidot kontaktus ārpus ģimenes loka un apmeklēt izglītojošus un kultūras pasākumus, citiem vārdiem, liedzot iespēju būt sociāli aktīviem pilsoņiem.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Tie žurnālisti to visu bija pasnieguši tādā veidā, ka mēs runājam par medicīniska rakstura piespiedu līdzekli, tad automātiski viņi visi ir vardarbīgie noziegumi. Es teiktu, ka milzīga atbildība ir masu medijiem, ko viņi prezentē sabiedrībai, kā viņi to dara. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Jau salīdzinoši attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti ir daudz maz kaut kādā līmenī, taču ne pret cilvēkam ir garīga rakstura traucējumi. Viņš nedrīkst veidot ģimeni, viņš nedrīkst piedalīties politiskajā dzīvē, viņam ir jādzīvo institūcijās. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

No NVO pārstāvju puses pozitīvi tiek novērtēti jebkuri pasākumi un pakalpojumi, kas vērsti uz atbalsta sniegšanu un sociālo iekļaušanu sabiedrībā. Savstarpēji saistītas vajadzības cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem ir (1) vajadzība pēc savu tiesību apzināšanās, (2) vajadzība pēc informācijas par to, kur vērsties pēc palīdzības netaisnīgas vai diskriminējošas situācijas gadījumā, kā arī (3) vajadzība pēc pielāgotas vides, kurā tiek saņemta informācija un atbalsts.

Man liekas viens ir apzināties, ka tu tiec diskriminēts. [..] Vai mūsu cilvēki saprot, īpaši tie, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi, ko tas vispār nozīmē – diskriminācija? Viņš varbūt saprot, ka pret viņu izturas netaisnīgi. Viņš jūtas aizskarts, bet kur viņam iet, viņš īsti nezinās. Viņam jau nav tās informācijas vispār. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Svarīgi ir tā vide. Viens ir, ka šiem cilvēkiem ir informācija viņam pieejamā un saprotamā veidā. Piemēram, cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem noteikti vieglā valodā, kaut kādā pietiekoši atraktīvā veidā, ka viņu tas uzrunā un interesē. Informācija par tiesībām, kas tad ir diskriminācija? Kādos gadījumos viņam ir jāmeklē palīdzība. Otrais, kur viņš to var izdarīt. Trešais, ļoti svarīgi, kāda ir tā atmosfēra tajā iestādē, kas to nodrošina. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Viena no šī brīža aktuālākajām problēmām šajā jautājumā ir tā, ka valsts institūcijās pastāv formāla attieksme pret pakalpojumu saņēmējiem un reti tiek sniegta informācija viegli saprotamā valodā, tomēr pastāv arī izņēmumi. NVO pārstāvji norāda, ka cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem īpaši būtiska ir apkārtējā vide, kurā informācija un atbalsts tiek saņemts. Tai ir jābūt atvērtai un pretimnākošai, kurā persona var justies gaidīta un uzklausīta. Pretējā gadījumā visdrīzāk noteiktā iestāde netiks apmeklēta:

Manuprāt, traucē tas, ka pat tad, kad viņš vēršas, ka būs problēmas sevi pēc tam pārstāvēt. Jo viņš saņems pēc tam atbildi, kas būs uzrakstīta ļoti sarežģītā valodā. Viņš nesapratīs, kas tur ir rakstīts, ko viņam tālāk darīt, un tad tā problēma tāpat paliek neatrisināta. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Mums ir arī pozitīvi gadījumi. Mēs, protams, sastādījām pieteikumu, tas bija par invaliditātes pensiju, un mēs beigās norādām, ka cilvēkam ir intelektuālas attīstības traucējumi un, lūdzu, atbildi sniegt vieglajā valodā, un tas tika izdarīts. Tas bija ļoti pozitīvi. Mēs bijām pārsteigti par to, ka viņi to bija darījuši. Vienalga, lai arī tur tā vieglā valoda nebija vieglā valoda, bet tas mēģinājums to darīt bija ļoti pozitīvs. To darīja ne tikai iestāde, to darīja arī tiesa. Viņi to ņēma vērā. Valsts iestādei ir pienākums ne jau vienkārši sniegt atbildi, tev ir jāsniedz atbildi, ko cilvēks saprot. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Tiek arī norādīts, ka krievvalodīgajām personām ar garīga rakstura traucējumiem informācijas un arī valsts institūciju pakalpojumu pieejamības jautājums ir īpaši sensitīvs, jo valsts institūcijās pakalpojumi tiek sniegti tikai valsts valodā. Šīm personām nepieciešami tulka pakalpojumi vai atbalsta personas lēmumu pieņemšanā pakalpojumi, kas palīdz komunicēt ar ierēdņiem, iesniegt iesniegumus un izprast to sniegtās atbildes.

Mums ir cilvēki ar vidēji smagiem intelektuālās attīstības traucējumiem, kuri zina tikai vienīgi krievu valodu. Kā viņi var piekļūt valsts pārvaldes iestādēm, ja viņi nezina latviešu valodu? Viņi nesaprot neko

latviešu valodā. Pat ja viņi var krievu valodā izlasīt to tekstu, viņi nesapratīs, kas tur ir rakstīts. Viņam nav īsti pieeja kaut kādiem tulkiem, kas viņam palīdzētu kaut kādus iesniegumus rakstīt. Nekā viņam nav. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Lai veicinātu cilvēku ar garīga rakstura traucējumu iestāšanos par savām tiesībām, būtiski ir viņiem parādīt, ka izmaiņas ir iespējamas un var tikt panākts labvēlīgs rezultāts. Tādējādi labo prakses piemēru atspoguļošana tiek uzskatīta par aktuālu vajadzību noteiktajai mērķa grupai.

Netic, ka viņi panāks pozitīvu rezultātu, jo viņi dzīvē ir tik daudz sisti, un viņi ir redzējuši, ka cilvēks atrodas institūcijā un atbrauc kaut kāda inspekcija, uz to brīdi viss tiek skaisti sataisīts, visur ziedi un viss ir smuki, un aizbrauc projām, un nekas nemainās viņu dzīvē. Tā ir bijusi tāda formāla vizīte. Un to īstenībā viņi visi uzsver, ka neredz tam jēgu. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Vēl viena būtiska vajadzība personām ar garīga rakstura traucējumiem ir vajadzība pēc kvalitatīva ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju monitoringa. Pēc NVO pārstāvju domām šobrīd īstenotais monitorings netiek īstenots pietiekoši kvalitatīvi:

Arī ar pieaugušajiem, kas atrodas sociālās aprūpes centros. Tur ir jautājums, kā viņi vispār tiek līdz kaut kādai palīdzībai. Ja viņš verbāli nekomunicē, viņš neprot ne lasīt, ne rakstīt, bet pret viņu ir noticis šis cilvēktiesību pārkāpums. Vienalga, vai tā ir diskriminācija vai kas cits. Biežāk tā var būt seksuālā vardarbība, tad ir ļoti lielas bažas, ka šie cilvēki vispār tiek ignorēti un nesaņem nekādu palīdzību. Tur varētu palīdzēt kvalitatīvs šo iestāžu monitorings, kas šobrīd, es teiktu, ir ļoti formāls. Tā ir diezgan liela problēma, kas būtu jārisina nākotnē. Faktiski šie cilvēki ir pilnībā atkarīgi no to iestāžu personāla, kas ne vienmēr ir labākais un cilvēktiesības izprotošs. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Mērķa grupai nepieciešamie pakalpojumi

Pētījuma intervētie NVO pārstāvji atzīst, ka cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem apzināties un aizstāvēt savas tiesības varētu palīdzēt gan jurista, gan sociālā darbinieka, gan izglītības, gan pašapziņas celšanas un karjeras izvēles speciālistu atbalsts, taču tika norādīts, ka šai mērķa grupai vairāk piemērotas ir tieši individuālas konsultācijas, kas saistīts ar tās vēlmi pēc tiešas uzmanības un uztveres īpatnībām.

Es teiktu individuāli, es to esmu sapratusi ar tiem, kam ir psihiskā saslimšana, mums ir cilvēki, kam ne visai patīk kaut ko darīt grupā. Varētu būt arī tā, ka tāpēc viņš uz šo grupu arī neatnāk. Tas, ka viņi tomēr grib to uzmanību sev tajā brīdī, un cik tas būs efektīvi grupā, par to varētu diskutēt. Ja tā ir kaut kādā izglītojoša aktivitāte, apmācība, tad tas varētu būt grupā derīgi. Mēs to esam darījuši. Tieši apmācot par kaut kādām prasmēm – veselības aprūpi, higiēnu, vai kaut kādas lietas, kas viņus interesē, kaut kādas nodarbības ir bijušas, bet ne kā konsultācija. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Par piemērotiem atbalsta pasākumiem grupā tika novērtēti izglītojoši pasākumi, kas vērsti uz jaunu iemaņu apgūšanu un sociālo prasmju attīstīšanu, piemēram, par personīgo higiēnu, veselīgu dzīvesveidu, finanšu lietpratību un bērnu aprūpi. Par nozīmīgākajiem atbalsta pasākumiem šai mērķa grupai tika atzītas individuālas jurista konsultācijas un atbalsta personas pakalpojumi lēmuma pieņemšanā.

Lai arī valsts šobrīd nodrošina **individuālās jurista konsultācijas** trūcīgām un maznodrošinātām personām, pakalpojums tiek sniegts ļoti ierobežotos gadījumos un zemā kvalitātē. Turklāt ne visiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem ir trūcīgā vai maznodrošinātā statuss. Tādēļ šo pakalpojumu būtu nepieciešams padarīt pieejamāku un kvalitatīvāku:

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Tas, ko mēs redzam, jā, protams, liela daļa būs trūcīgi un maznodrošināti cilvēki, un teorētiski viņiem būtu tiesības iet uz valsts juridiskās palīdzības administrāciju un pieprasīt sev juridisko palīdzību. Bet šī juridiskā palīdzība tiek sniegta ļoti ierobežotos gadījumos, un 90% no lietām, ko mēs šeit risinām, vispār nav palīdzība, ko nodrošina valsts. Viņiem ir palīdzība pirmstiesas procesā civillietās. Ko mēs risinām, lielākoties ir administratīvās lietas, un tad ir tiesā kaut kāda ierobežota palīdzība. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Kvalitāte ir otra problēma. Tad, kad mūsu cilvēki aiziet uz valsts institūcijām, īpaši tiem, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi, viņi bieži vien nesaprot, kas tur vispār notiek. Labi, ja cilvēks māk lasīt un rakstīt. Diemžēl šī valsts nodrošinātā palīdzība... Mums ir pāris reizes nācies saskarties. Faktiski, tas advokāts vairāk tur tajā lietā ir kaut ko sačakarējis, kā palīdzējis tam cilvēkam. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Viens no svarīgākajiem atbalsta pakalpojumiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, ko nepieciešams ieviest un attīstīt nākotnē ir atbalsta personas pakalpojumi lēmumu pieņemšanā, piemēram, jautājumos par nodarbinātību, īpaši nodarbinātību ārzemēs, finansēm (aizdevumiem, kredītiem), laulībām ar trešo valstu pilsoņiem un citiem, kas saistīti ar personas drošu atrašanos sabiedrībā[85]. Šāds pakalpojums darbojas vairākās Eiropas Savienības dalībvalstīs un pilotprojekta veidā veiksmīgi ir īstenots arī Latvijā. Pakalpojumus ietver ne tikai atbalstu lēmumu pieņemšanā cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, bet arī veicina viņu interešu aizstāvību, nodrošina aktīvo klausīšanos, resursu un cilvēku meklēšanu, kā arī personu motivēšanu un pavadīšanu:

Mēs redzam, ka tas ir ļoti efektīvi, jo mēs šo atbalsta lēmumu pieņemšanā nodrošinām piecās jomās – juridiskie jautājumi, finanšu jautājumi, ikdienas dzīves jautājums var būt jebkas. Tā ir veselības aprūpe līdz ārstam un atbalsta loka veidošana. Balstoties uz šo, mēs arī izveidojām pakalpojumu, kas jau vairāk ir kā individuāla sociālā rehabilitācija jaunai mammai ar mazuli. Latvijā par šo jomu vispār netiek domāts, par ģimenēm, vecākiem ar garīga rakstura traucējumiem, kas audzina bērnus. Tā kā es viennozīmīgi teiktu, ka atbalsta persona lēmuma pieņemšanā ir svarīga. (Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA")

Saskaņā ar NVO pārstāvju domām pakalpojums – atbalsta personas pakalpojumi lēmumu pieņemšanā – noklāj visas nepieciešamās atbalsta jomas un veido individuālu sociālo rehabilitāciju.

MĒRĶA GRUPAS PROFILĒŠANA

Kā jau norādīts iepriekš, mērķa grupu profilēšanā ir nodalīti divu veidu kritēriji: vispārējie kritēriji un mērķa grupai specifiskie kritēriji. Pamatojumu šādai pieejai skatīt nodaļā „Mērķa grupas profilēšana", kur aprakstīta profilēšana mērķa grupai sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ. Vispārējie kritēriju - diskriminācijas pazīmes, nabadzības riska pazīmes un nodarbinātība – izvērsts raksturojums arī ir sniegts minētajā nodaļā.

Profilēšanas uzdevumi pēc vispārīgajiem kritērijiem – nabadzības riska pazīmes un nodarbinātības, ir: 1) sadarbojoties ar konkrētu pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiāļu darbiniekiem, identificēt konkrētās mērķa grupas pārstāvjus pakalpojumu saņemšanai; 2) novērst dublēšanos ar citiem šobrīd Latvijā

85 Pētījums par cilvēktirdzniecību un fiktīvām laulībām atklāj, ka tieši personas ar garīga rakstura traucējumiem ir riska grupa saistībā ar cilvēku tirdzniecību un ekspluatāciju fiktīvu laulību nolūkā. Skat.: Šūpule, I. (2016). Human trafficking and sham marriages in Latvia. In: Viuhko, M.; Lietonen, A.; Jokinen, A.; Joutsen, M. (eds.) *Exploitative sham marriages: exploring the links between human trafficking and sham marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (Heuni). pp. 194–253.

aktuāliem projekta pasākumiem vai programmām; 3) pārbaudīt, vai konkrētās personas saņem tām nepieciešamos atbalsta pakalpojumus, kas jau šobrīd jānodrošina pašvaldībās, NVA un citām iestādēm; 4) palīdzēt pilnveidot atbalsta sniegšanu, ja tas ir nepieciešams, īstenojot motivācijas programmu pasākuma ietvaros (15. un 16. attēls).

Būtiski uzsvērt, ka mērķa grupu pārstāvjus ir iespējams apzināt, sadarbojoties ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm, bet tie noteikti nav vienīgie veidi, kā apzināt mērķa grupu pārstāvjus un sadarbība ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm neaptvers to mērķa grupas daļu, kas ir pakļauti diskriminācijai un sociālajai atstumtībai, bet nav vērsušies pēc atbalsta minētajās iestādēs. Citi mērķa grupu apzināšanas veidi ir iespējami, sadarbojoties ar mērķa grupu NVO, izglītības iestādēm, veselības aprūpes iestādēm un veicot situācijas apzināšanu konkrētajā kopienā (pēdējais variants ir piemērots, piemēram, romu uzrunāšanai).

Ļoti būtiska pazīme, kas attiecināma uz visām mērķa grupām un palīdz profilēt mērķa grupas pārstāvjus, ir diskriminācijas pieredze. Ja persona ir saskārusies ar tiešu diskriminācijas pieredzi darba tirgū vai pakalpojumu jomā, proti, ir saskārušās ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai nonākšanu nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme), personai ir jāsniedz atbalsts savu tiesību aizsardzībā (bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā). Savukārt, ja persona ir saskārusies ar slēptas diskriminācijas situācijām vai ir vērojamas uztvertās diskriminācijas pazīmes, personai ir nepieciešams informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā (sociālais darbs, bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā) (14. attēls).

Mērķa grupai specifiskie kritēriji ir saistīti ar mērķa grupai raksturīgākajām pazīmēm, mērķa grupas apakšgrupām un to specifiskajām vajadzībām. Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **invaliditātes dēļ**, būtiskākās apakšgrupas ir saistītas ar invaliditātes ietekmi uz funkcionālajām spējām. Pētījums neuzrāda, ka mērķa grupu pārstāvju vajadzības izteikti atšķirtos atkarībā no invaliditātes grupas (I, II vai III invaliditātes grupa). Lielāka nozīme ir funkcionālo traucējumu veidam, tādēļ mērķa grupas vajadzības raksturotas kopumā personām ar invaliditāti, kas aptver arī apakšgrupu vajadzības, kā arī atsevišķi šādās apakšgrupās: personas ar invaliditāti saistībā ar kustību traucējumiem, personas, ar invaliditāti saistībā ar dzirdes traucējumiem, personas ar invaliditāti saistībā ar redzes traucējumiem, personas ar invaliditāti saistībā ar garīga rakstura traucējumiem. Galvenās mērķa grupas vajadzības pa apakšgrupām apkopojošā veidā ir attēlotas 17., 18. un 19. attēlā. Būtiski uzsvērt, ka mērķa grupu apakšgrupas nav savstarpēji izslēdzošas un mērķa grupu pārstāvji var tikt pakļauti multiplai diskriminācijai.

Atbalsta pakalpojumu sniegšana katrā konkrētajā gadījumā ir jāpiemēro konkrētā indivīda vajadzībām, citādi sniegtais atbalsts būs mazefektīvs. Projekta pasākumos sniegto pakalpojumu ietvaros galveno uzmanību nepieciešams pievērst tam, lai motivētu mērķa grupas pārstāvi pozitīvi mainīt attieksmi pret sevi un savām iespējām, vienlaikus sekmējot to, ka mērķa grupas pārstāvjiem sniedz atbalstu jau izstrādātu pakalpojumu saņemšanai (palīdz personai sagatavot dokumentus, kas nepieciešami atbalsta/ pakalpojuma saņemšanai, asistē un palīdz risināt situācijas, kad konkrētais atbalsts vai pakalpojums ir atteikts), izglīto mērķa grupu pārstāvjus par viņu tiesībām un iespējām saņemt jau izveidotos atbalsta pakalpojumus, sekmē atbalsta sniegšanu, veidojot starpinstitucionālas komandas, lai atbalsta sniegšana būtu koordinēta un ilgtspējīga.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

14. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ**

Vispārējie kritēriji: diskriminācijas pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Diskriminācijas pazīmes		
Ir tiešas diskriminācijas pazīmes	Atbalsts savu tiesību aizsardzībā	**1)** Individuālas jurista konsultācijas (jurista piesaisti nodrošina pārmaiņu aģents, piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus) **2)** Emocionālais atbalsts un iedrošinājums, aizstāvēt savas tiesības, ko individuālu konsultāciju veidā sniedz pārmaiņu aģents vai piesaistīts psihologs
Ir slēptas diskriminācijas vai uztvertas diskriminācijas pazīmes	Informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents vai jurists **2)** Grupu nodarbības, ko sniedz pārmaiņu aģenta piesaistīts lektors
Nav diskrimnācijas pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

15. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ**

Vispārējie kritēriji: nabadzības riska pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nabadzības riska pazīmes		
Ir trūcīgā vai maznodrošinātā statuss	**1)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **2)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus
Nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss, bet personas ienākumi lielā mērā atbilst šim statusam	**1)** Noskaidrot iemeslus, kādēļ nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss **2)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **3)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus **2)** Iespējams, nepieciešamas jurista konsultācijas, ja statuss nepienākas īpašumu dēļ
Nav nabadzības riska pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

16. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ**

Vispārējie kritēriji: nodarbinātība

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nodarbinātība		
Persona ir bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Izvērtēt, vai tiek sniegts nepieciešamais atbalsts NVA. Ja nepieciešams, sadarbībā ar NVA pilnveidot atbalstu	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona ir ilgstošais bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Personas, kas ir ilgstošie bezdarbnieki un reģistrēti NVA, nav projekta mērķa grupa	
Persona ir darba meklētājs, bet nav reģistrēts NVA	Atbalsts karjeras orientācijā (karjeras konsultācijas)	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona darbu nemeklē psiholoģisku iemeslu dēļ (neticība sev, pārliecība, ka tādu personu kā viņš darbā neņems)	**1)** Atbalsts personas pašapziņas celšanā **2)** Atbalsts karjeras orientācijā	**1)** Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas **2)** Psihologa konsultācijas **3)** Karjeras speciālista konsultācijas
Persona darbu nemeklē objektīvu iemeslu dēļ (pilnībā zaudētas darba spējas vai nav nepieciešamības un vēlēšanās strādāt, jo persona ir materiāli nodrošināta, audzina bērnus)	Vajadzība pēc socializācijas, saturīga laika pavadīšanas kopā ar citiem	Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas, atbalsts atrast piemērotas brīvā laika pavadīšanas iespējas, grupu nodarbības

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

17. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ**

Mērķa grupai specifiskie kritēriji (1):
personas ar invaliditāti; personas ar invaliditāti saistībā ar kustību traucējumiem

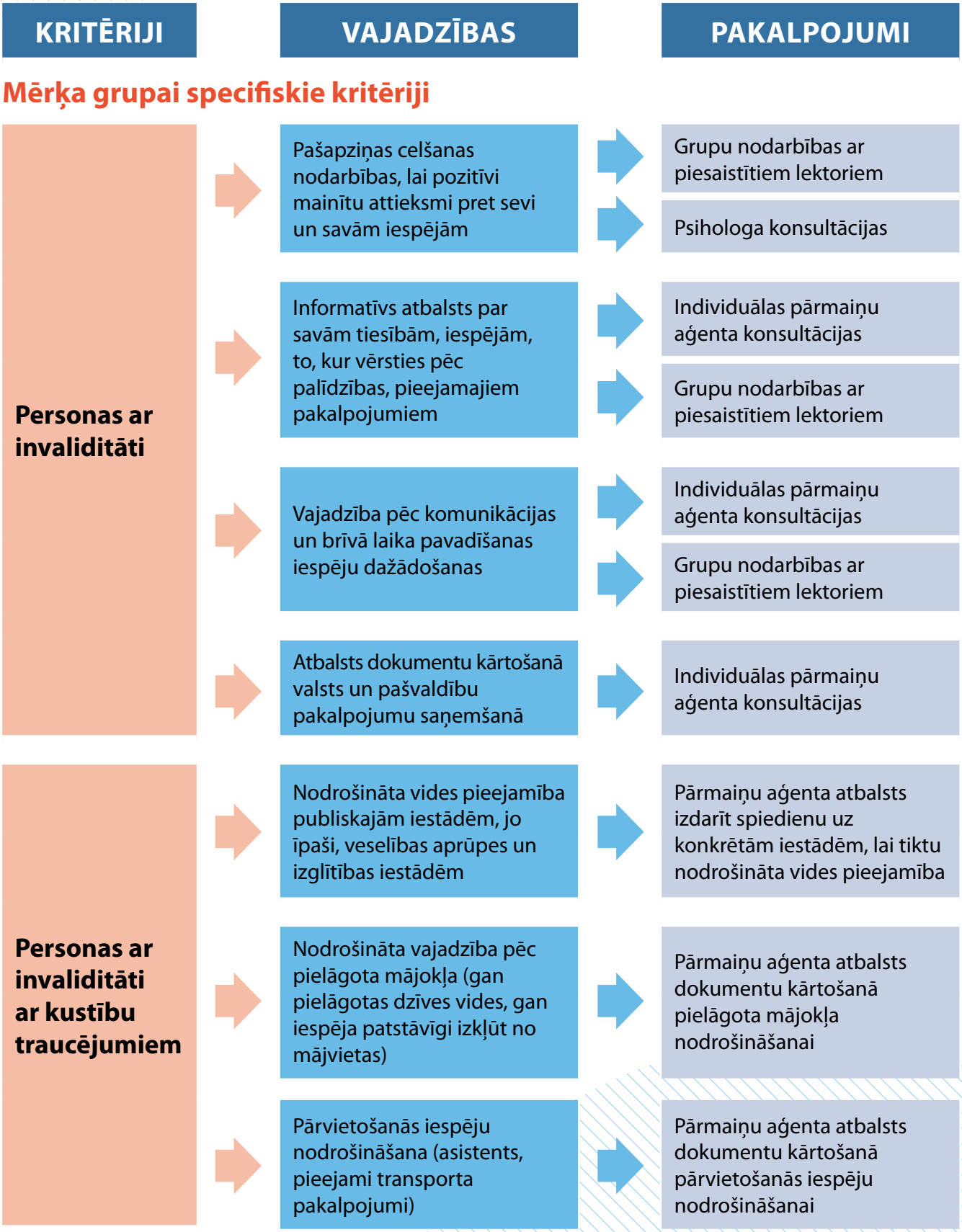

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

18. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ**

Mērķa grupai specifiskie kritēriji (2):
personas, kam ir invaliditāte saistībā ar dzirdi; personas, kam ir invaliditāte saistībā ar redzi

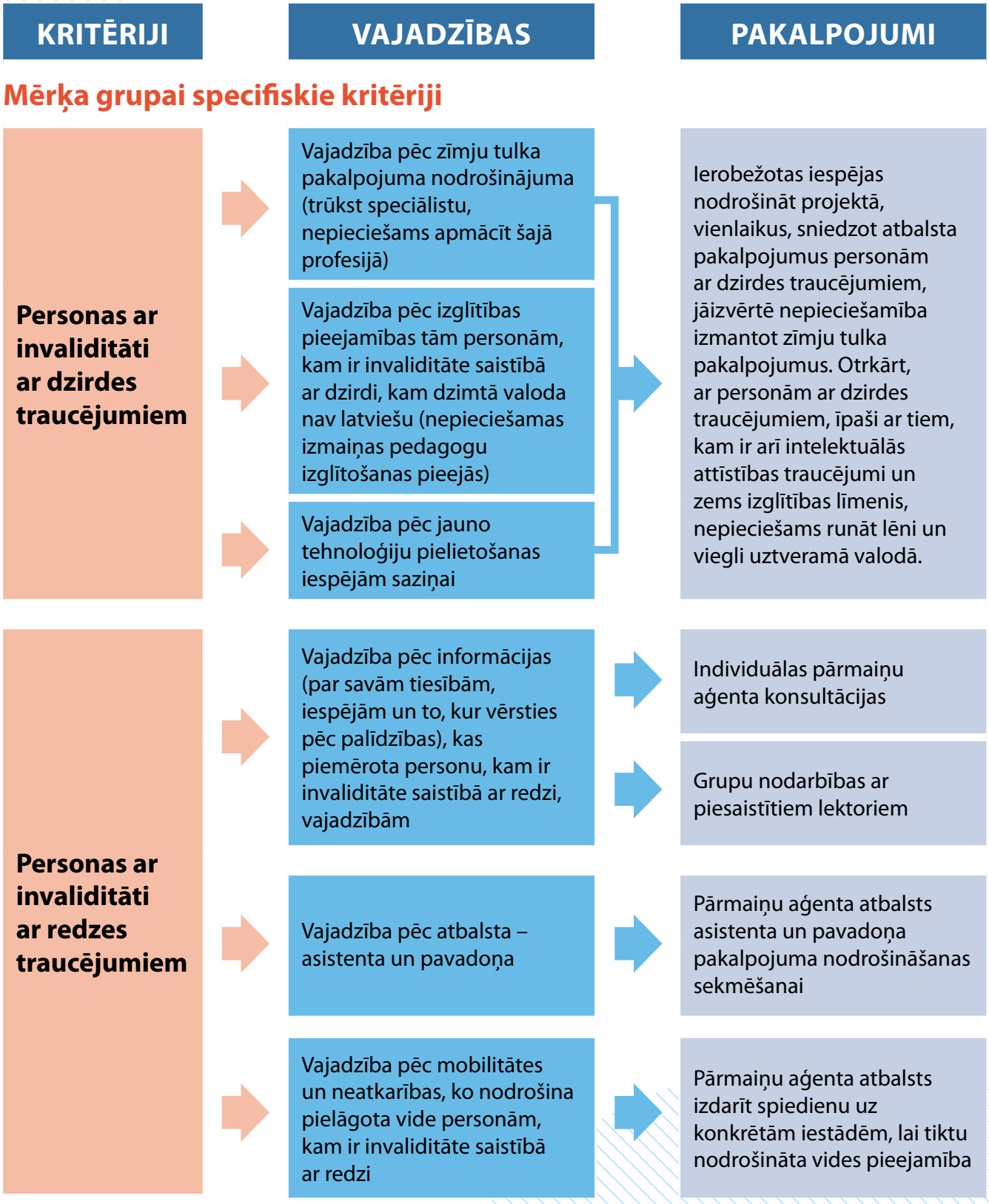

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

19. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ**

Mērķa grupai specifiskie kritēriji (3):
personas, kam ir invaliditāte saistībā ar garīga rakstura traucējumiem

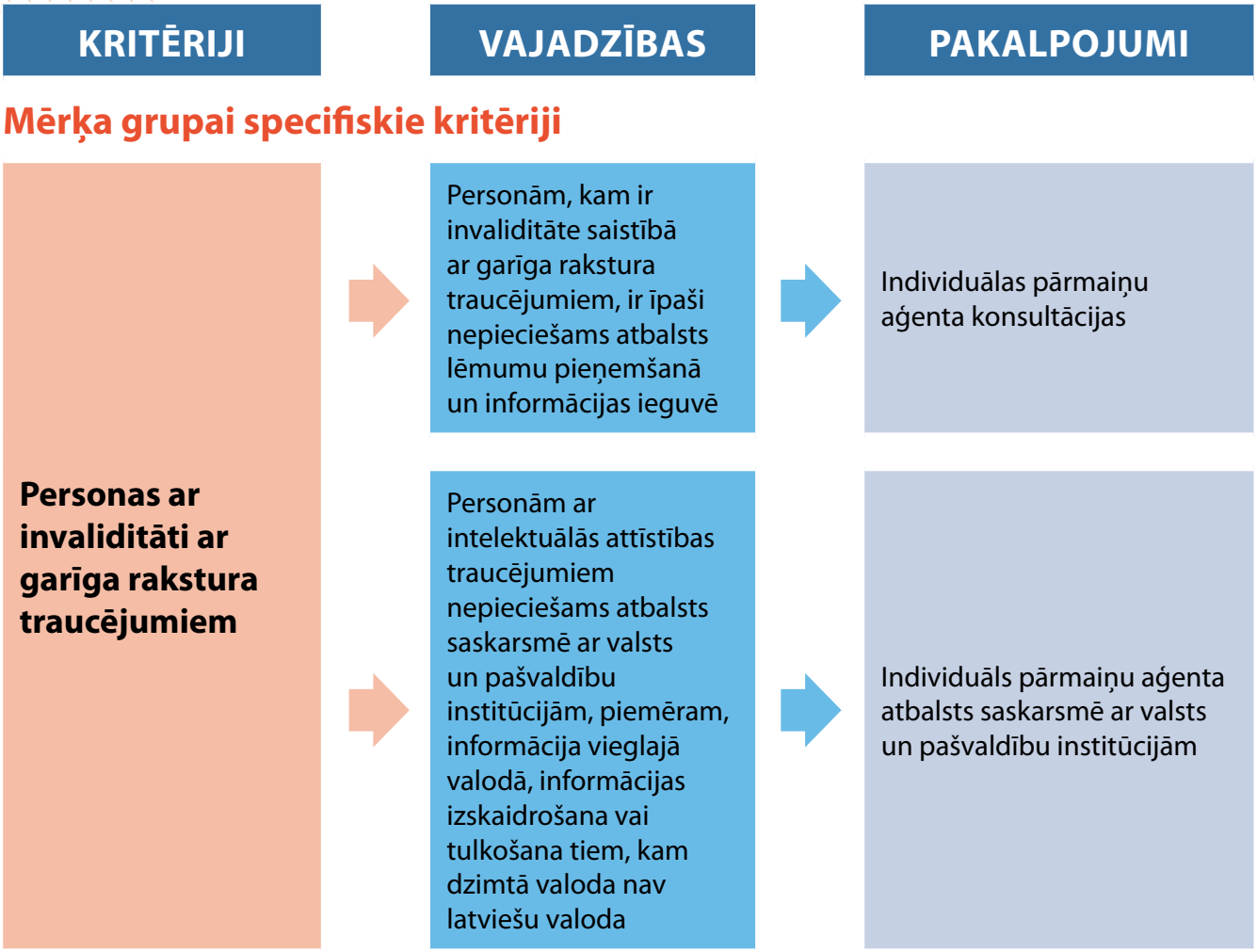

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

4. MĒRĶA GRUPA: SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAS PERSONAS, KURAS PAKĻAUTAS DISKRIMINĀCIJAS RISKAM ETNISKĀS PIEDERĪBAS DĒĻ

MĒRĶA GRUPAS RAKSTUROJUMS

2015. gadā veiktās Eirobarometra aptaujas dati rāda, ka 33% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka Latvijā ir izplatīta diskriminācija pēc etniskās piederības. Salīdzinot ar diskrimināciju pēc citām pazīmēm (piemēram, vecuma, invaliditātes, seksuālās orientācijas), diskriminācija pēc etniskās piederības ir ceturtais visbiežāk minētais diskriminācijas veids Latvijas iedzīvotāju vērtējumā (biežāk minēta ir diskriminācija pēc vecuma, pēc invaliditātes un seksuālās orientācijas)[86].

Kopumā iepriekš veiktie pētījumi liecina, ka Latvijā visnelabvēlīgākajā situācijā ir romu tautības pārstāvji[87]. SIA „Latvijas fakti" veiktā romu aptauja atklāj, ka 82% romu paši vai viņu tuvākie ģimenes locekļi pēdējo trīs gadu laikā saskārušies ar situāciju, kad darba devējs atsākās pieņemt darbā romu viņa tautības dēļ. Savukārt 56% romu norāda, ka viņu bērni skolā saskaras ar nievājošu attieksmi tautības dēļ. 48% aptaujāto romu uzskata, ka valsts iestāžu darbinieki nestāsta romiem par viņiem paredzētajiem sociālajiem atvieglojumiem (pabalstiem, atlaidēm utt.) viņiem saprotamā un pieejamā veidā.

Pētījumā par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi[88] iekļautie dati par faktiskās nevienlīdzības rādītājiem pēc tautības un pilsonības atklāj, ka liela daļa rādītāju, kas raksturo indivīdu situāciju darba tirgū, labklājību un veselību, liecina, ka personas, kas pieder etniskajām minoritātēm, bet jo īpaši Latvijas nepilsoņu un trešo valstu pilsoņu situācija Latvijā kopumā ir nelabvēlīgāka nekā latviešu situācija. Personu, kuras pieder etniskajām minoritātēm un Latvijas nepilsoņiem nodarbinātības līmenis ir zemāks, bet darba meklētāju īpatsvars un slēptais bezdarbs – augstāks nekā līdzīgā vecumā latviešu vidū. 2013. gadā starpība nodarbinātības ziņā starp latviešiem un etniskajām minoritātēm veido 5%, bet starp latviešiem un personām bez Latvijas pilsonības – 8%. Šeit gan jānorāda, ka būtiskākais ierobežojums darba atrašanā lielai daļai etnisko minoritāšu ir vājas latviešu valodas zināšanas[89], jo citi pētījumi[90] neliecina, ka tādas Latvijā dzīvojošās etniskās grupas kā krievi, baltkrievi, ukraiņi, poļi vai lietuvieši saskartos ar darba devēju nevēlēšanos pieņemt viņus darbā etniskās piederības dēļ.

Pētījumā veiktās padziļinātās intervijas ar romiem un dažādām iesaistītajām pusēm (sociālajiem dienestiem, izglītības pārvaldēm, izglītības iestādēm u.c.) līdzīgi kā citi pētījumi atklāj, ka kopumā visnelabvēlīgākajā situācijā Latvijā ir romu tautības pārstāvji, tādēļ analīzē galvenā uzmanība ir pievērsta romiem un viņu pieredzei attiecībā uz sociālo atstumtību un diskrimināciju. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes

86 EK Eirobarometra dati (2015). *Discrimination in the EU in 2015*. Pieejami: http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2077 (skatīts 02.05.2017.).

87 Latvijas Fakti (2015). *Romi Latvijā. Pētījuma ziņojums*. Pieejams: https://issuu.com/sif2015/docs/petijums_romi_lavija (skatīts 26.10.2016.).

88 Hazans, M.; Kļave, E.; Zepa, B. (2014). *Pētījums par pretdiskriminācijas politikas uzraudzības sistēmas izstrādi*. Rīga: Sabiedrības integrācijas fonds. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-dazadiba/Petijums_diskr_final.pdf (skatīts 03.05.2017.).

89 Projektu un kvalitātes vadība (2014). *Diskriminācija Latvijas darba tirgū*. Pieejams: http://www.nva.gov.lv/docs/30_53217f16241943.63850296.pdf (skatīts 03.05.2017.).

90 Piemēram, The World Bank/ Pasaules Banka (2013). *Latvia: Who is Unemployed, Inactive or Needy? Assessing Post-Crisis Policy Options*. Pieejams: http://www.worldbank.org/en/news/feature/2013/05/17/latvia-who-is-unemployed-inactive-or-needy (skatīts 03.05.2017.).

datiem Latvijā dzīvo 5297 romi (dati uz 2016.gada 1. janvāri), veidojot 0,27% no kopējā iedzīvotāju skaita. Pēdējo 7 gadu laikā romu skaits Latvijā ir samazinājies, lielā mērā romu emigrācijas dēļ. Pētījumā kā mērķa grupa tika definēta divu lielo Latvijas pilsētu – Rīgas un Ventspils romi, jo šajās pilsētās ir lielākais romu skaits. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem Rīgā dzīvo 776 romi, bet Ventspilī – 561 roms (dati uz 2016.gada 1. janvāri). Pētījumā veiktās intervijas parāda, ka Latvijā ir ļoti spēcīgi izteikti stereotipi par romiem un tas būtiski ietekmē viņu iespējas atrast darbu un pakļauj romus sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam. Romi, kam nav izglītības, ir pakļauti augstākam bezdarba riskam un ar to saistītai nabadzībai un sociālajai atstumtībai.

Attiecībā uz pētījumā intervētajiem krievu valodā runājošajiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem, intervijās iegūtā informācija atklāj, ka viņu diskriminācijas pieredze ir saistīta ar nepilnīgām latviešu valodas zināšanām vai nepilsoņa statusu. Attiecībā uz citu atšķirīgu etnisko minoritāšu ar redzamām pazīmēm pārstāvju diskriminācijas pieredzi, jānorāda, ka šīs grupas pārstāvji sastopas ar atšķirīgu, dažkārt negatīvu attieksmi, vai pat naida runu un agresiju uz ielas, sabiedriskajā transportā, publiskās vietās tieši pamanāmo atšķirību dēļ. Turpinājumā galvenā uzmanība pievērsta tām etniskajām grupām, lielākoties romiem, kas saistībā ar kādu diskriminācijas vai sociālās atstumtības veidu atrodas visnelabvēlīgākajā situācijā.

Diskriminācija darba attiecībās

Romu diskriminācija darba attiecībās ir saistīta ar Latvijas sabiedrībā ļoti spēcīgiem stereotipiem par romiem, kas nosaka to, ka romi darba devēju vidū tiek uztverti kā neuzticami darbinieki. Intervēto romu vidū bija gan personas, kas neprot lasīt un rakstīt, gan personas ar vidējo profesionālo izglītību pieprasītā profesijā (elektriķis), gan arī personas ar augstāko izglītību. Visi informanti atzīst, ka romi saskaras ar diskrimināciju darba tirgū.

> *Es redzu datorā, ka vajadzīgs elektriķis. Es pēc specialitātes esmu elektriķis, izmācījos. Piezvanīju uz firmu, pajautāju, vai ir vajadzīgi strādnieki? Jā, ir! Nāc! Ieraudzīja mani, un saka: „Mums ir tāds kolektīvs, kur nedzer". Es saku: „Es arī vispār nedzeru". Tad saka: „Mums bieži zūd instrumenti no darba, tu esi čigāns, un, ja kas pazudīs, tad tu pirmais būsi vainīgs!". Es prasu: „Un kāpēc tā?". Atbilde bija: „Tāpēc, ka tu esi čigāns! Visas aizdomas būs uz tevi! Nāksi tādā kolektīvā strādāt?". Apgriezos un aizgāju. (Etn_2_7)*

Līdzīgi kā citu diskriminējošo prakšu gadījumā, arī attiecībā uz romiem, diskriminācija darba tirgū lielākoties tiek slēpta. Raksturīgs, ka nevienam tieši nesaka, ka darbā neņem tādēļ, ka pretendents ir romu tautības. Biežākie argumenti nepieņemšanai darbā ir, ka darbinieks tikko jau ir atrasts, lai gan patiesībā darbinieks joprojām tiek meklēts:

> *Zinu vietas, kur vajag strādniekus, bet neņem. (Inv_3_3)*

> *Mēneša laikā četrās darba vietās man pateica, ka piezvanīs. Tagad es uzreiz saku: „Esmu pēc tautības čigāns, pieņemsiet mani darbā?". Otrā pusē sāk raustīt valodu. Citi saka: „Nu, labi, atnāc uz pārrunām, uz interviju". Un tad pasaka, ka atzvanīs. (Etn_2_7)*

> *Viņi tā nesaka [ka neņem darbā tautības dēļ]. Pasaka, ka šobrīd nav vajadzīgs darbinieks, lai gan nupat pa telefonu teica, ka vajag, nāc! Pasaka, ka citu nupat jau pieņēma, un it kā ar zīmuli kaut ko pieraksta, paprasa telefona numuru, pasaka – piezvanīs, bet patiesībā tā smuki atkratās no tevis. (Etn_2_2)*

> *Mums tikai pasaka, ka šobrīd nav darba, bet citus, kas mums blakus stāv – tos pieņēma. (Etn_2_3)*

Izplatītākais stereotips par romiem, kas nosaka to, ka darba devēji nevēlas romus pieņemt darbā, ir saistīts ar priekšstatu, ka romi ir zagļi un narkomāni. Šī stereotipa dēļ romus nevēlas pieņemt darbā īpaši tajās vietās, kur darbs ir saistīts ar naudu, vērtslietām:

Nevienā veikalā tevi nepaņems par pārdevēju. Ja tur iet runa par kaut kādām vērtīgām lietām, par to arī var aizmirst, jo cilvēkiem ir stereotips, ja tevis paņems, tu sāksi zagt, un viss. [..] Cilvēki domā, ja tu esi čigāns, tad tu esi zaglis, narkomāns. Tas ir stereotips, ar kuru jādzīvo. To izmainīt, tad vajag izmainīt visu pasauli. (Etn_2_6)

Ar šo stereotipu romi sastopas jau skolā, un īpaši bērniem tas ir ļoti aizvainojoši:

Ir tā. Sākās jau no mazotnes, kad apsauc: „Čigāns! Melnais! Zagļi!". Nāk bērni mājās ar asarām un stāsta! Bet ko darīt? Esam jau pieraduši. (Etn_2_4)

Visvairāk tas [diskriminācija] bija skolā. Šeit bija tā, ka klases biedri to visu zināja. Skolotāji arī zināja. Kad kaut kas pazuda, uzreiz es biju tas vainīgais: „Viņš nozaga!". Kad ar cilvēkiem jaunībā iepazinos, runāju, ja viņi uzzina, ka es esmu čigāns, uzreiz viņiem bija doma, ka es esmu zaglis, narkomāns un viss pārējais. Tāpēc es nolēmu, ka es vairāk par to nestāstīšu nevienam. Ir tuvie cilvēki, kuri zina [tautību], un viss. Ja visiem pārējiem pastāsti, cilvēki uzreiz mainās un sāk pret mani izturēties pavisam savādāk. [..] Uzreiz var redzēt, ka cilvēki mainās, kad tevi tā nosauc [par čigānu]. Uzreiz telefonu tā noslēpj. Nu, ir tādas lietas. (Etn_2_6)

Romu vizuālās atšķirības, kas saistītas ar nedaudz tumšāku ādas krāsu, ir tas, kam darba devējs darba intervijās pievērš uzmanību, un sasaistot vizuālās atšķirības ar piederību romu tautībai, priekšroku dod citam pretendentam:

Puišelis [dēls, 21 gads] zina par datoriem, bet arī nevar dabūt darbu. Visur izmeklējās. Nedod, jo ir melns. (Inv_3_3)

Šāda diskriminācija nav sastopama, piemēram, Lielbritānijā, jo Lielbritānijas multietniskajā vidē romi vizuāli būtiski neatšķiras no citām minoritātēm:

Jā, tur [Anglijā] jutos drošāk. Tur neskatās, vai esi balts vai melns, visiem tiesības vienādas. Nebaidās izīrēt, nebaidās dot darbu. Kaut kādas iespējas tur ir. (Etn_2_4)

Tagad daudzi brauc prom uz Angliju, tur vismaz var strādāt. (Etn_2_3)

Citāda pieredze ir vienam informantam, kas meklējis darbu Vācijā, jo tur viņa ārējais izskats tiek saistīts ar turku izcelsmi, un arī šī iemesla dēļ konkrētā persona ir sastapusies ar grūtībām atrast darbu:

Es vienreiz mēģināju aizbraukt uz Vāciju, tur man visas durvis aizcirta. Jo viņi redz, ka es esmu pats melns, viņi domā, ka es esmu turks, tur ar mani vispār neviens negrib runāt. [..] Meklēju darbu. Nekas nesanāk. Tur ir diezgan grūti, pat uz ielas, kad eju, visi turki, pārējie, skatās uz mani, sāk kliegt. Viņi apvainojas, ka es ar viņu nesasveicinos, jo viņi domā, ka es esmu savējais. Kad es teicu: „Sorry, I don't understand", viņš tādu ģīmi uztaisīja un pēc tam teica: „Gruzīns?". [..] Nē, šeit [Rīgā] ir daudz vieglāk. (Etn_2_6)

Vairāki interviju dalībnieki negatīvajā darba devēju attieksmē vaino arī pašus romus, tomēr jāuzsver, ka atsevišķu indivīdu uzvedība nedrīkst būt attiecināta uz visu etnisko grupu:

Viņi [romi, kas dzīvo kaimiņos] arī paši kaut kādā ziņā ir vainīgi, tepat mūsu veikalos „Top", „Supernetto"– viņi zog! Mazie bērniņi vai pieaugušie, kas lieto narkotikas. Tāpēc mēs, pārējie, normālie, dēļ šiem pieciem, sešiem nenormālajiem ciešam. Viņš varbūt arī trāpījās tādā mirklī, ka iepriekš bija slikta pieredze ar mūsu tautiešiem. Es jau nevaru teikt, ka tikai cita tautība vainīga, mūsu arī ir vainīga. [..] Dēļ tiem, kas dara kaut kādas briesmas, nākas ciest visiem. (Etn_2_2)

Un es nevainoju cilvēkus, jo pārsvarā ir tie sliktākie čigāni. (Etn_2_4)

Negatīvie stereotipi par romiem ir izveidojoši situāciju, ka romi paši vairs netic tam, ka varētu atrast darbu, piesakoties darbā vispārīgā kārtībā.

> *Nē. Es Jums saku, kur es biju, tur bija atteikums. Un es jau vairs necenšos, jo zinu, ka rezultāts būs viens un tas pats. (Etn_2_4)*

Darba meklēšanā izmantotās stratēģijas ir slēpt etnisko piederību, vai arī meklēt kādu, kas pazīst un var galvot, ka tu būsi labs darbinieks:

> *Jā, [darbu var atrast] baltais cilvēks, ja galvo. Ja čigāns ilgāku laiku normāli nostrādā, un viņu pazīst. [..] Kas pazīst, tas par tevi galvos. Kas nepazīst, tas nelaiž pat tuvumā. (Etn_2_4)*

> *Ja es kaut kur ietu meklēt to darbu, es arī nedabūtu. Bet šeit zivju, garneļu cehā, mani meita iekārtoja. Meita tur strādāja desmit gadus, un ļoti labi pret viņu izturējās priekšniece. [..] Tad meita, kad pārbrauca no Anglijas, viņa mani iekārtoja pie viņas. Tā es darbiņu nebūtu dabūjusi. (Etn_2_1)*

Labākā situācijā ir romi, kam nav tik izteikti tumša sejas āda, jo tad ir iespēja noslēpt savu etnisko piederību. Pētījumā veiktajās intervijās tika minēti vairāki gadījumi, kad konkrēti romu tautības cilvēki atraduši darbu tādēļ, ka vizuāli neizceļas apkārtējo vidū:

> *Kad es kaut kur ieeju, meklēju darbu, pārrunās es par to nerunāju, jo man vajag atstāt normālu pirmo iespaidu par sevi. Lai viņi domā, ko viņi grib. Lai domā, ka esmu gruzīns vēl kaut kas. Ja pateikšu, ka esmu čigāns, tad 90% es zinu, ka man atteiks. Visi uzreiz sāk domāt, mēs viņu paņemsim, viņš te zags, vēl kaut ko. Ir tādas problēmas, tāpēc es mēģinu par to nerunāt un nestāstīt. Tikai pēc kāda laika, pusgads minimums, un jau ir attiecības ar cilvēku, tad es varu viņam pateikt. (Etn_2_6)*

> *Es visu laiku griežu īsus matus. Kad man mati izaug, tie ir čirkaini, un uzreiz es jūtu to attieksmi pret sevi. (Etn_2_6)*

Dzīves pieredzes izmācīti romi ar lielām aizdomām raugās uz darba vietām, kur darba intervijā tiek uzdoti diskriminējoši jautājumi par tautību. Viņu pieredze liecina, ka kādu problēmu gadījuma vaina tad tiks uzvelta viņiem, tādēļ arī izvairās atklāt savu tautību, un priekšroku dod darba devējiem, kas neuzdod jautājumus par tautību:

> *Dažās vietās viņi sāk jautāt tautību. Pēc tiem notikumiem es uzreiz saku, ka esmu vācietis. Un uzreiz domāju par to vietu, vai man vispār ir vērts iet strādāt tur, kad viņi uzdod tādus jautājumus. Pēc pieredzes es zinu, kā tas būs, ja kāds iztrūkums būs, tas viss uzreiz būs uz maniem pleciem. To es esmu iemācījies jau no skolas. Ļoti labi to pārzinu, tāpēc es turos no tādiem jautājumiem pa gabalu. (Etn_2_6)*

Interesanti, ka romu vidū neviens no intervētajiem neuzskata, ka būtu kādas atšķirīgas attieksmes saistībā ar viņu dzimumu, atšķirīgu attieksmi izjūt tikai saistībā ar etnisko piederību:

> ***Šodien vīriešiem arī nav darba, čigānu tautības vīrieši arī 25 un 30 gadu vecumā nevar atrast darbu.** (Etn_2_3)*

Attiecībā uz diskrimināciju pret krievu valodā runājošajiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem viena no informantiem norādīja, ka sastapusies ar situāciju, kad, meklējot darbu ar paziņu starpniecību, priekšroka dota pretendentei latvietei. Vairākās intervijās izskanēja viedoklis, ka krievi Latvijā jūtas kā otrās šķiras cilvēki latviešu valodas zināšanu trūkuma dēļ un stingrās valsts valodas politikas dēļ:

> *Pusgadu atpakaļ it kā bija iespēja dabūt darbu caur paziņām, bet beigās pateica, ka labāk tomēr ņems latvieti. Daudzviet esmu sastapusies ar to, ka par krieviem runā nievājoši, piemēram, ka viņi nodokļus negrib maksāt, ka viņi neciena valsts varu, darbu dara kā pagadās. Mani tas pārsteidz. Krieviski runājošie ir lieki te. (Etn_1_5)*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Diskriminācija un negatīva attieksme publiskajā vidē

Ar diskriminējošu attieksmi romi saskaras arī citur, ne tikai darba attiecībās. Intervijās romi norāda, ka veikalā, sabiedriskajā transportā viņi izjūt pastiprinātu uzmanību, jo viņus tur aizdomās par zagšanu:

> ***Jūs ikdienā izjūtat to attieksmi, ka ir citāda?***
>
> *Ikdienā var visur just. Veikalā jūsu tautību neskatās, bet kad ienāk čigāns uzreiz staigā pakaļ. Un to uzreiz var pamanīt. (Etn_2_4)*

Saskaroties ar atšķirīgu attieksmi, romi izjūt aizvainojumu, un intervijās norāda, ka tas ir ļoti aizskaroši, ka pret dzērājiem sabiedrībā ir labvēlīgāka attieksme nekā pret romiem:

> ***Vai bez darba jomas vēl esat saskārusies ar netaisnīgu vai aizskarošu attieksmi pret sevi?***
>
> *Kā lai pasaka! Vai tas ir par darbu, vai jākārto kādi dokumenti – atšķirīga attieksme. Atvainojiet, ka tā saku, bet ar kādu piedzērušu apietas daudz labāk, bet pret mums izturas rupji, vienalga kur, arī veikalā. Atbild rupji, jo esam čigāni. (Etn_2_3)*

Vairākās intervijās tika norādīts, ka informanti saskārušies ar grūtībām izīrēt dzīvokli etniskās piederības dēļ:

> *Es gribēju īrēt istabas. [..] Es sazvanos, kā eju skatīties un ierauga čigānu, uzreiz saka, ka jau izīrēts nupat. [..] Visu laiku, jau divus mēnešus cenšos sameklēt, kur īrēt. (Etn_2_4)*

> *Mēdz būt grūtības, un man arī sākumā bija, un tikai tāpēc, ka esmu čigāniete. Sarunā pa telefonu [īrēt dzīvokli], un pēc tām nekā. (Etn_2_2)*

Ne vienmēr intervijās sniegtā informācija ļauj izvērtēt, vai konkrētā situācija tiešām ir diskriminējoša, vai tikai ir saasināti uztverta. Piemērs no intervijas atklāj, ka tas, ka sociālie darbinieki seko līdzi tam, lai romu bērni apmeklē skolu, tiek uztverts kā vēršanās tieši pret romu tautību, jo konkrētajam informantam ir priekšstats, ka attiecībā uz latviešiem sociālais dienests ir pielaidīgāks:

> *Bērniem skolā ir jāiet. Ja nav skolā, uzreiz sociālie soda.*
>
> ***Ko tie sociālie darbinieki dara?***
>
> *Viņi nāk apskatīties, ka bērni neiet skolā, un tad var brīvību atņemt līdz trīs mēnešiem. Kāpēc pret latviešiem tā neizturas? Re, kur viena ir ar četriem bērniem, dzer katru dienu, bet tur sociālais dienests neiet un neskatās, viņa var darīt, ko grib. (Etn_2_3)*

Citas intervijas tomēr parāda, ka Latvijas iestādes un pašvaldību sociālie dienesti palīdz romiem, tajā skaitā, gadījumos, kad problēmas ir radušās, dzīvojot ārzemēs. Piemēram, viena intervijas dalībniece saskārās ar situāciju, kad, dzīvojot Lielbritānijā, viņai tika atņemti bērni, bet Latvijas puse palīdzēja bērnus atgūt:

> *Galvenais jau mums, ka nāk pretī sociālais dienests, sociālā dienesta priekšniece nāk pretim. Ja kaut kādas problēmas ir, mēs nākam un viņi palīdz ļoti. [..] Viņi man izkārtoja, ka es uz Rīgu, uz Gaiļezeru varu tikt. Cik reizes sociālā darbiniece man nav palīdzējusi un zvanījusi ar savu tālruni, sakārtojusi man visu. Un priekšniece arī ir ļoti laba, ar drēbēm nāk pretī mums. (Etn_2_1)*

> *Situācija bija tāda, ka biju Anglijā, un man netaisnīgi tika atņemti visi bērni. [..] Tas nebija pareizi. Es dzīvoju tur ar jaunāko bērnu tēvu, un vienu dienu bija trūkums, bija jāizlemj – vai pirkt ēst vai cigaretes. Izvēlējāmies pirkt bērniem ēst, aizgājām uz veikalu. Mētājās cigaretes uz ielas, vīrs pacēla, ievilka dūmu un iedeva arī man, un es saku: „Nesmēķē vairs, jo man slikti". Mēs abi zaudējām samaņu, un bērni tika atņemti.*

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Kāds to pamanīja?

Jā, cilvēki izsauca ātros, uzreiz arī policisti. Neviens mums netic, un to nevar nekā pieradīt.

Un kā tas beidzās?

Es pieprasīju Latvijas tiesu. Dievs redzēja, ka neesam vainīgi, un es dabūju savus bērnus atpakaļ.

Jums no Latvijas kāds palīdzēja?

Jā, bāriņtiesa un sociālie bija iesaistīti. (Etn_2_4)

Nabadzības risks

Līdzīgi kā citas mērķa grupas, kas saskaras ar grūtībām atrast darbu, arī romu vidū ir daudz ilgstošo bezdarbnieku, kas ir iemesls nabadzības riskam šajā grupā. Padziļinātās intervijas liecina, ka noteikta romu grupu ir pielāgojusies pie ļoti zema ienākumu līmeņa, un izstrādājusi savas izdzīvošanas stratēģijas. Piemēram, vienai romu sievietei ienākumi ir 87 EUR (invaliditātes pensija), viņai ir piešķirts maznodrošinātā statuss, bet viņa nesūdzas, jo viņai palīdz meitas, kas dzīvo un strādā Anglijā:

Kā Jūs novērtējat savu pašreizējo materiālo stāvokli?

Nē, nu pavisam galīgi slikti nav, paēdusi es esmu, apģērbusies es esmu. [..] Meitas man no Anglijas atsūta kādu naudiņu, palīdz. Abas divas meitas man ir Anglijā ar ģimenēm. (Etn_2_1)

Konkrētajā gadījumā sieviete arī strādā, uztur un rūpējas par diviem mazbērniem un dēlu, kas nespēj atrast darbu. Būtisks šajā situācijā ir pašvaldības sociālā dienesta sniegtais atbalsts:

Man nebija dzīvoklis, vīrs pārdeva māju, mēs palikām uz ielas. Tad sociālais dienests palīdzēja un piešķīra man istabiņu un virtuvīti, kur dzīvot ar bērniem. Jumtiņu iedeva, un paldies viņiem. (Etn_2_1)

2015. gadā veiktajā pētījumā „Romi Latvijā"[91] arī norādīts, ka romu vidū raksturīga situācija ir ļoti zemi un neregulāri ienākumi, iekrājumu neesamība. Saskaņā ar veiktās aptaujas datiem 36% romu vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī ir līdz 60 eiro, 33% no 60–136 eiro un 14% – vairāk par 137 eiro. Tikai 9% aptaujāto romu ir uzkrājumi neparedzētiem tēriņiem, kas būtu lielāki par 250 eiro. Pētījums arī atklāj, ka romu ekonomiskā un finansiālā situācija ir tieši saistīta ar iegūtās izglītības līmeni: jo zemāka izglītība, jo biežāk personai ir trūcīgās vai maznodrošinātās statuss. Šeit būtiski uzsvērt, ka gandrīz pusei jeb 49% romu izglītība ir zemāka par pamata izglītību. Pamata izglītību ieguvuši 34% romu, savukārt augstāka par pamata izglītību ir vien 17% aptaujāto romu tautības iedzīvotāju.

Naida runa

Romi un citas vizuāli atšķirīgās minoritātes saskaras ar aizdomīgu vai pat tiešu negatīvu attieksmi un dažkārt arī naida runu uz ielas, sabiedriskajā transportā un citās publiskās vietās, un daudzi pie tā ir pieraduši un nepievērš īpašu uzmanību:

Var dzirdēt, kā aiz muguras runā un saka: „Re, kur iet čigāniete!". Nu visādus šitādus nepatīkamus. Vai veikalā: „Ai, čigāniete stāv priekšā!" Nu, ja man tuvumā, tad es runāju, bet kaut kur tālāk – es jau neskriešu pakaļ. Katrai tautībai ir sava ēna. (Etn_2_2)

Tas ir uz katra stūra. Autobusā arī uzreiz saka: „Nekliedziet!". Pat ja mēs neko nesakām, tāpat aizrāda. (Etn_2_3)

91 Latvijas Fakti (2015). *Romi Latvijā. Pētījuma ziņojums*. Pieejams: https://issuu.com/sif2015/docs/petijums_romi_lavija (skatīts 10.05.2017.).

Mēs sēdējām Valmierā, pienāk viens un saka: „Jūs, čigāni!". Un tā arī saka: „Es iestāšos zemessardzē, paņemšu automātu un šaušu nost visus čigānus!". [..] Es viņam prasu: „Kāpēc tu tā runā?". Viņš pasaka: „Es neieredzu jūs". (Etn_2_7)

No intervijās sacītā var secināt, ka visbiežāk negatīva attieksme pret romiem tiek pausta tādējādi, ka tiek publiski norādīta tautība: „čigāns" un kādi aizvainojoši epiteti. Viena no informantēm stāsta, ka skolā savas tautības dēļ apvainojumiem un pat fiziskam aizskāruma ir pakļauti romu bērni:

Ir rupji vārdi. Māsai ir mazi bērni, un tur skolā uz katra stūra, gaitenī visādi apsaukā. Bet viņi jau nevienu vārdu nevar pateikt pretī, tā uzreiz nāk skolotāja un saka, ka viņi aizskāruši citus bērnus. Bet citas tautības bērni var viņus aizskart? Cik reizes arī viņi ir sisti! Tas nekas nav! (Etn_2_3)

Negatīva attieksme un naida runa ir tas, ar ko bieži sastopas arī citas vizuāli atšķirīgās Latvijas etniskās minoritātes. Pētījumā tika intervētas kopumā piecas personas ar tumšāku ādas krāsu nekā vairumam Latvijā vai citām vizuālām atšķirībām. Konkrētie informanti bija ar atšķirīgiem dzīves stāstiem. Viens no informantiem bija puisis, kurš ir dzimis Latvijā, jauktā ģimenē, kur tēvs ir afrikāņu izcelsmes (intervija notika latviski). Vēl interviju dalībnieku vidū bija meksikānis un ķīnietis, kas jau ilgstoši dzīvo Latvijā, kā arī personas no Lībijas un Bangladešas, kas uz Latviju atbraukuši kā studenti un uzturas šeit salīdzinoši neilgi (1,5–2 gadi). Pētījumā veiktās intervijas liecina, ka vizuāli atšķirīgas personas Latvijā sastopas ar rasismu un tolerances trūkumu, kas visbiežāk manifestējis publiskās vietās – uz ielas, sabiedriskajā transportā no nepazīstamu cilvēku puses:

Pamatskolā bija visādi gadījumi. Vidusskolā jau es biju vairāk savā lokā, tur nekā tāda nebija. Atceros vienu tādu sāpīgu gadījumu ceturtajā klasē. Bet nevaru pateikt, vai tā bija vienkārši bērnu cietsirdība vai tiešām rasisms. [..] Bija tāds gadījums, kas tagad nāk prātā. Tepat pie Matīsa tirgus viens vīrietis, ap gadiem 40, tur kaut ko runā par netīro nēģeri, bet es tam vienkārši nepievēršu uzmanību. Tas ir kā verbāli vēmekļi uz ielas. (Etn_3_1)

Vizuāli atšķirīgās etniskās grupas Latvijā izjūt negatīvu attieksmi apkārtējo skatienos, saskaras ar to, ka sabiedriskajā transportā viņiem negrib sēdēt blakus. Lielākoties negatīvā attieksme pat netiek verbalizēta:

Cilvēki Latvijā ir savādāki – nesmaida, dažreiz nevēlas atbildēt, ja tu viņiem kaut ko jautā. [..] Piemēram, sabiedriskajā transportā, mēs redzam, ka cilvēki nesmaida. Mums nav problēmas sarunāties ar svešiem cilvēkiem, bet, piemēram, Vācijā vai Amerikā ir agresīvi cilvēki. Šeit cilvēki tādi nav. [..] Dažreiz var redzēt, ka kādam varbūt nepatīk mans izskats, bet neko vairāk. Piemēram, dažreiz sievietes autobusā, kad redz mūs, pārsēžas, bet neko nesaka. Tas, ka mēs nepatīkam, ir OK, bet nav nekādas agresijas. (Etn_3_3)

Atsevišķa grupa ir veci cilvēki, gan krievi, gan latvieši. Viņi skatās uz tevi kā uz ārzemnieku, esi atbraucis te, elpo mūsu gaisu, aizņem telpu. Pastāv priekšstats, ka ārzemnieki ir cilvēki, kas atņem darbu vietējiem. Tas ir tikai viņu priekšstats, viņi man neviens nejautā, kādu darbu es strādāju, un es arī neko neskaidroju. Sākumā, kad ierados Latvijā, lietoju sabiedrisko transportu, jo tas ir ļoti vienkārši, ļoti laba kvalitāte. Tagad es braucu ar mašīnu, bet sākumā es braucu ar sabiedrisko transportu. Un ir jūtams naids skatienos. Ja viņiem būtu ierocis, viņi šautu. [Smejas]. Tā ir attieksme no viņu puses. Agresija visā šajā laikā nav bijusi ne reizi. (Etn_3_2)

Vienlaikus negatīvie skatieni un izteikumi tiek uztverti kā provokācija, uz ko nekādā gadījumā nedrīkst atbildēt, bet kas noteikti rada saspīlējumu un stresu:

Cilvēki skatās uz tevi, skatās, es cenšos skatīties uz citu pusi, bet tas ir provocējoši. Viņi neko nesaka, bet ar skatienu cenšas provocēt. Viss ir atkarīgs no laika – diena vai nakts, vēls vakars. Turklāt, ja viņi ir vairāki, tad tas rada satraukumu. Kāds mans draugs no Kubas, kurš ir melnādains, viņš šādās situācijās

cenšas pagriezties un doties projām. Ir stresa situācijas. Mans draugs, kurš strādā Cemex no pašiem pirmsākumiem, mani brīdināja no šādām situācijām, jo, kārtojot imigrācijas lietas, ja lietā būs viens kautiņš, var atteikt uzturēšanos, turklāt tas var radīt problēmas meksikāņiem kopumā. Ir bijusi situācija ar policiju, kad Cemex bija jāiejaucas kā starpniekam, lai izskaidrotu, ka ir notikusi provokācija, ka no vietējo puses bija trīs cilvēki, bet meksikānis bija viens. (Etn_3_2)

Diviem no interviju dalībniekiem ir bijusi arī tieša vardarbīga uzbrukuma pieredze Rīgā vizuālo atšķirību dēļ. Viena situācija bija saistīta ar bandas uzbrukumu, kur informanta tēvs, aktīvi aizsargājoties, aizbaidīja bandu, bet otrā gadījumā uzbrucējs uzbruka, un pēc tam pats arī uzreiz aizbēga. Diemžēl policijas atbalsts šajā situācija netika novērtēts kā drošības garants un aizsardzība:

Mēs gājām pa Čaka ielu. Tas bija pēc deviņiem vakarā. Mēs gājām pa ielu, un tad viens čalis vienkārši pienāca klāt un iesita. Es un mans brālis skrējām viņam pakaļ, lai viņu noķertu, bet visi cilvēki stāvēja, un neviens nenāca palīgā. Kā tu vari justies, ja tu ej pa ielu, bet kāds tev iesit? Tā ir ļoti slikta sajūta. Tikai tāpēc, ka mēs esam ārzemnieki. Es tik slikti nebiju juties savā mūžā, jo Bangladešā mums nav atļauts sist citiem. Mans brālis zina krievu valodu. Viņš izsauca policiju. Mēs gaidījām policiju 10–15 minūtes. Un tad viņi ieradās ar mašīnu. Mēs pierakstījām viņu mašīnas numuru, bet pēc tam mēs zvanījām, bet nebija nekādas informācijas. (Etn_3_5)

Par to, kā mazināt ksenofobiju un veicināt toleranci sabiedrībā, informanti pauda viedokli, ka nepieciešams sabiedrībā skaidrot, ka vizuālās atšķirības nav būtiskas un tām nevajag pievērst uzmanību, un ka sabiedrībai kopumā ir jākļūst saprotošākai, uzzinot konkrētu personu dzīves stāstus un pieņemot tos:

Neko jau citu te vairāk darīt nevar, kā tikai eksponēt šīs situācijas. Pastāstīt reālu cilvēku dzīves stāstus. Skaidrot, ka nav jau šo atšķirību. (Etn_3_1)

Iemesli, kādēļ nevēršas pret diskrimināciju

Galvenie iemesli tam, ka romi nekur nevēršas pēc palīdzības, ir saistīti ar etniskajiem stereotipiem sabiedrībā, jo romi uzskata, ka viņu etniskās piederības dēļ neviens viņos neklausīsies un viņiem neticēs:

Ja mēs arī kaut kur vērstos, mums, melniem čigāniem, neviens neticēs. Kam ticēs: darba devējam vai kaut kādam čigānam? Mūs vienkārši pasūtīs trīs mājas tālāk.

Varbūt cilvēki vienkārši nezina, ka var kaut kur vērsties?

Es neticu, jo čigāni Latvijā ir tik ļoti nomelnoti, ka nekas nav iespējams. (Etn_2_4)

Otrkārt, romu vidū nav informācijas par kādu pozitīvu pieredzi, ka no prasības iesniegšanas tiesā rezultātā varētu būt kāds pozitīvs ieguvums, līdz ar to viņi neredz jēgu sūdzēties, jo netic, ka tam būs kāds rezultāts, konkrēts ieguvums:

Mums vienkārši pasaka, ka varam iet kur gribam, tāpat vērā neviens neņems. Nav kur iet un nav kur griezties. (Etn_2_3)

Bet ko es panākšu, kaut kur sūdzoties? Neko. (Etn_2_7)

Treškārt, līdzīgi kā citās grupās, daļa romu arī nezina, kur varētu vērsties diskriminācijas gadījumā,

Viņi jau nezina, kur iet! Atnāk mājās, pabļaustās un viss! (Etn_2_2)

Nav viņiem šīs izpratnes. Zina, ka ir netaisnība, bet ko tālāk? (Etn_2_5)

Cilvēki nezina, kā ar to cīnīties, ar tādiem jautājumiem un kur griezties. (Etn_2_6)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Uz jautājumu, kādi nosacījumi un atbalsts motivētu Jūs aizstāvēt savas tiesības, atbilde vairākos gadījumos ir, ka nav vērts cīnīties par savām tiesībām, jo romi Latvijā ir diskriminēti un viņus pat neuzklausa:

> *Es saku, ka nav vērts. Mēs varam iet un censties, bet tā ir tukša skaņa. Mums tiesību nav, jo mums pasaka: „Jūs esat čigāni!".*
>
> ***Bet kas ir tie cilvēki, kas tā saka?***
>
> *Tas ir gandrīz katrā darba vietā, vai tur, kur vajag palīdzību. Viņi šķiro pēc tautības.*
>
> ***Bet kas palīdzētu romiem iet un iestāties par savām tiesībām?***
> *Nav nekā tāda. Rudēvičs, tas ir Rīgā. Citu jau mums nav. Mums nav tiesību. (Etn_2_3)*

Kā visās etniskajās grupās arī romu vidū ir tādi, kas rakstura īpašību dēļ nav noskaņoti aktīvi iestāties par savām tiesībām un labprātāk ieņem nogaidošu pozīciju:

> *Es neietu un necīnītos. [..] Es esmu tāds cilvēks, kas neies cīnīties. Lai gan cits teiktu, ka vajag. Tie cilvēki ir augstāki par mums, un nav jēgas ar viņiem cīnīties. Var pagaidīt, kad būs labāks darbs. (Inv_3_3)*

Šajā pētījumā veiktās padziļinātās intervijas ar romiem atklāj līdzīgas sakarības kā citos pētījumos. Romu tautības gadījumā zemais izglītības līmenis, no vienas puses, ir objektīvs faktors, kas mazina romu iespējas iekļauties darba tirgū, vienlaikus tas veido arī stereotipizētu uztveri plašākā sabiedrībā par romiem kā salīdzinoši maz izglītotiem, un arī nostiprina romu pašuztveres stereotipus. Līdz ar to romu ar zemu izglītību vidū bieži sastopams ilgstošais bezdarbs, zemi un neregulāri ienākumi, kas nostiprina sociālās atstumtības situāciju, nabadzību, apātiju, neticību sev un zemu motivāciju kaut ko uzsākt, lai izmainītu esošo situāciju.

MĒRĶA GRUPAS VAJADZĪBAS

Galvenā vajadzība romu pašu uztverē ir vajadzība pēc darba. Šī vajadzība ir saistīta ar vajadzību pēc finansiālās un materiālās drošības, jo tieši darbs tiek uztverts kā nodrošinātības garants. Pētījumā veiktās intervijas atklāj, ka romu vidē ir izteikta vajadzība pēc atbalsta, īpaši tiem, kas neprot lasīt un rakstīt, jo bez šīm prasmēm viņiem ir liegta pieeja daudziem informācijas avotiem. Vienīgais pieejamais informācijas ir avots ir citi cilvēki, kas informē par darba vai sociālā atbalsta iespējām. Šajā ziņā minētā romu grupa ir diezgan bezpalīdzīga un ar ierobežotām zināšanām, tādēļ ir atkarīgi no sniegtā atbalsta. Minēto iemeslu dēļ galvenais un pierastākais informācijas nodošanas veids romu vidē ir tieša komunikācija. Sabiedrībā izplatīto stereotipu par romiem dēļ romi saskaras ar negatīvu apkārtējo attieksmi un grūtībām atrast darbu. Daļa romu tiešām pārdzīvo par pastāvošajiem stereotipiem un izjūt spēcīgu vajadzību pēc cieņpilnas attieksmes un taisnīguma. Attiecībā uz iestāšanos par savām tiesībām romiem ir nepieciešams gan apkārtējo atbalsts, gan arī iedrošinājums, jo vairākās intervijās izskanēja viedoklis, ka „mēs jau neko pret tiem augstākstāvošajiem, baltajiem nevaram pasākt" un „romu diskriminācija vienmēr ir pastāvējusi un pastāvēs". Lai šādus pašstereotipus mainītu, ir nepieciešams gan iedrošinājums, ka situāciju ir iespējams mainīt, gan arī praktiski risinājumi romu diskriminācijas mazināšanā.

Krievu valodā runājošo Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju vajadzības ir galvenokārt saistītas ar latviešu valodas zināšanu trūkumu, tādēļ joprojām jāturpina darbs pie latviešu valodas apguves iespēju pilnveidošanas. Savukārt citas etniskās minoritātes ar redzamām pazīmēm, kas dzīvo Latvijā, sastopas ar atklātu un slēptu rasismu, kas izpaužas kā negatīva attieksme sabiedriskās vietās. Rasisma pamatā esošo ksenofobiju un aizspriedumus nepieciešams mazināt sekmējot sabiedrības iecietību pret atšķirīgajiem un izpratni par dažādajiem dzīves stāstiem, kas cilvēkus no dažādām pasaules daļām atved uz Latviju.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Vajadzība pēc darba

Līdzīgi kā personām ar invaliditāti, arī romu vidū raksturīgs, ka par būtiskāko vajadzību paši romi uzskata vajadzību pēc darba. Vajadzība pēc darba tiek saistīta ar vajadzību pēc finansiālās un materiālās drošības, iztikas un pajumtes sev un bērniem, jo darbs tiek uzskatīts par galveno ienākumu avotu.

> *Nav citas grūtības – galvenais, lai dod darbu un var strādāt. Krievu laikā bija sods, ja nestrādāja un tad strādājām un dzīvojām kā cilvēki. Šodien Latvijā jau sešus gadus esam pazuduši, darba Latvijā nav. [..] Ja būtu darbs, tad būtu viss. Ja strādā, tev ir maize. Var nopelnīt savu maizi un ne no viena nav jāgaida. (Etn_2_3)*

> *Es gribu oficiāli strādāt, nevis zagt! Cilvēki ir cilvēki, arī čigāni ir cilvēki, kas grib strādāt un audzināt bērnus. Nevar sodīt, tāpēc, ka tautība ir čigāns. Ne jau visi zog! Ir latvieši, kas zog vairāk, bet mēs viņiem nepārmetam! (Etn_2_7)*

Situācijā, kad Latvijā darbu atrast ir grūti, daudzi romi meklē darbu Lielbritānijā, uz to norāda vairāki interviju dalībnieki:

> *Tagad ir problēma, ka darba nav. Viņi [romi] arī meklē, kur ir labāk, tāpēc brauc uz Angliju, ja te būtu darbs, tad jau nebrauktu. Viņi jau ir ar mieru kaut vai ielu slaucīt, būt apkopēji, bet viņus neņem nekur! Ai, čigāns, apzags visu veikalu! (Etn_2_2)*

> *Visi [radi] ir Anglijā projām. Tur ir darbs un bērni mācās. Te neko nevar nopelnīt, nezinu, kas būs, ja no Anglijas būs jābrauc mājās. Te pat ar izglītību nevar darbu dabūt. (Etn_2_3)*

Vajadzība pēc atbalsta

Vairākos gadījumos interviju dalībnieku stāstītais liecina, ka konkrētā persona ir sociālā dienesta klients un saņem atbalstu, bet ir arī gadījumi, kad neskaidru iemeslu dēļ atbalsts nav sniegts. Interviju dalībnieku stāstītais lielākoties sniedz tikai vienpusēju ainu, tādēļ grūti atbildēt uz jautājumu, kāpēc atbalsts nav sniegts. Vienlaikus intervijās paustais ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka ir gadījumi, kuros var runāt par kādām komunikācijas vai uztveres problēmām, kas kavējušas rast risinājumus kādās situācijās. Piemēram, viens informants stāsta, ka nevar saņemt trūcīgā statusu, jo ir Krievijas pilsonis, bet Latvijas pilsonību viņam nedodot. Ņemot vērā to, ka informants ir dzimis Latvijā un pārvalda latviešu valodu, un ir pat nokārtojis latviešu valodas atestāciju, no intervijā sniegtās informācijas nav skaidrs, kāpēc Latvijas pilsonība nav nokārtota, iespējams, pats informants nav pielicis pūles aiziet un noteiktajā laikā nokārtot eksāmenus vai iesniegt dokumentus. Šādos gadījumos, iespējams, ir nepieciešams pārmaiņu aģenta vai sociālā darbinieka atbalsts, kas palīdz un atgādina konkrētajai personai veikt visas nepieciešamās darbības, lai kāda problēma tiktu risināta:

> *Man ir ģimene, kas jābaro, bērns jāaudzina un jālaiž skolā. Palīdzība no valsts puses nekāda, esmu bezvalstnieks. Nevaru pat dabūt trūcīgā statusu. [..] Nu ko man darīt? Iet zagt? Ziniet, kādi te apkārt visādi braukā ar biezajām mašīnām un piedāvā tirgot narkotikas. Nezinu, kā lai dzīvo? Sanāk, ka ir izvēle starp zagt vai tirgot narkotikas! Sabiedrība pati cilvēkus pie tā noved! Ja esi slinks, negribi strādāt un neko nevīžo, tad cita lieta, bet es gribu strādāt un dzīvot normāli, bet man nav iespēju! [..] Daudzi radinieki ir Anglijā un tur labi dzīvo, bet es netieku, mani nelaiž. (Etn_2_7)*

Dažos gadījumos rodas iespaids, ka konkrētajai personai pietrūkst arī neatlaidības savas problēmas risināšanā. Arī šajos gadījumos ir nepieciešams atbalsts un pamudinājums turpināt mēģinājumus atrast darbu vai risināt kādas problēmas:

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Šodien gāju pie sociālā parakstīties, viņa man jautā, kāpēc es tur neeju, ka tepat vienā vietā meklē trauku mazgātāju. Es viņai saku: „Atvaino, es jau divas reizes sūtīju tur savu CV, un man pasaka, ka nevajag". Sociālā dienestā man saka: „Aizej vēl vienu reizi un palūdzies". Es pateicu, ka neesmu nekāds suns, kam jāsēž un jābrēc, lai mani paņem. Tik un tā mani neņems, jo esmu čigāniete. *(Etn_2_3)*

Viena no informantiem norāda, ka komunikācijā ar romiem nepieciešama laipna un pacietīga attieksme. Viņa uzsver, ka tad, kad viņai laipni kaut ko izskaidro, viņa saprot un sadarbojas, bet, ja uzreiz sāk ar pārmetumiem, tad romi noslēdzas un nevēlas sadarboties:

Ar viņiem [romiem] ir tā, kā ir. Nav viņiem tā izglītība, lai parunātu un pateiktu, ka viņam ir grūti, viņiem uzreiz tāda asa reakcija. [..] Ar viņiem vajadzētu runāt mierīgi, laipni, nevis tikai kliegt: „Kāpēc jums tas ir tā, un kāpēc bērnam nav tas?". Protams, ka uzreiz cirtīs pretī! Vajag saprotošāk ar viņiem runāt. [..] Ja viņš [roms] pasaka, ka nemāk rakstīt, tas jau nenozīmē, ka uzreiz ir jābrūk virsū! Varbūt viņam vecāki nedeva to izglītību un viņš tāpēc nav vainīgs! (Etn_2_2)

Viens cits informants norāda, ka salīdzinoši ļoti sarežģītā situācijā ir romu sievietes ar bērniem, kas iznāk no ieslodzījuma. Ja nav dzīves vietas, pašvaldībai ir pienākums personām pēc ieslodzījuma nodrošināt dzīves vietu, bet ierobežota dzīvojamā fonda apstākļos pašvaldības personām pēc ieslodzījuma piedāvā dzīves vietas bez ērtībām, attālās vietās, kas ne vienmēr ir piemērotas, lai tur dzīvotu ar bērniem. Tieši šādās situācijās īpaši ir nepieciešams atbalsts, jo konkrētā persona viena pati šo situāciju nespēj atrisināt:

Vēl būdama cietumā, viņa uzraksta iesniegumu, pagājuši četri mēneši ieslodzījumā, bet beigās iedod kaut kādos laukos neapdzīvotā vietā. Tā saucamajā „čigānu mājā", kā gribi tā dzīvo, apstākļi jau nevienu vairs neinteresē, labi, ka tur ir ūdens dzeršanai. Bet viņai ir bērni. Es bāriņtiesai saku, kad bērni bija aizbildniecībā pie omes, tad jūs skatījāties, lai bērniem būtu piemēroti apstākļi, jo citādi bērnus nevar dot. Tad viņus sūtītu uz bērnu namu, jo nav apstākļu. Tagad sūta nezin kur, un tagad viss ir kārtībā! Zvanīju par šo arī uz Labklājības ministriju. [..] Šeit redzams, ka viens pats cilvēks no romu vides te neko nevar izdarīt. (Etn_2_5)

Vairākās intervijas romu informanti norāda, ka romi ir samierinājušies ar to, ka pret viņiem izturas citādāk, un neredz iespēju to izmainīt. Jāsecina, ka, lai mainītu šo attieksmi, ir nepieciešams sniegt atbalstu, piemēram, lai atbalstītu romus aizstāvēt savas tiesības tiesā vai jebkurā citā iestādē, ir nepieciešama atbalsta persona, kas pārzina normatīvo regulējumu un konkrētās procedūras:

Un par tiesāšanos neesmu dzirdējis. Tad ir jābūt izglītotiem cilvēkiem blakus, kas to procesu vada, bet tā paši no sevis, lai viņi kaut kur dotos – tā nē. Viņi ar to samierinās, kā dzīvojam, tā dzīvojam! (Etn_2_5)

Vajadzība pēc izglītības

Pētījumā vairāki interviju dalībnieki ir ar pamatizglītību vai vispār bez izglītības. Viņi intervijās atzīst, ka izglītības trūkums ir problēma un rada dzīvē sarežģījumus. Piemēram, viena romu sieviete, kurai ir 33 gadi un pieci bērni, saka:

Traucē tas, ka es nemāku ne rakstīt, ne lasīt. Strādāt es varētu, lai tik parāda, kas jādara, muļķe jau es neesmu. (Etn_2_4)

Iemesls tam, kādēļ konkrētā romu sieviete nav ieguvusi vispār nekādu izglītību, ir tas, ka, pirmkārt, skolas vecumā viņas vecāki daudz ceļoja peļņas nolūkos un ceļojot bērnus ņēma līdzi. Otrkārt, vecākiem meitas izglītošanās nešķita pārāk svarīga, un, treškārt, kā nereti romu ģimenēs, viņa agri pati apprecējās un piedzima bērni:

Agrāk bija tā, ka čigāni Maskavā andelējās, un tas bizness labi gāja. Es mammai lūdzos, ka visi bērni iet skolā, lai mani arī laiž. – „Nē, meitiņ, mums, jāpelna nauda!". Tikmēr, kamēr man jau bija 20 gadi un pašai bērns un ģimene. Tagad arī kauns 1. klasē iet. (Etn_2_4)

Apspriežot ar minēto romu sievieti nepieciešamību tagad mācīties, viņa norāda, ka, dzīvojot vienai ar pieciem bērniem, viņai nav laika mācībām. Šis gadījums parāda, ka, plānojot iesaistīt romus izglītojošās aktivitātēs, jāņem vērā, ka ir tādi, kas nemāk lasīt un rakstīt, kā arī to, ka, lai iesaistītos izglītības pasākumos, viņiem nepieciešams noteikts atbalsts, kā arī skaidrojums un risinājuma piedāvājums, kā iespējams apvienot mācības un rūpes par pieciem bērniem.

Nu kur es ar pieciem bērniem varu mācīties? Ar rokām jāmazgā visiem pieciem, ēst jāvāra, traukus jāmazgā. (Etn_2_4)

Arī citi informanti norāda, ka viņi šaubās par to, vai romiem **būtu interese šobrīd mācīties. No vienas puses, intervijās tiek pausta vēlme kaut ko mācīties, no otras puses, informanti šaubās, vai citi** romi, kas vispār neprot lasīt un rakstīt, par to interesētos. Šādas attieksmes ir jāņem vērā, plānojot izglītošanas pasākumus romiem:

Izglītība man ir maza, un es gribu kaut ko vairāk. Dzīve iet uz priekšu, un kaut kas vairāk ir jāzina. Par tiem pašiem datoriem, un es domāju, ka ne tikai man ir problēmas ar to. Ar laiku varbūt es gribu kādu izglītību iegūt. Es labprāt ietu mācīties, bet neticu, ka to labprāt darītu vairāk cilvēku.

Kāpēc neticat?

Viņus tas neinteresē. No mūsu tautības maz ietu mācīties. To var saprast, re, tā sieviete, kas tur sēž, viņa nemāk ne lasīt, ne rakstīt. Un es neticu, ka viņa pateiktu, ka viņa grib iet mācīties. (Etn_2_2)

Izglītības trūkums kā problēma tiek atzīts arī citās intervijās, piemēram, raksturojot to, ka romi lielākoties strādā vienkāršās profesijās, kas saistītas ar smagu darbu, bet, darba traumas vai slimības rezultātā šādu darbu vairs nevar veikt:

Čigāns tikai uz vagoniem – uz smagajiem darbiem. Par krāvējiem. Kādam uzkrita uz kājas, abas kājas ģipsī. Un kā tagad? (Inv_3_3)

Vajadzība pēc taisnīgas attieksmes

Vairāki informanti intervijās ir apbēdināti, ka par romu tautu tiek spriests pēc negatīvajiem piemēriem, un viņi uzskata, ka tas nav taisnīgi. Likuma pārkāpēji ir sastopami visu tautību vidū, tādēļ no pieredzes ar vienu indivīdu nedrīkst vispārināt par visiem, bet tieši ar šādu kolektīvo atbildību sastopas Latvijā dzīvojošie romi:

Bet nu te atkal čigāni vainīgi paši, sacūko un aiziet, vai nesamaksā un aiziet, sataisa parādus. Tai pašā laikā tai citai tautībai ir jāsaprot, ka visi nav vienādi. (Etn_2_2)

Romu tautības interviju dalībnieki apzinās, ka tieši tādēļ, ka neviens tieši nesaka, ka nepieņem darbā romu tautības dēļ, diskriminācija darba tirgū nav pierādāma. Tomēr tas nemaina to, ka atšķirīgā attieksme romiem **šķiet netaisnīga:**

Viņi zina, kāda ir taisnība, bet nezina, ko tālāk iesākt, kur vērsties. Par citām diskriminācijas iezīmēm – darba jomā tas ir visur, uz pirkstiem var saskaitīt, kas strādā uzņēmumos, bet tas ļoti atkarīgs no darba devēja. Vieni pasaka – man čigāns dzīvo kaimiņos un viss ir kārtībā, un cits jau pa gabalu saraujas, tevi ieraugot. Nav jau pierādāmas arī tās lietas, ka tevi nepaņēma darbā, tāpēc, ka esi čigāns. Tev nav izglītības, bet zini, ka iemesls patiesībā ir cits. Un to nevar pierādīt. (Etn_2_5)

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Viens no intervētajiem romiem norādīja, ka nepieciešams vairāk par romu diskrimināciju, kā arī par pozitīvo pieredzi informēt plašsaziņas līdzekļos, jo, tas, iespējams, varētu pakāpeniski mainīt sabiedrības negatīvo attieksmi pret romiem:

> *Varbūt var pa televizoru kaut ko runāt, lai sabiedrības attieksme ir savādāka. (Etn_2_7)*

Vajadzība pēc latviešu valodas zināšanām

Etnisko minoritāšu pārstāvji, kas dzīvo Latvijā un nepārzina latviešu valodu, saskaras ar grūtībām, kas saistītas ar latviešu valodas zināšanu trūkumu. Piemēram, šiem Latvijas iedzīvotājiem ir grūtāk aizstāvēt savas tiesības, arī aizstāvēt sevi tiesā, ja viņi nepārvalda latviešu valodu:

> *Piemēram, pirms gada es piezvanīju uz Rīgas domi. [..] Es zvanīju par zemes nodokli, dzīvokļa nodokli, un uzdevu jautājumu krievu valodā. Es noteiktās jomās, ar kurām iepriekš neesmu saskāries, pat nevaru saprotami noformulēt jautājumu latviski. Pajautāju krieviski, un man ļoti nelaipni atbildēja latviešu valodā, nācās turpināt sarunu latviešu valodā. Es jutos nepārliecināts, tonis bija diezgan rupjš. Tādas situācijas rodas pastāvīgi. (Etn_1_1)*

> *Tiesas sēdēs mēdz prasīt, vai ir nepieciešams tulks, lai gan ne vienmēr. Mans advokāts bija latvietis, ar advokātu man nebija problēmas, jo tas ir viņa darbs dabūt no manis pietiekami daudz informācijas un noformulēt to tā, kā vajag. Tiesā man pašam vajadzēja atbildēt uz jautājumiem latviešu valodā. Es jutos ļoti nedroši un runāju daudz sliktāk nekā tad, ja es runātu krieviski. Es toreiz lietu zaudēju, bet iesniedzu apelāciju un beigās vinnēju. Apelācija gan norisinājās slēgtā režīmā. Tajā sēdē, kura norisinājās pilnībā latviski, es nejutos komfortabli. Ja es būtu varējis runāt krieviski, iespējams, viss būtu beidzies savādāk. (Etn_1_1)*

Risinājumi šīm situācijām ir vairāki. Pirmkārt, ir jāturpina pilnveidot iespējas apgūt latviešu valodu, gan mācoties attālināti, gan apmeklējot latviešu valodas kursus. Tas šobrīd dažādos veidos tiek aktīvi arī darīts, un būtiski nopelni šeit ir gan Latviešu valodas aģentūrai, gan pašvaldībām, kas organizē bezmaksas latviešu valodas kursus, gan arī citām programmām, kas sekmē latviešu valodas apguvi. Vienlaikus jānorāda arī uz pastāvošajām grūtībām, proti, to, ka noteikta daļa Latvijas iedzīvotāju, kam dzimtā valoda ir krievu valoda, nepieciešamību mācīties latviešu valodu uztver kā diskrimināciju:

> ***Ar diskrimināciju iespējams saskarties dažādās dzīves jomās. Vispirms par darba jomu. Vai esat saskāries ar diskrimināciju darba attiecībās?***
>
> *Daugavpilī ir krievu valodas vide, latviešu valodai, tēlaini izsakoties, netiek pievērsta uzmanība. Visi runā krieviski. Ja es iešu strādāt par pārdevēju vai konsultantu, man, protams, piesietos par valodu, bet es uz šādiem darbiem neesmu pretendējis.*
>
> ***Vai var teikt, ka Daugavpilī latviešu valoda, ja cilvēks nestrādā apkalpojošā jomā, nav vajadzīga?***
>
> *Tā ir. Tuvāk Rīgai gan uzreiz sākas diskrimināciju.*
> *[..] Tevi visu laiku vardarbīgi piespiež runāt latviešu valodā, mācīties latviešu valodu. [..] Daugavpilī visu laiku staigā valodas inspekcijas. Bet te visi runā krievu valodā, atklāti un bezkaunīgi visi runā krieviski. Uz ielas, autobusā, veikalā. (Etn_3_3)*

Otrkārt, situācijās, kad valodas zināšanas ir ļoti būtiskas, piemēram, policijā vai tiesā, ir jānodrošina tulka pakalpojumi, kas gan arī lielākoties tiek jau nodrošināts.

Intervijās atklājas, ka salīdzinoši atvērtāki un ieinteresētāki apgūt latviešu valodu ir tie Latvijas iedzīvotāji, kas iebraukuši Latvijā pēdējo 10–15 gadu laikā, jo saprot, ka valsts valodas zināšanu prasība ir pamatota prasība, kas tiek piemērota daudzās pasaules valstīs:

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Es dzīvoju Purvciemā, nopirku dzīvokli. [..] Man patīk Rīga, es cenšos mācīties latviešu valodu, izpildu likuma prasības, nodokļus maksāju, man ir svarīga legāla uzturēšanās atļauja. Mana sieva gan ir no krievu kopienas, viņas ģimene runā krieviski, bet es nolēmu mācīties latviešu valodu, jo tā ir oficiālā valsts valoda. Es gribu runāt ar cilvēkiem latviešu valodā. (Etn_3_2)

MĒRĶA GRUPAI NEPIECIEŠAMIE PAKALPOJUMI

Intervijas ar romiem par dzīvi Latvijā atklāj, ka romu vidū ir raksturīga neuzticēšanās saistībā ar kādu īpaša atbalsta vai pakalpojumu sniegšanu romiem. Daļa romu uzskata, ka viņi tiek izmantoti, lai kāds cits nopelnītu. Daļai romu arī nav izpratnes par to, ka lekcijas, konsultācijas, dažādi semināri arī ir sava veida atbalsts romiem. Romu vidū izpratne par atbalstu daudzos gadījumos ir tieši saistīta ar ļoti konkrētiem ieguvumiem. Ņemot vērā minētās uztveres īpatnības, izstrādājot pakalpojumus romiem, ir īpaša uzmanība jāpievērš stratēģijām, kā iegūt romu uzticību un kā parādīt iespējamos ieguvumus, ko sniedz iesaistīšanās konkrētajā aktivitātē. Šajā procesā nozīmīga loma var būt apmācītu romu mediatoru iesaistīšanai, kas palīdzētu romiem uztveramā veidā izskaidrot iespējamos ieguvumus un iegūt uzticēšanos.

Pētījums atklāj, ka sadarbībā ar romiem ir nepieciešama īpaša pieeja, ņemot vērā romu uztveres īpatnības. Pirmkārt, jāņem vērā, ka romu vidū ir vērojama neuzticēšanās un aizdomas par to, ka kāds viņus izmanto sava labuma gūšanai:

Panākt romu uzticēšanos, tas ir grūti, jo vienreiz tā ir zaudēta. Un tā ir šobrīd ar romu biedrībām. Un ja vēl projektu īsteno latviskā vidē, tad romiem aizdomas ir vēl lielākas, jo uzreiz liekas, ka uz viņu rēķina kaut kas tiek darīts. (Etn_2_5)

Otrkārt, jebkurā auditorijā sniedzot kādus atbalsta pakalpojumus, ir jāizskaidro, kā konkrētie atbalsta pakalpojumi darbojas, kāds ir iespējamais ieguvums, ko cilvēks var sagaidīt, un kas no viņa tiek sagaidīts. Romu gadījumā īpaši nepieciešams uzsvērt, kāds ir sagaidāmais ieguvums konkrēti tieši viņam, un būtiski ir to individuālā sarunā izskaidrot un apspriest, jo ne vienmēr vispārīgas lekcijas lielākā auditorijā ir visiem saprotamas:

Romi **nāk ar cerību, ka kaut kas notiks viņu labā. Bet viņiem liekas, ka nekas nav, jo viņi nesaprot, kas ir seminārs, kāpēc tāds notiek un kāds viņam labums no tā. Nerunāsim par tādiem, kur cilvēki ir ģimenēs izglītoti un mācās. [..] Mūsu** *romi ar domu iet uz bezdarbniekiem, ar mērķi stāties bezdarbniekos un kaut ko saņemt. Bet tālāk viņš neko nezina, kas tur notiek. Viņam pasaka: „Ej pie karjeras konsultanta, psihologa", un viņš nezina, ko tas īsti nozīmē, viņš nepārzina šos terminus un uztver savādāk, un tikai nodomā , ka es labāk tur nedošos! Apmācības, kaut kādas programmas apgūšana... Viņam jau neviens nepasaka, ka dabūsi arī stipendiju, vienkārši nāksi un mācīsies. Viņš izdzird vārdu „mācības" un domā par to, ka mājās kāds jābaro. (Etn_2_5)*

Treškārt, ir jāņem vērā, ka daļa romu ir nepacietīgi un vēlas ātri redzēt kādu ieguvumu, rezultātu. Plānojot atbalsta pakalpojumus šajā grupā tas ir jāņem vērā, un ir jāparedz kādas stimulējošas darbības vai atbalsts, piemēram, stipendija, par to arī informējot konkrētos romus, kas iesaistās aktivitātēs, un īpaši uzsverot gan ieguvumus, gan ar tiem saistītos pienākumus:

Romi bieži vien nenovērtē to, ka viņiem grib palīdzēt. Mēģini viņam iestāstīt un iemācīt, kāds ir tas darbā iekārtošanās process, kas ir darba intervija, kas ir CV, bet viņš jau negrib neko gaidīt, viņam nepatīk tas process, viņš grib uzreiz. Ienāk, iedot adresi un ej strādāt! Ļoti liela nepacietība. (Etn_2_5)

Čigānam ir tā – ja uzreiz dabū, tad ir labi. Viņi mobili, uzlādējas, bet arī ātri dusmojas. (Inv_3_3)

Ceturtkārt, gan iepriekš veiktie pētījumi un projekti[92], gan arī šajā pētījumā iegūtā informācija ļauj secināt, ka strādājot ar romu mērķa grupu, nepieciešams iesaistīt romu mediatorus, kas spēj paskaidrot visus jautājumus romiem saprotamā valodā un palīdz iesaistīt romus dažādās aktivitātēs, jo uz aicinošiem sludinājumiem internetā vai laikrakstos romi visticamāk neatsauksies:

> *Vakar arī biju uz vienu lekciju, un pēc stundas vai divām sāku saprast, par ko tā ir. Izrādās, ka tur ir tik daudz labas lietas, bet es to informāciju iepriekš neuztvēru. Tāpēc tas mediators ir ļoti svarīgs. (Etn_2_5)*

> *Par sociālo darbu ar romiem, esmu pēdējā laikā pārliecināta, ka būtu vajadzīgs speciālists no viņu vidus, vai mentors, kas varētu viņu valodā uzrunāt, motivēt veikt pārmaiņas dzīvē. (FGD, Jelgava)*

Raksturojot šobrīd romiem pieejamo atbalstu, jāpiemin, ka šobrīd tiek īstenots projekts „Latvijas romu platforma I: dialogs, sadarbība un iesaistīšana"[93]. Šajā projektā viena no aktivitātēm ir uzlabot pašvaldību speciālistu zināšanas par romu integrācijas jautājumiem, veicināt romu pārstāvju piekļuvi sociālajiem pakalpojumiem un atbalsta pasākumiem, ko nodrošina pašvaldības, kā arī informēt dalībniekus par pieejamajām Eiropas Savienības struktūrfondu atbalsta aktivitātēm, kurās romi ir viena no mērķa grupām. Arī šajā projektā tiek uzsvērta romu mediatoru loma, lai nodrošinātu romu mērķauditorijas iesaisti minētajās Eiropas Sociālā fonda darbības aktivitātēs, jo sadarbību ar romu ģimenēm un to iesaisti vislabāk var nodrošināt ar romu tautības mediatora palīdzību.

Ļoti būtiski ir dažādos veidos popularizēt pozitīvu pieredzi, kur sniegts atbalsts romiem grūtā situācijā. Jāatzīmē gan, ka šāda pozitīvā pieredze ir popularizējama tikai tad, ja atbalstu patiešām var arī nodrošināt. Viena romu sieviete Ventspilī stāstīja par savu pieredzi, kur kaimiņiene latviete ieteikusi vērsties pēc palīdzības pie pazīstamas advokātes, un šajā konkrētā gadījumā ir palīdzēts gan nokārtot trūcīgās personas statusu, gan reģistrēties Nodarbinātības valsts aģentūrā, gan saņemt atbalstu dzīvokļa jautājumā:

> ***Ja dzirdētu, ka kāda Jūsu paziņa vai kaimiņiene ir vērsusies pēc palīdzības un ir bijis pozitīvs rezultāts, vai tas motivētu aizstāvēt savas tiesības?***
>
> *Jā. Bija tā, ka rūpējos par dzīvokli, un dievs palīdzēja, un kaut kā tikām cauri, advokāte palīdzēja un nokārtoja, bet vienu reizi tikai biju tādā situācijā.*
>
> ***Kas tā bija par situāciju, kur advokāte palīdzēja?***
>
> *Viņa sakārtoja tā, lai es dabūju dzīvokli, jo bijām uz ielas, un sakārtoja, lai es tiktu bezdarbniekos. Tas bija viens labs no simts cilvēkiem, kas to izdarīja.*
>
> ***Kur Jūs satikāt šo advokāti?***
>
> *Man pateica viena laba kaimiņiene, latviete un es aizgāju pie tā advokāta.*
>
> ***Un tas bija par maksu?***
>
> *Es samaksāju sākumā 5 eiro un tad viņa nokārtoja, ka man nevajadzēja maksāt, sakārtoja, lai es eju trūcīgā statusu nokārtoju.*

Ņemot vērā iepriekšējā nodaļā analizētās romu vajadzības un romu stāstītās diskriminācijas un sociālās atstumtības situācijas, romiem ir nepieciešams atbalsts darba meklēšanā, kur NVA pakalpojumu klāsts tiek papildināts ar īpašu atbalsta veidu – mentoru jeb romu uzticamības personu (ideālā gadījumā romu tautības), kas palīdz sagatavoties darba intervijām, lai atstātu pozitīvu iespaidu un mazinātu negatīvo stereotipu par romiem ietekmi. Otrkārt, atbalstītu romus darba meklēšanā un savu tiesību aizsargāšanā. Līdzīgi

92 Latvijas Fakti (2015). *Romi Latvijā. Pētījuma ziņojums*. Pieejams: https://issuu.com/sif2015/docs/petijums_romi_lavija (skatīts 16.12.2016.); Sabiedrības integrācijas fonds (2016). *NVO projektu programma (2009-2014). Integrācijas inkubators romu bērnu un jauniešu atbalstam*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9092&Itemid=121&lang=lv (skatīts 10.04.2017.).

93 Kultūras ministrija (2017). Kultūras ministrijas mājaslapa. Praktiskajā darbnīcā stāsta par iespējām Latvijas romiem piedalīties Eiropas Sociālā fonda aktivitātēs. 16.03.2017. Pieejams: *https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/jaunumi/praktiskaja-darbnica-stasta-par-iespejam-latvijas-romiem-piedalities-eiropas-sociala-fonda-aktivitates-267* (skatīts 10.04.2017.).

atbalsts ir nepieciešams arī saistībā ar informācijas iegūšanu un dažādu pakalpojumu saņemšanu, īpaši tiem romiem, kas paši neprot lasīt un rakstīt, jo mutiski sniegtā informācija ne vienmēr ir precīza un pietiekami detalizēta. Gadījumos, kad romu tautības persona ir vienlaikus arī kādā citā riska grupā, diskriminācijas un sociālās atstumtības risks būtiski pieaug (piemēram, romu tautības vientuļā māte vai persona ar invaliditāti), un tad atbalsts tiesību aizstāvēšanā ir īpaši nepieciešams (NVO, jurista konsultācijas, sociālais dienests, Tiesībsargs u.c. atbildīgās iestādes). Kā visiem cilvēkiem, kas saskaras ar diskrimināciju un sociālo atstumtību, arī romiem ir nepieciešams psihologa atbalsts stresa mazināšanai un pašapziņas celšanai.

Jāuzsver, ka cieņpilna attieksme, iedziļināšanās un reāla atbalsta sniegšana ir tas, kas ir nepieciešams visām sabiedrības grupām, un atbalstošajām institūcijām ir jābūt tādām, kas sniedz atbalstu, nevis vēl vairāk pasliktina konkrētās personas situāciju:

> *Atbalsts var būt tikai institūcija, par kuru cilvēks ir pārliecināts, ka tad, kad skatīs viņa lietu, tas nevērsīsies pret viņu vēl lielākā mērā. Lai nebūtu tāda situācija, ka organizācija, kas aizstāv cilvēka tiesības, kaut kādā brīdī atkāpjas no tā, un cilvēks vienkārši tiek samīts. Kontaktējoties ar cilvēkiem no sociālās palīdzības jomas, es to saskatu kā pirmo problēmu. Ir bailes un neaizsargātības sajūta. (Etn_1_5)*

Galvenās vajadzības krievu valodā runājošo Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju vidū, kā arī Latvijā dzīvojošo ārzemnieku vidū ir saistītas ar latviešu valodas zināšanu trūkumu, tādēļ joprojām jāturpina darbs pie latviešu valodas apguves iespēju pilnveidošanas.

Ksenofobijas un aizspriedumus mazināšanai nepieciešams publiskajā telpā stāstīt dažādos Latvijas iedzīvotāju stāstus, tai skaitā, Latvijas iedzīvotāju ar redzamām ārējām atšķirībām dzīvesstāstus, lai veicinātu izpratni un iecietību pret atšķirīgajiem Latvijas iedzīvotājiem un sekmētu cieņpilnu attieksmi pret visiem.

Projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamie pasākumi sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai

Līdzīgi kā nodaļā par pasākumiem sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai dzimuma dēļ, arī šeit ir izcelti tie pakalpojumi, kuri ir savienojami ar projekta „Dažādības veicināšana" iespējām, un ir atlasīti, ņemot vērā:

1) mērķa grupas vajadzību sarežģītību, komplicētību un aktualitāti;
2) valsts nodrošinātos pakalpojumus un atbalstu, un pašvaldību sociālajos dienestos pieejamos pakalpojumus un to piedāvājuma intensitāti;
3) projektā plānoto budžetu un potenciālo atbalsta saņēmēju skaitu.

Pirms kādu konkrētu atbalsta pakalpojumu sniegšanas ir nepieciešams nodrošināt iedziļināšanos katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veikt situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu. Šādu atbalstu varētu sniegt pārmaiņu aģenti – personas, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.).

Pārmaiņu aģentu uzdevums sadarbībā ar mērķa grupas pārstāvi būtu izvērtēt aktuālās vajadzības, izstrādāt konkrētu rīcības plānu, apzināt, mobilizēt, organizēt un piesaistīt dažādus sabiedrībā pieejamos resursus un mērķa grupas pārstāvja situācijas uzlabošanai vadīt sadarbību ar citiem pakalpojumu sniedzējiem vai sadarbības partneriem, piemēram, veselības aprūpes vai nodarbinātības jomā. Pārmaiņu aģenta uzdevums būtu arī izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālo dienestu un Nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem, kas ir būtiski gan lai sniegtu starpinstitucionālā sadarbībā balstītu atbalstu konkrētiem klientiem, gan arī lai identificētu projekta mērķa grupu (personas, kurām nepieciešams atbalsts).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Izvērtējot un ar mērķa grupas pārstāvi apspriežot aktuālākās vajadzības, pārmaiņu aģenta uzdevums ir veikt arī mērķa grupas pārstāvja motivēšanu un iedrošināšanu kaut ko pozitīvi mainīt, iestāties par savām tiesībām, aktīvi iesaistīties savas dzīves situācijas uzlabošanā. Tāpat pārmaiņu aģentam ir nepieciešamības gadījumā jāpārstāv sava klienta intereses saskarsmē ar valsts un pašvaldību iestādēm vai veselības aprūpes iestādēm, un jāpiesaista konkrētu jomu speciālisti, ja tādu piesaistīšana ir nepieciešama.

Pakalpojumu sniegšanā romiem īpaši nepieciešams atbalsts saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, piemēram, sniedzot informāciju vieglajā valodā, skaidrojot vai tulkojot informāciju par pieejamajiem pakalpojumiem. Šim nolūkam lietderīgi ir piesaistīt romu mediatoru, kas nodrošinātu vidutāja, informācijas pasniegšanas saprotamā veidā funkcijas. Romu gadījumā ļoti būtiski ir spēt skaidri parādīt ieguvumus, kas sagaidāmi no dalības kādās aktivitātēs, lai neveicinātu negatīvās uztveres spirāles veidošanos par to, ka „atkal tiek īstenots kāds projekts, kas pretendē sniegt atbalstu romiem, bet ieguvēji nav romi, bet tie, kas šo projektu īsteno". Romiem ir nepieciešams atbalsts izvērtēt situāciju, dažādus problēmu risinājumus un pieņemt lēmumus. Citi nepieciešamie pakalpojumi ir:

1) karjeras konsultanta pakalpojumi saistībā ar nepieciešamo izglītību, tai skaitā profesionālo izglītību, lai sekmīgāk iekļautos darba tirgū;

2) jurista konsultācijas savu tiesību aizstāvībai, tai skaitā, par tiesībām uz dažādiem pakalpojumiem, darba tiesībām u.c.

3) psihologa konsultācijas pašapziņas celšanai, lai pozitīvi mainītu attieksmi pret sevi un savām iespējām, pārvarētu stereotipus.

Ņemot vērā romu tautības īpatnības un daudzos gadījumos arī zemo izglītības līmeni, vispārīgas lekcijas un grupu nodarbības romu atbalstam nav piemērotas, jo ir augsta varbūtība, ka mērķa grupas pārstāvjiem trūks prasmes izmantot lekcijās sniegto informāciju.

Citām etniskajām grupām, kas dzīvo Latvijā, specifiskās vajadzības ir saistītas ar situācijām, kad viņi saskaras ar naida runu vai vardarbību uz etnisko attieksmju pamata, un viņu gadījumā ir nepieciešamas konsultācijas, kā rīkoties dažādās situācijas, kad pret viņiem tiek vērsta naida runa, diskriminētas viņu tiesības uz darbu un pakalpojumiem vai visradikālākajā gadījumā – viņi ir saskārušies vai novērojuši vardarbību uz etnisko attieksmju pamata. Informācijas sniegšanu un diskusijas par naida runu un diskrimināciju etniskās piederības dēļ vēlams organizēt grupu nodarbību formātā. Ņemot vērā ļoti atšķirīgās situācijas mērķa grupas vidū, pētījums nevar sniegt konkrētus ieteikumus attiecībā uz mērķa grupām piemērotiem nodarbību laikiem, un tie ir jāapzina pakalpojuma sniegšanas procesā, aptaujājot konkrētos mērķa grupas pārstāvjus pirms grupu nodarbību uzsākšanas.

Grupu nodarbības organizējamas vienu reizi nedēļā, ja iespējams, katru reizi uzdodot personām, kas bija nodarbības dalībnieki, prombūtnē (ārpus nodarbības) izpildāmus uzdevumus, kas veicina savas situācijas apzināšanos, jaunu risinājumu meklējumus u.tml. (piemēram, apmeklēt noteiktas iestādes un iegūt informāciju vai konsultāciju par noteiktu tēmu). Grupu nodarbībās ir lietderīgi darbu grupā apvienot ar iespēju uzdot individuālus jautājumus grupu nodarbības noslēgumā.

Veidojot atbalsta pakalpojumus, ir jānodrošina sadarbība un informācijas apmaiņa ar pašvaldības sociālo dienestu, tādējādi nodrošinot saņemtā atbalsta pēctecību, t.i., iespēju to turpināt vai papildināt saņemto atbalstu citā formā pēc projekta īstenošanas noslēguma.

Kopumā atbalsta pakalpojumu sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai ilgums būtu nepieciešams 4–6 mēnešus ar intensitāti, ka persona ir iesaistīta kādā aktivitātē vidēji reizi nedēļā, nodrošinot, ka pakalpojuma sniegšana tiktu pielāgota katra konkrētā indivīda vajadzībām un iespējām.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

20. attēls. **Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ:**

RAKSTUROJUMS, VAJADZĪBAS UN NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

RAKSTUROJUMS

Diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski romiem

- Diskriminācija darba attiecībās
- Diskriminācija saistībā ar tiesībām uz pakalpojumiem
- Pieredze saistībā ar negatīvu attieksmi, naida runu
- Nabadzības risks
- Samierināšanās ar diskrimināciju un stereotipiem

Diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski citām etniskajām grupām

- Pieredze saistībā ar negatīvu attieksmi, naida runu
- Samierināšanās ar diskrimināciju un stereotipiem
- Informētības trūkums
- Latviešu valodas zināšanu trūkums

VAJADZĪBAS

- Vajadzība pēc drošības (finansiālās, materiālās, iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē)
- Vajadzība pēc darba
- Vajadzība pēc pašapziņas celšanas jeb iedrošinājuma – noticēt, ka „man ir tiesības un es varu kaut ko mainīt"
- Vajadzība pēc atbalsta (piemēram, sociālā dienesta, NVO atbalsts, romu mediatora – sociālā darbinieka palīga atbalsts)
- Vajadzība pēc cieņpilnas attieksmes
- Vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības)
- Vajadzība pēc taisnīguma
- Vajadzība pēc atbalsta latviešu valodas apguvē

NEPIECIEŠAMAIS ATBALSTS

- Atbalsts darba meklēšanā (NVA pakalpojumi, karjeras konsultants, atbalsta persona)
- Cieņpilnas attieksmes un atbalsta nodrošināšana (visa sabiedrība, īpaši publiskās iestādes, t.sk. veselības aprūpes iestādes, sociālie dienesti)
- Atbalsts savu tiesību aizstāvēšanā (NVO, jurista konsultācijas, sociālais dienests, Tiesībsargs u.c. atbildīgās iestādes)
- Informācijas nodrošināšana (internetā: Latvija.lv portāls, valsts un pašvaldības iestāžu mājas lapas; individuālas konsultācijas par pieejamajiem pakalpojumiem: sociālie dienesti, NVO, romu mediatori u.c. iestādes)
- Pašapziņas celšana, lai mainītu negatīvos stereotipus (psihologa, sociālā darbinieka individuālas konsultācijas)
- Latviešu valodas apguve, īpaši personām, kas Latvijā ieradušās pēdējo 10 gadu laikā

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

MĒRĶA GRUPAS PROFILĒŠANA

Kā jau norādīts iepriekš, mērķa grupu profilēšanā ir nodalīti divu veidu kritēriji: vispārējie kritēriji un mērķa grupai specifiskie kritēriji. Pamatojumu šādai pieejai skatīt nodaļā „Mērķa grupas profilēšana", kur aprakstīta profilēšana mērķa grupai sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ. Vispārējie kritēriju – diskriminācijas pazīmes, nabadzības riska pazīmes un nodarbinātība – izvērsts raksturojums arī ir sniegts minētajā nodaļā.

Profilēšanas uzdevumi pēc vispārīgajiem kritērijiem – nabadzības riska pazīmes un nodarbinātības, ir: 1) sadarbojoties ar konkrētu pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiāļu darbiniekiem, identificēt konkrētās mērķa grupas pārstāvjus pakalpojumu saņemšanai; 2) novērst dublēšanos ar citiem šobrīd Latvijā aktuāliem projekta pasākumiem vai programmām; 3) pārbaudīt, vai konkrētās personas saņem tām nepieciešamos atbalsta pakalpojumus, kas jau šobrīd jānodrošina pašvaldībās, NVA un citām iestādēm; 4) palīdzēt pilnveidot atbalsta sniegšanu, ja tas ir nepieciešams, īstenojot motivācijas programmu pasākuma ietvaros (22. un 23. attēls).

Būtiski uzsvērt, ka mērķa grupu pārstāvjus ir iespējams apzināt, sadarbojoties ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm, bet tie noteikti nav vienīgie veidi, kā apzināt mērķa grupu pārstāvjus un sadarbība ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un NVA filiālēm neaptvers to mērķa grupas daļu, kas ir pakļauti diskriminācijai un sociālajai atstumtībai, bet nav vērsušies pēc atbalsta minētajās iestādēs. Citi mērķa grupu apzināšanas veidi ir iespējami, sadarbojoties ar mērķa grupu NVO, izglītības iestādēm, veselības aprūpes iestādēm un veicot situācijas apzināšanu konkrētajā kopienā (pēdējais variants ir piemērots, piemēram, romu uzrunāšanai).

Ļoti būtiska pazīme, kas attiecināma uz visām mērķa grupām un palīdz profilēt mērķa grupas pārstāvjus, ir diskriminācijas pieredze. Ja persona ir saskārusies ar tiešu diskriminācijas pieredzi darba tirgū vai pakalpojumu jomā, proti, ir saskārušās ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai nonākšanu nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme), personai ir jāsniedz atbalsts savu tiesību aizsardzībā (bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā). Savukārt, ja persona ir saskārusies ar slēptas diskriminācijas situācijām vai ir vērojamas uztvertās diskriminācijas pazīmes, personai ir nepieciešams informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā (sociālais darbs, bezmaksas jurista konsultācijas, NVO atbalsts tiesību aizstāvēšanā) (21. attēls).

Mērķa grupai specifiskie kritēriji ir saistīti ar mērķa grupai raksturīgākajām pazīmēm, mērķa grupas apakšgrupām un to specifiskajām vajadzībām. Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **etniskās piederības dēļ**, būtiskākās apakšgrupas ir: (1) romi un (2) citas etniskās grupas, kas dzīvo Latvijā un nav latvieši. Romi kā īpaša mērķa grupa ir izdalīta tādēļ, ka pētījumā iegūtā informācija un iepriekš veiktie pētījumi Latvijā liecina, ka romu tautības pārstāvji Latvijā atrodas visnelabvēlīgākajā situācijā, un ir pamats uzskatīt, ka lielākā daļa Latvijā dzīvojošo romu cieš no sociālās atstumtības un diskriminācijas etniskās piederības dēļ, kā arī saskaras ar diskrimināciju pēc citām pazīmēm (multiplā diskriminācija), piemēram, dzimuma, vecuma un invaliditātes dēļ. Galvenās mērķa grupas vajadzības pa apakšgrupām apkopojošā veidā ir attēlotas 24. attēlā.

Atbalsta pakalpojumu sniegšana katrā konkrētajā gadījumā ir jāpiemēro konkrētā indivīda vajadzībām, citādi sniegtais atbalsts būs mazefektīvs. Projekta pasākumos sniegto pakalpojumu ietvaros galveno uzmanību nepieciešams pievērst tam, lai motivētu mērķa grupas pārstāvi pozitīvi mainīt attieksmi pret sevi un savām iespējām, vienlaikus sekmējot to, ka mērķa grupas pārstāvjiem sniedz atbalstu jau izstrādātu pakalpojumu saņemšanai (palīdz personai sagatavot dokumentus, kas nepieciešami atbalsta / pakalpojuma saņemšanai, asistē un palīdz risināt situācijas, kad konkrētais atbalsts vai pakalpojums ir atteikts), izglīto mērķa grupu pārstāvjus par viņu tiesībām un iespējām saņemt jau izveidotos atbalsta pakalpojumus, sekmē atbalsta sniegšanu, veidojot starpinstitucionālas komandas, lai atbalsta sniegšana būtu koordinēta un ilgtspējīga.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

21. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ**

Vispārējie kritēriji: diskriminācijas pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Diskriminācijas pazīmes		
Ir tiešas diskriminācijas pazīmes	Atbalsts savu tiesību aizsardzībā	**1)** Individuālas jurista konsultācijas (jurista piesaisti nodrošina pārmaiņu aģents, piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus) **2)** Emocionālais atbalsts un iedrošinājums, aizstāvēt savas tiesības, ko individuālu konsultāciju veidā sniedz pārmaiņu aģents vai piesaistīts psihologs
Ir slēptas diskriminācijas vai uztvertas diskriminācijas pazīmes	Informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents vai jurists **2)** Grupu nodarbības, ko sniedz pārmaiņu aģenta piesaistīts lektors
Nav diskrimnācijas pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

22. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ**

Vispārējie kritēriji: nabadzības riska pazīmes

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nabadzības riska pazīmes		
Ir trūcīgā vai maznodrošinātā statuss	**1)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **2)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus
Nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss, bet personas ienākumi lielā mērā atbilst šim statusam	**1)** Noskaidrot iemeslus, kādēļ nav trūcīgā vai maznodrošinātā statuss **2)** Izvērtēt, vai tiek veikts sociālais darbs pašvaldībā un sniegts nepieciešamais atbalsts **3)** Izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem	**1)** Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus **2)** Iespējams, nepieciešamas jurista konsultācijas, ja statuss nepienākas īpašumu dēļ
Nav nabadzības riska pazīmes	Skatīt, vai ir nepieciešams atbalsts pēc citiem kritērijiem	

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

23. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ**

Vispārējie kritēriji: nodarbinātība

KRITĒRIJI	VAJADZĪBAS	PAKALPOJUMI
Nodarbinātība		
Persona ir bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Izvērtēt, vai tiek sniegts nepieciešamais atbalsts NVA. Ja nepieciešams, sadarbībā ar NVA pilnveidot atbalstu	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona ir ilgstošais bezdarbnieks (reģistrēts NVA)	Personas, kas ir ilgstošie bezdarbnieki un reģistrēti NVA, nav projekta mērķa grupa	
Persona ir darba meklētājs, bet nav reģistrēts NVA	Atbalsts karjeras orientācijā (karjeras konsultācijas)	Individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents, kurš apzina aktuālākās vajadzības un pieejamos resursus, t.sk., izvērtē psihologa un karjeras speciālista konsultāciju nepieciešamību
Persona darbu nemeklē psiholoģisku iemeslu dēļ (neticība sev, pārliecība, ka tādu personu kā viņš darbā neņems)	**1)** Atbalsts personas pašapziņas celšanā **2)** Atbalsts karjeras orientācijā	**1)** Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas **2)** Psihologa konsultācijas **3)** Karjeras speciālista konsultācijas
Persona darbu nemeklē objektīvu iemeslu dēļ (pilnībā zaudētas darba spējas vai nav nepieciešamības un vēlēšanās strādāt, jo persona ir materiāli nodrošināta, audzina bērnus)	Vajadzība pēc socializācijas, saturīga laika pavadīšanas kopā ar citiem	Individuālas pārmaiņu aģenta konsultācijas, atbalsts atrast piemērotas brīvā laika pavadīšanas iespējas, grupu nodarbības

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

24. attēls. **Profilēšana. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ**

Mērķa grupai specifiskie kritēriji:
romi un citas etniskās grupas, kas dzīvo Latvijā un nav latvieši

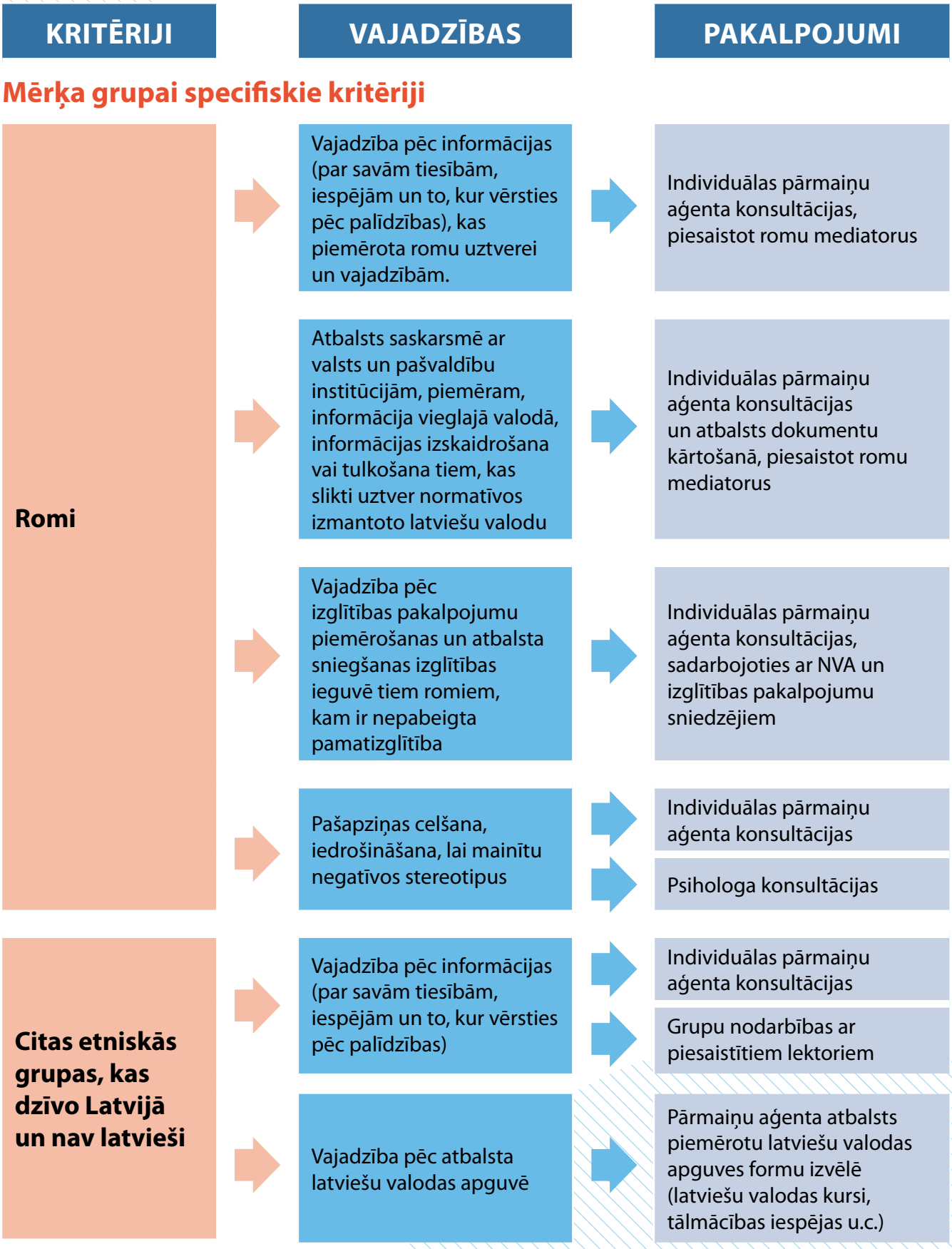

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

SECINĀJUMI

Pētījumā iegūto datu analīze parāda, ka pētījuma mērķa grupām ir gan kopējais vajadzību loks, kas balstīts sociālekonomiskajā situācijā valstī un sabiedrības izpratnes līmenī par mērķa grupu vajadzībām, gan arī konkrētajai apakšgrupai ļoti specifiskās vajadzības, kas saistītas ar konkrēto ierobežojumu vai arī stereotipiem sabiedrībā.

Visu mērķa grupu vidū visbūtiskākā joma, kurā nepieciešams mazināt sociālo atstumtību un diskrimināciju, ir nodarbinātība. Saskaņā ar padziļinātajās intervijās sniegto informāciju ar diskrimināciju nodarbinātībā vairāk saskaras tādas grupas kā personas ar invaliditāti, personas, kas veic ģimenes locekļu aprūpi, tai skaitā, ja rūpējas par maziem bērniem, personas pēc 50 gadiem, kas dzīvo lauku teritorijās un ir ar zemu izglītības līmeni, kā arī romi. Tie mērķa grupu pārstāvji, kas nestrādā un kuriem nav atbalsts tuvinieku vidū, ir pakļauti augstam nabadzības riskam.

Pētījumā iegūtā informācija liecina, ka šobrīd pašvaldību sociālo dienestu sniegtais atbalsts ir ļoti būtisks, bet vienlaikus arī nepietiekams, jo, iespējams, ierobežoto finanšu resursu, laika vai kompetences trūkuma dēļ atbalsts dažkārt tiek sniegts, neiedziļinoties indivīda vajadzībās. Būtiski piebilst, ka ne visi mērķa grupas pārstāvji, kam tas nepieciešams, arī vēršas sociālajos dienestos. Tādēļ sociālās atstumtības un diskriminācijas riska mazināšanai visām mērķa grupām ir nepieciešams pilnveidot individuālo atbalstu mērķa grupu pārstāvjiem, lai aktivizētu šo cilvēku rīcībspēju, spēju apzināties savas problēmas un risināt tās, un motivāciju jeb vēlmi mainīt savu līdzšinējo situāciju. Pirms kādu konkrētu atbalsta pakalpojumu sniegšanas ir nepieciešams nodrošināt iedziļināšanos katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veikt situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu. Šādu atbalstu varētu sniegt pārmaiņu aģenti jeb personas, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.). Ir nepieciešams padziļināts un mērķtiecīgi darbs ar katru nelabvēlīgā situācijā nonākušu cilvēku, nodrošinot iedziļināšanos konkrētās personas problēmās, sniedzot profesionālu atbalstu, kopīgi meklējot piemērotākos risinājumus problēmām. Būtiski, ka risinājumi problēmām ir jāmeklē kopīgi, motivējot cilvēkus pašiem domāt, kā risināt savas problēmas, un sniedzot informāciju par iespējamajiem risinājumu veidiem un resursiem. Pārmaiņu aģenta uzdevums būtu arī izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālo dienestu un Nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem, kas ir būtiski gan lai sniegtu starpinstitucionālā sadarbībā balstītu atbalstu konkrētiem klientiem, gan arī lai identificētu projekta mērķa grupu (personas, kurām nepieciešams atbalsts).

Pārmaiņu aģents atbilstoši konkrētā indivīda vajadzībām arī varētu izvērtēt, vai ir nepieciešamas psihologa konsultācijas, lai celtu indivīda pašapziņu un persona vēlētos iestāties par savām tiesībām (izteikti nepieciešams daudzu mērķa grupu pārstāvju gadījumos), vai motivētu pārmaiņām savā dzīvē, jo daudzi mērķa grupu pārstāvji ir samierinājušies ar savu situāciju un nespēj saskatīt, ka pārmaiņas varētu būt arī pozitīvas. Pārmaiņu aģentam būtu jāspēj novērtēt, vai ir nepieciešama konsultācija Valsts ieņēmumu dienestā par pašnodarbinātā statusu vai uzņēmējdarbības veidiem, vai ir nepieciešams atbalsts, lai apmeklētu nepieciešamos veselības aprūpes pakalpojumus (pieteiktos vizītei, kopīgi risinātu transporta problēmu un tml.). Vairākos gadījumos cilvēki joprojām akūtas problēmas risina, aizņemoties naudu „ātro kredītu" firmās, pēc tam parādu dēļ nākošajā mēnesī paliekot bez iztikas līdzekļiem, un tas nozīmē, ka noteiktām grupām nepieciešamas konsultācijas par rīkošanos ar finanšu līdzekļiem.

Rezumējot, visvairāk nepieciešamais atbalsts ir iedziļināšanās konkrētajā problēmsituācijā un radoša pieeja risinājumu meklēšanā, kopā ar klientu meklējot iespējamos resursus un attīstot prasmes izmantot savus jau esošos vai pieejamos resursus. Tātad kopumā mērķa grupu vidū lielāks pieprasījums ir pēc individuālām, nevis grupu konsultācijām.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Attiecībā uz projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamajiem pasākumiem, pētījums ļauj secināt, ka atbalsta pakalpojumu sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanai vēlamais ilgums ir 4–6 mēneši ar intensitāti, ka persona tiek iesaistīta kādā aktivitātē vidēji reizi nedēļā, nodrošinot, ka pakalpojuma sniegšana ir pielāgota katra konkrētā indivīda vajadzībām un iespējām. Organizējot grupu nodarbības, ir jāņem vērā personām pieejamie laiki, kas ir jāapzina pakalpojuma sniegšanas procesā, aptaujājot konkrētos mērķa grupas pārstāvjus pirms grupu nodarbību uzsākšanas. Jāņem vērā, ka laukos dzīvojošajiem mērķa grupas pārstāvjiem grupu nodarbības, iespējams, būs jāaizvieto ar individuālām konsultācijām, ja sabiedriskā transporta ierobežotās pieejamības vai izmaksu dēļ persona nevar nokļūt uz grupu nodarbību. Projektā kā attiecināmās izmaksas būtu jāparedz transporta izdevumi, iekļaujot iespēju gan kompensēt sabiedriskā transporta izmaksu izdevumus, gan arī personīgā transporta izmantošanas izdevumus, jo noteiktās situācijās sabiedriskā transporta izmantošana nav iespējama (sabiedriskā transporta nodrošinājums lauku teritorijās, ierobežotā pieejamība personām ar invaliditāti un tml.).

Pētījums arī parāda, ka daudzi cilvēki ir vīlušies nekvalitatīvi sniegtā atbalstā, kas vēl jo vairāk liek domāt, ka atbalsta sniegšanā uzsvaram jābūt uz individuālu atbalsta sniegšanu. Īpaši personas ar invaliditāti vai vecāki, kam ir bērni ar invaliditāti, norāda par negatīvu pieredzi saistībā ar dažādu pakalpojumu saņemšanu, tas attiecas arī uz cieņpilnas attieksmes un empātijas trūkumu pret personām ar invaliditāti. Jāatzīst, ka ierobežota finansējuma apstākļos, kad visi pakalpojumi nav pieejami uzreiz un ir jāgaida rindās, nepieciešams atbalsts speciālistiem konkrētajās jomās, lai veicinātu viņu psiholoģisko sagatavotību cieņpilni skaidrot situāciju, jo nedrīkstētu būt situācijas, kad mērķa grupu pārstāvju vēršanās pēc palīdzības saistās ar pazemojumu un nelaipnu attieksmi. Tas ir būtiski arī projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamo pasākumu kontekstā, jo no mērķa grupas perspektīvas, ja personai nav nodrošinātas akūtākās tās vajadzības (piemēram, vajadzība pēc mobilitātes, ko nodrošina tehniskie palīglīdzekļi vai pielāgots mājoklis, lai varētu izkļūt no daudzdzīvokļu mājas), persona nebūs gatava iesaistīties motivācijas paaugstināšanas pasākumos.

Attiecībā uz sociālās atstumtības un diskriminācijas novēršanu, pētījumā īpaša uzmanība tika pievērsta jautājumam, kādēļ mērķa grupu pārstāvji nemeklē atbalstu diskriminācijas gadījumā un neiestājas par savām tiesībām. Pētījums parāda, ka vēršanos pret diskrimināciju apgrūtina vesels ierobežojumu komplekss. Daļa mērķa grupu pārstāvju, kas saskārušies ar diskrimināciju, neatpazīst, ka tā ir diskriminācija vai ir samierinājušies ar to, ka tāda ir lietu kārtība. Daļa cilvēku nezina, kādas ir viņu tiesības, kur vērsties pēc palīdzības un kādi pierādījumi nepieciešami, lai pierādītu diskrimināciju. Citi norāda, ka tiesību aizsardzībā patērētie resursi (laiks, pūles, finanšu līdzekļi) neatsver ieguvumus, un neredz jēgu cīnīties par savām tiesībām, ja nav iespējams panākt sev labvēlīgu rezultātu, personīgu labumu. Vēl citi nav par sevi pārliecināti un baidās gan pazaudēt jau piešķirto atbalstu, gan iegūt sūdzētāja slavu, jo redz, ka personas, kas iestājas par savām tiesībām, saskaras ar apkārtējo nosodījumu un neizpratni. Trūcīgām personām viņu iespējas iestāties par savām tiesībām būtiski ierobežo naudas trūkums (nav iespēju aizbraukt uz noteikto vietu, samaksāt jurista vai tiesas izdevumus utt.). Šajā grupā bieži vien ir sastopams, ka cilvēkiem trūkuma dēļ ir arī nomākta pašapziņa, tai skaitā, ticība tam, ka ir iespējams kaut ko mainīt.

Jāuzsver, ka šo ierobežojumu mazināšanā būtisku pienesumu varētu sniegt plašākas pieejamības nodrošināšana kvalitatīviem juristu un psihologu pakalpojumiem. Daudzas pētījumā veiktās intervijas, liecina, ka mērķa grupu pārstāvjiem ir nepieciešamas jurista konsultācijas, lai aizstāvētu savas tiesības, un psihologa konsultācijas, lai tiktu galā ar stresu un celtu savu pašapziņu.

Attiecībā uz tiem mērķa grupu pārstāvjiem, kas savā iepriekšējā pieredzē vīlušies sniegtajā atbalstā vai arī izjutuši aizskarošu attieksmi, pakalpojumu sniedzējiem, kas izstrādās atbalsta pakalpojumus mērķa grupas pārstāvjiem, būs jāiegūst cilvēku uzticēšanās. Lai to sekmētu, viens no ieteikumiem pakalpojumu sagatavošanā ir izmantot principu „līdzīgs līdzīgam". Šāda pieeja īpaši noderīga varētu būt atbalsta sniegšanā personām ar invaliditāti, kā arī romiem, attiecībā uz kuriem par vienu no veiksmīgākajām praksēm uzskata romu mentoru iesaistīšanu atbalsta sniegšanā.

Pētījums atklāj, ka daļa mērķa grupu pārstāvju ir pakļauti multiplai diskriminācijai jeb diskriminācijai pēc vairākiem diskriminācijas aizlieguma pamatiem. Personas, kas pakļautas multiplai diskriminācijai, atrodas ievērojami nelabvēlīgākā situācijā, nekā personas, kas pakļautas sociālas atstumtības un diskriminācijas riskam tikai vienas pazīmes dēļ. Sniedzot atbalsta pakalpojumus, būtiski ir izvērtēt, konkrētās personas akūtākās vajadzības, kas atstāj vislielāko ietekmi uz viņa situāciju. Multiplās diskriminācijas gadījumi ir sastopami visu mērķa grupu vidū, bet turpinājumā ir izceltas tās grupas, kur multiplās diskriminācijas gadījumi ir raksturīgāki.

Turpinājumā pētījuma galvenie secinājumi ir sniegti saistībā ar konkrētu mērķa grupu raksturojumu, vajadzībām un nepieciešamo atbalstu sociālās atstumtības un diskriminācijas mazināšanai.

Sociālā atstumtība un diskriminācija dzimuma dēļ

Pētījums atklāj, ka diskriminācijas pieredze, kas saistīta ar atšķirīgu attieksmi dzimuma dēļ, ir bieži sastopama, bet mērķa grupa savā ikdienas dzīvē reti atpazīst diskrimināciju dzimuma dēļ un vēl retāk vēršas pēc palīdzības pat, ja pamana, ka to piedzīvojusi. Diskriminācijas pieredze darba tirgū dzimuma dēļ ir saistīta ar šādām situācijām: (1) nevienlīdzīga darba samaksa (tieša diskriminācija, kad sievietei par vienāda apjoma darbu maksā zemāku algu nekā vīrietim; horizontālā segregācija, kad nozarēs vai profesijās, kur vairāk nodarbinātas sievietes, ir zemākas darba algas nekā profesijās, kur vairāk nodarbināti vīrieši; vertikālā segregācija, kad vīrieši ieņem augstākā līmeņa vadošos amatus biežāk nekā sievietes); (2) nevienlīdzīgas karjeras un izglītības iespējas, ko ierobežo grūtniecība, maternitāte un bērnu kopšanas pienākumi; (3) nevienlīdzīgas karjeras un izglītības iespējas, ko ierobežo citu ģimenes locekļu aprūpes pienākumi.

Sociālā atstumtība un diskriminācija dzimuma dēļ ir lielā mērā saistīta ar sabiedrībā plaši izplatītām vērtībām un tradīcijām, jo pārliecību par vīriešu vadošo lomu nostiprina paaudzēs pārņemtā attiecību pieredze ģimenē, kur vīrietis uzņemas vadošo ģimenes materiālā apgādnieka lomu un sieviete lielāku uzmanību velta bērnu aprūpei. Vērtību ziņā stādot ģimenes veidošanu un bērnu audzināšanu augstāk par karjeras veidošanu, sievietes apzināti vai neapzināti ir gatavas samierināties ar mazākām vai lēnākām karjeras iespējām, salīdzinājumā ar vīriešiem. Jāatzīmē, ka ģimenē apgūtajam uzvedības modelim kopumā ir ievērojami lielāka ietekme uz mērķa grupu, nekā publiskajā telpā izskanējušām diskusijām par dzimumu līdztiesības jautājumiem.

Personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma saskaras ar dzimumu diskrimināciju, atgriežoties darbā vai uzsākot jaunas darba attiecības pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Tā izpaužas kā vadības vai kolēģu šaubas, vai sieviete varēs veikt savus darba pienākumus, darba slodzes samazināšana un darba pienākumu pārskatīšana, nesaskaņojot to ar konkrētajām personām, bet uzspiežot šādu risinājumu. Bieži vien diskriminējoši izteikumi tiek izteikti viņām prom esot, par ko viņas uzzina no kolēģu pārstāstiem. Izplatīta stratēģija mērķa grupas vidū ir šādās situācijās nekonfliktēt un pieņemt darba nosacījumu izmaiņas vai pat darba attiecību pārtraukšanu, jo sievietes pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma nav par sevi pārliecinātas, dažkārt tiek arī iebiedētas, ka nesaņems pilnu algas izmaksu, kas sievietēm ar ierobežotiem iztikas līdzekļiem ir ārkārtīgi svarīgi, vai sabojās savu reputāciju, kā rezultātā nevarēs atrast citu darbu.

Personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, lielākoties, vai nu nestrādā vispār vai strādā nepilna laika darbu, un ir atradušas veidu, kā savienot darbu ar aprūpes pienākumiem. Ņemot vērā to, ka personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, savā ziņā ir izdarījušas situācijas spiestu izvēli aprūpēt ģimenes locekli, tās savu situāciju apskata caur veiktās izvēles prizmu, un apzinās, ka viņu ģimenes situācija rada būtiskus ierobežojumus gan iesaistīties darba tirgū, gan izglītības pasākumos, un šajā ziņā nesaskata, ka tā ir diskriminācija. Vienlaikus šīs mērķa grupas pārstāvji ir lielākā mērā pakļauti sociālajai atstumtībai un nabadzībai, jo ir ierobežotas iespējas gūt ienākumus, strādājot pilna laika darbu. Jāuzsver, ka Latvijā joprojām ir maz izplatītas tādas darba attiecību formas, kuras būtu piemērotas personām, kas kopj citu ģimenes locekli vai pēc

bērna kopšanas atvaļinājuma, ja nav iespējams strādāt pilnu darba laiku (piemēram, elastīgs darba grafiks, saīsināts darba laiks, attālinātais darbs).

Vecāki, kas audzina bērnus ar invaliditāti, vai personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, pirmreizēji saskaroties ar šo situāciju (piemēram, pēc operācijas vai ārstēšanas slimnīcā), izjūt zināšanu trūkumu par to, kā veicama nespējīgās personas ikdienas kopšana. Bieži vien šī informācija tiek apgūta praktiskas rīcības rezultātā, bez jebkādas profesionālas sagatavošanas un ieteikumiem. Personas, kuras aprūpē citu ģimenes locekli, ir saskārušās ar to, ka, neskatoties uz to, ka sociālie aprūpētāji vai aukles darbam ar bērniem ar īpašām vajadzībām tiek apmācīti, šādu pakalpojumu praksē saņemt ir grūtības. Vēršoties sociālajā dienestā, nepieciešamais speciālists netiek nodrošināts, jo trūkst pakalpojumu sniedzēju.

Viena vecāka ģimenes pārstāvju raksturojumā būtiskākais, ko nepieciešams uzsvērt, ir tas, ka šajā grupā ir vērojama sociālo kontaktu skaita (draugu loka) samazināšanās, kas veicina personas pašizolēšanos. Līdzīgi kā personām, kas kopj citu ģimenes locekli, viena vecāka ģimenes pārstāvjiem, ja vien nav atbalsta no citiem ģimenes locekļiem, ir darba slodzes un neapmaksātā mājsaimniecībā veiktā aprūpes darba pieaugums vai/un augstāks nabadzības risks. Darba slodzes pieaugums, lai nodrošinātu ģimenes finansiālās vajadzības, pastiprina atsvešinātības starp vecāku un bērniem risku, un paaugstina iespēju saskarties ar bērnu uzvedības problēmām pusaudžu vecumā. Viena vecāka ģimenēm īpaši ir nepieciešams atbalsts uzturlīdzekļu piedzīšanā no partnera, kurš bērnu audzināšanā nepiedalās. Pētījums atklāj, ka mērķa grupas vidū trūkst informācijas, kā šāda procedūra veicama, īpaši gadījumos, kad bērni nav dzimuši reģistrētā laulībā.

No vardarbības cietušas personas ir īpaša mērķa grupa, jo viņu traumatiskā pieredze lielākoties ir saistīta ar vardarbības situācijām vairāku gadu garumā, un tas atstāj būtisku iespaidu uz personas psihi un pašapziņu. Vairums intervēto mērķa grupas pārstāvju vardarbības attiecības piedzīvojušas vairāku gadu garumā, līdz cietusī persona saņēmusies meklēt palīdzību pie kompetentām iestādēm vai NVO. Pētījums atklāj, ka ātrāk kompetento institūciju (sociālā dienesta, bāriņtiesas) redzeslokā nonāk trūcīgās un maznodrošinātās ģimenes, kurās sastopama vardarbība. Būtiska loma ir skolu atbalsta personālam, kuri var būt vieni no pirmajiem, kas pamana, ka bērns aug ģimenē, kur vecāku starpā pastāv vardarbīgas attiecības. Savukārt, ja ģimene spēj radīt iespaidu, ka tā funkcionē sociāli pilnvērtīgi (abi vecāki strādā, ir izglītoti un kvalificēti), vardarbība ģimenē var tikt noslēpta ļoti ilgi. Šajos gadījumos vardarbīgās attiecības atklājas un tiek pārtrauktas tikai tad, kad fiziskajai vardarbībai ir bijušas smagas sekas (piemēram, upurim nepieciešama ārstēšanās stacionārā), vai vardarbībai ir tikuši pakļauti bērni, kas bieži vien upurim liek saņemties, lai pārtrauktu izveidojušās attiecības. Jāpiebilst, ka vardarbības upuriem nereti ir raksturīga līdzatkarība – varmākas rīcības attaisnošana, žēlošana, ticība, ka varmāka labosies u.tml., kā rezultātā vardarbīgās attiecības netiek pārtrauktas. Vēršanās pie valsts vai pašvaldības policijas parasti notiek tad, kad vardarbība ģimenē pieaug un varmāka kļūst arvien bīstamāks, sāk apdraudēt ne tikai savu partneri, bet arī bērnus.

Gadījumos, kad vardarbības upuri paši ir pārtraukuši vardarbīgās attiecības, palīdzība ir meklēta krīzes centros, izmantotas atbalsta grupas, psihoterapija un psiholoģiskās konsultācijas. Savukārt, kad vardarbīgās attiecības palīdzējusi pārtraukt kompetento institūciju iejaukšanās, nozīmīga loma ir bijusi policijas un pašvaldības sociālā dienesta sniegtajam atbalstam (konsultācijām, ievietošanai krīzes centrā u.tml.). Pētījums atklāj, ka no vardarbības cietušajām personām ļoti būtiska nozīme vardarbīgu attiecību pārtraukšanā ir informācijai par vardarbības upura tiesībām, piemēram, aizliegumam tuvoties, dzīvesvietas saglabāšanai, ja upuris dzīvo varmākas īpašumā u.tml., kas rada drošības sajūtu. No vardarbības cietušajām personām ir nepieciešama speciālistu palīdzība pārvarēt kauna sajūtu un apzināt nepieciešamību pārtraukt vardarbīgās attiecības.

Multiplā diskriminācija dzimuma dēļ var izpausties tādās situācijās, kad persona, kas cietusi no vardarbības, pēc vardarbīgo attiecību pārtraukšanas kļūst par viena vecāka ģimenes pārstāvi, vai arī personas, kam ir bērni ar invaliditāti un kuriem ir nepieciešama aprūpe, kļūst par viena vecāka ģimenes pārstāvi, jo partneris ir atteicies uzņemties rūpes par kopējo bērnu. Personai paliekot vienai ar bērnu, kam ir invaliditāte,

vai vienai ar vairākiem bērniem, pieaug gan aprūpes pienākumu apmērs, gan, sastopoties ar grūtībām savienot aprūpi ar nodarbinātību, pieaug nabadzības risks. Personām, kas pakļautas multiplai diskriminācijai dzimuma dēļ, nepieciešams atbalsts lielākā apjomā nekā citās grupās.

Nepieciešamais atbalsts personām, kas saskārušās ar sociālo atstumtību un diskrimināciju dzimuma dēļ, ir saistīts ar divām galvenajām vajadzībām šajā mērķa grupā: vajadzība pēc fiziskas, finansiālas un emocionālas drošības un vajadzība pēc sapratnes un emocionālā atbalsta. Mazturīgās personas šajā mērķa grupā atzīst, ka viena no svarīgākajām neapmierinātajām vajadzībām ir vajadzība pēc finansiālās drošības. Pozitīvi tiek vērtēti gan esošie vai iespējamie finanšu atbalsta instrumenti, piemēram, pabalsti vai nodokļu atvieglojumi mazturīgām personām (nekustamā īpašuma nodoklis, ceļa nodeva). Vienlaikus jāuzsver, ka lielākajai daļai no intervētajām sievietēm ir nepieciešams arī emocionālais atbalsts un iedrošinājums, kā arī pašapziņas vairošana. Ir svarīgi, lai pašas sievietes noticētu savām tiesībām un iespējām kaut ko mainīt. Tas saistīts ar vajadzību pēc informācijas par savām tiesībām un to, kur vērsties pēc palīdzības, kā arī būtu svarīgi izplatīt reālus pozitīvos stāstus par to, ka savu tiesību aizstāvēšana ir bijusi sekmīga un tā ir atstājusi labvēlīgu iespaidu uz iesaistīto cilvēku dzīvi. Kopumā mērķa grupas informatīvās vajadzības ir ļoti plašas un ietver dažādu tiesību spektru – darba tiesības, tiesības uz pakalpojumiem dažādās situācijās (it sevišķi, ja ir bērni invalīdi un aprūpējami ģimenes locekļi), konsultācijas par īpašuma tiesībām, uzturlīdzekļiem, kredītsaistībām u.tml. Tāpat ir vajadzīga informācija, ka vispār ir organizācijas, kur vērsties dzimumu diskriminācijas gadījumā.

Būtiska mērķa grupas vajadzība ir vajadzība pēc atbalsta, lai atvieglotu ikdienas rūpes un palīdzētu paveikt praktiskas ikdienas lietas, ko grūti vai neiespējami savienot ar pilna laika nodarbinātību, piemēram:

- pirmsskolas vecuma bērnu pieskatīšana;
- jaunākā skolas vecuma bērnu izvadāšana uz un no skolas, sagaidīšana pēc skolas un izvadāšana uz pulciņiem;
- Personu ar īpašām vajadzībām aprūpe mājās, transporta pakalpojumi, rehabilitācijas pakalpojumi, nodarbības dienas centros.

Lai gan daļa mērķa grupas pārstāvju atzinīgi novērtē jau esošos pieejamos bērnu un pieaugušo personu ar invaliditāti pieskatīšanas pakalpojumus (dienas centrus u.tml.), šo pakalpojumu pieejamība Latvijas pašvaldībās atšķiras, un ne visās pašvaldības ir pieejami.

Personām, kas cietušas no vardarbības ģimenē, ir svarīga gan fiziskā, gan emocionālā drošība, jo mērķa grupas pieredze rāda, ka atbrīvoties no atkarīgām un vardarbīgām attiecībām ir iespējams tikai tad, ja šīs attiecības tiek apzinātas, cilvēki pieņem ārēju palīdzību un fiziski attālinās no vardarbīgā ģimenes locekļa, tādēļ ir nepieciešams nodrošināt lēmumu par aizliegumu tuvoties īstenošanu, kas ir policijas kompetence.

Sociālā atstumtība un diskriminācija vecuma dēļ

Vecuma diskriminācija ir viens no tiem diskriminācijas veidiem, kura izplatību Latvijas iedzīvotāji atzīst visbiežāk (salīdzinot ar diskrimināciju pēc citām pazīmēm, piemēram, vecuma, etniskās piederības, invaliditātes, seksuālās orientācijas). Ar vecuma diskrimināciju Latvijas iedzīvotāji sāk saskarties jau pēc 40 gadu vecuma. Sociālajai atstumtībai un diskriminācijai vecuma dēļ vairāk ir pakļauti ilgstošie bezdarbnieki vecumā pēc 50 gadiem. Nozīmīga robežšķirtne ir vecums, kurā persona ir zaudējusi cerības vai motivāciju atrast darbu, un ir kļuvis par ilgstošo bezdarbnieku. Ilgstošā bezdarbnieka statuss 50 un vairāk gadu vecumā samazina personas sociālo aktivitāti gan finanšu resursu trūkuma dēļ, gan psiholoģiskā diskomforta dēļ.

Diskrimināciju darba tirgū vecuma dēļ mērķa grupas pārstāvji skaidro ar to, ka darba devēji nevēlas pieņemt darbā personas, kuru fiziskās un garīgās spējas vecuma dēļ samazinās, ja ir iespēja pieņemt darbā jaunākus cilvēkus. Lai gan pētījuma dalībnieki ir saskārušies arī ar tiešu diskrimināciju vecuma dēļ,

visbiežāk diskriminācija izpaužas slēptā veidā, kad darba devēji vienkārši nesniedz atbildi uz iesniegtajiem darba pieteikumiem un CV. Mērķa grupas pārstāvji uzskata, ka tam iemesls ir viņu vecums. Uz vecuma diskrimināciju saistībā ar neveiksmīgiem darba meklējumiem īpaši norāda tie pētījuma dalībnieki, kuri dzīvo ārpus Rīgas – citās republikas nozīmes pilsētās, citās pilsētās vai laukos, kas ir saistīts ar ierobežoto darba tirgu.

Būtiski uzsvērt, ka daļa pētījuma dalībnieku, kas uzskata, ka ir diskriminēti darba tirgū vecuma dēļ un nevar atrast darbu, izvirza iespējamajam darbam diezgan daudz nosacījumus, kas būtiski apgrūtina viņu darba atrašanas iespējas. Piemēram, viņi vēlas strādāt nepilnu darba laiku vai tikai konkrētas maiņas (piemēram, tikai naktsmaiņas), daļēji vai pilnībā nevar veikt fizisku darbu, lai gan ir zemas vai vidējas kvalifikācijas darbaspēks, un šādu darba vietu piedāvājums darba tirgū ir ierobežots.

Ilgstoša bezdarba un neveiksmīga darba meklēšanas pieredze 50 un vairāk gadu vecumā rada nomāktības un bezcerības sajūtu, veicina mērķa grupas pašizolēšanos un pašdiskrimināciju, kas izpaužas kā sevis noniecināšana un atteikšanās meklēt darbu, veidot sociālos kontaktus un tml.

Attiecībā uz diskrimināciju saistībā ar pakalpojumu jomu, pētījuma dalībnieki visbiežāk uz vecuma diskrimināciju norāda saistībā ar veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanu. Tā saistīta gan ar šķēršļiem saņemt veselības aprūpes pakalpojumus kopumā, gan ar veselības aprūpes pakalpojuma sniedzēju nevērīgo un aizskarošo attieksmi, kas izpaužas tādējādi, ka visas veselības problēmas tiek skaidrotas ar vecumu. Aizskarošu un neiecietīgu attieksmi vecuma dēļ pētījuma dalībnieki ir izjutuši arī citās pakalpojuma jomās, piemēram, nepārtikas preču veikalos, taksometru pakalpojumos, bankās, valsts un pašvaldību iestāžu klientu apkalpošanas centros u.tml.

Pētījums atklāj, ka pētījuma dalībnieku 50 un vairāk gadu vecumā sociālā aktivitāte un veselības stāvoklis ir salīdzinoši zems. Mērķa grupas subjektīvajā uztverē lielāka ietekme uz personas pašsajūtu un iespēju būt sociāli aktīviem ir kaulu un locītavu sistēmas saslimšanām, kas rada nepārtrauktas muguras vai locītavu sāpes. Muguras vai locītavu sāpju dēļ personas 50 un vairāk gadu vecumā vairs nevēlas iziet no mājas un piedalīties sabiedriskajās aktivitātēs, tādejādi šie cilvēki ir pakļauti lielākam sociālās atstumtības riskam. Svarīga loma sociālās aktivitātes saglabāšanā ir personas izglītībai un iepriekšējai pieredzei. Mērķa grupas pārstāvji ar augstāku izglītību un augstāku sociālo aktivitāti spēka gados ir motivētāki saglabāt aktivitāti arī vecumdienās, un otrādi. Lauku apvidos nozīmīgs sociālo aktivitāti ietekmējošs faktors ir transporta pieejamība.

Sociālā aktivitāte ir cieši saistīta ar personu spēju aizstāvēt savas tiesības diskriminācijas gadījumā. Pētījumā iegūtie dati rāda, ka personām vecumā virs 50 gadiem ir zema gatavība aizstāvēt savas tiesības, sastopoties ar diskrimināciju. Pētījuma dalībnieki kā galvenos iemeslus, kādēļ viņi neaizstāv savas tiesības diskriminācijas gadījumā, min ieraduma trūkumu aizstāvēt savas tiesības, pārliecību, ka tiesību aizstāvības mēģinājumam nav jēgas, un zināšanu trūkumu par procedūru, kādā tiesību aizstāvība būtu jāveic.

Personu 50 un vairāk gadu vecumā, kuras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas vecuma dēļ, vajadzību izvērtējums atklāj, ka svarīgi ir veicināt aktīvu novecošanos Latvijā, kas ietver gan darbaspēju (fiziskās un garīgās veselības) saglabāšanu, vecumam atbilstošu nodarbinātības formu piemeklēšanu, izpratnes par vecumu mainīšanu, pašapziņas un pašvērtējuma stiprināšanu un dialogu ar jaunākajām paaudzēm, lai gūtu emocionālo gandarījumu un atbalstu.

Nepieciešamais atbalsts personām, kas saskārušās ar sociālo atstumtību un diskrimināciju dzimuma dēļ, pirmkārt, ir saistīts ar nodarbinātības veicināšanu personām darbspējas vecumā, ko īsteno NVA. NVA pakalpojumu klāstu būtu nepieciešams papildināt ar individuālām nodarbībām ar mērķa grupu pārstāvjiem, kurās tiktu veikta bezdarbnieku 50 un vairāk gadu vecumā intelektuālo un kognitīvo prasmju testēšana un mērķa grupas attieksmes mainīšana pret sevi un savu vecumu (pašapziņas celšanas nodarbības, psihologa vai sociālā darbinieka konsultācijas). Speciālistiem, kas strādā ar bezdarbniekiem 50 un vairāk gadu

vecumā, būtu jānovērtē, vai personai ir kaut vai daļēja un tālab attīstāma kapacitāte kļūt par pašnodarbinātu personu (iespējamie indikatori tam būtu izglītības līmenis, lietvedības prasme, pieredze darbā, kurā iespējams piedāvāt individuālus pakalpojumus).

Daudziem mērķa grupas pārstāvjiem noderīga būtu sociālo prasmju pilnveidošana, sociālās aktivitātes paaugstināšana un pašapziņas celšana, ko iespējams veikt sociālā darba ietvaros, ko īsteno pārmaiņu aģents. Pārmaiņu aģents varētu būt arī tā persona, kas mudina mērķa grupu aizstāvēt savas tiesības, saskaroties ar diskrimināciju. Tomēr svarīgi norādīt, ka mērķa grupa netiks rosināta aizstāvēt savas tiesības, ja nejutīs institūciju, ar kurām ikdienā sastopas, ieinteresētību situācijas risināšanā, tātad jāmainās arī atbildīgo institūciju darbinieku attieksmei pret diskriminācijas jautājumiem.

Mērķa grupas fiziskās veselības saglabāšanai būtu nepieciešams attīstīt iespējas piedalīties ārstnieciskās vingrošanas nodarbībās fizioterapeita uzraudzībā, kas varētu tikt organizētas kopā ar lekcijām vai tematiskiem pasākumiem. Lekcijas un tematiskie pasākumi par veselīgu dzīvesveidu nepieciešami, lai celtu izpratni par savlaicīgu veselības aprūpes nozīmi un pasākumiem, ko mērķa grupas pārstāvji var veikt ikdienā. Fiziskās aktivitātes varētu tikt organizētas grupu nodarbību ietvaros, un tām varētu būt būtiska pozitīva ietekme uz personas motivēšanu mainīt savu uzvedību un pārvarēt sabiedrības aizspiedumus.

Sociālā atstumtība un diskriminācija invaliditātes dēļ

Personas ar invaliditāti ir tā Latvijas iedzīvotāju grupa, kas sociālajai atstumtībai un diskriminācijai invaliditātes dēļ ir pakļauti regulāri. Pētījums ļauj izšķirt vajadzības, kas ir kopīgas visām personām ar invaliditāti, kā arī īpašām apakšgrupām specifiskas vajadzības: personām ar invaliditāti ar kustību traucējumiem, personām ar invaliditāti ar redzes traucējumiem, dzirdes traucējumiem un garīga rakstura traucējumiem.

Attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbinātību, var izdalīt trīs galvenās grupas: personas, kas ir nodarbinātas, reģistrētie bezdarbnieki un pārējās personas ar invaliditāti, kuru vidū ir gan tādas personas, kas nemeklē darbu vispār, gan arī tādas personas, kas darba meklēšanā ir pasīvi un neizmanto NVA atbalsta pakalpojumus. Personām ar invaliditāti un veselības problēmām ir grūti atrast darbu, kas būtu savienojams ar viņu ierobežojumiem, īpaši tas attiecas uz tām apdzīvotajām vietām Latvijā, kur ir lielāks darba vietu trūkums, jo bezdarba apstākļos darba devējiem ir iespēja izvēlēties, un tad bieži vien priekšroka tiek dota pretendentiem, kam nav ar veselības stāvokli vai ar invaliditāti saistītu ierobežojumu. Interviju dalībnieki ar invaliditāti uzskata, ka darba devēji nevēlas pieņemt darbā personas ar invaliditāti, jo baidās, ka darba ņēmēji ar invaliditāti daudz slimos un viņus būs nepieciešams aizvietot, bet no darba atbrīvot nevarēs. Pētījuma dalībnieku teiktais liecina, ka lielākoties diskriminācija darba tirgū tiek slēpta, jo atteikums pieņemt darbā ir neskaidri formulēts (dažkārt vienkārši neviens neatzvana un neko nepaziņo), un tiešā veidā netiek teikts, ka darbā nepieņem tādēļ, ka ir invaliditāte, bet to var nojaust. Citos gadījumos darba devēji mēdz pārliecināt potenciālo darbinieku ar invaliditāti, ka šāds darbs konkrētajai personai nav piemērots, un arī personas ar invaliditāti dažkārt nav pārliecinātas, vai konkrētais darbs ir savienojams ar viņu veselības stāvokļa ierobežojumiem. Lielākajai daļai pētījumu dalībnieku ar invaliditāti ir arī negatīva pieredze ar dažādu pakalpojumu saņemšanu, īpaši tas attiecas uz cieņpilnas attieksmes un empātijas trūkumu pret personām ar invaliditāti.

Pētījums atklāj, ka galvenais iemesls, kādēļ personas ar invaliditāti, neiestājas par savām tiesībām, ir administratīvās jeb birokrātiskās procedūras, kas prasa ļoti daudz laika un enerģijas. Otrs būtiskākais iemesls, kas noteiktās situācijās personas ar invaliditāti attur iestāties par savām tiesībām, ir tas, ka cīņā par savām tiesībām neredz personīgu ieguvumu. Piemēram, sūdzoties par diskriminējošu darba devēju kādā kontrolējošā institūcijā, piemēram, Valsts darba inspekcijā vai Tiesībsargā, konkrētā persona visticamāk konkrēto darba vietu tāpat nesaglabās vai neiegūs, vai arī pat nevēlēsies tur vairāk strādāt, sabojāto attiecību dēļ. Samierināšanās ar diskrimināciju un pašapziņas trūkums ir daudzu pētījuma dalībnieku iezīme.

Pētījumā veiktās intervijas ar sociāli aktīvām personām ar invaliditāti parāda, ka viņu vidū diskriminācijas pieredze tāpat ir bieži novērojama, bet sociāli aktīvi cilvēki to labāk atpazīst kā diskrimināciju un noteiktās situācijas var iestāties par savām tiesībām. Visticamāk iestāšanās par savām tiesībām gan neizpaudīsies kā prasības iesniegšana tiesā, bet gan kā spēja sevi labāk aizstāvēt noteiktā situācijā, piemēram, pieprasot nodrošināt noteiktu pakalpojumu.

Personas ar invaliditāti, kas nestrādā un kuriem nav atbalsts tuvinieku vidū, ir pakļauti augstam nabadzības riskam. Pētījuma dalībnieki atzīst, ka daļa personu ar invaliditāti ir ļoti trūcīgi, un tas būtiski ierobežo gan viņu iespējas iestāties par savām tiesībām, gan arī vēlmi mēģināt kaut ko mainīt, jo sajūtu līmenī dzīve tiek uztverta kā netaisnība, ko nav iespējams izmainīt. Lai kaut ko mainītu savā dzīvē pozitīvā virzienā daudziem pētījuma dalībniekiem nepieciešams atbalsts pašapziņas celšanā, iedrošinot, ka pozitīvas pārmaiņas ir iespējamas.

Personas ar invaliditāti ar kustību traucējumiem, joprojām saskaras ar vides ierobežojumiem daudzos un dažādos aspektos, kas būtiski ierobežo viņu iespējas un veicina sociālo atstumtību: personām ar kustību traucējumiem nav iespējams patstāvīgi tikt ārā no savas dzīves vietas, ir grūtības pārvietoties ar sabiedrisko transportu, bet vislielākā problēma ir potenciālās darba vietas vai izglītības iestādes pieejamība. Ļoti daudzas augstskolas joprojām nenodrošina vides pieejamību personām, kas pārvietojas ratiņkrēslā, kā arī personām ar redzes traucējumiem, kas ierobežo šo personu iespējas iegūt izglītību, jo mācību programmas tiek izvēlētas, skatoties pēc vides pieejamības augstskolās. Īpaši smagas interviju dalībniekiem ir arī situācijas, kad vides pieejamības dēļ nav pieejami vai ir apgrūtināta pieejamība veselības aprūpes pakalpojumiem. Visvairāk personas ar invaliditāti sarūgtina tie gadījumi, kad pakalpojumu sniedzējam tieši sava amata pienākumu ietvaros būtu jāsniedz palīdzība, bet palīdzība netiek sniegta vai tiek sniegta negribīgi. Konkrētie piemēri attiecas uz veselības aprūpes iestādēm, Tehnisko palīglīdzekļu centru un sociālajiem dienestiem.

Diemžēl joprojām bieži vien tieši sarežģītas administratīvās prasības ir tas, kas daļai personu ar invaliditāti samazina iespēju saņemt valsts un pašvaldību pakalpojumus, kas iecerēti, lai atbalstītu personas ar invaliditāti. Pie šiem pakalpojumiem pieder gan mājokļa pielāgošana, gan asistenta pakalpojums, gan tehnisko palīglīdzekļu nodrošinājums un citi pakalpojumi. Veiktās intervijas ļauj secināt, ka minētos pakalpojumus biežāk saņem tās personas ar invaliditāti, kas pašas vai kuru tuvinieki ir pietiekoši aktīvi, lai šos pakalpojumus „izcīnītu", bet visām personām ar invaliditāti tie nav pieejami, jo tam nav pietiekošu resursu.

Personu ar invaliditāti ar dzirdes traucējumiem vidū aktuāla ir vajadzība pēc informācijas pieejamības un komunikācijas nodrošināšanas, jo dzirdes traucējumu dēļ un zīmju tulku trūkuma dēļ persona izolējas no sabiedrības. Ar personām ar dzirdes traucējumiem, īpaši ar tiem, kam ir arī intelektuālās attīstības traucējumi un zems izglītības līmenis, nepieciešams runāt lēni un viegli uztveramā valodā.

Personām ar invaliditāti ar redzes traucējumiem arī ir ierobežota pieejamība informācijai, jo vizuālo informāciju šīs personas uztver ierobežotā daudzumā vai gadījumos, kad pilnībā zaudēta redze, neuztver vispār, tādēļ šajā grupā arī ir nepieciešams atbalsts gan informācijas pieejamības, gan augstākās izglītības pieejamības nodrošināšanā.

Personas ar invaliditāti ar garīga rakstura traucējumiem saskaras ar diskriminējošām situācijām daudzās un dažādās vietās, un šajā grupā pakalpojumu pieejamību valsts un pašvaldību institūcijās ierobežo institūcijās lietotā sarežģītā valoda, kas ir viens no nepieciešamajiem atbalsta virzieniem personām ar garīga rakstura traucējumiem. Saskaņā ar intervēto NVO viedokli viens no svarīgākajiem nepieciešamajiem atbalsta pakalpojumiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, ir atbalsta personas pakalpojumi lēmumu pieņemšanā, kas ietver gan atbalstu lēmumu pieņemšanā, gan personas interešu aizstāvību, gan personas motivēšanu un pavadīšanu, un lielā mērā visi šie aspekti ir saistīti ar sociālā darba veikšanu.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Kopumā pētījumā veiktās intervijas parāda, ka daudzos gadījumos vērojamas lielas atšķirības starp normatīvajos aktos un politikas plānošanas dokumentos noteikto vai plānoto atbalstu personām ar invaliditāti un to īstenošanu dzīvē jeb faktisko situāciju. Atbalsta trūkumu var skaidrot gan ar to, ka personas ar invaliditāti nevēršas pēc palīdzības, gan ar to, ka, sastopoties ar nelaipnu attieksmi, tās nevēršas pēc palīdzības atkārtoti, kad ir mainījušies pieejamo pakalpojumu veidi un apjoms, gan arī ar to, ka ierobežotu resursu gadījumā normatīvajos aktos paredzēto atbalstu nav iespējams sniegt.

Nepieciešamais atbalsts personu ar invaliditāti diskriminācijas un sociālās atstumtības mazināšanā aptver daudzas sociālās jomas. Lai mazinātu personu ar invaliditāti nabadzības riskus nepieciešams palielināt sociālās aizsardzības līmeni personām ar invaliditāti, kā arī stiprināt atbalstu nodarbinātības veicināšanā. Personām ar kustību ierobežojumiem nepieciešamie pakalpojumi ir pielāgota mājokļa nodrošināšana, pārvietošanās iespēju nodrošināšana (asistents, pieejami transporta pakalpojumi), vides pieejamības nodrošināšana, jo īpaši, veselības aprūpes un izglītības iestādēm. Valstī un pašvaldības pieejamo pakalpojumu saņemšanai personām ar invaliditāti nepieciešams atbalsts administratīvo prasību izpildīšanā (tai skaitā, administratīvā sloga mazināšana), jo daudzām personām ar invaliditāti tieši administratīvās prasības ir šķērslis atbalsta saņemšanā. Lai celtu personu ar invaliditāti pašapziņu un mazinātu stresu, kas saistīts ar invaliditāti un veselības problēmu radītajiem ierobežojumiem, nepieciešams nodrošināt psihologa pakalpojumus. Savukārt atbalsts savu tiesību aizstāvēšanā varētu tikt sniegts gan nodrošinot bezmaksas jurista konsultācijas, gan stiprinot invalīdu NVO kapacitāti, gan arī pilnveidojot pašvaldību sociālo dienestu darbu.

Sociālā atstumtība un diskriminācija etniskās piederības dēļ

Pētījumā veiktās padziļinātās intervijas ar etnisko grupu pārstāvjiem, kas dzīvo Latvijā, atklāj, ka kopumā romu etniskā grupa ir nesalīdzināmi nelabvēlīgākā situācijā, salīdzinot ar citām etniskajām grupām, un tam pamatā ir vairāku faktoru kopums: etniskie stereotipi par romiem, zemais izglītības līmenis, pat analfabētisms romu vidū, bezdarbs un nabadzība. Pētījumā veiktās intervijas parāda, ka Latvijā ir ļoti spēcīgi izteikti stereotipi par romiem un tas būtiski ietekmē viņu iespējas atrast darbu un pakļauj romus sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam. Zemais izglītības līmenis, no vienas puses, ir objektīvs faktors, kas mazina romu iespējas iekļauties darba tirgū, vienlaikus tas veido arī stereotipizētu uztveri plašākā sabiedrībā par romiem kā salīdzinoši maz izglītotiem, un arī nostiprina romu pašuztveres stereotipus. Līdz ar to romu ar zemu izglītību vidū bieži sastopams ilgstošais bezdarbs, zemi un neregulāri ienākumi, kas nostiprina sociālās atstumtības situāciju, nabadzību, apātiju, neticību sev un zemu motivāciju kaut ko uzsākt, lai izmainītu esošo situāciju.

Romu diskriminācija darba attiecībās ir saistīta ar Latvijas sabiedrībā, tai skaitā, darba devēju vidū izplatītiem stereotipiem par romiem kā neuzticamiem darbiniekiem. Līdzīgi kā citu diskriminējošo prakšu gadījumā, arī attiecībā uz romiem, diskriminācija darba tirgū lielākoties tiek slēpta. Raksturīgs, ka nevienam tieši nesaka, ka darbā neņem tādēļ, ka pretendents ir romu tautības. Biežākie argumenti nepieņemšanai darbā ir, ka darbinieks tikko jau ir atrasts, lai gan patiesībā darbinieks joprojām tiek meklēts. Negatīvie stereotipi par romiem ir izveidojoši situāciju, ka romi paši vairs netic tam, ka varētu atrast darbu, piesakoties darbā vispārīgā kārtībā. Darba meklēšanā izmantotās stratēģijas ir slēpt etnisko piederību, vai arī meklēt kādu, kas pazīst un var galvot, ka tu būsi labs darbinieks.

Ar diskriminējošu attieksmi romi saskaras arī citur, ne tikai darba attiecībās. Intervijās romi norāda, ka veikalā, sabiedriskajā transportā viņi izjūt pastiprinātu uzmanību, jo viņus tur aizdomās par zagšanu.

Galvenie iemesli tam, kādēļ diskriminācijas gadījumā romi nevēršas pēc palīdzības, ir, pirmkārt, sabiedrībā valdošie etniskie stereotipi, jo romi uzskata, ka viņu etniskās piederības dēļ neviens viņos neklausīsies un viņiem neticēs. Otrkārt, romu vidū nav informācijas par kādu pozitīvu pieredzi, ka no prasības iesniegšanas tiesā rezultātā varētu būt kāds pozitīvs ieguvums, līdz ar to viņi neredz jēgu tērēt tam laiku un naudu,

jo netic, ka iespējams pozitīvs rezultāts, konkrēts ieguvums. Treškārt, līdzīgi kā citās grupās, daļa romu arī nezina, kur diskriminācijas gadījumā viņi varētu vērsties.

Romi un citas vizuāli atšķirīgās etniskās grupas Latvijā saskaras ar aizdomīgu vai pat tiešu negatīvu attieksmi un dažkārt arī naida runu uz ielas, sabiedriskajā transportā un citās publiskās vietās. Vizuāli atšķirīgās etniskās grupas Latvijā izjūt negatīvu attieksmi apkārtējo skatienos, saskaras ar to, ka sabiedriskajā transportā viņiem negrib sēdēt blakus, lielākoties negatīvā attieksme pat netiek verbalizēta, bet ir arī naida runas un vardarbīgu uzbrukumu gadījumi.

Attiecībā uz pētījumā intervētajiem krievu valodā runājošajiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem, intervijās iegūtā informācija atklāj, ka viņu diskriminācijas pieredze ir saistīta ar nepilnīgām latviešu valodas zināšanām vai nepilsoņa statusu. Pētījuma dalībnieki dalījās ar pieredzi par situācijām, kad darba devēji priekšroku dod pretendentiem latviešiem, galvenokārt latviešu valodas zināšanu dēļ. Vairākās intervijās izskanēja viedoklis, ka krievi Latvijā jūtas kā otrās šķiras cilvēki latviešu valodas zināšanu trūkuma dēļ un stingrās valsts valodas politikas dēļ. Piemēram, šiem Latvijas iedzīvotājiem ir grūtāk aizstāvēt savas tiesības, arī aizstāvēt sevi tiesā, ja viņi nepārvalda latviešu valodu, kā arī viņi biežāk ir pakļauti valsts valodas zināšanu kontrolei.

Nepieciešamais atbalsts romiem ir sniedzams, ņemot vērā šīs mērķa grupas vajadzību sarežģītību un komplicētību (romi daudzos gadījumos ir pakļauti multiplās diskriminācijas riskiem), tai skaitā, ņemot vērā arī daudzu romu zemo izglītības līmeni. Tas nozīmē, ka atbalsta sniegšanā romiem ir īpaši jāpiedomā pie tā, lai jebkāda informācija tiek pasniegta saprotami un vieglā valodā, pārbaudot, vai informācija tiešām ir uztverta. Vispārīgas lekcijas un grupu nodarbības romu atbalstam nav piemērotas, jo ir augsta varbūtība, ka mērķa grupas pārstāvjiem trūks prasmes izmantot lekcijās sniegto informāciju. Tādēļ atbalsta pakalpojumus jāveido individuāli, un šim nolūkam lietderīgi ir piesaistīt romu mediatoru, kas nodrošinātu vidutāja, informācijas pasniegšanas saprotamā veidā funkcijas. Daudzos gadījumos romiem ir nepieciešams atbalsts saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, palīdzot tikt galā ar administratīvajām procedūrām dažādu pašvaldību un valsts pakalpojumu saņemšanā. Romu gadījumā ļoti būtiski ir spēt skaidri parādīt ieguvumus, kas sagaidāmi no dalības kādās aktivitātēs, lai neveicinātu negatīvās uztveres spirāles veidošanos par to, ka romi tiek izmantoti, lai piesaistītu projektu līdzekļus, bet nesaņem reālu atbalstu.

Gan romiem, gan citām etniskajām grupām, kas dzīvo Latvijā, specifiskās vajadzības ir saistītas ar situācijām, kad viņi saskaras ar naida runu vai vardarbību uz etnisko attieksmju pamata, un viņu gadījumā ir nepieciešamas konsultācijas, kā rīkoties dažādās situācijas, kad pret viņiem tiek vērsta naida runa, diskriminētas viņu tiesības uz darbu un pakalpojumiem vai visradikālākajā gadījumā – viņi ir saskārušies vai novērojuši vardarbību uz etnisko attieksmju pamata. Galvenās vajadzības krievu valodā runājošo Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju vidū, kā arī Latvijā dzīvojošo ārzemnieku vidū ir saistītas ar latviešu valodas zināšanu trūkumu, tādēļ joprojām jāturpina darbs pie latviešu valodas apguves iespēju pilnveidošanas.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

REKOMENDĀCIJAS

Ievads

Pētījuma „Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte" uzdevums ir sniegt esošajā politiskajā, institucionālajā, finansiālajā un tiesiskajā ietvarā piemērojamas un īstenojamas rekomendācijas, lai noteiktu mērķtiecīgākos un efektīvākos nepieciešamos atbalsta pakalpojumus vai pasākumus, lai mērķa grupas dalībnieki spētu sekmīgāk integrēties sabiedrībā, iekļauties sociālajā dzīvē, apzinātos un aizstāvētu savas tiesības, vai iesaistītos izglītības vai kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā. Konkrēti šī pētījuma kontekstā tas nozīmē to, ka rekomendāciju izstrādē paralēli citiem faktoriem ir ņemts vērā Darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.4. specifiskā atbalsta mērķa „Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto personu integrāciju sabiedrībā un darba tirgū" 9.1.4.4. pasākuma „Dažādību veicināšana (diskrimināciju novēršana)" projekta „Dažādības veicināšana" (Nr. 9.1.4.4./16/I/001) plānotais pasākumu apjoms.

Ņemot vērā to, ka šajā pētījumā galvenā uzmanība ir vērsta uz motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu mērķa grupu izpēti, rekomendācijas neaptver sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto iedzīvotāju tiesiskās, ekonomiskās un sociālās problēmas, kuru risināšana nav projekta „Dažādības veicināšana" (Nr. 9.1.4.4./16/I/001) darbības laukā, bet ir ņemti vērā tie aspekti, kas raksturo esošo politisko, institucionālo, finansiālo un tiesisko ietvaru, un ir neatņemams un būtisks motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu fons.

Pētījuma rekomendācijas ir strukturētas pa apakštēmām, kas saistītas ar konkrētu mērķu grupu raksturojumu, vajadzībām un nepieciešamajiem pakalpojumiem. Rekomendāciju izklāstā izmantota pieeja īsumā raksturot konkrēto problēmu un pēc tam sniegt ieteikumus problēmas mazināšanai.

Sociālā atstumtība un diskriminācija dzimuma dēļ

Problēma: Diskriminācijas pieredze, kas saistīta ar atšķirīgu attieksmi dzimuma dēļ, ir bieži sastopama, bet mērķa grupa savā ikdienas dzīvē reti atpazīst diskrimināciju dzimuma dēļ.

Ieteikums: Mērķa grupas pārstāvjiem nepieciešams sniegt informatīvo atbalstu, kā atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā. Informatīvo atbalstu iespējams sniegt gan individuāli, gan grupu nodarbību veidā. Potenciālie informatīvā atbalsta sniedzēji: pārmaiņu aģents vai pārmaiņu aģenta piesaistīts lektors vai jurista konsultācijas. Informatīvajam atbalstam būtu jānodrošina vajadzību pēc informācijas par savām tiesībām un to, kur vērsties pēc palīdzības, kā arī būtu svarīgi izplatīt reālus pozitīvos stāstus par to, ka savu tiesību aizstāvēšana ir bijusi sekmīga un tā ir atstājusi labvēlīgu iespaidu uz iesaistīto cilvēku dzīvi.

Problēma: Arī apzinoties, ka ir piedzīvota diskriminācija, mērķa grupu pārstāvji reti vēršas pēc palīdzības. Iemesli, kādēļ mērķa grupu pārstāvji nemeklē atbalstu diskriminācijas gadījumā un neiestājas par savām tiesībām, ir vairāki: pirmkārt, daļa mērķa grupu pārstāvju ir samierinājušies ar diskrimināciju; otrkārt, mērķa grupas pārstāvji uzskata, ka tiesību aizsardzībā patērētie resursi (laiks, pūles, finanšu līdzekļi) neatsver ieguvumus, un neredz jēgu cīnīties par savām tiesībām, ja nav iespējams panākt sev labvēlīgu rezultātu, personīgu labumu.

Ieteikums: Mērķa grupas pārstāvjus aktivizēt aizstāvēt savas tiesības var divos veidos, kurus būtu vēlams izmantot savstarpēji papildinoši. Pirmkārt, tiesību aizsardzību sekmētu jurista pakalpojumu pieejamības

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

nodrošināšana (gan informējot par juristiem, kas kompetenti šajos jautājumos, gan risinot juristu konsultāciju izmaksu jautājumu – piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus). Otrkārt, lielākajai daļai no intervētajām personām, kas saskārušās ar sociālo atstumtību un diskrimināciju dzimuma dēļ, ir nepieciešams emocionālais atbalsts un iedrošinājums, kā arī pašapziņas vairošana, lai spētu aizstāvēt savas tiesības un ticētu iespējai kaut ko mainīt, tātad ir nepieciešamas psihologa konsultācijas. Pašapziņas celšanai un motivācijas maiņas veicināšanai nepieciešamas vismaz 10 psihologa konsultācijas.

Problēma: Pētījumā iegūtā informācija liecina, ka šobrīd pašvaldību sociālo dienestu sniegtais atbalsts mērķa grupu pārstāvjiem ir ļoti būtisks, bet vienlaikus arī nepietiekams, jo, iespējams, ierobežoto finanšu resursu, laika vai kompetences trūkuma dēļ atbalsts dažkārt tiek sniegts, nepilnīgi vai neiedziļinoties indivīda vajadzībās. Īpaši aktuāli tas ir mērķa grupās: personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un personas, kas cietušas no vardarbības. Būtiski piebilst, ka ne visi mērķa grupas pārstāvji, kam tas nepieciešams, arī vēršas sociālajos dienestos.

Ieteikums: Sociālās atstumtības un diskriminācijas riska mazināšanai visām mērķa grupām ir nepieciešams pilnveidot individuālo atbalstu mērķa grupu pārstāvjiem, lai aktivizētu šo cilvēku rīcībspēju, spēju apzināties savas problēmas un risināt tās, un motivāciju jeb vēlmi mainīt savu līdzšinējo situāciju. Pirms kādu konkrētu atbalsta pakalpojumu sniegšanas ir nepieciešams nodrošināt iedziļināšanos katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veikt situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu. Šādu atbalstu varētu sniegt pārmaiņu aģenti jeb personas, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.). Ir nepieciešams padziļināts un mērķtiecīgi darbs ar katru nelabvēlīgā situācijā nonākušu cilvēku, nodrošinot iedziļināšanos konkrētās personas problēmās, sniedzot profesionālu atbalstu, kopīgi meklējot piemērotākos risinājumus problēmām. Būtiski, ka risinājumi problēmām ir jāmeklē kopīgi, motivējot cilvēkus pašiem domāt, kā risināt savas problēmas, un sniedzot informāciju par iespējamajiem risinājumu veidiem un resursiem. Pārmaiņu aģenta uzdevums ir arī izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālajiem dienestiem un Nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem, kas ir būtiski gan lai sniegtu starpinstitucionālā sadarbībā balstītu atbalstu konkrētiem klientiem, gan arī lai nodrošinātu sniegtā atbalsta pēctecību.

Problēma: Pētījums atklāj, ka mērķa grupas vidū ir personas, kas patstāvīgi nespēj saskatīt jaunus virzienus, kā attīstīt savu profesionālo darbību. Grūtības ar profesionālo izvēli raksturīgas personām, kuras pirms bērna piedzimšanas vēl nav ieguvušas izglītību un darba pieredzi. Arī personas, kurām ir jāpārkārto dzīve pēc šķiršanās vai piemērojoties bērna ar invaliditāti vai cita ģimenes locekļa aprūpei, saskaras ar nepieciešamību meklēt jaunus profesionālās darbības veidus.

Ieteikums: Mērķa grupai ir nepieciešams sniegt atbalstu darba meklēšanā un pārkvalifikācijā, īpaši tas attiecas uz personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma un tām, kas aprūpē citu ģimenes locekli. Nepieciešamo atbalstu var sniegt projektā piesaistīts karjeras konsultants vai arī šo pakalpojumu var sniegt NVA speciālists (tām personām, kas ir reģistrējušies kā bezdarbnieki vai darba meklētāji), bet šajā gadījumā pārmaiņu aģenta uzdevums ir pārliecināt mērķa grupas pārstāvi vērsties NVA. Karjeras konsultanta uzdevums būtu palīdzēt klientam apzināties savu potenciālu profesionālajai attīstībai vai meklēt jaunas pašrealizācijas iespējas, tai skaitā, uzsākt savu uzņēmējdarbību. Mērķa grupas vidū ir arī tādas personas, kam nepieciešams palīdzēt atrast vajadzīgo informāciju par potenciālajām darba vietām un lietderīgi to izmantot, īpaši tas attiecas uz personām ar zemu izglītības līmeni. Nepieciešams veicināt izglītības un nodarbinātības iespēju izpētes prasmju veidošanos, kā arī apmācīt klientus sagatavot CV, pieteikuma (motivācijas) vēstules un pasniegt sevi darba intervijās.

Problēma: Personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma saskaras ar dzimumu diskrimināciju, atgriežoties darbā vai uzsākot jaunas darba attiecības pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Tā izpaužas kā vadības vai kolēģu šaubas, vai sieviete varēs veikt savus darba pienākumus, darba slodzes samazināšana un darba

pienākumu pārskatīšana, nesaskaņojot to ar konkrētajām personām, bet uzspiežot šādu risinājumu. Personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma saskaras ar situācijām, kad tiek piespiestas pārtraukt darba attiecības bērnu slimošanas dēļ. Darba tiesību zināšanu trūkuma dēļ un ekonomiskās neaizsargātības dēļ (tiek iebiedētas no darba devēju puses, baidās zaudēt lojāla darbinieka reputāciju, nav līdzekļu un iespēju konsultēties ar juristu) personas nevēršas pret šādu diskrimināciju darba vietā.

Ieteikums: Pārmaiņu aģentam, izvērtējot konkrēto situāciju, būtu (1) jāiedrošina persona aizstāvēt savas tiesības un jāiesaka jurists, pie kura vērsties pēc palīdzības, kā arī jāpalīdz risināt jurista atlīdzības jautājumu (piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus); (2) jāizvērtē, vai konkrētajai personai nav nepieciešams psihologa konsultācijas pašapziņas celšanai; (3) jāpalīdz risināt jautājumu par bērnu pieskatīšanu, piemēram, jurista vai psihologa konsultāciju laikā.

Problēma: Personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, pirmreizēji saskaroties ar šo situāciju (piemēram, pēc operācijas vai ārstēšanas slimnīcā), izjūt zināšanu trūkumu par to, kā veicama personas ikdienas kopšana. Bieži vien šī informācija tiek apgūta praktiskas rīcības rezultātā, bez jebkādas profesionālas sagatavošanas un ieteikumiem.

Ieteikums: Mērķa grupas pārstāvjiem – personām, kuras kopj citu ģimenes locekli un kas saskaras ar šo situāciju pirmreizēji (piemēram, pēc operācijas vai ārstēšanas slimnīcā), nepieciešams organizēt konsultācijas par to, kā veicama nespējīgās personas ikdienas kopšana. Pārmaiņu aģentam, izvērtējot pieejamos resursus, jāpiesaista speciālists, kas var konsultēt par nespējīgās personas ikdienas kopšanas jautājumiem.

Problēma: Personas, kuras aprūpē citu ģimenes locekli, ir saskārušās ar to, ka, neskatoties uz to, ka sociālie aprūpētāji vai aukles darbam ar bērniem ar īpašām vajadzībām tiek apmācīti, šādu pakalpojumu praksē saņemt ir grūtības. Vēršoties sociālajā dienestā, nepieciešamais speciālists netiek nodrošināts, jo trūkst pakalpojumu sniedzēju.

Ieteikums: Pārmaiņu aģentam ir jāpalīdz mērķa grupu pārstāvjiem aktivizēt pašvaldību sociālo dienestu darbiniekus piesaistīt sociālos aprūpētājus.

Problēma: Viena vecāka ģimenes pārstāvjiem, ja vien nav atbalsta no citiem ģimenes locekļiem, ir darba slodzes un neapmaksātā mājsaimniecībā veiktā aprūpes darba pieaugums vai/un augstāks nabadzības risks. Darba slodzes pieaugums, lai nodrošinātu ģimenes finansiālās vajadzības, pastiprina atsvešinātības starp vecāku un bērniem risku, un paaugstina iespēju saskarties ar bērnu uzvedības problēmām pusaudžu vecumā.

Ieteikums: Viena vecāka ģimenēm īpaši ir nepieciešamas psihologa konsultācijas bērnu audzināšanas jautājumos, pusaudžu vecumposma psiholoģijas jautājumos, kas var tikt organizētas gan kā individuālas konsultācijas, gan kā grupu nodarbības.

Problēma: Viena vecāka ģimenēm īpaši ir nepieciešams atbalsts uzturlīdzekļu piedzīšanā no partnera, kurš bērnu audzināšanā nepiedalās. Pētījums atklāj, ka mērķa grupas vidū trūkst informācijas, kā šāda procedūra veicama, īpaši gadījumos, kad bērni nav dzimuši reģistrētā laulībā.

Ieteikums: Pārmaiņu aģentam ir jāpalīdz nodrošināt konsultāciju / informatīvo atbalstu par uzturlīdzekļu piedzīšanu.

Problēma: Personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, īpaši, ja kopjamā persona ir bērns ar invaliditāti, kā arī viena vecāka ģimenes saskaras ar stigmu vai kauna sajūtu ikdienā, kā arī ar emocionālo krīzi pirmreizēji saskaroties ar konkrēto situāciju (šķiršanās, slima bērna piedzimšana vai bērna vai cita ģimenes locekļa saslimšana).

Ieteikums: Emocionālās krīzes pārvarēšanai, arī stigmas vai kauna sajūtas pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai, nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupa mazu bērnu vecākiem vai sievietēm, kuras audzina bērnus vienas.

Problēma: Lai apmeklētu kādas individuālas konsultācijas vai grupu nodarbības, būtiska mērķa grupas vajadzība ir vajadzība pēc nestandarta/ elastīgi pielāgojamiem bērnu pieskatīšanas pakalpojumiem. Mērķa grupai – personas, kas veic ģimenes locekļu aprūpes pienākumus, savukārt nepieciešami īslaicīgi aprūpējamās personas aprūpes pakalpojumi.

Ieteikums: Organizējot individuālas konsultācijas vai grupu nodarbības, paredzēt iespēju nodrošināt bērnu pieskatīšanas pakalpojumus šo nodarbību/ konsultāciju laikā. Mērķa grupai – personas, kas veic ģimenes locekļu aprūpes pienākumus, meklēt risinājumus, lai nodrošinātu īslaicīgus aprūpējamās personas aprūpes pakalpojumus.

Problēma: No vardarbības cietušas personas ir īpaša mērķa grupa, jo viņu traumatiskā pieredze lielākoties ir saistīta ar vardarbības situācijām vairāku gadu garumā, un tas atstāj būtisku iespaidu uz personas psihi un pašapziņu.

Ieteikums: No vardarbības cietušajām personām ir nepieciešama psiholoģiska palīdzība pārvarēt kauna sajūtu un apzināt nepieciešamību pārtraukt vardarbīgās attiecības. Vardarbības radīto psiholoģisko problēmu risināšanai nepieciešamas vismaz 10 psihologa konsultācijas.

Problēma: No vardarbības cietušajām personām ļoti būtiska nozīme vardarbīgu attiecību pārtraukšanai ir informācijai par vardarbības upura tiesībām, piemēram, aizliegumam tuvoties, dzīvesvietas saglabāšanai, ja upuris dzīvo varmākas īpašumā u.tml., kas rada drošības sajūtu.

Ieteikums: Nodrošināt informēšanu par vardarbības veidiem un personu, kas cietušas no vardarbības, iespējām saņemt atbalstu, lai sekmētu problēmas apzināšanos un personas uzdrīkstēšanos meklēt palīdzību. Informatīvais atbalsts ir sniedzams individuāli gan tajos gadījumos, kad ir vēl tikai aizdomas par iespējamu vardarbību, gan arī tām personām, kas ir jau identificētas kā vardarbības upuri (šajos gadījumos gan parasti ir iesaistīti gan sociālie dienesti, gan policija, gan krīžu centri, bet ne visām pašvaldībām ir iespējams nodrošināt atbalstu pilnā apmērā, piemēram, trūkst psihologu).

Sociālā atstumtība un diskriminācija vecuma dēļ

Problēma: Saskaroties ar diskrimināciju vecuma dēļ, mērķa grupu pārstāvji reti vēršas pēc palīdzības gan zināšanu trūkuma dēļ, gan tādēļ, ka neredz jēgu cīnīties par savām tiesībām, ja nav iespējams panākt sev labvēlīgu rezultātu, personīgu labumu.

Ieteikums: Mērķa grupas pārstāvjus aktivizēt aizstāvēt savas tiesības var vairākos veidos, kurus būtu vēlams izmantot savstarpēji papildinoši. Pirmkārt, nepieciešams uzlabot personu 50 un vairāk gadu vecumā informētību par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, ko var sniegt gan individuālās konsultācijās, gan lekciju veidā dažādos pasākumos, tai skaitā, senioru vakaros, kur cilvēki var satikties, uzzināt un pārrunāt aktualitātes. Otrkārt, tiesību aizsardzību sekmētu jurista pakalpojumu pieejamības nodrošināšana (gan informējot par juristiem, kas kompetenti šajos jautājumos, gan risinot juristu konsultāciju izmaksu jautājumu – piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus). Treškārt, lielākajai daļai no intervētajām personām, kas saskārušās ar sociālo atstumtību un diskrimināciju vecuma dēļ, ir nepieciešams emocionālais atbalsts un iedrošinājums aizstāvēt savas tiesības un ticēt iespējai kaut ko mainīt, ko var sekmēt individuālas konsultācijas ar pārmaiņu aģentu, arī grupu nodarbības, bet atsevišķos gadījumos varētu būt nepieciešamas psihologa konsultācijas.

Problēma: Neveiksmīga darba meklēšanas pieredze 50 un vairāk gadu vecumā rada nomāktības un bezcerības sajūtu, veicina mērķa grupas pašizolēšanos un pašdiskrimināciju, kas izpaužas kā sevis noniecināšana un atteikšanās meklēt darbu, veidot sociālos kontaktus un tml.

Ieteikums: Emocionālo atbalstu un pašapziņas celšanu var sekmēt individuālas konsultācijas ar pārmaiņu aģentu, arī grupu nodarbības, bet atsevišķos gadījumos varētu būt nepieciešamas psihologa konsultācijas.

Problēma: Pētījuma dalībnieku 50 un vairāk gadu vecumā sociālā aktivitāte un veselības stāvoklis ir salīdzinoši zems. Mērķa grupas subjektīvajā uztverē lielāka ietekme uz personas pašsajūtu un iespēju būt sociāli aktīviem ir kaulu un locītavu sistēmas saslimšanām, kas rada nepārtrauktas muguras vai locītavu sāpes. Muguras vai locītavu sāpju dēļ personas 50 un vairāk gadu vecumā vairs nevēlas iziet no mājas un piedalīties sabiedriskajās aktivitātēs, tādejādi šie cilvēki ir pakļauti lielākam sociālās atstumtības riskam. Personu 50 un vairāk gadu vecumā, kuras sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas vecuma dēļ, vajadzību izvērtējums atklāj, ka svarīgi ir veicināt aktīvu novecošanos Latvijā, kas ietver gan darbaspēju (fiziskās un garīgās veselības) saglabāšanu, gan sociālo aktivitāti.

Ieteikums: Mērķa grupas fiziskās veselības saglabāšanai būtu nepieciešams attīstīt iespējas piedalīties ārstnieciskās vingrošanas nodarbībās fizioterapeita uzraudzībā, kas varētu tikt organizētas kopā ar lekcijām vai tematiskiem pasākumiem. Lekcijas un tematiskie pasākumi par veselīgu dzīvesveidu nepieciešami, lai celtu izpratni par savlaicīgu veselības aprūpes nozīmi un pasākumiem, ko mērķa grupas pārstāvji var veikt ikdienā. Fiziskās aktivitātes varētu tikt organizētas grupu nodarbību ietvaros, un tām varētu būt būtiska pozitīva ietekme uz personas motivēšanu mainīt savu uzvedību un pārvarēt sabiedrības aizspriedumus.

Problēma: Aktuāla vajadzība mērķa grupā darbspējīga vecuma personas virs 50 gadiem ir spējām un prasmēm atbilstoša pārkvalificēšanās. Lai gan daļa pētījuma dalībnieku, kas ir bezdarbnieki, ir piedalījušies vairākos NVA piedāvātajos pārkvalifikācijas vai neformālās izglītības pasākumos, tomēr, lai šie pasākumi būtu mērķtiecīgāki, nepieciešama rūpīga katra ilgstošā bezdarbnieka intelektuālo un kognitīvo prasmju testēšana un tās rezultātiem atbilstoša profesionālās orientācijas noteikšana. Ja testa rezultāti atšķiras no indivīda pašvērtējuma par viņam piemērotām profesijām, nepieciešams sekmēt personas priekšstatu maiņu par sevi.

Ieteikums: Bezdarbniekiem vecumā virs 50 gadiem ir nepieciešami karjeras konsultantu pakalpojumi, kas vērsti uz padziļinātu fizisko un kognitīvo spēju testu un piemērotu profesiju un nodarbinātības formu noteikšanu. Šajā mērķa grupā ir raksturīga neadekvāta savu spēju un prasmju novērtēšana (atkarībā no personas – gan spēju noniecināšana, gan to pārvērtēšana), tādēļ darba atrašanas iespējas zināmā mērā ir atkarīgas no pašnovērtējuma un attieksmes pret sevi korekcijas. Šī iemesla dēļ karjeras konsultanta pakalpojums būtu jākombinē kopā ar ilgstošām pašapziņas celšanas nodarbībām, psihologa vai sociālā darbinieka konsultācijām.

Problēma: Vairākas intervijas ar mērķa grupas pārstāvjiem atklāj, ka konkrētajai personai ir potenciāls savu nodarbinātības jautājumu risināt, kļūstot par pašnodarbinātu personu, bet no šāda soļa attur zināšanu trūkums par šādu iespēju un nedrošība par sevi.

Ieteikums: Pārmaiņu aģentam, kas iedziļinās katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veic situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu, ir jānovērtē, vai personai ir kaut vai daļēja un tālab attīstāma kapacitāte kļūt par pašnodarbinātu personu (iespējamie indikatori tam ir izglītības līmenis, lietvedības prasme, pieredze darbā, kurā iespējams piedāvāt individuālus pakalpojumus).

Problēma: Nomāktības un bezcerības sajūta, ko veicina neveiksmīga darba meklēšanas pieredze 50 un vairāk gadu vecumā, ietekmē arī personas gatavību iesaistīties dažādās brīvā laika pavadīšanas aktivitātēs un veicina mērķa grupas pašizolēšanos.

Ieteikums: Emocionālā atbalsta sniegšanu un pašapziņas celšanu vēlams kombinēt ar personu 50 un vairāk gadu vecumā iesaistīšanu ne tikai nodarbinātības jautājumu risināšanā (NVA pakalpojumi), bet arī brīvā laika pavadīšanas aktivitātēs, kuras īsteno NVO, piemēram, senioru vakaros, kur cilvēki var satikties, uzzināt un pārrunāt aktualitātes, kopīgi svinēt svētkus un tml.

Sociālā atstumtība un diskriminācija invaliditātes dēļ

Problēma: Saskaroties ar diskrimināciju invaliditātes dēļ darba attiecībās, mērķa grupu pārstāvji reti vēršas pēc palīdzības, jo, pirmkārt, ir slikti informēti par to, kur vērsties pēc palīdzības, otrkārt, cīņā par savām tiesībām personas ar invaliditāti neredz personīgu ieguvumu, jo, piemēram, sūdzoties par diskriminējošu darba devēju kādā kontrolējošā institūcijā, piemēram, Valsts darba inspekcijā vai Tiesībsargā, konkrētā persona visticamāk konkrēto darba vietu tāpat nesaglabās vai neiegūs, vai arī pat nevēlēsies tur vairāk strādāt, sabojāto attiecību dēļ. Samierināšanās ar diskrimināciju un pašapziņas trūkums ir daudzu pētījuma dalībnieku iezīme.

Ieteikums: Mērķa grupas pārstāvjus aktivizēt aizstāvēt savas tiesības var vairākos veidos, kurus būtu vēlams izmantot savstarpēji papildinoši. Pirmkārt, nepieciešams uzlabot personu ar invaliditāti informētību par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, ko var sniegt gan individuālās konsultācijās, gan lekciju veidā dažādos pasākumos. Otrkārt, tiesību aizsardzību sekmētu jurista pakalpojumu pieejamības nodrošināšana (gan informējot par juristiem, kas kompetenti šajos jautājumos, gan risinot juristu konsultāciju izmaksu jautājumu - piesaistot juristu no projekta līdzekļiem vai izmantojot pieejamos valsts apmaksātos jurista pakalpojumus). Treškārt, lielākajai daļai no intervētajām personām, kas saskārušās ar sociālo atstumtību un diskrimināciju invaliditātes dēļ, ir nepieciešams emocionālais atbalsts un iedrošinājums aizstāvēt savas tiesības un ticēt iespējai kaut ko mainīt, ko var sekmēt individuālas konsultācijas ar pārmaiņu aģentu, arī grupu nodarbības, bet atsevišķos gadījumos varētu būt nepieciešamas psihologa konsultācijas.

Problēma: Saskaroties ar diskrimināciju invaliditātes dēļ attiecībā uz dažādu pakalpojumu saņemšanu, mērķa grupu pārstāvji arī reti vēršas pēc palīdzības. Pētījums atklāj, ka galvenais iemesls, kādēļ personas ar invaliditāti, neiestājas par savām tiesībām saņemt pakalpojumus, kas paredzēti normatīvajā regulējumā, ir administratīvās jeb birokrātiskās procedūras dažādu atbalsta pakalpojumu saņemšanai, kas prasa ļoti daudz laika un enerģijas. Daļa informantu ir slikti informēti par savām iespējām saņemt pakalpojumus, jo viņu informācija ir veidojusies no konkrētas pieredzes pirms pieciem un vairāk gadiem, bet gan valsts, gan pašvaldībā pieejamie atbalsta pakalpojumi katru gadu pilnveidojas, un par to viņi nav informēti.

Ieteikums: Pārmaiņu aģentam, kas iedziļinās katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veic situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu, ir jānovērtē, vai personai ir tiesības saņemt kādus atbalsta pakalpojumus, ko tā neizmanto, jāsniedz informācija par šādiem pakalpojumiem un nepieciešamības gadījumā jāveic starpnieka funkcijas, kontaktējoties ar oficiālām iestādēm un atbildīgām personām klienta interesēs, kā arī risinot sarunas oficiālās iestādēs un organizācijās klienta interešu vārdā. Dažos gadījumos saskaņā ar interviju dalībnieku sniegto informāciju ir pat nepieciešams iejaukties palīdzošo profesiju pārstāvju patvaļīgajos lēmumos, resursu liegšanā un novērst viņu neprofesionālu rīcību.

Problēma: Personas ar invaliditāti ar kustību traucējumiem joprojām saskaras ar vides ierobežojumiem daudzos un dažādos aspektos, kas būtiski ierobežo viņu iespējas un veicina sociālo atstumtību, jo nav iespējams patstāvīgi tikt ārā no savas dzīves vietas, ir grūtības pārvietoties ar sabiedrisko transportu.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Ieteikums: Pārmaiņu aģentam, kas iedziļinās katrā konkrētajā individuālajā gadījumā un veic situācijas izvērtējumu par to, kādas ir konkrētā indivīda vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu, būtu jāsadarbojas ar pašvaldību sociālo dienestu, un kopīgi jāmeklē risinājumus mājokļa pielāgošanā un transporta nodrošināšanā un citu pašvaldības piedāvāto pakalpojumu nodrošināšanā, palīdzot sagatavot nepieciešamos dokumentus un pārstāvot savu klientu. Pētījumā veiktās intervijas ļauj secināt, ka šobrīd minētos pakalpojumus biežāk saņem tās personas ar invaliditāti, kas pašas vai kuru tuvinieki ir pietiekoši aktīvi, lai šos pakalpojumus „izcīnītu", bet visām personām ar invaliditāti tie nav pieejami, jo tam nav pietiekošu resursu.

Problēma: Personu ar invaliditāti ar dzirdes traucējumiem vidū aktuāla ir vajadzība pēc informācijas pieejamības un komunikācijas nodrošināšanas, jo dzirdes traucējumu dēļ un zīmju tulku trūkuma dēļ persona izolējas no sabiedrības.

Ieteikums: Sniedzot atbalsta pakalpojumus personām ar dzirdes traucējumiem, nepieciešams īpaši sekot līdzi tam, lai tiek nodrošinātas personas vajadzības pēc informācijas un saskarsmes. Pirmkārt, ir jāizvērtē nepieciešamība izmantot zīmju tulka pakalpojumus. Otrkārt, ar personām ar dzirdes traucējumiem, īpaši ar tiem, kam ir arī intelektuālās attīstības traucējumi un zems izglītības līmenis, nepieciešams runāt lēni un viegli uztveramā valodā.

Problēma: Personām ar invaliditāti ar redzes traucējumiem arī ir ierobežota pieejamība informācijai, jo vizuālo informāciju šīs personas uztver ierobežotā daudzumā vai gadījumos, kad pilnībā zaudēta redze, neuztver vispār. Asistenta – pavadoņa pakalpojumi ir pieejami tikai, lai dotos uz darbu vai mācībām, bet šāda veida pakalpojumi ir nepieciešami plašākā apmērā.

Ieteikums: Personām ar invaliditāti ar redzes traucējumiem ir nepieciešams atbalsts gan informācijas pieejamības nodrošināšanā, gan paplašinot asistenta – pavadoņa pakalpojuma nodrošinājumu.

Problēma: Personas ar invaliditāti ar garīga rakstura traucējumiem ir viena no visneaizsargātākajām iedzīvotāju grupām, kas saskaras ar diskriminējošām situācijām daudzās un dažādās vietās. Šajā grupā pakalpojumu pieejamību valsts un pašvaldību institūcijās ierobežo institūcijās lietotā sarežģītā valoda, kas ir viens no nepieciešamajiem atbalsta virzieniem personām ar garīga rakstura traucējumiem. Personas ar invaliditāti ar garīga rakstura traucējumiem saskaras ar situācijām, kad viņu sacītais netiek uztverts nopietni, citos gadījumos – ar formālu un neieinteresētu attieksmi, bet personām ar garīga rakstura traucējumiem īpaši būtiska ir apkārtējā vide, kurā informācija un atbalsts tiek saņemts. Tai ir jābūt atvērtai un pretimnākošai, kurā persona var justies gaidīta un uzklausīta.

Ieteikums: Viens no svarīgākajiem nepieciešamajiem atbalsta pakalpojumiem personām ar garīga rakstura traucējumiem, ir atbalsta personas pakalpojumi lēmumu pieņemšanā, kas ietver gan atbalstu lēmumu pieņemšanā, gan personas interešu aizstāvību, gan personas motivēšanu un pavadīšanu, apmeklējot valsts un pašvaldību institūcijas.

Problēma: Īpaša mērķa grupa, kurai nepieciešama pastiprināta vērība, ir personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti uzreiz pēc smagas traumas, kā arī personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti pēc akūtās saslimšanas stadijas. Šiem cilvēkiem, kas atgriežas ikdienas dzīvē pēc ļoti nopietna satricinājuma, kurš pilnībā izmainījis viņu dzīvi, ir nepieciešams īpašs atbalsts, ne tikai fiziska rehabilitācija, bet arī psihosociāla rehabilitācija. Ja šīs grupas pārstāvji nesaņem psiho-sociālu atbalstu, tad bieži vien nespēj pielāgoties jaunajiem dzīves apstākļiem, un tad vienkāršākā izvēle ir destruktīva uzvedība, piemēram, pastiprināta alkohola lietošana.

Ieteikums: Emocionālās krīzes pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai, nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupas personām pēc noteiktiem saslimšanu veidiem vai funkcionālajiem traucējumiem. Invaliditātes radīto psiholoģisko problēmu risināšanai nepieciešamas vismaz 10 psihologa konsultācijas.

Problēma: Noteiktos gadījumos personām ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti pēc traumas vai saslimšanas bieži vien iepriekšējā darba pieredze nav piemērojama, jo noteiktos aspektos ir zaudētas darba spējas. Piemēram, daudzi fiziska darba veicēji neredz darba perspektīvas, jo pēc traumas vai slimības nevar veikt to, ko varēja iepriekš, un paši nespēj saskatīt jaunus virzienus, kā attīstīt savu profesionālo darbību.

Ieteikums: Šajos gadījumos ir nepieciešams nodrošināt karjeras konsultanta atbalstu, kura uzdevums šādās situācijās būtu palīdzēt klientam apzināties savu potenciālu veikt kādus citus darbus vai meklēt citas pašrealizācijas iespējas.

Problēma: Personas ar invaliditāti, īpaši tie, kam ir kustību ierobežojumi, arī tie, kam ir zemi ienākumi un nav darba, bieži saskaras ar vientulību un sociālo atstumtību. Šo grupu pārstāvjiem ir aktuālas tādas vajadzības kā vajadzība pēc kultūras un izklaides pasākumiem, vajadzība pēc attīstības un izglītības, vajadzība pēc pašrealizācijas – ģimenē, darbā, sabiedriskajā dzīvē, radošumā un vajadzība pēc komunikācijas ar citiem.

Ieteikums: Šajos gadījumos ļoti noderīgs pakalpojums varētu būt dažādi pasākumi un nodarbības grupā, kur cilvēki ar līdzīgām problēmām apspriež savas vajadzības un to iespējamos risinājumus, vai arī vienkārši kopā radoši un interesanti pavada laiku. Šādu pasākumu organizēšanu vislabāk var nodrošināt NVO, kas apvieno personas ar invaliditāti, sadarbībā ar pašvaldībām.

Sociālā atstumtība un diskriminācija etniskās piederības dēļ

Problēma: Romu etniskā grupa ir būtiski nelabvēlīgākā situācijā, salīdzinot ar citām etniskajām grupām Latvijā, un tam pamatā ir vairāku faktoru kopums: etniskie stereotipi par romiem, zemais izglītības līmenis, bezdarbs un nabadzība, kas veicina apātiju, neticību sev un zemu motivāciju kaut ko uzsākt, lai izmainītu esošo situāciju.

Ieteikums: Sociālās atstumtības un diskriminācijas riska mazināšanai romu vidū ir nepieciešams pilnveidot individuālo atbalstu, lai aktivizētu romu rīcībspēju, spēju apzināties savas problēmas un risināt tās, un motivāciju jeb vēlmi mainīt savu līdzšinējo situāciju. Pēc pārmaiņu aģenta veikta situācijas izvērtējuma par to, kādas ir konkrētā indivīda aktuālākās vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu, ir nepieciešams padziļināts un mērķtiecīgs darbs ar katru nelabvēlīgā situācijā nonākušu cilvēku, kopīgi meklējot piemērotākos risinājumus problēmām. Pārmaiņu aģenta uzdevums ir izveidot sadarbību ar atbilstošo pašvaldību sociālo dienestu un Nodarbinātības valsts aģentūras speciālistiem, kas ir būtiski gan lai sniegtu starpinstitucionālā sadarbībā balstītu atbalstu konkrētiem klientiem, gan arī lai nodrošinātu sniegtā atbalsta pēctecību.

Problēma: Saskaroties ar diskrimināciju etniskās piederības dēļ, romi nevēršas pēc palīdzības gan zināšanu trūkuma dēļ, gan tādēļ, ka neredz jēgu cīnīties par savām tiesībām, jo netic iespējai panākt sev labvēlīgu rezultātu. Sabiedrībā valdošo etnisko stereotipu dēļ romi uzskata, ka neviens viņos neklausīsies un viņiem neticēs. Romu vidū arī nav informācijas par kādu pozitīvu pieredzi, ka no prasības iesniegšanas tiesā rezultātā varētu būt kāds pozitīvs ieguvums.

Ieteikums: Mērķa grupas pārstāvjus aktivizēt aizstāvēt savas tiesības var vairākos veidos, kurus būtu vēlams izmantot savstarpēji papildinoši. Pirmkārt, nepieciešams uzlabot romu informētību par viņu tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, ko var sniegt individuālās konsultācijās. Otrkārt, tiesību aizsardzību sekmētu bezmaksas jurista pakalpojumu pieejamības nodrošināšana. Treškārt, ar pozitīvu piemēru palīdzību nepieciešams parādīt, ka romu situāciju ir iespējams mainīt un uzlabot. Šādu pārliecināšanas darbu var veikt pārmaiņu aģents, bet atsevišķos gadījumos varētu būt nepieciešamas psihologa konsultācijas.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Problēma: Normatīvajos aktos izmantotās latviešu valodas sarežģītības dēļ, romi bieži vien neizprot noteiktu pakalpojumu saņemšanai izvirzītās prasības, un sastopas ar grūtībām sagatavot nepieciešamos dokumentus.

Ieteikums: Viens no pārmaiņu aģenta uzdevumiem ir sniegt atbalstu romiem tieši saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, piemēram, pasniedzot informāciju vieglajā valodā un skaidrojot to, kā arī palīdzot tikt galā ar administratīvajām procedūrām dažādu pašvaldību un valsts pakalpojumu saņemšanā. Ideālā gadījumā pārmaiņu aģents motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu sniegšanā romiem pats ir romu tautības mediators un ir pietiekami sagatavots, lai veiktu pārmaiņu aģenta funkcijas. Atbalsta sniegšanā romiem ir īpaši jāpiedomā pie tā, lai jebkāda informācija tiek pasniegta saprotami un vieglā valodā, pārbaudot, vai informācija tiešām ir uztverta.

Problēma: Pētījumā veiktās intervijas atklāj, ka romu vidē, īpaši tiem, kas neprot lasīt un rakstīt, ir izteikta vajadzība pēc atbalsta, jo bez lasītprasmes iemaņām viņiem ir liegta pieeja daudziem informācijas avotiem, un vienīgais pieejamais informācijas ir avots ir citi cilvēki, kas informē par darba vai sociālā atbalsta iespējām. Intervijās iegūtā informācija liecina, ka ir gadījumi, kuros var runāt par komunikācijas vai uztveres problēmām, kas kavējušas rast risinājumus noteiktās situācijās, un uzņēmības trūkumu risināt noteiktas problēmas.

Ieteikums: Pārmaiņu aģentam vai iesaistītam romu mediatoram, ir jānodrošina romiem gan informatīvs atbalsts, gan arī atbalsts noteiktu prasmju apguvē, piemēram, kā pasniegt sevi darba intervijā, piesakoties darbā. Tāpat pārmaiņu aģenta pienākumos varētu būt atgādināšana vai pamudinājums veikt visas nepieciešamās darbības, lai kāda problēma tiktu risināta, tai skaitā, turpināt mēģinājumus atrast darbu.

Problēma: Intervijas ar romiem par dzīvi Latvijā atklāj, ka romu vidū ir raksturīga neuzticēšanās saistībā ar kādu īpaša atbalsta vai pakalpojumu sniegšanu romiem. Daļa romu uzskata, ka viņi tiek izmantoti, lai kāds cits nopelnītu. Daļai romu arī nav izpratnes par to, ka lekcijas, konsultācijas, dažādi semināri arī ir sava veida atbalsts romiem. Romu vidū izpratne par atbalstu daudzos gadījumos ir saistīta ar ļoti konkrētiem, materiāliem ieguvumiem.

Ieteikums: Izstrādājot motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumus romiem, ir īpaša uzmanība jāpievērš stratēģijām, kā iegūt romu uzticību un kā parādīt iespējamos ieguvumus, ko sniedz iesaistīšanās konkrētajā aktivitātē. Šajā procesā nozīmīga loma var būt apmācītu romu mediatoru iesaistīšanai, kas palīdzētu romiem uztveramā veidā izskaidrot iespējamos ieguvumus un iegūt uzticēšanos. Sniedzot kādus atbalsta pakalpojumus, ir jāizskaidro, kā konkrētie atbalsta pakalpojumi darbojas, kāds ir iespējamais ieguvums tieši konkrētajam cilvēkam, ko viņš var sagaidīt un kas no viņa tiek sagaidīts. Romu gadījumā būtiski sadarbības veidus un sniegto atbalstu izskaidrot un apspriest individuālā sarunā, jo vispārīgas lekcijas lielākā auditorijā ne visiem būs saprotamas.

Problēma: Romi un citas vizuāli atšķirīgās etniskās grupas Latvijā saskaras ar aizdomīgu vai pat tiešu negatīvu attieksmi un dažkārt arī naida runu uz ielas, sabiedriskajā transportā un citās publiskās vietās. Vizuāli atšķirīgās etniskās grupas Latvijā izjūt negatīvu attieksmi apkārtējo skatienos, saskaras ar to, ka sabiedriskajā transportā viņiem negrib sēdēt blakus, ir arī naida runas un vardarbīgu uzbrukumu gadījumi.

Ieteikums: Personām, kas saskaras ar naida runu vai vardarbību uz etnisko attieksmju pamata, ir nepieciešamas konsultācijas, kā rīkoties dažādās situācijas, kad pret viņiem tiek vērsta naida runa, diskriminētas viņu tiesības uz darbu un pakalpojumiem vai visradikālākajā gadījumā – viņi ir saskārušies vai novērojuši vardarbību uz etnisko attieksmju pamata. Informatīvo atbalstu par tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, var sniegt gan individuālās konsultācijās (pārmaiņu aģents vai jurists, kas specializējies šajos jautājumos), gan arī lekciju / grupu nodarbību veidā.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Problēma: Etnisko minoritāšu pārstāvji, kas dzīvo Latvijā un nepārzina latviešu valodu, saskaras ar grūtībām, kas saistītas ar latviešu valodas zināšanu trūkumu, un šajā grupā ir vajadzība pēc atbalsta latviešu valodas apguvē.

Ieteikums: Joprojām nepieciešams turpināt darbu pie latviešu valodas apguves iespēju pilnveidošanas: ir jāturpina pilnveidot iespējas apgūt latviešu valodu, gan mācoties attālināti, gan apmeklējot latviešu valodas kursus. Pārmaiņu aģenta atbalsts šajā apakšgrupā varētu tikt sniegts, palīdzot izvēlēties piemērotākos latviešu valodas apguves veidus (latviešu valodas kursi, tālmācības iespējas u.c.).

Multiplās diskriminācijas gadījumi

Problēma: Daudzos gadījumos personas, kas pakļautas multiplai diskriminācijai, atrodas ievērojami nelabvēlīgākā situācijā, nekā personas, kas pakļautas sociālas atstumtības un diskriminācijas riskam tikai vienas pazīmes dēļ. Piemēram, viena no pētījuma dalībniecēm, kas pakļauta multiplai diskriminācijai, ir romu sieviete, vecāka par 50 gadiem, analfabēte, kas aprūpē savu dēlu ar invaliditāti, kuram ir garīga rakstura traucējumi, un viena audzina viņa bērnus (sociālās atstumtības un diskriminācijas riski pēc etniskās piederības, vecuma, viena vecāka ģimenes pārstāvis, persona, kura kopj citu ģimenes locekli, persona ar invaliditāti). Multiplā diskriminācija var izpausties arī tādās situācijās, kad persona, kas cietusi no vardarbības, pēc vardarbīgo attiecību pārtraukšanas kļūst par viena vecāka ģimenes pārstāvi, vai arī personas, kam ir bērni ar invaliditāti un kuriem ir nepieciešama aprūpe, kļūst par viena vecāka ģimenes pārstāvi, jo partneris ir atteicies uzņemties rūpes par kopējo bērnu. Personai paliekot vienai ar bērnu, kam ir invaliditāte, vai vienai ar vairākiem bērniem, pieaug gan aprūpes pienākumu apmērs, gan, sastopoties ar grūtībām savienot aprūpi ar nodarbinātību, pieaug nabadzības risks. Personām, kas pakļautas multiplai diskriminācijai, nepieciešams atbalsts lielākā apjomā nekā citās grupās.

Ieteikums: Multiplās diskriminācijas gadījumā pārmaiņu aģenta uzdevums ir izvērtēt konkrētās personas akūtākās vajadzības, kas atstāj vislielāko ietekmi uz viņa situāciju, un primāri palīdzēt konkrētajai personai risināt šīs situācijas, iesaistot nepieciešamos speciālistus un atbildīgās institūcijas. Situācijā, kad persona pakļauta multiplai diskriminācijai, nepieciešamo atbalstu var būt sarežģīti nodrošināt ar paredzēto finansējumu 700 EUR vienai personai. Šajos gadījumos personu būtu nepieciešams definēt kā atbalsta pakalpojumu saņēmēju gan pēc vienas pazīmes, gan pēc otras pazīmes, palielinot paredzēto finansējuma apjomu. Nemainot finansējuma nosacījumus, var izrādīties, ka pakalpojuma sniedzēji nevarēs nodrošināt nepieciešamos atbalsta pakalpojumus personām, kas pakļautas multiplai diskriminācijai un atrodas visnelabvēlīgākajā situācijā.

Projekta „Dažādības veicināšana" pasākumu iespējas

Problēma: Pētījums atklāj, ka atsevišķos gadījumos mērķa grupas pārstāvju situācija ir tik nelabvēlīga, ka pastāv liela varbūtība, ka to nav iespējams risināt projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros. Tas īpaši attiecas uz personām ar zemu izglītību, vecumā virs 60 gadiem, kas dzīvo laukos un ir trūcīgas, un kurām ir ierobežotas iespējas mainīt savu dzīves vietu.

Ieteikums: Pirms personu iesaistīšanas motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu saņemšanā, ir jāizvērtē risks attiecībā uz to, lai sniegtais atbalsts nepasliktina konkrētās personas situāciju un nerada vēl lielāku sociālo atstumtību (piemēram, saskaroties ar darba vietu trūkumu dzīves vietā pēc motivācijas programmas saņemšanas, kas var radīt vilšanos un pastiprināt apātiju). Iespējams noteiktos gadījumos šādām grupām piemērotas ir tikai atsevišķas projekta aktivitātes, piemēram, tās, kas vērstas uz fiziskās un garīgās veselības spēju saglabāšanu un komunikācijas un brīvā laika pavadīšanas iespēju dažādošanu.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Problēma: Pētījums parāda, ka daudzi mērķa grupu pārstāvji ir vīlušies nekvalitatīvi sniegtā atbalstā. Īpaši personas ar invaliditāti vai vecāki, kam ir bērni ar invaliditāti, norāda uz negatīvu pieredzi saistībā ar dažādu pakalpojumu saņemšanu un empātijas trūkumu pret personām ar invaliditāti.

Ieteikums: Tas nozīmē, ka pakalpojumu sniedzējiem, kas izstrādās motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumus, noteiktos gadījumos būs jāiegūst cilvēku uzticēšanās. Lai to sekmētu, viens no ieteikumiem pakalpojumu sagatavošanā ir izmantot principu „līdzīgs līdzīgam", piemēram, piesaistot personas ar invaliditāti, romus un tml. Atbalsta sniegšanā uzsvaram ir jābūt uz individuālu atbalsta sniegšanu un iespēju un ierobežojumu skaidrošanu katrai konkrētajai situācijai. Projekta „Dažādības veicināšana" ietvaros īstenojamo pasākumu kontekstā jāņem arī vērā, ka, ja personai nav nodrošinātas akūtākās tās vajadzības (piemēram, vajadzība pēc mobilitātes, ko nodrošina tehniskie palīglīdzekļi vai pielāgots mājoklis, lai varētu izkļūt no daudzdzīvokļu mājas), persona nebūs gatava iesaistīties motivācijas paaugstināšanas pasākumos.

Problēma: Projekta „Dažādības veicināšana" rezultatīvie rādītāji, kas noteikti MK noteikumu Nr. 102[94] 4. punktā, paredz, ka projektā līdz 2023. gada 31. decembrim ir jāsniedz atbalsts 3100 nelabvēlīgā situācijā esošiem iedzīvotājiem, un jāsasniedz rezultāta rādītājs 1800 dalībnieki, kuri pēc dalības pasākumā, ir sākuši darba meklējumus, iesaistījušies izglītībā/apmācībā, kvalifikācijas ieguvē, nodarbinātībā, tostarp pašnodarbināti. Pētījumā iegūtā informācija ļauj identificēt risku, ka ne vienmēr sasniegtie rezultāti varēs garantēt plānotā rezultāta nodrošināšanu, jo nelabvēlīgā situācijā esošie Latvijas iedzīvotāji noteiktos gadījumos saskaras ar pārāk nelabvēlīgu sociāli-ekonomisko fonu un ļoti būtiskiem ierobežojumiem. Daudzām no mērķa grupas personām nav nodrošinātas akūtākās vajadzības, un tas ierobežo nodarbinātības un izglītības jautājumu risināšanu, jo primāro vajadzību nodrošināšanai un tai sekojošajai iekļaušanai nodarbinātībā ir nepieciešams ilgāks laiks un apjomīgāks finansējums, lai nonāktu līdz noteiktajiem rezultātiem. Piemēram, ja personai ar invaliditāti projekta ietvaros ir sekmēta iespēja, ka dzīvesvieta tiek pielāgota personas vajadzībām un cilvēks ratiņkrēslā var izkļūt no sava dzīvokļa, tas ir milzīgs solis šīs personas sociālās iekļaušanas veicināšanā un būtisks rezultāts, bet MK noteikumu kontekstā tas netiek vērtēts kā rezultāta rādītājs.

Ieteikums: Rezultāta rādītāja (1800 dalībnieki, kuri pēc dalības pasākumā, ir sākuši darba meklējumus, iesaistījušies izglītībā / apmācībā, kvalifikācijas ieguvē, nodarbinātībā, tostarp pašnodarbināti) uzskaitē pieļaut gadījumus, kad projektā ir īstenoti būtiski pasākumi personas sociālās iekļaušanas veicināšanā, bet tie vēl nav rezultējušies ar personas iekļaušanos darba tirgū, tomēr var identificēt progresu šajā jautājumā, piemēram, ir apzinātas izglītības / kvalifikācijas ieguves iespējas, persona ir reģistrējusies NVA kā bezdarbnieks vai darba meklētājs, persona aktīvi meklē darbu, piemērām, ir nosūtījusi CV un darba pieteikumus darba devējiem, ir notikušas darba intervijas vai persona ir apzinājusi pašnodarbinātības iespējas, persona ir nokārtojusi būtiskus sev nepieciešamos atbalsta pakalpojumus, piemēram, viena vecāka ģimenes personai ir nokārtota uzturlīdzekļu saņemšanas iespēja, no vardarbības cietusi persona ir atbrīvojusies no vardarbīgām attiecībām, personai ar invaliditāti ir nodrošināti mājokļa pielāgošanas pakalpojumi, personai, kas kopj citu ģimenes locekli, ir nodrošināti sociālā aprūpētāja pakalpojumi un citi būtiski personai nepieciešamie atbalsta pakalpojumi, kas nepieciešami, lai persona varētu uzsākt iesaistīties izglītības, kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā, tostarp pašnodarbinātībā.

94 Ministru kabineta 2016. gada 9. februāra noteikumi Nr. 102 „Darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.4. specifiskā atbalsta mērķa „Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto personu integrāciju sabiedrībā un darba tirgū" 9.1.4.4. pasākuma „Dažādību veicināšana (diskriminācijas novēršana)" īstenošanas noteikumi". Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/280230-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-9-1-4-specifiska-atbalsta-merka-palielinat-diskriminacijas-riskiem-paklauto (skatīts: 11.05.2017.).

SUMMARY IN ENGLISH

Research "Profiling of potential target groups for motivation and support services and the needs assessment study" has been carried out within the project "Diversity promotion". The study aims to provide the characteristics of persons at risk of social exclusion and discrimination, to identify the needs of the target group and to provide recommendations on necessary support for successful integration into society, involvement in social life, including education, improvement of qualification and obtaining employment, and support in rights protection in case of discrimination.

The target groups of the research are: (1) persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of gender, persons after the parental leave, the victims of violence, persons who provide care for another family member, and representatives of single-parent families; (2) persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of age (persons over 50); (3) persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of disability, including unemployed persons with disabilities, persons with disabilities and low levels of education; (4) persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of ethnicity, including the Roma and other ethnic minorities. Besides these direct target groups, an additional target group of the study were different organizations and institutions involved in the providing the support and combating social exclusion: social services, educational services, libraries and cultural houses, the State Employment Agency, and non-governmental organizations.

There were 126 in-depth interviews conducted in the study, of which 109 in-depth interviews were carried out with the direct target groups: 37 in-depth interviews with the persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of gender; 15 in-depth interviews with the persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of age (persons over 50); 40 in-depth interviews with the persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of disability; 17 in-depth interviews with the persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of ethnicity. Additionally 17 in-depth interviews and four focus group discussions were conducted with different organizations and institutions involved in the providing the support and combating social exclusion: social services, educational services, libraries and cultural houses, the State Employment Agency, and non-governmental organizations.

The study scrutinizes the experience of discrimination and indications of social exclusion of persons of the four direct target groups. The needs analysis is provided with the focus on necessary support services to facilitate the integration of the target groups into society, as well as the legal awareness and advocacy of the target groups.

The main results of the study are practical guidelines for support activities to the persons from target groups, which are summarized in the description of the profiling of target groups and include the identification of subgroups, their needs and the most effective and targeted motivation and support services.

Target group profiling distinguishes between two types of criteria: general criteria and target group-specific criteria. This approach has been chosen because the research data reveals that the target groups have common needs, as well as the specific subgroups have very specific needs related to particular limitations they face or stereotypes in society. Two key indicators that affect the situation of all target groups in the context of social exclusion are the target group income and employment status. If a person of the particular target group has a status of poor person or low-income person, or his or her income is comparable to the income level laid down for the granting of a status of low-income person, these persons have a significantly higher risk of social exclusion because of low income. These persons have also significantly fewer

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

opportunities to defend themselves in case of discrimination as well as their access to health services and meaningful leisure opportunities is more limited, because of a shortage of money to pay for these services and transport costs. The income level is closely related to the person's employment status. If a person has been long-term unemployed or working low intensity work (part-time work) and has no support within the family, then a person has a significantly lower income, and often suffers from apathy, disbelief in self, and low motivation to do anything to change the situation. In those cases there is a need for motivation services.

A general criterion which applies to all target groups and helps to profile the target group representatives is an experience of discrimination. If a person has suffered from a direct discrimination in the labour market or in services, that is to say, has been faced with unjustified difference in treatment on the basis of different personal characteristics (for example, gender, age, disability, ethnic origin), the person should be assisted to receive a legal protection. Suggested support tools in these cases are: 1) an individual legal counselling; 2) emotional support and encouragement, to defend their rights. If a person has faced with situations of covert discrimination or perceived discrimination, then a person needs informational support to recognize discrimination and to protect himself or herself in a situation of discrimination. Suggested support tools in these cases are: 1) individual counselling provided by a social change agent or lawyer; 2) the group lessons. A social change agent in this study is defined as a person who facilitates changes in the perception of situation and self, and whose main task is to help the target group representatives themselves to identify and solve their problems, by attracting the necessary resources. To ensure a quality of provided support social change agents have to be people who are experienced in working with specific target groups, and have to have education of a social worker, a psychologist or a related set of professions (social rehabilitator, social pedagogue, etc.).

The target group-specific criteria are linked to each target group characteristics, target sub-groups and their specific needs. For the target group of persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of **gender,** part of the target group-specific criteria are related to the person's family situation. Very often these are persons on parental leave, representatives of one-parent families, persons caring for another family member. Help is more needed for those, who have a status of poor person or low-income person, or his or her income is comparable to the income level laid down for the granting of a status of low-income person, as well as for those who have experienced direct or covert discrimination or are subjected to several risks of social exclusion and discrimination risks (multiple discrimination).

Persons providing care for another family member, especially if this family member is a child with a disability, as well as single-parent families are faced with stigma or shame in everyday life, as well as emotional crisis for the first time faced with a specific situation (divorce, birth of a child with disabilities, family member's illness). To overcome emotional crisis or stigma and to raise self-esteem people in these situations need a psychological support. It can be provided as individual consultations of psychologist or as support groups, bringing together people with common needs, such as support group for parents or women who are raising children alone.

Single-parent families in particular need a support to gain the recovery of maintenance from a partner who does not participate in the upbringing of children. The study reveals that this target group suffers from a shortage of information how to perform this procedure, especially when the children are not born in a registered marriage.

To attend individual counselling or group sessions, an important need of the target group is for non-standard / flexible babysitting services. While people who are providing care for their family members, are in need for temporarily care services for dependent persons.

Victims of domestic violence have a specific range of needs, and in many cases they also are subject to a number of risks of social exclusion and discrimination (multiple discrimination). For example, in situations

where domestic violence has been interrupted, the victims of violence who have minor children, often become a single-parent family, in many cases, these families are at the risk of poverty. Victims of domestic violence are a special subgroup because their traumatic experiences are mostly related to situations of violence for several years, and they have significantly influenced a person's psyche and self-esteem. The most urgent needs of this target group are the need for information on the possibilities to receive a support in case of domestic violence. There is also a need to encourage these persons to seek help and to support them to stop the violence. The necessary support includes psychological counselling while being in crises situation as well as a psycho-social support after the violence has been interrupted.

For the target group of persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of **age,** there is a need for emotional support and raising of self-esteem. This particularly concerns those who are over 50 and are unsuccessful in their job search, because negative experience in job search cause depression and hopelessness, and contributes to the isolation and self-discrimination. Self-discrimination in these cases takes the form of self-impeachment and refusal to seek employment, to build social contacts. The study reveals the need to promote active aging practices, because social activity and health of persons over 50 is relatively low. Bone and joint system diseases that cause continuous back or joint pain have the greatest impact on a person's subjective perception, well-being and the ability to be socially active. Due to chronic back or joint pain, persons over 50 are no longer willing to leave the house and take part in social activities. To contribute the physical preservation of representatives of the target group it would be necessary to develop the possibilities to participate in therapeutic exercises under the supervision of a physiotherapist, which could be organized together with lectures or thematic events. Lectures and thematic events on healthy lifestyles are necessary to raise awareness of the importance of timely health care and the measures which the target group representatives may carry out on a daily basis. Physical activities can be organized as group lessons, and they may have a significant positive impact on a person's motivation to change his or her behaviour and to overcome the biases of society.

For the target group of persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of **disability,** there is a need for support in raising self-esteem. This could be provided as group lessons integrated with other educational and information activities, such as the provision of information about the rights, opportunities and where to turn for help, NGO start-ups, local current events, etc. Due to the constraints of the functional capacity, persons with disabilities more often need a support in obtaining information (especially persons with learning difficulties, but sometimes also persons who have hearing or sight impairments). Persons with disabilities face difficulties in obtaining different support services provided by state and municipality institution, because of the numerous administrative procedures. Therefore, they need a support in contact with the state and municipal institutions, such as providing information in easy language, interpreting or translating information for those whose native language is not Latvian, and others. This kind of support can be provided by a social change agent as a support person, who is competent in matters of the provision of services to persons with disabilities (the formal eligibility requirements) and may accompany persons with disabilities during the visits to the state and local government authorities or health authorities.

The study reveals that there are cases when persons with disabilities have limited opportunities to get out of their flat or house (housing is not suitable for persons with disabilities, there are no support from family members or assistant, which helps to get out of home), and these persons are exposed to social exclusion due to inaccessibility of environment. In these cases before to involve a particular person in the motivation activities, it is necessary to address the issue of persons mobility and accessibility of environment.

A special target group that requires increased attention are persons with disabilities or potential disabilities immediately after severe injuries, as well as persons with disabilities or potential disabilities after acute stages of illness. People returning to everyday life after a very serious turmoil, which has completely changed his or her life, need a special support, not only physical rehabilitation, but also psycho-social rehabilitation. If the representatives of this group does not receive psycho-social support, they often are

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

unable to adapt to the new living conditions, and choose destructive behaviour, such as increased use of alcohol. To overcome emotional crisis and to raise self-confidence they need both psychological counselling as well as support groups, such as support groups for people with certain types of diseases or functional disorders. In certain cases, the previous working experience of persons with a disability or potential disability after an injury or illness is not applicable, because they have lost their working capacity in certain respects. For example, many physical workers do not see the job prospects because after an injury or illness they can not make what they could before and are not able to discern new directions for developing their careers. In these cases, they need a support of career consultant, whose role in these situations would be to help to realize their potential to carry out any other work or look for other opportunities for self-realization.

Within the target group of persons who are subject to the risk of social exclusion and discrimination on grounds of **ethnicity,** a special sub-group is the Roma, in comparison with other ethnic groups in Latvian, because it is significantly disadvantaged. To combat social exclusion and discrimination of Roma it is necessary to develop individual support for Roma people aiming to activate Roma capacity, the ability to be aware of their problems and solve them and the motivation or desire to change their current situation. After the social change agent's assessment of what is the most urgent needs of the particular individual and the resources necessary to attract in order to provide the necessary support, there is a need of targeted work with each individual and jointly made decisions on particular steps towards solutions of the problems.

One of the social change agent's tasks is to provide support to the Roma in contact with the state and municipal institutions, such as presenting information in easy language and explaining it, and helping to deal with the administrative procedures for various services. Ideally, a social change agent to enhance motivation and support services for Roma is a Roma mediator and has been sufficiently prepared to make the social change agent functions. In providing support for the Roma it is especially important that any information is presented clearly and it has to be verified whether the information is actually perceived.

Interviews with Roma about their life in Latvia reveals that there is a lack of confidence among the Roma in relation to any specific support or services to Roma. Thus, when developing motivation and support services for the Roma population, special attention should be given to strategies to gain the trust of the Roma and to show the potential benefits of engaging in a particular activity. In this process, the involvement of trained Roma mediators could be very helpful. When providing any support services, a potential benefit to a particular person should be explained, and all others things about the conditions and obligations to receive this support should be discussed during the individual conversation because general information to vast audience not everyone will understand.

Roma and other visually distinct ethnic groups in Latvia face suspicious or even a direct negative attitude and sometimes hate speech on the street, in public transport and in other public places. Visibly different ethnic groups in Latvia experience negative attitudes out of sights, sometimes there are persons who does not want to sit next to them in public transport, and there are also hate speech and violent assault cases. In these cases, it is necessary to provide information, what to do in different situations when they are facing hate speech, discrimination in labour market or discrimination in receiving any services or in the most radical cases witnessed violence on ethnic basis. Informational support about the rights, opportunities and where to turn for help, can be provide both in individual consultations by a social change agent or a lawyer specializing in these matters as well as in lectures or support group meetings.

Support services in each case should be adapted to specific needs; otherwise, the support provided will be ineffective. The main attention within project activities and services provided should be paid to motivation of representatives of the target group to change their attitudes positively towards themselves and their possibilities. It is also important to support target group representatives to receive already developed services by helping them to prepare necessary documents, assisting them during the visits to state

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

and municipality institutions, especially when the aid or service is refused. It is also important to educate target group representatives about their rights and opportunities to receive already established support services, and finally it is necessary to create inter-professional teams involving key institutions in provision of support to get a coordinated and sustainable support.

In the context of activities to be implemented within the project "Diversity promotion", it should be taken into account that if the most acute needs are not granted, a person will not be ready to engage in activities to enhance motivation (for example, the need for mobility by providing technical aids or adapted housing to be able to get out of the apartment building, or the need for physical security in case of violence in the family).

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

PIELIKUMS. PĒTĪJUMA LAUKA DARBA APRAKSTS

Kopumā pētījumā ir veiktas 126 padziļinātās intervijas: 109 padziļinātās intervijas ar tiešo mērķa grupu pārstāvjiem, tai skaitā, 7 intervijas ar NVO, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, kurām ir redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumi (t.sk. intelektuālās attīstības traucējumi), un 17 padziļinātās intervijas un 4 fokusa grupu diskusijas ar citu ieinteresēto pušu pārstāvjiem. Tas atbilst plānotajām aktivitātēm, pārsniedzot plānoto interviju skaitu par divām intervijām. Viena intervija ir papildus plānotajam mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ – persona pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, un viena intervija ir papildus mērķa grupā – citu ieinteresēto pušu pārstāvji (papildu intervija šajā grupā tika veikta pēc NVA pārstāvja un SIF koordinatora ieteikuma).

Ņemot vērā, ka sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautās mērķa grupas nav savstarpēji izslēdzošas, piemēram, persona var būt pakļauta šiem riskiem gan vecuma, gan etniskās piederības vai citu iemeslu dēļ, interviju raksturojumā ir sniegta informācija, kāda veida riska grupām šīs intervijas sniedzējs atbilst (skatīt tabulās kolonnu „Diskriminācijas riski". 1., 2., 3.1., un 4. tabulā ir norādīti visi diskriminācijas riski, kas atklājās intervijas gaitā, tomēr būtiskākais diskriminācijas risks ir saistīts ar atbilstošo mērķa grupu, kurā iekļauts konkrētais intervijas dalībnieks – diskriminācijas risks dzimuma, vecuma, invaliditātes vai etniskās piederības dēļ).

No 109 tiešajām intervijām ar mērķa grupas pārstāvjiem proporcionāls sadalījums pēc apdzīvotās vietas tika plānots mērķa grupās: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **dzimuma** dēļ, personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, no vardarbības cietušas personas, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un viena vecāka ģimenes pārstāvji; sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **vecuma** dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma); sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **invaliditātes** dēļ, tai skaitā bezdarbnieki ar invaliditāti, personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni. Šajās grupās no kopējā interviju skaita 85 intervijām, 29 intervijas ir veiktas republikas nozīmes pilsētās, 29 intervijas ir veiktas citās pilsētās, un 27 intervijas ir veiktas ar mērķa grupu pārstāvjiem lauku teritorijās.

Attiecībā uz mērķa grupu sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **etniskās piederības** dēļ, tai skaitā romi un citas etniskās minoritātes, šāda proporcionalitāte, saskaņā ar piedāvājumu netika plānota. Šajā grupā ir veiktas 10 intervijas Rīgā, 6 intervijas citās republikas pilsētās, viena intervija lauku teritorijā.

Attiecībā uz 7 intervijām ar NVO, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, kurām ir redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumi (t.sk. intelektuālās attīstības traucējumi), šajā grupā 3 intervijas ir veiktas Rīgā, 3 intervijas citā republikas pilsētā un viena intervija – citā pilsētā.

Kopumā no 109 padziļinātajām intervijām 51 intervija ir veikta republikas nozīmes pilsētās (tai skaitā, 27 Rīgā), 30 intervijas ir veiktas citās pilsētās, bet 28 intervijas ir veiktas lauku teritorijās. Reģionālā pārstāvniecība 109 padziļināto interviju dalībniekiem ir šāda: 27 Rīgas iedzīvotāji, 12 Pierīgas iedzīvotāji, 15 Vidzemes iedzīvotāji, 18 Kurzemes iedzīvotāji, 11 Zemgales iedzīvotāji un 26 Latgales iedzīvotāji. Detalizēts apraksts par katru mērķa grupu šajos aspektos ir sniegts turpinājumā.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Pētījuma dalībnieku rekrutēšanā tika izmantotas šādas rekrutēšanas metodes:

- Sadarbība ar pašvaldību sociālajiem dienestiem;
- Sadarbība ar NVO, kuras pārstāv noteiktu mērķa grupu intereses;
- Sadarbība ar pašvaldību Izglītības pārvaldēm;
- Sniega bumbas princips – personām, kas piedalījušās pētījumā, tika jautāts, vai viņas var ieteikt citus mērķa grupas pārstāvjus.

Rekrutējot interviju dalībniekus, tika veiktas šādas aktivitātes:

- Vienošanās par personas piekrišanu piedalīties pētījumā;
- Informēšana par intervijā iegūto datu tālāku izmantošanu (piemēram, anonimitāte, informācijas apkopošana);
- Vienošanās par intervijas vietu un laiku;
- Rekrutācijas anketas aizpildīšana (pirms padziļinātajām intervijām ar mērķa grupu pārstāvjiem), uzdodot jautājumus, kas ļauj pārliecināties par iepriekš definēto pētījuma kritēriju sasniegšanu.

Pēc rekrutācijas anketas aizpildīšanas tika veikta padziļinātā intervija, balstoties uz iepriekš izstrādātajām un saskaņotajām interviju vadlīnijām, pielāgojoties katram informantam un atrodot atbilstošu pieeju, kas ļauj iegūt pēc iespējas patiesu un detalizētu informāciju. Intervijas noslēgumā pētnieks aizpildīja intervijas protokolu, raksturojot informanta atsaucību un citu informāciju saskaņā ar intervijas protokola formu.

Interviju veikšanā tika izmantoti digitālie diktofoni, kuru lietošana tika saskaņota ar informantu. Kopumā no visām 126 intervijām trīs interviju gadījumā nav intervijas ieraksta, un vienā gadījumā intervijas ieraksts ir nepilnīgs. Ieraksta trūkuma iemesli bija šādi: viens informants atteicās no ieraksta, divi ieraksti netika nodrošināti tehnisku iemeslu dēļ (vienā gadījumā ieraksts nenotika, jo beidzās diktofona baterijas jauda, diktofons izslēdzās un intervētājs to nepamanīja; otrā gadījumā ieraksts nejauši tika izdzēsts pirms transkripta sagatavošanas). Vienas intervijas gadījumā ieraksts ir nepilnīgs, jo interviju pārtrauca informanta telefona zvanīšana, bet pēc pārtraukuma ieraksta nodrošināšana neizdevās. Minētajos gadījumos intervijas veicējs pēc atmiņas rekonstruēja intervijas saturu, tas ir arī fiksēts atbilstošajā transkriptā.

Pētījuma lauka darba īstenošana notika periodā no 2017. gada 23. janvāra līdz 5. aprīlim. Turpinājumā detalizēts apraksts par lauka darba īstenošanu pa konkrētām mērķa grupām.

1. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ

Šajā mērķa grupā tika plānots veikt 36 padziļinātās intervijas un tika veiktas 37 padziļinātās intervijas, nodrošinot interviju dalībnieku atlasi pēc šādām pazīmēm:

- Sievietes jebkurā vecumā un sociāli ekonomiskajā statusā, kuras ir saskārušās ar diskrimināciju dzimuma dēļ – 3 intervijas;
- Sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – 10 intervijas (3 intervijas katrā no pašvaldību lieluma grupām, t.i., 3 – republikas nozīmes pilsētās, 4 – citās pilsētās un 3 lauku teritorijās);
- No vardarbības ģimenē cietušas sievietes – 6 intervijas (2 katrā pašvaldību lieluma grupā);
- Sievietes, kuras kopj citu ģimenes locekli – 9 intervijas (3 katrā pašvaldību grupā);
- Sievietes, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē – 9 (3 katrā pašvaldību grupā);
- Horizontālais rādītājs – visu apakšgrupu starpā tika plānots, ka vismaz 5 intervijās persona ir

vērsusies pēc palīdzības, sastopoties ar diskrimināciju (neatkarīgi no sasniegtā rezultāta). Reāli 8 informanti ir tādi, kas vērsušies pēc palīdzības;

- Interviju dalībnieku dažādība pēc etniskās piederības, ienākumiem, izglītības līmeņa un vecuma.

Mērķa grupā veikto interviju dalībnieki ir raksturoti 1. tabulā. Kopumā šajā grupā intervēto personu vidējais vecums ir 40 gadi, jaunākam informantam ir 17 gadi, vecākajam – 61 gads. Atbilstoši plānotajam 12 informanti dzīvo republikas nozīmes pilsētās, 13 informanti dzīvo citā pilsētā, bet vēl 12 interviju dalībnieki dzīvo lauku teritorijās. 18 informantiem ir augstākā izglītība, četriem vidējā izglītība, sešiem vidējā profesionālā izglītība, un deviņiem – pamata izglītība. No visiem interviju dalībniekiem piecas notika krievu valodā, atsevišķi informanti, kuriem dzimtā valoda bija krievu, vēlējās savu pieredzi stāstīt latviešu valodā.

Mērķa grupā sievietes jebkurā vecumā un sociāli ekonomiskajā statusā, kuras ir saskārušās ar diskrimināciju dzimuma dēļ, vidējais vecums ir 43 gadi, jaunākajam informantam ir 39 gadi, vecākajam – 46 gadi, visiem ir augstākā izglītība.

Mērķa grupā sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma vidējais vecums ir 29 gadi, jaunākajam informantam ir 17 gadi, vecākajam – 41 gads. Trīs informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, vienam vidējā izglītība, vienam vidējā profesionālā izglītība, un pieciem – pamata izglītība.

Mērķa grupā no vardarbības ģimenē cietušas sievietes vidējais vecums ir 42 gadi, jaunākajam informantam ir 34 gadi, vecākajam – 61 gads. Trīs informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, vienam vidējā profesionālā izglītība, un diviem – pamata izglītība.

Mērķa grupā sievietes, kuras kopj citu ģimenes locekli, vidējais vecums ir 49 gadi, jaunākajam informantam ir 36 gadi, vecākajam – 59 gadi. Pieciem informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, vienam vidējā izglītība, un trijiem ir vidējā profesionālā izglītība.

Mērķa grupā sievietes, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē, vidējais vecums ir 41 gads, jaunākajam informantam ir 30 gadi, vecākajam – 48 gadi. Četriem informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, diviem vidējā izglītība, vienam vidējā profesionālā izglītība, un diviem – pamata izglītība.

Mērķa grupā personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma intervētajām 10 sievietēm ir kopumā 13 bērni. Mērķa grupā viena vecāka ģimenes pārstāvji intervētajām 9 sievietēm ir kopumā 14 bērni. Trīs un vairāk nepilngadīgi bērni ir trijos gadījumos.

Ņemot vērā, ka šajā mērķa grupā tika plānots veikt padziļinātās intervijas tieši ar sievietēm, jo iepriekš veiktie pētījumi atklāj, ka sievietes ar dzimuma diskrimināciju saskaras ievērojami biežāk nekā vīrieši, visas interviju dalībnieces ir sievietes. Mērķa grupā personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma) bija viens informants vīrietis, kas atbilst mērķa grupai – personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un viens cits informants vīrietis – persona, kas audzina bērnu viena vecāka ģimenē (skatīt aprakstu un 2. tabulu pie mērķa grupas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma)). Mērķa grupā personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ, bija vēl divi interviju dalībnieki – vīrieši, kas kopj citu ģimenes locekli (skatīt aprakstu un 3.1. tabulu pie mērķa grupas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ). Viņu paustais viedoklis ir ņemts vērā, veicot pētījuma rezultātu analīzi saistībā ar diskrimināciju dzimuma dēļ.

1. tabula. **Interviju dalībnieki 1. mērķa grupā: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ**

Nr.	Dzimums	Vieta	Tips	Diskriminācijas riski	Vecums	Valoda	Izglītība	Vēršanās pēc palīdzības[95]
Personas jebkurā vecumā un sociāli ekonomiskajā statusā, kuras ir saskārušās ar diskrimināciju dzimuma dēļ								
1.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums	46	latviešu	augstākā	nav vērsies
2.	Sieviete	Cēsis	cita pilsēta	dzimums	44	latviešu	augstākā	nav vērsies
3.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums	39	latviešu	augstākā	ir vērsies
Personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma								
1.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	40	latviešu	augstākā	nav vērsies
2.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	17	latviešu	pamata	nav vērsies
3.	Sieviete	Daugavpils	republikas pilsēta	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	32	latviešu	vidējā	nav vērsies
4.	Sieviete	Cēsis	cita pilsēta	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	35	latviešu	augstākā	nav vērsies
5.	Sieviete	Kandava	cita pilsēta	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	20	latviešu	pamata	nav vērsies
6.	Sieviete	Kandava	cita pilsēta	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	33	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
7.	Sieviete	Daugavpils novads, Demene	lauku teritorija	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	32	latviešu	augstākā	nav vērsies
8.	Sieviete	Viļāni	cita pilsēta	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	20	krievu	pamata	nav vērsies
9.	Sieviete	Viesītes novads	lauku teritorija	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	41	latviešu	pamata	nav vērsies
10.	Sieviete	Krustpils novads	lauku teritorija	dzimums (pēc bērna kopšanas atvaļinājuma)	25	latviešu	pamata	nav vērsies

95 Šeit un turpmāk vēršanās pēc palīdzības nozīmē, ka diskriminācijas / tiesību pārkāpumu gadījumā persona ir vērsusies pēc palīdzības tiesībsargājošajās iestādēs, piemēram, policijā, Tiesībsargā, Valsts Darba inspekcijā, Veselības inspekcijā, vai pie psihologa (saistībā ar dzimuma diskrimināciju).

No vardarbības ģimenē cietušas personas

1.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums (vardarbība ģimenē), veselības traucējumi, etniskā piederība	39	latviešu	augstākā	ir vērsies
2.	Sieviete	Ventspils	republikas pilsēta	dzimums (vardarbība ģimenē, audzina bērnus viena vecāka ģimenē)	38	krievu	augstākā	nav vērsies
3.	Sieviete	Ikšķile	cita pilsēta	dzimums (vardarbība ģimenē)	46	latviešu	augstākā	ir vērsies
4.	Sieviete	Rūjiena	cita pilsēta	dzimums (vardarbība ģimenē), invaliditāte	37	latviešu	nepabeigta vidējā	ir vērsies
5.	Sieviete	Krustpils novads	lauku teritorija	dzimums (vardarbība ģimenē, audzina bērnus viena vecāka ģimenē)	34	latviešu	nepabeigta vidējā profesionālā	ir vērsies
6.	Sieviete	Ropažu novads	lauku teritorija	dzimums (vardarbība ģimenē), vecums	61	krievu	vidējā profesionālā	ir vērsies

Personas, kuras kopj citu ģimenes locekli

1.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums (kopj ģimenes locekli)	45	latviešu	augstākā	nav vērsies
2.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums (kopj ģimenes locekli)	36	latviešu	augstākā	nav vērsies
3.	Sieviete	Valmiera	republikas pilsēta	dzimums (kopj ģimenes locekli)	59	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
4.	Sieviete	Kuldīga	cita pilsēta	dzimums (kopj ģimenes locekli, audzina bērnu viena vecāka ģimenē)	38	latviešu	vidējā	ir vērsies
5.	Sieviete	Talsi	cita pilsēta	dzimums (kopj ģimenes locekli)	53	latviešu	augstākā	ir vērsies
6.	Sieviete	Smiltene	cita pilsēta	dzimums (kopj ģimenes locekli)	53	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
7.	Sieviete	Jelgavas novads, Vilce	lauku teritorija	dzimums (kopj ģimenes locekli)	54	latviešu	augstākā	nav vērsies
8.	Sieviete	Rēzeknes novads, Rogovka	lauku teritorija	dzimums (kopj ģimenes locekli)	50	latviešu	augstākā	nav vērsies
9.	Sieviete	Ludzas novads	lauku teritorija	dzimums (kopj ģimenes locekli)	54	krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Personas, kuras audzina bērnus viena vecāka ģimenē

1.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums (audzina bērnu viena vecāka ģimenē)	36	latviešu	augstākā	nav vērsies
2.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	dzimums (audzina bērnu viena vecāka ģimenē), etniskā piederība	42	krievu	nepabeigta augstākā	nav vērsies
3.	Sieviete	Valmiera	republikas pilsēta	dzimums (audzina bērnu viena vecāka ģimenē, kopj ģimenes locekli)	43	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
4.	Sieviete	Sigulda	cita pilsēta	dzimums (audzina bērnu viena vecāka ģimenē)	41	latviešu	augstākā	nav vērsies
5.	Sieviete	Cēsis	cita pilsēta	dzimums (audzina bērnus viena vecāka ģimenē)	45	latviešu	augstākā	nav vērsies
6.	Sieviete	Smiltene	cita pilsēta	dzimums (audzina bērnus viena vecāka ģimenē)	48	latviešu	pamata	nav vērsies
7.	Sieviete	Rucavas novads	lauku teritorija	dzimums (audzina bērnus viena vecāka ģimenē)	47	latviešu	vidējā	nav vērsies
8.	Sieviete	Baltinavas novads	lauku teritorija	dzimums (audzina bērnus viena vecāka ģimenē)	36	latviešu	augstākā	nav vērsies
9.	Sieviete	Tukuma novads	lauku teritorija	dzimums (audzina bērnus viena vecāka ģimenē), draudoša invaliditāte	30	latviešu	pamata	nav vērsies

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

2. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma)

Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **vecuma** dēļ (vecumā 50+ gadi), kopumā tika plānots veikt un arī tika veiktas 15 padziļinātās intervijas, nodrošinot interviju dalībnieku atlasi pēc šādām pazīmēm:

- 5 intervijas tika veiktas republikas nozīmes pilsētās, 5 – citās pilsētās un 5 – lauku teritorijās;
- Horizontālais rādītājs – tika plānots, ka 2–3 intervijas, ja iespējams, tiks veiktas ar personām, kuras ir vērsušās pēc palīdzības, sastopoties ar diskrimināciju (neatkarīgi no sasniegtā rezultāta). Pētījumā izdevies nodrošināt, ka intervētas divas personas, kas vērsušās pēc palīdzības;
- Nodrošināta interviju dalībnieku dažādība atkarībā no personu etniskās piederības, dzimuma, ienākumiem, izglītības līmeņa un šī brīža sociālās aktivitātes.

Šajā grupā ir viens informants vīrietis, kas saskāries ar diskrimināciju vecuma dēļ, vienlaikus atbilst arī mērķa grupai – personas, kuras kopj citu ģimenes locekli. Viens cits informants vīrietis, kas saskāries ar diskrimināciju vecuma dēļ, vienlaikus atbilst mērķa grupai – viena vecāka ģimenes pārstāvji. Analīzē pievērsta uzmanība tam, vai viņi saskaras ar sociālās atstumtības risku arī šo iemesla dēļ. Šo interviju transkripti izmantoti 1. mērķa grupas analīzē: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam tādēļ, ka kopj ģimenes locekli vai tādēļ, ka viens audzina bērnu.

Attiecībā uz šo mērķa grupu informantu rekrutēšanas un intervēšanas laikā pētnieki saskārās ar grūtībām atrast tādus informantus, kas ir saskārušies ar vecuma diskrimināciju un par to arī ir sūdzējušies kādā iestādē vai citādi vērsušies pēc palīdzības. Daudzos gadījumos gados vecāki cilvēki ir gatavi samierināties ar nevienlīdzīgu attieksmi un mazāk vēlas par to sūdzēties vai meklēt palīdzību. Tikai divi no 15 informantiem, kas tika intervēti šajā pētījumā, bija vērsušies pēc palīdzības saistībā ar vecuma diskrimināciju vai netaisnīgu attieksmi.

Mērķa grupā veikto interviju dalībnieki ir raksturoti 2. tabulā. Kopumā šajā grupā informantu vidējais vecums ir 61 gads, jaunākajam informantam ir 50 gadi, vecākajam – 76 gadi. Atbilstoši plānotajam 5 informanti dzīvo republikas nozīmes pilsētās, 5 informanti dzīvo citā pilsētā, bet vēl 5 interviju dalībnieki dzīvo lauku teritorijās. Pieciem informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, vienam vidējā izglītība, septiņiem vidējā profesionālā izglītība, un diviem – pamata izglītība. No visiem informantiem viena intervija notika krievu valodā.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

2. tabula. **Interviju dalībnieki 2. mērķa grupā: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma)**

Nr.	Dzimums	Vieta	Tips	Diskriminācijas riski	Vecums	Valoda	Izglītība	Vēršanās pēc palīdzības
1.	Sieviete	Liepāja	republikas pilsēta	vecums, dzimums	56	krievu	vidējā	nav vērsies
2.	Sieviete	Daugavpils	republikas pilsēta	vecums, dzimums	51	latviešu	augstākā	nav vērsies
3.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	vecums	69	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
4.	Vīrietis	Jelgava	republikas pilsēta	vecums, dzimums (kopj ģimenes locekli), invaliditāte	50	latviešu	vidējā profesionālā	ir vērsies
5.	Vīrietis	Rēzekne	republikas pilsēta	vecums, dzimums (audzina bērnu viena vecāka ģimenē)	53	latviešu / krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies
6.	Sieviete	Gulbene	cita pilsēta	vecums	56	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
7.	Sieviete	Kandava	cita pilsēta	invaliditāte, vecums	65	latviešu	augstākā	nav vērsies
8.	Sieviete	Līvāni	cita pilsēta	vecums	58	latviešu	augstākā	ir vērsies
9.	Sieviete	Dundaga	cita pilsēta	vecums	72	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
10.	Vīrietis	Balvi	cita pilsēta	vecums	54	latviešu	pamata	nav vērsies
11.	Sieviete	Krustpils novads	lauku teritorija	vecums, dzimums (kopj ģimenes locekli)	74	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
12.	Sieviete	Baltinavas novads	lauku teritorija	vecums	68	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
13.	Sieviete	Baltinavas novads	lauku teritorija	vecums, invaliditāte	76	latviešu	augstākā	nav vērsies
14.	Sieviete	Burtnieku novads	lauku teritorija	vecums	54	latviešu	pamata	nav vērsies
15.	Sieviete	Limbažu novads	lauku teritorija	vecums	53	latviešu	augstākā	nav vērsies

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

3. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ

Šajā mērķa grupā tika plānots veikt un arī tika veiktas 40 padziļinātās intervijas, nodrošinot interviju dalībnieku atlasi pēc šādām pazīmēm:

- Personas ar invaliditāti, kurām ir kustību traucējumi vai cita veida veselības traucējumi, darbspējas vecumā:
  - Sociāli aktīvas grupas – 9 intervijas (3 intervijas katrā pašvaldību lieluma grupā). Kā sociāli aktīvas personas šajā gadījumā tiek definētas personas, kas aktīvi iesaistītas nevalstiskajās organizācijās, interešu grupās vai ir nodarbināti publiskās iestādēs, un regulāri dodas ārpus mājas un satiekas ar citiem cilvēkiem;
  - Bezdarbnieki ar invaliditāti vai noteiktiem veselības traucējumiem, taču bez noformēta invaliditātes statusa – 15 intervijas (5 katrā pašvaldības lieluma grupā);
  - Personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni – 9 intervijas (3 katrā pašvaldību grupā).
- Horizontālais rādītājs – tika plānots, ka vismaz 5 intervijās persona ir vērsusies pēc palīdzības, sastopoties ar diskrimināciju (neatkarīgi no sasniegtā rezultāta). Reāli pētījumā 8 informanti ir tādi, kas vērsušies pēc palīdzības.
- Nodrošināta interviju dalībnieku dažādība atkarībā no personu etniskās piederības, vecuma, dzimuma un izglītības līmeņa.
- NVO, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, kurām ir redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumi (t.sk. intelektuālās attīstības traucējumi) – 7 intervijas, intervējot vismaz vienu NVO par katru funkcionālo traucējumu veidu.

Mērķa grupā veikto interviju dalībnieki ir raksturoti 3. tabulā. Kopumā šajā grupā informantu vidējais vecums ir 44 gadi, jaunākajam informantam ir 26 gadi, vecākajam – 61 gads. Atbilstoši plānotajam 11 informanti dzīvo republikas nozīmes pilsētās, 11 informanti dzīvo citā pilsētā, bet vēl 11 interviju dalībnieki dzīvo lauku teritorijās. Septiņas intervijas ar informantiem notika krievu valodā.

Sociāli aktīvo personu ar invaliditāti vidū vidējais vecums ir 40 gadi, jaunākajam informantam ir 28 gadi, vecākajam – 52 gadi (par sociāli aktīvām personām tika definētas tādas personas, kas aktīvi darbojas kādā biedrībā, sporto, nodarbojas ar pašdarbību vai ir strādājošas). Pieciem informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, diviem ir vidējā izglītība, vienam – vidējā profesionālā izglītība, un vienam – pamata izglītība.

Bezdarbnieku ar invaliditāti grupā vidējais vecums ir 45 gadi, jaunākajam informantam ir 26 gadi, vecākajam – 60 gadi. Diviem informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, pieciem vidējā izglītība, septiņiem vidējā profesionālā izglītība, un vienam – pamata izglītība.

Apakšgrupā „personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni" vidējais vecums ir 48 gadi, jaunākajam informantam ir 34 gadi, vecākajam – 61 gads.

Arī šajā grupā ir divi interviju dalībnieki, kas atbilst mērķa grupai – personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un šo interviju transkripti ir izmantoti 1. mērķa grupas analīzē: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam tādēļ, ka kopj ģimenes locekli.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

3.1. tabula. **Interviju dalībnieki 3. mērķa grupā: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ**

Nr.	Dzimums	Vieta	Tips	Diskriminācijas riski	Vecums	Valoda	Izglītība	Vēršanās pēc palīdzības
Sociāli aktīvas grupas								
1.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	invaliditāte	31	latviešu	augstākā	nav vērsies
2.	Sieviete	Jelgava	republikas pilsēta	invaliditāte	35	latviešu	pamata	ir vērsies
3.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	invaliditāte	31	latviešu	augstākā	nav vērsies
4.	Vīrietis	Kārsava	cita pilsēta	invaliditāte	47	latviešu	vidējā	nav vērsies
5.	Sieviete	Salaspils	cita pilsēta	invaliditāte	28	latviešu	augstākā	ir vērsies
6.	Vīrietis	Kandava	cita pilsēta	invaliditāte	51	latviešu	augstākā	nav vērsies
7.	Vīrietis	Stopiņu novads	lauku teritorija	invaliditāte	38	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
8.	Vīrietis	Tērvetes novads	lauku teritorija	invaliditāte	52	latviešu	nepabeigta augstākā	nav vērsies
9.	Vīrietis	Rēzeknes novads	lauku teritorija	invaliditāte	49	latviešu	augstākā	ir vērsies
Bezdarbnieki ar invaliditāti vai noteiktiem veselības traucējumiem, taču bez noformēta invaliditātes statusa								
1.	Vīrietis	Liepāja	republikas pilsēta	vecums, invaliditāte	55	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies
2.	Vīrietis	Liepāja	republikas pilsēta	vecums, invaliditāte	57	latviešu	vidējā	nav vērsies
3.	Sieviete	Daugavpils	republikas pilsēta	vecums, invaliditāte	58	latviešu / krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies
4.	Sieviete	Daugavpils	republikas pilsēta	veselības traucējumi	33	krievu	vidējā	ir vērsies
5.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	veselības traucējumi	42	latviešu	augstākā	nav vērsies
6.	Sieviete	Preiļi	cita pilsēta	invaliditāte	59	krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies
7.	Sieviete	Varakļāni	cita pilsēta	vecums, invaliditāte, vardarbība ģimenē	46	latviešu	vidējā	nav vērsies
8.	Vīrietis	Gulbene	cita pilsēta	vecums, invaliditāte	60	krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies
9.	Vīrietis	Aizpute	cita pilsēta	invaliditāte	32	latviešu	vidējā	ir vērsies

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

10.	Vīrietis	Madona	cita pilsēta	invaliditāte	30	latviešu	pamata	ir vērsies
11.	Sieviete	Jelgavas novads, Vilce	lauku teritorija	invaliditāte, vecums	55	latviešu	vidējā	nav vērsies
12.	Vīrietis	Kuldīgas novads, Kabiles pagasts	lauku teritorija	invaliditāte	26	latviešu	vidējā profesionālā	ir vērsies
13.	Vīrietis	Rēzeknes novads	lauku teritorija	invaliditāte, dzimums (vecums, kopj ģimenes locekli)	36	krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies
14.	Vīrietis	Kuldīgas novads, Padure	lauku teritorija	invaliditāte	44	latviešu	augstākā	nav vērsies
15.	Sieviete	Ērgļu novads	lauku teritorija	invaliditāte	41	latviešu	vidējā profesionālā	nav vērsies

Personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni

1.	Sieviete	Jelgava	republikas pilsēta	invaliditāte	44	latviešu	nepabeigta vidējā	nav vērsies
2.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	invaliditāte, vecums	55	latviešu	pamata	ir vērsies
3.	Sieviete	Ventspils	republikas pilsēta	invaliditāte, etniskā piederība	50	latviešu	nav, analfabēte	nav vērsies
4.	Vīrietis	Balvi / citas vietas	cita pilsēta	invaliditāte	42	latviešu	pamata	nav vērsies
5.	Vīrietis	Madona	cita pilsēta	veselības traucējumi	50	latviešu	pamata	nav vērsies
6.	Sieviete	Ludza	cita pilsēta	invaliditāte	52	latviešu	pamata	nav vērsies
7.	Sieviete	Madliena, Ogres novads	lauku teritorija	invaliditāte	34	latviešu	pamata	nav vērsies
8.	Vīrietis	Jelgavas novads, Vilce	lauku teritorija	invaliditāte, dzimums (kopj ģimenes locekli)	61	krievu	pamata	nav vērsies
9.	Vīrietis	Rucavas novads	lauku teritorija	invaliditāte	58	latviešu	pamata	nav vērsies

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

3.2. tabula. **Interviju dalībnieki 3. mērķa grupā: NVO, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, kurām ir redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumi**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Intervijas laiks
1.	Ieva Leimane-Veldmeijere	Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA"	31.01.2017.
2.	Svetlana Sproģe	Latvijas Neredzīgo biedrība	30.01.2017.
3.	Edgars Vorslovs	Latvijas Nedzirdīgo savienība	30.01.2017.
4.	Māris Ceirulis	Liepājas Neredzīgo biedrība	08.02.2017.
5.	Ingūna Badūne	„Baltā māja", biedrība	16.02.2017.
6.	Regīna Ratkēviča	Latvijas Nedzirdīgo savienības Daugavpils reģionālā biedrība	15.02.2017.
7.	Gunārs Dzindzuks	Latvijas Nedzirdīgo savienības Rēzeknes reģionālā biedrība	16.03.2017.

4. Mērķa grupa: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ

Šajā mērķa grupā kopumā plānots veikt un arī tika veiktas 17 padziļinātās intervijas, nodrošinot interviju dalībnieku atlasi pēc šādām pazīmēm:

- Krievu valodā runājošie Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, kuri ir saskārušies ar diskrimināciju etniskās piederības dēļ, – 5 intervijas Latvijas lielajās pilsētās;
- Romu tautības pārstāvji kopumā lielajās Latvijas pilsētās, kurās tiek sniegts mazāks atbalsts sociālās atstumtības un diskriminācijas risku mazināšanai vai novēršanai, – 7 intervijas Rīgā un Ventspilī;
- Citas, vizuāli atšķirīgas etniskās minoritātes – 5 intervijas Latvijas lielajās pilsētās;
- Horizontālais rādītājs – plānots, ka vismaz 2–3 intervijās, ja iespējams, persona ir vērsusies pēc palīdzības, sastopoties ar diskrimināciju (neatkarīgi no sasniegtā rezultāta). Reāli pētījumā divi informanti ir tādi, kas vērsušies pēc palīdzības, saskaroties ar diskrimināciju;
- Nodrošināta interviju dalībnieku dažādība atkarībā no personu vecuma, dzimuma un izglītības līmeņa.

Mērķa grupā – krievu valodā runājošie Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, vidējais vecums ir 47 gadi, jaunākajam informantam ir 35 gadi, vecākajam – 62 gadi, intervēti ir četri vīrieši un viena sieviete. Vienam informantam šajā grupā ir augstākā izglītība, trijiem ir vidējā izglītība un vienam – vidējā profesionālā izglītība. Visas intervijas notika krievu valodā.

Mērķa grupā – romu tautības pārstāvji Rīgā un Ventspilī, vidējais vecums ir 45 gadi, jaunākajam informantam ir 33 gadi, vecākajam – 62 gadi, intervēti ir trīs vīrieši un četras sievietes. Vienam informantam šajā grupā ir augstākā izglītība, diviem – vidējā profesionālā izglītība, un četriem informantiem ir pamata izglītība vai zemāka par pamata izglītību. Divas no intervijām tika veiktas krievu valodā.

Mērķa grupā – citas etniskās minoritātes ar redzamām pazīmēm, vidējais vecums ir 29 gadi, jaunākajam informantam ir 22 gadi, vecākajam – 49 gadi, intervēti ir četri vīrieši un viena sieviete. Diviem informantiem šajā grupā ir augstākā izglītība, vienam – vidējā profesionālā izglītība, un diviem – vidējā izglītība, šobrīd studē augstskolā Latvijā. Pilsonības statusa ziņā viens no informantiem ir Latvijas pilsonis, pārējie uzturas Latvijā ar termiņuzturēšanās atļaujām, un viņu izcelsmes valstis ir: Ķīna, Meksika, Lībija un Bangladeša. Attiecīgi četras intervijas tika veiktas angļu valodā.

4. tabula. **Interviju dalībnieki 4. mērķa grupā: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ**

Nr.	Dzimums	Vieta	Tips	Diskriminācijas riski	Vecums	Valoda	Izglītība	Vēršanās pēc palīdzības
Krievu valodā runājošie Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, kuri ir saskārušies ar diskrimināciju etniskās piederības dēļ								
1.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	35	krievu	vidējā	nav vērsies
2.	Vīrietis	Rēzeknes nov.	lauku teritorija	etniskā piederība	43	krievu	augstākā	nav vērsies
3.	Vīrietis	Daugavpils	republikas pilsēta	etniskā piederība, vecums, veselības traucējumi	62	krievu	vidējā	ir vērsies
4.	Vīrietis	Daugavpils	republikas pilsēta	etniskā piederība	47	krievu	vidējā	nav vērsies
5.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība, vecums, dzimums	50	krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies
Romu tautības pārstāvji kopumā lielajās Latvijas pilsētās, kurās tiek sniegts mazāks atbalsts sociālās atstumtības un diskriminācijas risku mazināšanai vai novēršanai								
1.	Sieviete	Ventspils	republikas pilsēta	etniskā piederība, dzimums (kopj ģimenes locekli)	62	latviešu	nav	nav vērsies
2.	Sieviete	Ventspils	republikas pilsēta	etniskā piederība	38	latviešu	pamata	nav vērsies
3.	Sieviete	Ventspils	republikas pilsēta	etniskā piederība	54	latviešu	nav	nav vērsies
4.	Sieviete	Ventspils	republikas pilsēta	etniskā piederība	33	latviešu	nav	nav vērsies
5.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	33	latviešu	augstākā	nav vērsies
6.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	37	latviešu / krievu	vidējā profesionālā	nav vērsies
7.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	60	krievu	vidējā profesionālā	ir vērsies
Citas etniskās minoritātes ar redzamām pazīmēm								
1.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	22	latviešu	vidējā	nav vērsies
2.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	49	angļu	augstākā	nav vērsies
3.	Sieviete	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	26	angļu	augstākā	nav vērsies
4.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	26	angļu	vidējā profesionālā	nav vērsies
5.	Vīrietis	Rīga	republikas pilsēta	etniskā piederība	22	angļu	vidējā	nav vērsies

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

Citas mērķa grupas: sociālie dienesti

Pētījumā tika veiktas četras padziļinātās intervijas ar sociālo dienestu pārstāvjiem republikas nozīmes pilsētās. Ņemot vērā nepieciešamību padziļināti pētīt romu tautības pārstāvju vajadzības, lai mazinātu sociālo atstumtību, kas raksturīgas lielajām pilsētām, tika veiktas intervijas ar Rīgas, Ventspils, Jelgavas un Rēzeknes sociālo dienestu pārstāvjiem. Interviju jautājumi aptvēra visas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem pakļautās mērķa grupas.

5. tabula. **Interviju dalībnieki: sociālie dienesti**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Intervijas laiks
1.	Ervīns Alksnis	Rīgas sociālais dienests	06.03.2017.
2.	Dace Kaņepe	Ventspils sociālais dienests	09.03.2017.
3.	Rita Stūrāne	Jelgavas sociālais dienests	28.02.2017.
4.	Gunārs Arbidāns	Rēzeknes sociālais dienests	02.03.2017.

Citas mērķa grupas: izglītības pārvaldes

Pētījumā tika veiktas četras padziļinātās intervijas ar izglītības pārvalžu pārstāvjiem. Divas intervijas tika veiktas republikas nozīmes pilsētās Rīgā un Ventspilī, un divas mazajos Latvijas novados – Varakļānu novadā (iedzīvotāju skaits 2016. gadā bija 3263) un Kandavas novadā (iedzīvotāju skaits 2016. gadā bija 8332). Izglītības pārvalžu darbinieki tika iesaistīti arī fokusa grupu diskusijās Rēzeknē un Jelgavā.

6. tabula. **Interviju dalībnieki: izglītības pārvaldes**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Intervijas laiks
1.	Ludmila Margēviča	Rīgas izglītības pārvalde	10.03.2017.
2.	Inguna Rudevica	Ventspils izglītības pārvalde	10.03.2017.
3.	Anita Saleniece	Varakļānu novada izglītības pārvalde	02.03.2017.
4.	Silvija Tiltiņa	Kandavas novada izglītības pārvalde	10.03.2017.

Citas mērķa grupas: skolas, NVO, bibliotēkas, kultūras centri un citas kultūras institūcijas

Darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.4. specifiskā atbalsta mērķa „Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto personu integrāciju sabiedrībā un darba tirgū" apraksts[96] rāda, ka mērķa grupu atbalstā plānots iesaistīt citas iesaistītās puses, piemēram, ne tikai NVA un sociālos dienestus, bet arī skolas, NVO, bibliotēkas, kultūras centrus un citas kultūras institūcijas. Šo ieinteresēto pušu pārstāvju līdzšinējā pieredze, attieksme pret sociālās atstumtības riskam pakļautajām mērķa grupām un gatavība iesaistīties to situācijas uzlabošanā ir svarīga, tāpēc pētījuma mērķa grupa tika papildināta ar „citām ieinteresētajām pusēm", ar to saprotot sociālās, izglītības un kultūras pašvaldību institūcijas un NVO, kas darbojas nosauktajās un brīvā laika pavadīšanas jomās, tādējādi spējot sniegt atbalstu mērķa grupām.

96 Latvijas Republikas Finanšu ministrija (2014). Darbības programma „Izaugsme un nodarbinātība", 224. lpp. Pieejams: http://www.esfondi.lv/upload/Planosana/FMProg_270115_DP_2.pdf

Lai sasniegtu šīs mērķa grupas pārstāvjus, tika veiktas četras fokusa grupu diskusijas katrā no Latvijas reģioniem, izņemot Rīgu, 8 padziļinātās intervijas lauku teritorijās un viena papildu intervija ar NVA pārstāvi.

Padziļinātās intervijas lauku teritorijās tika organizētas Jelgavas, Varakļānu, Rēzeknes, Strenču un Beverīnas novados. Kopumā tika veiktas intervijas ar četriem kultūras nama vadītājiem un četriem bibliotēku vadītājiem šajos novados. Papildus visām citām intervijām tika veikta arī intervija ar Nodarbinātības valsts aģentūras Pakalpojumu departamenta direktori, lai apzinātu un izvērtētu jau esošos pakalpojumus, kādus sniedz NVA.

7. tabula. **Interviju dalībnieki: citu ieinteresēto pušu pārstāvji**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Iestādes tips	Intervijas laiks
1.	Elīna Zālīte	Elejas saietu nams	Pašvaldības iestāde	28.02.2017.
2.	Tamāra Smirnova	Audriņu kultūras nams	Pašvaldības iestāde	03.03.2017.
3.	Alfrēds Stīpiņš	Kauguru kultūras nams	Pašvaldības iestāde	07.03.2017.
4.	Edijs Frīdenbergs	Strenču kultūras nams	Pašvaldības iestāde	07.03.2017.
5.	Līga Sondore	Varakļānu bibliotēka	Pašvaldības iestāde	02.03.2017.
6.	Margarita Platonova	Audriņu pagasta bibliotēka	Pašvaldības iestāde	03.03.2017.
7.	Daiga Miglava	Kauguru pagasta bibliotēka	Pašvaldības iestāde	07.03.2017.
8.	Viktorija Bruņina	Sedas bibliotēka	Pašvaldības iestāde	07.03.2017.
9.	Eva Lossane	Nodarbinātības valsts aģentūra	Valsts iestāde	16.03.2017.

Fokusa grupu diskusijas tika organizētas šādos datumos un laikos:

1. Jelgava, 28.02., plkst. 15.00–17.00, Sabiedrības integrācijas pārvaldes telpās, Sarmas ielā 4
2. Rēzekne, 02.03., plkst. 15.00–17.00, „Kolonna Hotel Rēzekne", Brīvības iela 2
3. Valmiera, 07.03., plkst. 15.00–17.00, Valmieras kultūras centrā, Rīgas ielā 10
4. Ventspils, 09.03., plkst. 15.00-–17.00, viesnīcā „Dzintarjūra", Ganību ielā 26

Kopumā fokusa grupu diskusijās piedalījās 38 dalībnieki. Uz diskusijām ieradās septiņi pārstāvji no sociālajiem dienestiem un to pakalpojumu centriem, četri pārstāvji bija no izglītības pārvaldēm. Diskusijās bija ieradušies kopumā astoņi pārstāvji no skolām. Visvairāk pārstāvju bija no nevalstiskajām organizācijām, tās pārstāvēja deviņi dalībnieki. Grupu diskusijās piedalījās arī seši pārstāvji no citām iestādēm, piemēram, bibliotēkām un kultūras namiem. Fokusa grupu diskusijās bija arī divi dalībnieki no Nodarbinātības valsts aģentūras, viens pārstāvis no pilsētas domes un viens pārstāvis no pašvaldības Sabiedrības integrācijas pārvaldes.

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

8. tabula. **Jelgavas fokusa grupu diskusijas dalībnieku saraksts. 28. februāris 2017**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Iestādes tips	Ieņemamais amats
1.	Rita Vectirāne	Jelgavas pilsētas dome	Pašvaldības iestāde	Domes priekšsēdētāja vietniece sociālo lietu, veselības un kultūras jautājumu programmā
2.	Ilga Antuža	Sabiedrības integrācijas pārvalde	Pašvaldības iestāde	Sabiedrības integrācijas pārvaldes vadītāja
3.	Sarmīte Joma	Jelgavas pilsētas pašvaldības iestāde „Jelgavas izglītības pārvalde"	Pašvaldības iestāde	Vadītājas vietniece
4.	Līvija Vilcāne	Jelgavas pilsētas pašvaldības iestāde „Jelgavas izglītības pārvalde"	Pašvaldības iestāde	Galvenā speciāliste bērnu tiesību aizsardzības jautājumos
5.	Agita Lundberga	Jelgavas 4. sākumskola	Pašvaldības iestāde	Jelgavas 4. sākumskolas direktore
6.	Ināra Gaile	Jelgavas sieviešu invalīdu organizācija „Zvaigzne"	Sabiedriskā organizācija	Biedrības pārstāve
7.	Vita Vatčenko	Jelgavas sieviešu invalīdu organizācija „Zvaigzne"	Sabiedriskā organizācija	Biedrības pārstāve
8.	Anita Rozīte	Jelgavas sociālo lietu pārvalde	Pašvaldības iestāde	Sociālā darbiniece
9.	Jeļena Laškova	Jelgavas sociālo lietu pārvalde	Pašvaldības iestāde	Vadītājas vietniece pamatdarbības jautājumos
10.	Viktorija Agafonova	Jelgavas pilsētas bibliotēka	Pašvaldības iestāde	Vecākā bibliotekāre
11.	Santa Sīle	Jelgavas pilsētas pašvaldības iestāde „Kultūra"	Pašvaldības iestāde	Kultūras darba speciāliste
12.	Dzintra Saulkalne	Jelgavas sieviešu invalīdu organizācija „Zvaigzne"	Sabiedriskā organizācija	Valdes priekšsēdētāja

9. tabula. **Rēzeknes fokusa grupu diskusijas dalībnieku saraksts. 2. marts 2017**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Iestādes tips	Ieņemamais amats
1.	Marija Sproģe	Rēzeknes centrālā bibliotēka	Pašvaldības iestāde	Direktore
2.	Oksana Visocka	Rēzeknes 2. vidusskola	Pašvaldības iestāde	Medmāsa
3.	Gunārs Arbidāns	Rēzeknes pilsētas sociālais dienests	Pašvaldības iestāde	Vadītājs
4.	Ilona Sideļnika	Nodarbinātības valsts aģentūra, Rēzeknes filiāle	Valsts iestāde	Koordinējošā eksperte

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017

5.	Lilija Šodnaka	Rēzekne novada pašvaldības Izglītības pārvalde	Pašvaldības iestāde	Sociālais pedagogs
6.	Eleonora Ivanova	Austrumlatvijas radošo pakalpojumu centrs „Zeimuļs"	Pašvaldības iestāde	Jaunatnes lietu speciāliste
7.	Arnolds Drelings	Rēzeknes pilsētas Izglītības pārvalde	Pašvaldības iestāde	Vadītājs
8.	Svetlana Semeņaka	Rēzeknes pilsētas Nacionālo biedrību kultūras nams	Pašvaldības iestāde	Direktore
9.	Irina Šarikova	Pensionāru sociālo pakalpojumu centrs	Pašvaldības iestāde	Sociālā darbiniece

10. tabula. **Valmieras fokusa grupu diskusijas dalībnieku saraksts. 7. marts 2017**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Iestādes tips	Ieņemamais amats
1.	Ilze Karsa	Valmieras bibliotēka	Pašvaldības iestāde	Valmieras bibliotēkas Bērnu apkalpošanas nodaļas vadītāja
2.	Ilga Mauriņa	Valmieras invalīdu biedrība „Atspēriens"	Sabiedriskā organizācija	Valdes priekšsēdētāja
3.	Dace Lāce	Latvijas Nedzirdīgo savienības Valmieras reģionālā biedrība	Sabiedriskā organizācija	Vadītāja
4.	Taiga Puķjāne	Latvijas Nedzirdīgo savienības Valmieras reģionālā biedrība	Sabiedriskā organizācija	Surdotulks
5.	Kaija Muceniece	Valmieras pilsētas pašvaldības Sociālo lietu pārvalde	Pašvaldības iestāde	Vadītāja
6.	Agra Spurdziņa	Nodarbinātības valsts aģentūra, Valmieras filiāle	Valsts iestāde	Filiāles vadītāja
7.	Barbara Tālere	Valmieras 2. vidusskola, Latvijas Samariešu apvienība	Pašvaldības iestāde/ sabiedriskā organizācija	Skolas psihologs, sociālā darba veicēja
8.	Janīna Carjova	Valmieras 2. vidusskola	Pašvaldības iestāde	Sociālais pedagogs
9.	Zita Gustavsone	Valmieras rajona bērnu un jauniešu invalīdu biedrība „Saulīte", Nodibinājums Fonds „Iespēju tilts"	Sabiedriskā organizācija	Valdes priekšsēdētāja
10.	Andris Tauriņš	Valmieras vājdzirdīgo bērnu internātvidusskola – attīstības centrs	Pašvaldības iestāde	Direktors

11. tabula. **Ventspils fokusa grupu diskusijas dalībnieku saraksts. 9. marts 2017**

Nr.	Vārds, uzvārds	Organizācija	Iestādes tips	Ieņemamais amats
1.	Lāsma Sanda Belova	Nodibinājums „Spēkuguns"	Sabiedriskā organizācija	Valdes locekle
2.	Ārija Lakševica	Biedrība „Diakonijas centrs Ventspilī"	Sabiedriskā organizācija	Valdes priekšsēdētāja
3.	Rūta Rūde	Ventspils 3. vidusskola	Pašvaldības iestāde	Atbalsta grupas vadītāja
4.	Ilva Sahmānova	Ventspils 3. vidusskola	Pašvaldības iestāde	Skolotāja
5.	Liāna Biezbārde	Ventspils Pārventas pamatskola	Pašvaldības iestāde	Direktores vietniece izglītības jomā
6.	Viktorija Heidemane	Ventspils pilsētas sociālais dienests	Pašvaldības iestāde	Sociālais darbinieks
7.	Ivita Rence	Ventspils pilsētas sociālais dienests	Pašvaldības iestāde	Sociālais darbinieks

© Baltic Institute of Social Sciences, 2017